UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE DREPT
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE JURIDICE

TEZĂ DE DOCTORAT ÎN DREPT

Autor: Doctorand: Andrei Petre

Conducător de doctorat: Nicolae Osmochescu prof. univ. dr. în drept.

CHIȘINĂU, 2023

C.Z.U: 341.1/8.340.13(043.3)

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE DREPT
ŞCOALA DOCTORALĂ DE ŞTIINŢE JURIDICE

TEZĂ DE DOCTORAT ÎN DREPT

Autor: Andrei Petre Doctorand: Andrei Petre

Conducător de doctorat: Nicolae Osmochescu prof. univ. dr. în drept.

CHIŞINĂU, 2023

C.Z.U: 341.1/8.340.13(043.3)

ANDREI PETRE

IZVOARELE AUXILIARE ALE DREPTULUI INTERNATIONAL PUBLIC

Teză de doctorat în drept internațional și european public

552.08 – Drept Internațional și European Public

Autor:	Doctorand: Andrei Petre
Conducător de doctorat:	Nicolae Osmochescu prof. univ. dr. în drept.
Comisia de îndrumare:	Arhiliuc Victoria, prof. univ. dr. hab. în drept Sârcu Diana, conf. univ., dr. hab. în drept Zamfir Natalia conf. Univ. dr. în drept

CHIȘINĂU, 2023

CUPRINS

ADNOTARE……..……..…….……..8
ADNOTATION……..……..……..……..……..……..…10
ОДОБРЕНИЕ ……..……..……..……..……..……...12
LISTA ABREVIERILOR……..……..……...14

INTRODUCERE

I. Actualitatea și importanța temei abordate……..17
II. Scopul și obiectivele lucrării…….……22
III. Prezentarea metodologiei de cercetare……23
IV. Descrierea situației în domeniul de cercetare……..23
V. Noutatea și originalitatea științifică a tezei……...25
VI. Importanța teoretică a tezei și valoarea aplicativă……...26
VII. Aprobarea rezultatelor…….……...28
VIII. Compartimentarea tezei…….……...29

CAPITOLUL I
REFLECȚII TEORETICE SI NORMATIVE CU PRIVIRE LA IMPACTUL RELIGIEI ASUPRA DREPTULUI INTERNATIONAL PUBLIC

I. Doctrina…….……31
1. Locul și semnificația doctrinei în lumina articolului 38 din statutul CIJ……...…35
2. Opiniile experților și impactul lor asupra modelării legilor Dreptului internațional. Subsidiaritatea doctrinei…….……..39
3. Aplicabilitatea unei norme…….……44
4. Semnificația doctrinei în formarea opiniei de lege ferenda……...…56
5. Trimiteri la doctrină în practica instanțelor internaționale……59
II. Actele interne ale organizațiilor internaționale……...71
III. Actele interne ale statelor…….……81
IV. Hotărârile instanțelor internaționale. Curtea Internațională de Justiție (CIJ)…….84
1. Organizarea și funcționarea curții……86
2. Rolul curții …….……89
3. Procedurile…….……..90

4. Contribuția curții in domeniul Dreptului Internațional……..……..93
V. Impactul religiei in materia izvoarelor auxiliare ale Dreptului Internațional Public…..96
Concluzii…….……....114

CAPITOLUL II

DREPTURILE ȘI LIBERTĂȚILE FUNDAMENTALE ALE OMULUI – O ABORDARE TRIDIMENSIONALĂ: JURIDICĂ, INTERNAȚIONALĂ ȘI RELIGIOASĂ

I. Dreptul la conștiință și religie în reglementările internaționale……115
1. Libertatea de gândire……..……..……...116
2. Libertatea la gândire, internetul și dreptul internațional……..118
3. Cum este protejată libertatea de gândire în dreptul internațional ? ……121
4. Libertatea de gândire într-o lume în schimbare……..……..…123
5. Protejarea libertății de gândire pentru viitor……..……..125
II. Dreptul la libertatea religiei sau credinței și intersecția acestuia cu alte drepturi…….129
1. Limitări și restricții privind dreptul la libertatea religioasă sau de credință…….....131
2. Dreptul la nediscriminare……...133
3. Dreptul la libertatea religiei și limitările acesteia……..137
III Simbolurile și portul religios reglementat de convenția europeană a drepturilor omului……..……..……..…147
1. Îmbrăcămintea religioasă și discriminarea……..……150
2. Laicism și menținerea neutralității confesionale……..……...156
IV Dreptul la instruire și religie în jurisprudența internațională……160
1. Instrumentele juridice ale dreptului la educație în legislația internațională……165
2. Jurisprudența curții privind libertatea de instruire si religie……....170
3. Domeniul de aplicare al dreptului la libertate de religie……..172
4. Domeniul de protecție al articolului 9 …….….. 166
5. Dreptul la libertatea religiei ca pilon al societății democratice…….…..174
V. Aspecte interne si externe ale libertății religioase……..175
1. Aspecte individuale si colective ale libertății religioase……..176
2. Relațiile dintre stat și comunitățile religioase……..……184
3. Impunerea de către stat a anumitor practici asociate religiei…….....186
4. Domeniul de protecție al libertății de religie……...188
5. Protecția împotriva infracțiunilor, incitarea la violență și ura împotriva unei comunități religioase……...……...190

VI. „Trăiește împreună” un viitor pentru libertatea religioasă……192
Concluzii……..……..……196

CAPITOLUL III
IMPACTUL RELIGIEI ASUPRA DREPTULUI INTERNAȚIONAL UMANITAR

I. Istoricul impactului religiei……...203
II. Umanizarea dreptului internațional……..…….221
III. Divizarea religiilor și influența asupra dreptului internațional…….225
IV. Normele internaționale de drept și aportul religiei……..……...……230
V. Subminarea normelor internaționale…….235
1. Religia în conformitate cu dreptul internațional……..……240
2. Religia și nerespectarea dreptului internațional. ……..……...…243
VI. Simbolismul și conducătorii……..…….247
Concluzii……..……..…….252

CAPITOLUL IV
RELIGIA – ELEMENT DINAMIZATOR AL DREPTULUI INTERNATIONAL PUBLIC

I. Concordatele - instrumente ecleziastico-diplomatice internaționale……253
1. Conciliul Vatican II……..……..……...256
II. Sistemele actuale de relații dintre biserică și stat……..……..…258
1. Modelul separatist……..……..……..…259
2. Modelul Bisericii de Stat……..……..……...261
3. Modelul concordatarian……..……...262
4. Concordatele și episcopatul național……..……...265
III. Diplomația ecleziastica ortodoxa……..……...268
1. Relațiile diplomatico-ecleziastice ale bisericii ortodoxe pe plan internațional… …270
2. Relațiile teologice oficiale dintre biserica ortodoxă şi comuniunea anglicană……..273
3. Relațiile cu bisericile membre ale uniunii de la Utrecht, vechi-catolice……...276
4. Relațiile dintre bisericile ortodoxe și cele vechi – orientale……..278
5. Relațiile dintre Biserica Ortodoxă şi cea Romano - Catolică……280

6. Relațiile Bisericilor Ortodoxe cu Federaţia Luterană Mondială……283
7. Relațiile Bisericilor Ortodoxe cu reformaţii sau, mai precis cu Alianța Mondială a Bisericilor Reformate…….……..……..……288
IV. Receptarea relațiilor in cadrul Bisericilor Ortodoxe surori…….289
Concluzii……..……..……...*292*

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI……..……293

BIBLIOGRAFIE…...……..……..…….298

ANEXE……...340
Anexa .1 Articolul 9 – CEDO. .Libertatea de gândire, de conştiinţă şi de religie ……..341
Anexa 2. CIJ., Republica Democrată Congo împotriva Belgiei ……...342
Anexa 3. Cazul „Wimbledon" Regatul Unit, Franța, și Japonia împotriva Germaniei……...347
Anexa 4. Nicaragua împotriva Statelor Unite ……..……...349
Anexa 5. *Cazul Lotus, Franța Vs Turcia* ……..……..352
Anexa 6. Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v. Uruguay)……..354
Anexa 7 Cauza Lautzi contra Italia…….…356

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII……..……..358
CURRICULUM VITAE…….……..……359

ADNOTARE

Drd. ANDREI PETRE

„IZVOARELE AUXILIARE ALE DREPTULUI internațional PUBLIC"

Teza de Doctor în Drept Chișinău 2022

Specialitatea 552.08 - Drept Internațional și European Public

Structura tezei. Teza este structurată astfel: Introducere, 4 Capitole, 362 Pagini, 1 Concluzii generale și recomandări, 7 Anexe, 743 Bibliografie cu Titluri, 129.362 Cuvinte.

Cap. 1. Reflecții teoretice și normative cu privire la impactul religiei asupra Dreptului internațional Public

Cap. 2 Drepturile și libertățile religioase ale omului-o abordare tridimensionala juridică, internațională și teologica

Cap. 3 Impactul religiei asupra Dreptului umanitar internațional

Cap 4 Religia –element dinamizator al Dreptului internațional Public

Cuvinte cheie: drept internațional public, religie, biserică, drepturile omului, stat, diplomație eclezială, drept internațional umanitar, izvoare auxiliar,lege..

Domeniul de studiu: Dreptul internațional și european public.

Scopul tezei de doctorat. Constă în efectuarea unor investigații științifice complete aprofundate și de anvergură având ca rezultat relevarea unor probleme doctrinare, normative, teoretico-conceptuale și practice atât sub aspectul juridic internațional cât și teologic, precum și a interdependenței dintre teologie și drept internațional public.

Obiectivele tezei

Analiza și soluționarea unor probleme actuale, ale unor idei, concepții teoretico-științifice, a unor opinii doctrinare și acte normative ce vizează anumite segmente din sfera dreptului internațional cu raportare la domeniul teologic și implicare în materia izvoarelor auxiliare ale Dreptului internațional Public

Noutatea științifică și originalitatea rezultatelor obținute rezidă din faptul că teza este o lucrare de pionierat în domeniul dreptului internațional public, și că plasează religia în arena juridică internațională conferind raportului dintre cele două domenii (teologie și drept internațional public) valențe teoretico-conceptuale și normativ-doctrinare cu aplicabilitate atât în domeniul teologic cât și în sfera dreptului internațional public.

Opiniile susținute au argumentare doctrinară și normativă constituind suportul ideologic în afirmarea faptului ca religia este un izvor auxiliar al Dreptului internațional Public

Problema științifică importantă soluționată constă în elaborarea unui suport normativ teoretico-conceptuale și practic ce stă la baza unor probleme ce vizează cadrul legislativ al cultelor la nivel internațional, drepturile omului filtrate interconfesional, juridic și biblic, instituția diplomației ecleziale ca forma a diplomației internaționale,concordatul ca varietate a tratatului internațional, implicațiile Decalogului în sfera legilor internaționale, religia în general ca element conflictogen dar și pacificator pe arena internațională.

Semnificația teoretică a tezei constă în faptul că lucrarea reprezintă un fundament doctrinar, normativ, teoretico- conceptual și științifico-metodologic complet, solid și aprofundat atât pentru sfera teologiei cât și pentru vastul domeniu al dreptului internațional public, contribuind în egală măsură la dezvoltarea și consolidarea a două domenii de maximă importanță și interes general pentru întreaga umanitate.

Valoarea aplicativă a tezei este condiționată de aportul conceptual-teoretic și științifico-didactic precum și de relevanța și importanța recomandărilor formulate în teză și care sunt propuse și înaintate instituțiilor abilitate spre aprofundare teoretică și aplicare practică.

Implementarea rezultatelor științifice se reflectă în procesul de instruire al studenților de la facultățile de drept și relații internaționale, precum și a studenților de la facultățile de teologie. Tema supusă cercetării a fost prezentată cu prilejul unor seminarii internaționale, conferințe, simpozioane precum și sub formă de articole în diferite publicații (16 articole publicate) în Republica Moldova și în Romania.

ADNOTATION

PhD. ANDREI PETRE

„AUXILIARY SOURCES OF PUBLIC internațional LAW"

Doctoral thesis în Law Chisinau 2022

Specialty 552.08 - internațional and European Public Law

Structure of the thesis. The thesis is structured as follows: Introduction, 4 Chapters, 362 Pages, 1 General conclusions and recommendations., 7 Appendice, 743 Bibliography with titles, 129.362 Words.

Head. 1. Theoretical and normative reflections on the impact of religion on Public International Law

Head. 2 Human religious rights and freedoms - a three-dimensional legal, international and theological approach

Head. 3 The impact of religion on international humanitarian law

Chapter 4 Religion - a dynamizing element of Public International Law

Keywords: public internațional law, religion, church, human rights, state, ecclesiastical diplomacy,international humanitarian law, auxiliar sources.

Field of study: internațional and European public law.

Purpose of the doctoral thesis. It consists în carrying out thorough and extensive scientific investigations, resulting în the detection of doctrinal, normative, theoretical-conceptual and practical problems both under the internațional legal and theological aspect, as well as the interdependence between theology and public internațional law.

The objectives of the thesis

Analysis and solution of current problems, ideas, theoretical-scientific conceptions, doctrinal opinions and normative acts targeting certain segments of the internațional law field with regard to the theological field and involvement în the matter of the auxiliary sources of internațional Public Law

The scientific novelty and originality of the obtained results resides în the fact that the thesis is a pioneering work în the field of public internațional law, and that it places the religion în the internațional legal arena conferring the relationship between the two areas (theology and public internațional law) on theoretical, conceptual and normative valences. doctrine with applicability both în the theological field and în the field of public internațional law. The supported opinions have doctrinal and normative argumentation constituting the ideological support în asserting that religion is an auxiliary source of internațional Public Law

The important scientific problem solved consists în the elaboration of a theoretical-conceptual and practical normative support that is at the base of some problems regarding the legislative and constitutional framework of the cults at internațional level, the financing of cults în different countries, the human rights filtered inter-denominational, legal and biblical, the institution of diplomacy. ecclesiastical as the form of internațional diplomacy, the concordat as variety of the internațional treaty, the implications of the Decalogue în the sphere of internațional law, religion generally as a conflictogenous element but also a pacifier on the internațional arena. The theoretical significance of the thesis is that the work represents a doctrinal, normative, theoretical-conceptual and scientific-methodological foundation, complete and solid, both for the theology sphere and for the broad field of public internațional law, contributing equally to the development and consolidation. two areas of utmost importance and general interest for the whole of humanity.

The applicative value of the thesis is conditioned by the conceptual-theoretical and scientific-didactic contribution as well as by the relevance and importance of the recommendations formulated în the thesis, which are proposed and submitted to the institutions empowered for theoretical and practical application.

The implementation of the scientific results is reflected în the process of training the students from the faculties of law and internațional relations, as well as the students from the faculties of theology. The topic under investigation was presented on the occasion of seminars, internațional conferences, symposia as well as în articles în different publications (16 published articles) în the Republic of Moldova and Romania.

ОДОБРЕНИЕ

PhD. АНДРЕЙ ПЕТР

" ВСПОМОГАТЕЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ МЕЖДУНАРОДНОГО ПУБЛИЧНОГО ПРАВА"

Докторская диссертация в области права Кишинев 2022

Специальность 552.08 - международное и европейское публичное право

Структура диссертации. Диссертация построена следующим образом: Введение, 4 главы, 362 страниц, 1 общие выводы и рекомендации, 7 приложений, 743 библиографии с названиями, 129.362 слов.

Глава.1 Теоретические и нормативные размышления о влиянии религии на международное публичное право.

Глава.2 Религиозные права и свободы человека – трехмерный юридический, международный и теологический подход

Глава. 3 Влияние религии на международное гуманитарное право

Глава 4. Религия – динамичный элемент международного публичного права

Область исследования: международное и европейское публичное право. Цель докторской диссертации. Он заключается в проведении тщательных и обширных научных исследований, в результате которых выявляются доктринальные, нормативные, теоретико-концептуальные и практические проблемы как с международно-правовой, так и с богословской точки зрения, а также взаимозависимость между теологией и публичным международным правом.

Задачи дипломной работы

Анализ и решение актуальных проблем, идей, теоретико-научных концепций, доктринальных мнений и нормативных актов, нацеленных на определенные сегменты поля международного права в отношении богословского поля и участия в вопросе вспомогательных источников международного публичного права

Научная новизна и оригинальность полученных результатов заключаются в том, что диссертация является новаторской работой в области публичного международного права и что она ставит религию на международно-правовую арену, придавая отношения между двумя областями (богословие и публичное международное право) теоретическим, концептуальным и нормативным валентностям. доктрина с применимостью как в богословской области, так и в области публичного международного права.

Поддерживаемые мнения имеют доктринальную и нормативную аргументацию, составляющую идеологическую поддержку в утверждении, что религия является вспомогательным источником международного публичного права. Решаемая важная научная проблема заключается в разработке теоретико-концептуальной и практической нормативной поддержки, лежащей в основе некоторых проблем, касающихся законодательной базы культов на международном уровне, межконфессиональной, правовой и библейской правозащитной фильтрации, института церковной дипломатии как формы международной дипломатии, Конкордат как разновидность международного договора, значение Декалога в сфере международного права, религия как конфликтогенный элемент, но также и пустышка на международной арене.

Теоретическая значимость тезиса заключается в том, что статья представляет собой доктринальную, нормативную, теоретико-концептуальную и научно-методологическую основу, полную и солидную как для сферы богословия, так и для широкой области международного публичного права, внося одинаковый вклад в развитие и консолидацию. две области первостепенной важности и общего интереса для всего человечества.

Прикладная ценность диссертации обусловлена концептуально-теоретическим и научно-дидактическим вкладом, а также актуальностью и важностью рекомендаций, сформулированных в диссертации, которые предлагаются и представляются учреждениям, уполномоченным для теоретического и практического применения. Внедрение научных результатов отражается в процессе обучения студентов факультетов права и международных отношений, а также студентов богословских факультетов. Тема, представленная в исследовании, была представлена по случаю семинаров, международных конференций, симпозиумов, а также в статьях в различных публикациях (16 опубликованных статей) в Республике Молдова и Румын

LISTA ABREVIERILOR

AG - Adunarea generală

Al - Aliniat

Amos - Cartea lui Amos

Apud - - trimite la un text ce servește ca izvor informativ

Art. - Articol

BRC - Biserica Romano - Catolică

Cap - Capitol

CDI - Comisia de Drept Internațional

CE - Comunitatea Europeană

CEB - Consiliul European al Bisericilor

CECO - Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului

CEDO - Curtea Supremă a drepturilor omului / Convenția Europeană a drepturilor omului

CEEA - Comunitatea Europeană a energiei Atomice

CERD – Comite pour Prelimination de la Ddiscrimination Racial

CIJ - Curtea Internațională de Justiție

CMB - Consiliul Mondial al Bisericilor

Col. - Coloană

CPA - Curtea Permanentă de Arbitraj

CPI - Curtea Penală Internațională

CSCE - Comisia pentru Securitate și Cooperare în Europa

Dec. - Decizie

Ed. - Ediție

Efeseni - Epistola către Efeseni a Sfântului Apostol Pavel

Eut - Deuteronom - Cartea Deuteronom

Ex. – Exodul (Cartea exodului)

EZRA - Cartea lui Ezra

Fac. - Facerea (cartea Geneza)

Fapte - Faptele Sfinților Apostoli

FLM - Federația Luterană Mondială

Gal. - Epistola către Galateni a Sfântului Apostol Pavel

Hot. - Hotărâre

I COR - Epistola I către Corinteni a Sfântului Apostol Pavel.

I Cronici - Cartea I a Cronicilor

I Regi - Carta I a regilor

Iac - Epistola către Iacob

Iac. - Epistola către Iacob

Ibidem - în același text / în aceeași carte / același autor, aceeași carte

IBMBOR - Institutul biblic și de misiune al bisericii ortodoxe române

Idem - reprezintă repetarea unor date, titluri, citate reproduse anterior același autor lucrare diferită,

Ier. - Cartea lui Ieremia

Iezechil/ Iez - Cartea profetului Iezechil

IH - Înaintea lui Hristos

II Samuel - Cartea a doua a lui Samuel

Ioan - Evanghelia după Ioan

Is - Cartea lui Isaia

ITIM - Epistola întâi către Timotei a Sfântului Apostol Pavel

Jud. - Cartea judecătorilor

Lev. - Levitic (Cartea Levitic)

Lit. - Litera

Luca - Evanghelia după Luca

Mal - Cartea după Maleahi

Mat. - Evanghelia după Matei

MO - Monitorul Oficial

Naum - Cartea lui Naum

Nr. - Număr

Num. - Cartea Numeri

OIM - Organizația Internațională a Muncii

OMM - Organizația Mondială a Meteorologiei

OMS - Organizația Mondială a Sănătății

ONG - Organizație Non - guvernamentală

ONU - Organizația Națiunilor Unite

Op. cit. - „*Opus citatum”* sau „*Opere citate”* - o referință pentru un citat.

OSCE - Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa

P./Pag. - Pagina

Par. - Paragraf

Passim – ici și colo

Pct. - Punct

Prov. - Cartea proverbelor lui Solomon

Ps. - Cartea psalmilor

PSB - Părinți și scriitori bisericești

RCADI – Cours de L′Academie de Droit internațional de la Haye

Rez. - Rezoluție

RM - Republica Moldova

Sec. - Secole

TANU - Tribunalul Administrativ al Națiunilor Unite

TAOIM - Tribunalul Administrativ al Organizației Internaționale a Muncii

TCE - Tratatul Comunității Europene

TPI - Tribunalul Penal Internațional

TUE - Tratatul Uniunii Europene

UE - Uniunea Europeană

Urm. - Următoarele

Vol. - Volum

WCC - Wordd Council of Churhs

Zah. - Cartea lui Zaharia

INTRODUCERE

I. Actualitatea și importanța temei abordate

Teza de doctor intitulată „*Izvoarele auxiliare ale dreptului internațional public*” prezintă o importanță deosebită deoarece am urmărit ca în cadrul ei să abordez un element nou, în dreptul internațional și anume religia ca fiind un element dinamizator pe arena relațiilor internaționale și nu în ultimul rând un factor cu o puternică influență în materia izvoarelor auxiliare ale dreptului internațional public.

Acum mai mult ca oricând într-o lume a globalizării și secularizării, a laicizării forțate, religia trebuie să fie acel far călăuzitor, pentru omenire, acea lumină divină în interiorul conștiinței umane prin intermediul căreia lumea să reconstruiască propriul Ego spiritual și litera valorilor morale cu orientare hristocentrică și eclesiofilă.

Actualitatea tezei constă tocmai în abordarea reală a unor teme ce agită atât lumea eclezială cât și lumea laică.

Statul este cel îndrituit să asigure cadrul legislativ privind funcționarea cultelor religioase, iar biserica este instituția de sorginte divino - umană ce are obligația de a asigura o bună dezvoltare spirituală a individului cu reverberații pozitive în societate.

Mai mult ca oricând umanitatea clamează drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Oare biserica poate ca instituție să se sustragă de la aceste probleme care se pare că sunt mai actuale ca oricând? Nicidecum! Ba mai mult biserica trebuie să abordeze o atitudine avangardistă să promoveze atât drepturile și libertățile fundamentale ale omului cât și îndatoririle față de Dumnezeu și societate.

Tocmai de aceea am considerat că dreptul internațional al drepturilor omului trebuie privit și prin prisma religioasă. În continuare pornind de la ideea că biserica și religia nu trebuie să fie două noțiuni izolate pe arena internațională, am inserat în cadrul tezei de doctorat problema concordatului care l-am apreciat ar fi o varietate a tratatului internațional.

Concordatul este o formă de tratat încheiat de Sfântul Scaun cu anumite țări în care se stipulează drepturile și îndatoririle bisericii catolice din țara respectivă în raport cu Vaticanul. În mod particular am abordat tema concordatului cu România.

Prin concordat biserica se plasează în sfera dreptului internațional ca o instituție din cadrul unui stat care în virtutea autonomiei sale poate să își dezvolte relații internaționale cu celelalte biserici consfințite prin tratate ce fac parte din ordinea juridică internațională.

O altă dimensiune a relațiilor internaționale în plan religios o reprezintă diplomația ecleziastică.

Consider că diplomația interbisericească constituie pilonul principal în cadrul relațiilor internaționale în plan religios. Tocmai de aceea am abordat relațiile diplomatico - teologice la nivel mondial pentru mai multe paliere. Relațiile dintre ortodoxie și anglicanism, vechi - catolici, relațiile cu biserica veche orientală, cu romano - catolicismul, cu luteranii, cu reformații.

Prin intermediul diplomație ecleziale biserica devine o voce ascultată și o forță spirituală de necontestat și în speță, religia constituie un subiect de interes general internațional.

Elementul religios este în plan internațional unul fundamental de natură identitară făcând totodată o corelație între religie și elementul conflictogen. Religia și Științele juridice sunt într-o dependență continuă, dreptul și religia sunt înrudite conceptual, metodologic, instituțional și profesional. Religia este credință, demnitate și mod de viață. Dreptul și religia există într-o interacțiune dialectică. Uniunea Europeană încurajează principiul „*unității în diversitate*" recunoscând prevalența dreptului intern în raport cu entitățile religioase atâta timp cât nu se excede cadrul legislativ internațional concretizat în tratate și convenții. Pluralismul religios presupune neutralitatea statului și protecția împotriva discriminării. Conflicte religioase sunt și conflicte de natură identitară caracterizate prin dualism.

Religia privită în istorie este și un factor al păcii dar și un contribuitor generos al urii, a războiului, idei reflectate în texte, imagini, percepții proviolență. Intoleranța religioasă impunere recursul la formule de deradicalizare concretizate în discursuri umanitare, seculare de tip occidental sau recursul la liderii religioși. În relația religie - conflict adeseori întâlnim ideea legitimității războiului, al „*războiului agreat"* ca expresie a promovării pacifismului, cu alte cuvinte religia poate fi atât un factor pacificator dar și unul conflictogen.

Religia este un factor determinant chiar și în dreptul internațional umanitar, în dreptul războiului. Cultura și civilizația creștină au avut un rol important în dezvoltarea dreptului internațional în general și a dreptului conflictelor armate în special în toate perioadele istoriei (antichitate - apare tratatul, diplomația și arbitrajul internațional; evul mediu - se dezvoltă dreptul păcii și dreptul războiului, apare arbitrajul pontifical; epoca modernă - apare teoria războiului just). În contemporaneitate s-a pus accent deosebit pe instituția reglementării pașnice a diferendelor cu sorginte adâncă în cuvintele lui Hristos *„Pacea mea o dau vouă, pacea mea o las vouă*". Putem caracteriza reglementarea pașnică a diferendelor ca fiind un duel juridic, o purtare a războiului cu alte mijloace.

Războiul este limitat „*odată cu dezvoltarea dreptului umanitar (dreptul de la Geneva) și al dreptului războiului (dreptul de la Haga)”*[1]. Ideea de sacralitate este interpolată în normele convenționale deoarece orice principiul internațional este sacru (Henry Dumant). Putem spune că porunca din decalog „*Să nu ucizi”* este corelată cu principiul Evangheliei de iubirii.

Cu obiectivitate recunoaștem că au fost și mari gânditori ai bisericii (fericitul Augustin, Toma D′a Quino) care au promovat faimoasa și funesta doctrină „*Arta războiului just*”- un compromis între idealul moral și necesitatea politică, o reflectare a ordinii naturale în ordinea obiectivă. Monarhia și biserica au mai elaborat un concept: „*Armistițiul lui Dumnezeu”* - idee ce interzicea războiul de sâmbătă seara până luni dimineața și în zilele de sărbători creștine.

Religia și morala creștină au stat la baza unui concept important al dreptului internațional umanitar: Etica războiului făcând o introspecție în etică războiului răsăritean. Putem spune că datorită morale creștine moravurile militare au mai fost șlefuite. Corespondentul în extremul Orient al eticii războiului fundamentată pe morala creștină este codul Bushido, cod inițiat de samurai, cu caracter moral prin intermediul căruia s-a reglementat violență. Dar misiunea religie nu s-a terminat aici, deoarece etica militară și valorile morale sunt puse în fața unor mari provocări: terorismul, fundamentalismul religios - un nou flagel al lumii contemporane și atunci ne întrebăm: Dreptul internațional umanitar susținut de morala creștină - Quo vadis ?

Teza de doctor fiind o lucrare cu caracter juridic trebuie în primul rând relevat faptul că religia dincolo de a fi un sistem, un „*modus vivendi*”, o ideologie, este prin ea însăși o lege. Dumnezeu încă din momentul creației a dat legi, însăși creația este făurită după o lege - Legea naturii. Apoi au urmat legile date omului ca norme de purtare în raport cu divinitatea și cu semenii.

Prima lege este interdicția de a se înfrupta din pomul prohibit al Edenului, apoi a urmat Legea lui Noe – Legea Noahitică. Dar fundamentul, piatra de temelie a tuturor religiilor civile și religioase o reprezintă *Decalogul* - cele 10 porunci - lege divină universală fundamentală. Și pentru ca decalogul să nu fie doar o lege divină închisă în turn, de fildeș, inaccesibilă și inaplicabilă, s-a reflectat cu acurațete atât în dreptul intern cât și în dreptul internațional politic. *Decalogul* s-a grefat pe tipologia umană concupiscentă.

Decalogul se corelează cu Dreptul constituțional. Primele porunci din decalog privesc libertatea religioasă (art. 29, *Constituția României*), pluralismul religios (art. 8, al. 1*, Constituția României)*, ca o condiție și o garanție a democrației constituționale. Tot în lumina primelor patru porunci din decalog statul se obligă să devină garantul libertății religioase (art. 30*, Constituția*

[1] http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-siafirmarea-dreptului-international-umanitar/

României) asigurând totodată libertatea învățământului religios (art. 32, al. 7, *Constituția României)* În acest sens primele 4 porunci biblice din decalog capătă rezonanță tocmai prin considerarea libertății religioase consfințită la nivelul constituțional. Libertatea religioasă este protejată prin norma penală. (art. 318 *Cod penal* - împiedicarea libertății cultelor).

Prin extensie porunca a 4-a ne plasează în arealul normativ al codului muncii și pe tărâm constituțional (art. 38 și art. 39*, Constituția României*) care reglementează timpul de lucru și cel de odihnă.

Porunca a 6-a - să nu ucizi - are reverberații în art. 22 din *Constituția României* care reglementează dreptul la viață și la integritatea fizică și psihică a individului.

Extensiv interpretate poruncile 8 și 10 arată proprietatea privată statuată constituțional în art. 41 și art. 135 din *Constituția României*. Porunca „*să nu juri strâmb"* are rezonanță în art. 82 al. 2, *Constituția României*, art. 103*, Constituția României*, dar și în art. 85 al. 3 - *Codul de Procedură Penală* - jurământul martorului.

O legătură indisolubilă există între *Decalog* și dreptul familiei, concludentă fiind porunca a 5-a. Cinstirea și respectarea părinților este reglementată în art. 93, *Codul familiei*, art. 89 *Codul familiei.* De asemenea obligațiile părinților față de copii sunt stipulate în titlul III din *Codul familiei.*

O legătură clară dintre decalog și dreptul penal o reprezintă poruncă *„să nu ucizi."* Porunca a 6-a este statutată în Codul Penal astfel: infracțiunea de omucidere, art. 174 – 179, cod penal; omor (art. 174), omor calificat (art. 175); omor deosebit de grav (art. 176); pruncuciderea (art. 177); uciderea din culpă (art. 178), determinarea sau înlesnirea omucideri (art. 179).

Legat de porunca a 6-a este și păcatul avortului transpus sub formă de infracțiune în art. 185 cod penal sub aspectul provocării legale a avortului.

Porunca *„să nu fii desfrânat*" „*se reflectă în Codul Penal român prin incriminarea infracțiunilor privind viața sexuală: violul (art. 197), act sexual cu un minor (art. 198), seducția (art. 199), perversiunea sexuală (art. 201), corupția sexuală (art. 202), incestul (art. 903), hărțuirea sexuală (art. 203), prostituție (art. 328), proxenetismul (art. 329*)"[2].

Prin intermediul acestei porunci, Codul Penal incriminează infracțiuni contra familiei: bigamia (art. 303) și adulterul (art. 304).

Porunca a 8-a „*să nu furi*" își găsește consacrarea în art. 208, *Cod penal* - infracțiunea de furt poate lua mai multe forme: calificat (art. 209 *Cod penal*), tâlhăria (211 *Cod penal*).

[2] Andrei Petre, Articol „*Decalogul – lege divină universală fundamentală: reflecții normativ–doctrinare în dreptul intern român și în dreptul internațional public*". U. S. Moldova, 2019. p.14

Porunca „*să nu juri strâmb”* are corespondent în Codul Penal la articolul 260, mărturia mincinoasă precum și pe art. 261, cod penal, încercarea de a determina mărturia mincinoasă.

Porunca a zecea *„să nu poftești nimic din ce este al aproapelui tău*” nu se adresează faptelor, și doar gândurilor o, actul fiind privit doar din perspectiva aspirațiilor și dorințelor sale neexteriorizate, lăuntrice.

Deci legea este o creație umană, ideea de drept transcende în divinitate. Legea umană este copie a normelor divine absolute. Cu alte cuvinte decalogul constituie temelia tuturor sistemelor juridice ale destinului și condiției umane.

Importanța și actualitatea tezei de doctorat rezidă și în faptul că decalogul ca lege divină fundamentală universală se reflectă și în Dreptul Internațional Umanitar, mai concis porunca „*să nu ucizi*” se regăsește în dreptul penal internațional, . infracțiunile internaționale: „*crime de război, crime împotriva umanității și crime contra păcii, care reprezintă prin gravitatea lor un grav pericol în special pentru bazele coabitării națiunilor și statelor*”[3].

Crimele de război devin în secolul XX pilon de bază al dreptului penal internațional și sunt condamnabile pe temeiuri morale, etice sau religioase.[4]

Crimele contra umanității în comparație cu infracțiunile de drept comun au trei trăsături specifice: gravitate deosebită, caracter de masă și mobilul săvârșirii lor. Cea mai gravă crimă contra umanității este crima de genocid.

A treia categorie de crime internaționale sunt crimele contra păcii, numite și crime de agresiune în care noțiunea de *„forță*” și *„amenințarea cu forța*” sunt doi piloni principali.

Crima de agresiune este calificată ca fiind „*o crimă împotriva păcii internaționale*”. În schimb de la principiul neagresiunii dreptul internațional admite 3 excepții: În caz de autoapărare, în situația popoarelor care luptă pentru independență (împotriva dominației străine) și în cazul aplicării măsurilor de constrângere stabilite de consiliul de securitate al ONU[5].

În consecință, porunca din *Decalog „să nu ucizi”* se aplică și în Dreptul Internațional Umanitar la nivel global, la scară mai largă deoarece această poruncă vizează un drept fundamental, inalienabil și intangibil al ființei umane - viața. Dumnezeu condamnă atentatul la viața altuia, în speță uciderea dar tot aici trebuie să înțelegem prin extensiune că divinitatea dă poruncă fiecărui dintre noi să trăiască și să apărăm cu orice preț cel mai mare dar pe care fiecare muritor l-a primit - darul vieții. Prin darul vieții omul ca entitate devine o personalitate unica, nesubstituibilă. Fiecare dintre noi fiind în fața lui Dumnezeu cea mai importantă ființă umană.

---

[3] *Ibidem*, p. 15
[4] I*bidem*, p.16
[5] http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-siafirmarea-dreptului-international-umanitar/

II. Scopul și obiectivele lucrării

Scopul tezei constă în efectuarea unor investigații științifice complexe având drept țel evidențierea problemelor teoretico - practice în materia izvoarelor auxiliare ale dreptului internațional public, implicit în materia religiei ca un fiind un factor sau element dinamizator al dreptului internațional și un posibil izvor auxiliar al acestui domeniu juridic.

Pentru realizarea acestui scop au fost trasate următoarele obiective:

- analiza ideilor, opiniilor, concepțiilor teoretico-științifice expuse în doctrina dreptului internațional public și în lucrările teologice aferente subiectului dezbătut atât în România, Republica Moldova și în străinătate, obiectul de investigare fiind cu precădere izvoarele auxiliare ale dreptului internațional public și religia - element dinamizator și factor de echilibru în cadrul izvoarelor auxiliare cu reverberații pe plan juridic internațional;
- ca urmare a temelor expuse am urmărit definirea elementului religios în cadrul dreptului internațional public;
- stabilirea clară a unui raport dintre religie și Dreptul Internațional Public;
- identificarea caracteristicilor religiei și prin aceasta, plasarea acestui domeniu teologic în cadrul dreptului internațional;
- prezentarea modalităților de stabilire a importanței religiei în cadrul dreptului internațional public precum și rolul ei în acest domeniu;
- identificarea actelor normative interne și internaționale precum și a citatelor biblice, canonice patristice și doctrinare teologice care pot include în sfera izvoarelor auxiliare religia, bineînțeles neeludând și neaccidentând cadrul normativ internațional în materie, precum și practica internațională;
- definirea unor idei ce privesc raportul dintre religie și dreptul internațional: concordatul ca varietate a tratatului internațional, diplomația eclezială, Decalogul ca vector moral, libertatea de gândire, de conștiință și de religie privita prin sistemul legislativ al CEDO;
- abordarea conceptului de legalitate și legitimitate a religiei cu tangență și intruziune în Dreptul Internațional Public, abordând normativ, doctrinar, teoretic, conceptuale și practice acest raport;
- evidențierea faptului că religia poate și trebuie să fie în plan internațional, cu precădere în Dreptul Internațional Public un pilon „*sine qua non*” de la care trebuie să pornească multe concepții și în jurul căreia trebuie să graviteze societatea contemporană, ea constituind izvorul moral atât al normelor cutumiar cât și a normelor convenționale. Dacă

analizăm, spre exemplu principiile fundamentale ale dreptului internațional public (normele de „*Jus cogens*”) vom vedea că ele sunt străbătute de moralitate în primul rând.

Factorul moral, putem spune că stă la temelia tuturor principiilor fundamentale ale dreptului internațional public, ori moralitatea legilor și a principiilor fundamentale juridice derivă din dreptul divin.

III. Prezentarea metodologiei de cercetare

În vederea realizării obiectivelor din teza de doctor au fost utilizate diverse metode de cercetare: istorică, comparativă, logică, literară, sistemică etc.

Spre exemplu prin metoda istorică am abordat problema concordatului ca varietate a tratatului internațional (concordatul cu România) și problemă diplomație ecleziale (relațiile dintre Biserica Ortodoxă și celelalte biserici de-a lungul timpului).

De asemenea celelalte metode utilizate se regăsesc în temele abordate în teză (metoda sistemică în raportul dintre decalog și dreptul intern sau Dreptul Internațional Public).

Metoda logică a fost utilizată constant pe tot conținutul tezei tocmai pentru a scoate în evidență rațiunea subiectului abordat, adică religia este un element și un factor principal și dinamizator în Dreptul Internațional Public.

IV. Descrierea situației în domeniul de cercetare

Sintetizând materialele științifice studiate în teză am constatat că teoreticienii care au abordat diversele teme religioase de o importanță majoră pentru Dreptul Internațional Public sunt: Pr. Prof. univ. Vlaicu Patriciu, marele gânditor, preot și jurist rus Vladimir Soloviov, reverendul John White Junior, pr. prof. univ. doctor Semn Petre, diacon doctor Tomescu Sergiu, pr. prof. univ. dr. Ioniță Viorel, prof. univ. dr. Chifu Lucian, colonel dr. Codiță Dumitru, drd. Ticu Mădălin Savu.

Dintre teoreticienii dreptului internațional enumerăm pe următorii savanți ai domeniului: Prof. univ. dr. Osmochescu Nicolae, Burian Alexandru, Balan Olga, Zamfir Natalia, Sârcu Diana, Dorul Olga, Arhiliuc Victoria, cărturar Vitalie, Pivniceru Mona, ambasador dr. Mătăsaru Preda Aurel, Bolintineanu Alexandru, Năstase Adrian, Aurescu Bogdan, Crețu Vasile, Andronovici Constantin, Miga Beșteliu R.

Acestor iluștrii savanți se regăsesc concepțiile în cuprinsul tezei de doctorat contribuind la soluționarea problemelor teoretice legate de izvoarele auxiliare ale dreptului internațional public și nu în ultimul rând la identificarea consensului religios ca un factor dinamizator și de actualitate în cadrul dreptului internațional public și nu în ultimul rând ca un posibil izvor auxiliar al dreptului International.

Referindu-ne la factorul religios putem spune că mai este de lucrat pe multiple domenii ale raportului dintre religie și dreptul internațional cum ar fi :

- cadrul legislativ privind cultele religioase ar trebui să fie exprimat mai clar, să fie mai predictibil, nelăsând loc echivocului și ambiguităților, acest lucru contribuind la definirea clară a poziției cultelor din punct de vedere juridic atât în plan intern cât și internațional;
- problema drepturilor și libertăților religioase ale omului trebuie atât în plan intern cât și internațional să se întemeieze pe valorile religioase morale, acest fapt conferind acestei instituții juridice o legitimitate deplină;
- cultele religioase trebuie să iasă din carapacea proprie, să abandoneze tendințele conservatoare (aici menționez cu menținerea doctrinei proprii care este temelia constitutivă a fiecărui cult), biserica trebuie să se facă auzite pe plan internațional, iar acest lucru nu se poate face decât prin instituția diplomației ecleziale, care conferă deschidere în planul dialogului și a colaborării interreligioase. Comunicarea interbisericească trebuie să fie mai clară, în spiritul fraternității și intercomuniunii creștine;
- trebuie avut în vedere faptul că în general legea civilă internă sau internațională are ca fundament și izvor legea divină. Nu putem să eludăm faptul că religia contribuie la formarea identității și demnității umane.

În teza de doctor am subliniat contribuția factorului religios în domeniul dreptului penal internațional. Nu trebuie să uităm faptul că religia constituie în plan internațional un bastion care apără de vicisitudine vremii și de orgolii politice ființa neamului, esența spirituală a popoarelor.

Toate aceste lucruri trebuie trecute prin filtrul juridic internațional, conferind legitimitate și legalitate factorului religios dar și competențe amplificate.

V. Noutatea și originalitatea științifică a tezei

Noutatea și originalitatea științifică a tezei rezidă în evidențierea, investigarea și cercetarea în detaliu a unor teme religioase cu incidență și importanță covârșitoare în sfera internațională și anume:

1. Abordarea drepturilor și libertăților religioase ale omului în viziunea CEDO;

2. Abordarea sferei diplomației ecleziale - factor determinant în cadrul dreptului internațional public - atât prin prisma convențiilor bisericești internaționale (concordatul) cât și în lumina relațiilor interbisericești ca o reflectare a comuniunii diplomatice frățești întemeiate pe învățătura lui Hristos care a poruncit *„ca toți să fie una”*;

3. Actualizarea religiei în plan internațional privită atât ca element pacificator cât și ca element conflictogen – Decalogul;

4. Contribuția religiei, în sfera dreptului intern cât și influența și incidența sa în Dreptul internațional penal;

5. Concluzionând prin extensiune putem spune că elementul religios îl găsim în Dreptul Internațional Public în următoarele:

a. Religia este factorul moral ce stă la baza principiilor dreptului internațional public;
b. Biserica este o instituție divino - umană care influențează statul în activitatea sa cu precădere legislativă cât și populația ca element constitutiv al statului;
c. Biserica ca instituție autonomă aduce un plus valoare prin actele internaționale încheiate în domeniului dreptului internațional al tratatelor (spre exemplu a se vedea Concordatul);
d. Religia constituie un susținător ardent și un vector important în promovarea și apărarea drepturilor și libertăților religioase ale omului, biserica fiind o instituție fundamentală și de prim rang prin sorgintea sa divină în domeniul dreptului internațional al drepturilor omului - atât în vreme de pace cât și în vreme de război - dreptul internațional umanitar;
e. Biserica prin relațiile diplomatico - teologice constituie un factor important în dreptul diplomatic, pacificator și un promotor al păcii și al diplomației în spiritul comuniunii și al bunelor relații interbisericești, relații ce pot constitui un model de urmat în diplomația politică, economică, și culturală;
f. Ca promotor și apărător al dreptului suprem al vieții, biserica este și trebuie să fie factori importantă în domeniul dreptului internațional al mediului. Apărând mediul apărăm viața și implicit omul – centrul universului;
g. Religia, prin poruncă *„să nu ucizi”* apără viața, fiind în același timp un vector important în dreptul internațional penal fiind faptul că interzice crima ca păcat, incriminat și în acest

domeniu prin înfierarea la nivel mondial a crimelor contra păcii, contra umanității și a crimelor de război;

h. În cadrul instituției soluționării pașnice a diferendelor internaționale, religia poate fi un fenomen doctrinar prin intermediul ideologic pacifiste ce își are izvorul în Hristos „*Pacea mea o dau vouă, pacea mea o las vouă*";

Problema științifică soluționată constă în elaborarea suportului teoretic și practic de identificat, în premieră a unor concepte și probleme noi în material raportului dintre religie și Dreptul Internațional Public.

Prin prezentarea completă și în detaliu, prin prisma obiectivității a realităților din acest domeniu problema științifică soluționată și pronunțată în teza de doctor nu trebuie să rămână doar la stadiul teoretic, trebuie să capete și valențe practice reglementând aspectul conceptual și plastic raportul și locul factorului religios în sistemul dreptului internațional public conferind sistemului juridic internațional un fundament solid ce își are originea în izvorul suprem al dreptului. Dumnezeu - precum și valențele religios morale ce îi pot întări legitimitatea și legalitatea, implicit conferind sistemului juridic internațional un loc binemeritat iar raportul cu sistemele juridice, totodată contribuind și la perfecționarea și eficientizarea sistemului dreptului internațional public.

VI. Importanța teoretică a tezei și valoarea aplicativă

Teza de doctor comportă o valoare teoretico - practică prezentând interes atât în domeniul doctrinei dreptului internațional public cât și în domeniul teologic. Teza are aplicabilitate în ambele domenii și poate genera conceptual - teoretic chiar un cadru legislativ și doctrinar inovator. Îmi plan teoretic prezenta teza de doctor constituie o lucrare cu caracter inovator, cu reverberații practice în temeiul suportului științific prezentat. Putem spune că teza este o lucrare de pionier în domeniul dreptului internațional public în materia raportului dintre religie și sistemul juridic internațional. Doctrina, ideile, conceptele, abordările și argumentele din teză sunt conforme cu ideile și concepțiile unanim recunoscute atât în domeniul dreptului internațional public cât și în sfera ideologiei, aceasta neintrând în coliziune nici cu doctrina dreptului nici cu doctrina teologică.

Cu alte cuvinte avem certitudinea că teza de doctorat a constitui un suport științifico-metodologic atât pentru mediul academic al dreptului cât și pentru mediul academic teologic. Ea poate fi folosită cu succes la cursurile de seminar, aducând în atenția discipolilor probleme noi,

altele decât cele studiate clasic subiecte care pot incita interesul și pot genera idei creative, contribuind totodată la cizelarea și formarea spirituală a auditoriului prin prisma procesului de brainstorming

Se deduce din însăși temele abordate care ridică probleme de ordin actual în domeniul juridic internațional cât și în domeniul teologică.

În domeniul practic, importanța tezei este relevantă prin însăși lipsa unei astfel de lucrări. În baza polemicii științifice realizate sau expuse evidențiat idei noi, concepții novatoare, argumente pertinente și solid generând direcții creative de investigare a temelor prezentate în materia dreptului internațional public cât și în sfera teologiei. Teza poate constitui un fundament, un punct de plecare ale relațiilor dintre biserică și stat pe plan intern, cât și un suport al identificării elementului religios în sfera dreptului internațional public.

Ideea generatoare a tezei este că religia să aibă o influență cât mai mare în domeniul dreptului internațional public, conferindu-i valențe religios morale. Considerăm utile rezultatele tezei de doctorat în procesul de instruire și formare științifică a studenților din cadrul facultăților de drept și a facultăților de teologie, dar nu în ultimul rând și pentru practicienii din ambele domenii.

Referindu-mă la slujitorii sfintelor altare, actuala teză de doctor foarte fi un fundament științific care trebuie să depășească limitele conservatorismului, ale gândirii și concepțiilor inactuale.

Prin această abordare, nealterând bineînțeles doctrina teologică, biserica poate și trebuie să devina un avanpost al gândirii evolutive, al înnoirii în duhul evanghelică și o împlinire implicită a poruncii „*Voi sunteți Lumina lumii”.*

În teza de doctor au fost analizate materialele științifice atât din domeniul juridic cât și din domeniul teologic care au abordat teme de interes major cum ar fi, concordatul ca formă a tratatului internațional, diplomația interbisericească, influența factorului religios în dreptul internațional umanitar, în dreptul intern dar și în Dreptul Internațional Public în general, cu precădere în dreptul internațional penal, influența factorului religios identitar în raport cu factorul conflictogen.

Au fost elucidate și aspectele mai nuanțate, toate acestea în ideea clarificării unor aspecte de interes general și actual atât în domeniul dreptului internațional public cât și în sfera teologiei.

Rezultatele științifice din teza de doctor pot fi aplicate în procesul de instruire și formare științifică a studenților și masteranzilor din cadrul facultăților de drept cât și din cadrul facultăților de teologie, acum și în unificarea și uniformizarea unor opinii doctrinare atât pe tărâm juridic internațional cât și teologic.

VII. Aprobarea rezultatelor

Temele abordate în cadrul tezei sunt formulate și elaborate astfel:

1. Izvoarele auxiliare ale dreptului internațional biblic - Conferința Națională cu participare internațională „*Integrare prin cercetare și inovare”* 8 -9 noiembrie 2016;

2. Dreptul tratatelor. Concordatul - O varietate a tratatului internațional. Conferința științifică națională cu participare internațională. Integrare prin cercetare și inovare, USM 9 - 10 noiembrie 2017;

3. Dreptul internațional al drepturilor omului. Abordare juridico - biblică. Simpozionul științific internațional. Personalități și evenimente marcante din viața spirituală a spațiului Pruto - Nistrean și a vecinilor săi în secolul XIX – XX, USM, 24 - 25 noiembrie 2017, Chișinău;

4. Normele dreptului internațional public. Izvoarele dreptului. Conferința Internațională, Dreptul și justiția într-o epocă a provocărilor, 24 octombrie 2016 Iași, România;

5. Concepte religioase, culturale și epice în dreptul internațional umanitar. Conferința științifică națională cu participare internațională, Integrare prin cercetare și inovare. USM. 8 - 9 noiembrie 2018;

6. Decalogul - legea divină universală. Reflecții normative și doctrinare în dreptul intern și în Dreptul Internațional Public;

Conferința internațională „International conference the fathers on the Bible of tank Râșca Monastery 3th - 7th September 2018”. The fathers on third Temptation of Jesus în Matei 4:8-1, 3 - 7 septembrie 2018, mănăstirea Râșca, Suceava, publicat în Studia Universitatis Moldaviae;

7. Aspectele juridice și financiare privind cultele religioase în Europa - publicat în Revista Națională de Drept numărul 6 //2016, Chișinău și în Revista Candela - anul 25, numărul 7 - 8 iulie - august 2016 - Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților – România;

8. Regimul constituțional al cultelor în Uniunea Europeană. Revista Candela anul 25 numărul 11 - 12, noiembrie - decembrie 2017, Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților – România;

9. Statul subiect primar al dreptului internațional public și biserica instituție divino - umană. Publicat în revista Candela, anul 26, numărul 3 - 4 martie - aprilie 2018, Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților – România;

10. Dreptul internațional al drepturilor omului. Abordare interconfesională. Publicat în Revista Candelă, anul 26 numărul 5 - 6 mai - iunie 2018, Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților – România;

11. Diplomația eclezială. Publicat în anuarul Universității „Petre Andrei” din Iași, România, tomul 16, decembrie 2017;

12. „Religie, lege și violență - o abordare conceptuală tridimensională. Publicat în Revista Studia Universitatis Moldaviae”;

13. Dreptul internațional al mediului - grija bisericii față de mediul ambiant, în coautorat cu doamna profesor universitar doctor Natalia Zamfir;

14. Imunitățile și privilegiile diplomatice-articol publicat în volumul jubiliar al Universității de Stat.

VIII. Compartimentarea tezei

Introducerea relevă importanța și obiectul investigării și cuprinde următoarele:

1. Actualitatea și importanța temei abordate;
2. Scopul și obiectivele tezei;
3. Prezentarea metodologiei de cercetare;
4. Descrierea situației în domeniul de cercetare;
5. Noutatea și originalitatea științifică a tezei;
6,.Importanta teoretica și valoarea aplicativa a tezei;
7 Aprobarea rezultatelor.
8 Sumarul capitolelor tezei

În Capitolul *I „Reflecții teoretice și normative cu privire la impactul religiei asupra Dreptului internațional Public”* am analizat lucrările științifice la subiectul tezei, accentul căzând pe analiza materialelor cât mai recente, astfel au fost supuse cercetării lucrările următoarelor autori: Osmochescu Nicolae, Burian Alexandru, Balan Oleg, Zamfir Natalia, Sircu Diana, Dorul Olga, Arhiliuc Victoria, Gamurari Vitalie, Bolintineanu Alexandru, Năstase Adrian, Aurescu Bogdan, Geamănu Grigore, Pivniceru Mona, Vlaicu Patriciu, John White Junior, Slabu Petre, Ioniță Viorel, Codița Dumitru, Savu Ticu Mădălin, Tomegea Sergiu, Crețu Vasile, Preda Mătăsaru Aurel, Andronovici Constantin, Chifu Lucian, Miga Beșteliu Raluca, precum și acte normative internaționale incidente.

Ca urmare a analizei efectuate au fost scoase în evidență opiniile și concepțiile principale cu incidență majoră în problemă științifică abordată în teză.

În Capitolul II „*Drepturile și libertățile religioase ale omului-o abordare tridimensională juridică, internațională și teologică*” am abordat probleme juridice cu incidență religioasă și

reverberații în materia Izvoarelor Auxiliare ale Dreptul Internațional Public, problema drepturilor religioase ale omului .

Am inserat problema învățământului și a educației religioase,a simbolurilor religioase și impactul lor în lumea contemporana precum și impactul portului religios,tradițional în societatea actuala.

De asemenea am abordat câteva spete CEDO în materia drepturilor omului cu incidenta în materie religioasa tangenta pe art. 9 CEDO,,- *Libertatea de gândire, de conștiință și de religie"(Anexa 1 și Anexa 2)*

În Capitolul III *„Impactul religiei asupra Dreptului internațional Umanitar*" am abordat subiecte precum: influența religiei în speță influența Decalogului în Dreptul intern și internațional, precum și problema Concordatului și a Diplomației Ecleziale ca instrumente bisericești internaționale cu incidență în materia Izvoarelor Auxiliare ale Dreptului Internațional Public.

In Capitolul IV *„Religia –element dinamizator al Dreptului internațional Public*" am abordat problema Concordatului ca fiind o varietate a tratatului internațional precum și problema diplomației ecleziastice –un motor al relațiilor internaționale bisericești

În unitatea de conținut *„Concluzii generale și recomandări*", am sintetizat concluziile de bază la care am ajuns în urma cercetării efectuat, precizând problemele identificate în raportul dintre religie și Dreptul Internațional Public precum și formularea recomandărilor aferente/

CAPITOLUL I

REFLECȚII TEORETICE SI NORMATIVE CU PRIVIRE LA IMPACTUL RELIGIEI ASUPRA DREPTULUI INTERNATIONAL PUBLIC

1. DOCTRINA

Problema surselor de drept într-un anumit sistem juridic este de obicei determinată de un act juridic, ordonarea problemelor juridice esențiale, cum ar fi o constituție. O astfel de soluție este tipică a unei ordini juridice naționale. În spațiul internațional, datorită unicității dreptului subiectiv - atât în sfera subiectivă, cât și în cea obiectivă, în special datorită specificității procesului legislativ - problema surselor de drept poate da naștere la unele îndoieli și incertitudini. Înțelegerea largă a fost realizată numai în ceea ce privește acorduri și obiceiuri internaționale.

Cu toate acestea, în ceea ce privește alte forme, inclusiv principiile, la care se face referire prin doctrina dreptului internațional și prin instanța judecătorească și uneori direct de către entitățile interesate, determinarea naturii lor juridice, forța obligatorie și baza obligației nu sunt clare sau evidente. O anumită indicație importantă tor este, evident, enumerarea general acceptată a surselor incluse în statut al *Curții Internaționale de Justiție*; prin urmare, este destul de frecvent acceptat să se facă trimitere la acest catalog[6] .

Conținutul articolului 38 alin. 1 punctul d din *Statutul CIJ*, care stabilește motivele pentru judecarea sa în conformitate cu dreptul internațional, implică această doctrină, împreună cu hotărârile judecătorești, sub forma *„învățăturilor celor mai calificați juriști din diferite națiuni din zona dreptului internațional”*, este doar un *„mijloc subsidiar pentru determinarea și reglementarea normelor de drept”*[7] .

Din această formulare, se poate obține inițial o concluzie esențială, consideră că sursa joacă un rol subsidiar în ceea ce privește așa-numitele surse clasice de drept internațional, astfel cum este inclus în articolele a, b și c ale articolului 38 (1) din *Statutul CIJ (*convenție, obicei, principii generale de drept recunoscute de națiunile civilizate), ajutând în interpretare, explicație,

[6] R. Wolfrum, *Surse de drept internațional*, [în:] Max Planck Encyclopedia of Public International Legea, mai 2011, accesată la 25 mai 2021.
[7] Statutul Curții Internaționale de Justiție, 26 iunie 1945, 59 Stat. 1055, 33 UNTS 933.

clarificare și, uneori, chiar extracție *sui generis* a normelor juridice existente al căror conținut sau formă nu este absolut sigur.

Prin urmare, sarcina principală a reprezentanților doctrinei este clarificarea normelor juridice prin dovedire existența lor, derivând din surse formale de drept sau din orice altă legiferare, comportamentul subiecților dreptului internațional.

În același timp, ar trebui subliniat cu tărie faptul că semnificația doctrinei pentru evoluția și funcționarea legii națiunilor este de o importanță cheie. Nu poate exista îndoială că învățăturile așa-numiților părinți ai dreptului internațional - Hugo Grotius sau Emmerik de Vattel, precum și de către experți pe această temă, inclusiv Byrkenshoek, Her sch Lauterpacht, Oppenheim sau, în sursa poloneză, Ludwik Ehrlich sau Manfred Lachs, au afectat semnificativ procesul de formare a principiilor și normelor de dreptul internațional, precum și forma acestuia ca sistem juridic. În același timp, însă, este imposibil să nu observăm că doctrina are un caracter heterogen și conține opiniile unor scriitori de diferite categorii, de exemplu persoane autorizate de state, cadre universitare numiți Ad Hoc pentru a da o opinie cu privire la o problemă juridică, oameni grupați în grupuri de experți.

Formele și locurile de publicare sunt, de asemenea, diferite: monografii, articole și, chiar bloguri pe internet. Prin urmare, puterea și semnificația opiniilor individuale pot fi evaluate și diferențiate[8].

Lucrările pregătitoare pentru *Statutul Curții Internaționale de Justiție (CIJ*), sau de fapt *Curtea Permanentă de Justiție Internațională (PCIJ*), așa cum este citat în comisie menționat la acest document, implică faptul că intenția autorilor a fost de a atribui un rol explicând principiile aplicate de Curte, mai degrabă decât modelând aceste principii, atât la jurisprudență, cât și la doctrină.[9] *Curtea Supremă a Statelor Unite* s-a exprimat într-un mod similar în cazul *Paquete Habana* (adesea menționat în contextul problemei ca sursă a dreptului internațional), subliniind în mod clar că lucrările specialiștilor în drept național nu ar trebui să fie interpretate ca speculații ale autorilor cu privire la cum ar trebui să fie legea, ci mai degrabă ca o dovadă a legii.

---

[8] S. Sivakumaran, *Influența învățăturilor publiciștilor asupra dezvoltării dreptului internațional*, *„Drept internațional și comparat trimestrial”,* vol. 66, ianuarie 2017, p. 37, disponibil la: https: // www.cambridge..org/ core/services/aop-cambridge-ore/content/view/DFF12D4CB4E4A94377A02E3439C1523C/S0020589316000531a. pdf influence_of_teachings_of _publicists _on_the_development_of_international_law.pdf,accesat la 4 ianuarie 2020

[9] 4 A. Pellet, Comentariu la artă. 38 din Statutul CIJ [în:] A. Zimmermann, C. Tomuschat, K. Oellers-Frahm (eds.), Statutul Curții Internaționale de Justiție, Oxford 2006, pp. 783-792.

Într-o opinie separată a acestei hotărâri, judecătorul *Fuller a* exprimat această problemă într-un afirmație univocă: „*Elucubrațiile lor (ale experților în dreptul internațional) pot fi perseverente dar nu autoritare. ”*[10].

Curtea britanică (*Divizia King's Bench*), contemporană în mod similar cu cazul Habana, a exprimat direct că: „*orice doctrină invocată trebuie să fie una acceptată ca fiind obligatorie între națiuni, iar dreptul internațional a căutat să fie aplicat, ca orice altceva, să fie dovedite prin dovezi satisfăcătoare (...). Simpla opinie a juriștilor, oricât de eminenți sau de învățați ar fi, ar trebui să fie atât de recunoscuți, dat nu este în sine suficient”*[11] . Asta înseamnă în mod clar - orice drept internațional obligatoriu ar trebui să se bazeze pe voința statelor.

Reprezentanții doctrinei înșiși nu aspiră la rolul parlamentarilor, numai de interpreți de drept sau catalizatori *sui generis* ai procesului legislativ. De exemplu, Profesorul Manfred Lachs, referitor la conținutul articolului 38 *din Statutul CIJ*, susține că: *„Evident, nu este vorba de doctori care dictează legea, ci de influența lor, pe înțelegerea noastră.*[12]. A 9 - a ediție a manualului de *Oppenheim* afirmă că *„este un fel de dovadă a legii și nu un factor de creare a legii, care este utilă învățăturilor scriitorilor și a fost admisă ocazional în pronunțări judiciare”*[13].

În legătură cu tratamentul doctrinei ca mijloc subsidiar de determinare normelor legale și confirmarea acestei formule subsidiare în comentariile internaționale, specialiștii în drept internațional înșiși, precum și în practica judiciară, au presupus că au fost prezentați în *Statutul PCIJ* și ulterior al *CIJ*, dar este greu de argumentat că funcția nu este de a crea norme, ci mai degrabă de a le postula, explica, demonstra sau critica, precum și pentru a încuraja procesul legislativ prin interpretarea corectă a sistemului său de condiții tehnice.

Cu toate acestea, având în vedere acest lucru, nu ar trebui să subestimăm rolul doctrinei, în special sub formă de opere ale colectivelor și organismelor internaționale prezentat pentru a investiga sau codifica dreptul internațional, cum ar fi misiunea *Institutului de drept internațional* și *Asociația de drept internațional*, care contribuie într-o măsură substanțială și semnificativă la forma finală a normelor adoptate de subiecte de drept internațional în formula consensului, tradițională și tipică legislației naționale.

Prin urmare, baza de a fi legat de o normă de drept internațional este voința și consimțământul statelor (sau al altor subiecte ale dreptului internațional), precum și baza

---

[10] Ibidem, *„Elucubrațiile lor pot fi persuasive, dar nu autoritare*.”

[11] West Rand Central Gold Mining Company, Ltd. împotriva Regelui [1905] 2 KB 391.), disponibil la: http://scholarship.kentlaw.iit.edu/cklawreview / vol34 / iss2 / 2 .accesată la 04.02.2019

[12] M. Lachs, *Teachings and Teaching of International Law*, (1976) 151 RdC, pp. 161-252.

[13] Dreptul internațional Oppenheim (ediția a 9- a), editat de Sir Robert Jennings QC, Sir Arthur Watts KCMG QC, Oxford 2008.

acestora, cererea este o sursă formală de drept sub forma unui acord, de obicei, principii generale, act unilateral sau o rezoluție legislativă de către o organizație internațională.

1. Locul și semnificația doctrinei în lumina articolului 38 din Statutul CIJ

Articolul 38 din *Statutul CIJ* este interpretat în mod tradițional și unanim ca un instrument de definire a funcției Curții și o enumerare a surselor dreptului internațional. În referință, imperfectivitatea și incompletitudinea formulei articolului 38 este evidentă din cauza lipsei literalmentelor enumerate, a surselor aplicabile ale dreptului internațional, altele decât cele conținute în acestea, cum ar fi rezoluțiile organizațiilor internaționale sau acte unilaterale.

În ceea ce privește problema funcțiilor instanței, formularea inclusă în dispoziția citată este destul de clară (deși este supusă analizei doctrinare), ceea ce înseamnă că sarcina acestei instanțe este de a soluționa litigiile pe baza dreptului internațional. De aici și concluzia că articolul 38, deși discutat și criticat, servește totuși ca punct de plecare pentru o discuție privind interpretarea și aplicarea dreptului internațional cu privire la funcțiile judiciare ale *Curții Internaționale de Justiție*.

În contextul formulării articolului 38 alineatul (1) litera (d), *„merită subliniat faptul că se menționează judecata și doctrina în același corpus”*[14]. Această aliniere particulară a puterii (autoritatea) jurisprudenței și a surselor îi determină pe comentatori să pună întrebări despre motivul pentru care sursa a fost ridicată la un nivel atât de înalt și despre gradul de conștientizare în această formare a rolului ambelor mijloace subsidiare de determinare a normelor legale.

Se pare că anumite explicații sunt oferite de lucrările pregătitoare pentru *Statut.*

Proiectul prezentat de *Comitetul consultativ* al juriștilor înființat de *Liga Națiunilor*, după cum a raportat președintele Descamps, formularea inițială a articolului 38 (numerotat ca articolul 35) a declarat că, în primul rând, un judecător va aplica regulile menționate acolo într-o ordine stabilită (bazată pe o succesiune) și, în al doilea rând, s-ar baza pe jurisprudența internațională ca mijloc de aplicare și dezvoltare a dreptului [15].

Cu toate acestea, necesitatea de a ține cont *„simultan de învățături ale scriitorilor, ale căror puncte de vedere au autoritatea (gravitația)”* a fost subliniată în timpul lucrări ulterioare[16]. Totuși, determinarea cu privire la care păreri ar avea o asemenea natură, este generală suficient încât să deschidă calea către considerații despre cine poate fi considerat a fi cu adevărat autoritatea și de ce. Nici *Statutul,* nici lucrările pregătitoare nu detaliază a expresiei *„cel mai*

---

[14] A..Z. Borda, *O abordare formală a articolului 38 alineatul (1) litera (d) din Statutul CIJ din perspectiva Curți și instanțe penale internaționale*, EJIL (2013), vol. 24 Nr. 2, pp. 649-661 și studiul citat în acesta: R. Jenninigs, The Judiciary, International and National, and the Development of International Law, ICLQ (1996), vol. 45, nr. 1.

[15] M. Fitzmaurice, *Istoria articolului 38 din Statutul Curții Internaționale de Justiție*, Regina Maria. University of London, School of Law Studies Legal Research Research No. 232/2016, pp. 1-31.

[16] M. Peil, Scrieri științifice ca sursă de drept: un studiu al utilizării doctrinei de către Curtea de Justiție Internațională, *„Cambridge Journal of International and Comparative Law”* (2012), vol. 1 (3), p. 138.

calificat"[17] . Cu toate acestea, ținând cont de orientarea internă, tipice mediilor profesionale sau grupurilor profesionale, referitoare la calificări cei care lucrează în același domeniu, indicând că cei care lucrează sunt acoperiți cu respect, stimă și autoritate bazate pe cunoștințele și abilitățile lor. Prin urmare, pare destul de derutant să specificăm semnificația sintagmei „*cel mai mult calificat jurist"* la nivelul unui act juridic.

Pe de altă parte, o problemă importantă este de a determina care a fost intenția reală a autorilor *Statutului* în ceea ce privește calificarea doctrinei ca sursă de drept.

Interese materialele de cercetare sunt furnizate de lucrările pregătitoare, reflectând conflictul referitor la rolul izvoarelor auxiliare. Aceasta înseamnă că au existat mai multe versiuni ale articolului 38 (1). Versiunea finală a fost adoptată ca semn al compromisului între punctele de vedere ale taberelor, Root, Lord Philimore, Ricci-Bussati și de Lapradell. Ca punct de plecare, Descamps a văzut doctrina ca un factor *sui generis* care permite evitarea unei situații *non-lichide,* în cazul lipsei principiilor generale sau dacă aceste principii nu au legătură cu disputele. Cu toate acestea, această versiune a fost prea *„liberă*" pentru a fi acceptată.

Prin urmare, acolo au fost încercări de a defini semnificația doctrinei ca un instrument util în aplicarea și dezvoltarea dreptului. Astfel de formule, însă, nu erau suficient de precise. Discuții au fost astfel ținute cu privire la tratarea surselor ca sursă subsidiară, simultan limitându-și extensia la *„autori recunoscuți pe scară largă*". Cu toate acestea, se pare că descoperirea și cea mai semnificativă parte a discuției a fost argumentul de Ricci-Busatti, dacă statele sunt capabile să accepte reguli derivate din doctrină mai degrabă decât rezultând din propria voință. În contextul teoriei voluntariste a dreptului internațional și principiul suveranității statelor, această problemă este într-adevăr justificată și înțeleasă. În urma procesului, s-a subliniat că *„doctrina și jurisprudența, fără îndoială, nu creează legea; dar ajută la determinarea regulilor care există"*[18]. Acest lucru nu a fost departe de a adopta versiunea finală, conform căreia *CIJ* ar trebui să ia în considerare *„învățăturile din juriștii cei mai calificați ai diferitelor națiuni din domeniul dreptului internațional, ca sub mijloace secundare pentru determinarea regulilor de drept.*"

Literatura care face referire la articolul 38 din *Statutul CIJ* conține, de asemenea, indicații la o intenție particulară a autorilor proiectului acestui document, și anume, este un fel de tribut adus rolului opiniilor științifice în procesul de formare a legii naționale în trecut, mai ales că timp de secole se bazase pe dreptul cutumiar, și destul de dificil de identificat și interpretat clar. Acesta este motivul pentru care funcția de clasificarea, explicarea și sistematizarea dreptului

[17] Ibidem, pp 138 -140
[18] Ibidem, pp. 142 - 146

internațional, inclusiv extragerea esenței sale prin ordonarea corpusului deciziilor judiciare este dificilă de a supraestima[19] .

Deși articolul 38 este într-adevăr supus unei discuții vii și încă relevante în cadrul doctrinei[20], nimeni nu poate nega că ea poate și ar trebui interpretată ca un centru aparte, alt punct principal, punctul de mijloc între aplicarea mecanică a regulilor de drept și amenințarea „*legislației judiciare*”[21]. În urma unei astfel de declarații, ar trebui subliniat semnificația acestui avantaj, *adică* deschiderea către procesul de gândire, deducere, interpretare realizată de către judecători, fără a neglija aspectul interzicerii excesive, neordonate sau întâmplătoare a dreptului internațional, realizată de o minte umană care este imperfectă. Cu toate acestea, trebuie subliniat simultan că acest din urmă mecanism este remediabil, cel puțin într-o anumită măsură, de structura *CIJ* ca un organism colegial cu vot majoritar, care ar trebui să garanteze păstrarea regulilor de drept, competitivitate, rațiune, fiabilitate, un nivel înalt de cunoaștere a dreptului internațional, precum și gândirea și luarea deciziilor.

Ca urmare a adoptării unei soluții care prevede un judecător, incluzând atât jurisprudența, cât și doctrină în timpul soluționării unui litigiu - ambele forme care servesc ca mijloace subsidiare pentru determinarea unei norme de drept internațional - a fost luată în considerare, cel puțin într-o anumită măsură în ceea ce privește semnificația acestor două surse de fond inspiraționale ale dreptului internațional, fără a face o distincție serioasă între ele, mai ales că judecătorii internaționali și savanții dreptului internațional sunt adesea, în practică, aceiași oameni.

Merită, de asemenea, să subliniem semnificația articolului 38 pentru practica internă, legislația națională, deoarece autoritatea acestei dispoziții se traduce direct în poziția sursei de drept pe care o menționează. La începuturile sale, articolul nu a fost conceput și nici perceput ca enumerare autorizată a izvoarelor. Cu toate acestea, în timp și, mai presus de toate, prin includerea *Statutului CIJ* în *Carta Națiunilor Unite*, a câștigat o semnificație mai mare decât doar un „*catalog practic*”. Cu siguranță, articolul 38 ar trebui interpretat ca un punct de referință cu autoritatea esențială în procesul de identificare a surselor dreptului internațional. Prin urmare, în ciuda tuturor deficiențelor, neajunsurilor sau incertitudinilor articolului 38, ca un catalog incomplet și imperfect de surse, în special în contextul soluționarea dreptului internațional, este

[19] M. Sourang, *Jurisprudență și învățături*, [în:] M. Bedjaoui (ed.) *Drept internațional: Realizări și Prospecte*, Dordrecht / Boston / London 1991, pp. 286-287.
[20] A se vedea, de exemplu, HC Gutteridge, „*Semnificația și domeniul de aplicare al articolului 38 alineatul (1) litera (c) din Statutul Internațional Curtea de Justiție Internațională*”, Tranzacțiile Societății Grotius, vol. 38, „*Problemele internaționale publice și private. Drept internațional, Tranzacții pentru anul 1952*” (1952), pp. 125-134; M. Fitzmaurice, op. cit., pp. 1-31.
[21] A. Pellet, op. cit., p. 680.

important să se concluzioneze că, încă de la începuturile sale, a fost destinat introducerii ordinii în sistemul dreptului internațional[22].

[22] M. Fitzmaurice, *op. cit.*

2. Opiniile experților și impactul lor asupra modelării legilor dreptului internațional. Subsidiaritatea doctrinei

În ciuda atingerii unui compromis, sau poate tocmai din cauza acestuia, formularea articolului 38 alineatul (1) din *Statutul CIJ* este supus deliberărilor în doctrină și hotărârii judecătorești. O remarcă formulată de Manley Hudson, un judecător al *Curții Permanente al Justiției Internaționale*, pare a fi interesantă . El subliniază că semnificația cuvântul *„subsidiar"* (*auxiliar)* în versiunea franceză, care este autentic la egalitate cu engleză, nu este clar, deoarece poate duce la o deducere conform căreia paritate înseamnă inferioritate față de alte surse menționate în articole, *adică* o posibilitate să facă referire doar la doctrină sau la jurisprudență atunci când nu este posibil să se identifice suficiente orientări în convenții, obiceiuri și principii generale ale dreptului. Acest lucru poate da naștere la deducție implicând (cu referire la versiunea în limba franceză) că subsidiaritatea ar trebui interpretat ca indicarea faptului că confirmarea regulilor a căror existență a fost menționate pot rezulta din trimiterea la jurisprudență sau doctrină[23]. Cu toate acestea, concluzia finală în deliberările lui Hudson se conformează direcției asumate în timpul pregătirii și funcționează, *adică* cu conceptul de doctrină și jurisprudență ca materiale care facilitează faptul ca regulile să fie aplicate, mai degrabă decât ca reguli în sine.

Rolul subsidiar al doctrinei a fost subliniat foarte clar de judecătorul profesor Manfred Lachs în *„Hague Lectures"*, afirmând că, chiar dacă s-au invocat eroi printre cărturari, el nu a putut concluziona că acești oameni creează legea. Savanții nu sunt atotștiutori, nu creează legea în relațiile internaționale. Importanța opiniilor lor este limitată la un rol subsidiar în determinarea regulilor de drept, care este formula adoptat la articolul 38[24] . Un alt judecător cunoscut al *CIJ*, profesorul Shabtai Rosenne, a făcut o afirmație similară. El a subliniat că nici doctrina, nici jurisprudența nu sunt drept internațional pozitiv, așa cum nu este nici un produs (efect) al acțiunii directe, nici indirecte a statelor. Prin urmare, doctrină poate servi doar la determinarea normelor legale, mai degrabă decât la crearea acestora[25].

Un savant contemporan al dreptului internațional, profesorul Jan Klabbers[26], doar punctează un anumit tip de ierarhie printre acestea, subliniind natura subsidiară a doctrinei fără a discuta despre semnificația sursei juridice ca izvor de drept [27].

---

[23] M. Hudson, Curtea Permanentă de Justiție Internațională 1920-1942.
[24] M. Peil, op. cit., p. 141.
[25] S. Rosenne, *Practica și metodele dreptului internațional*, Oceana 1984, p. 119.
[26]Johannes Antonius Marius "Jan" Klabbers" (n. 13 august 1963, Heumen , Olanda) este profesor la academie olandeză (catedra Martti Ahtisaari) la Universitatea din Helsinki . Funcția sa obișnuită de profesor de

Problema subsidiarității doctrinei și judecății este percepută de autori din perspective diferite. Unii susțin pur și simplu că ambele surse sunt de natură subsidiară, fără a intra în niciun detaliu posibil. Unii cercetători, însă, acordă atenție anumitor complexități. De exemplu, prof. Julian Makowski[28] vorbește despre ambele surse ca fiind accesorii, dar observă simultan cât de strictă este relația dintre jurisprudență și dreptul internațional, indicând faptul că justiția este o parte a formării și o formă de exprimare de personalitate, iar activitatea *PCIJ* este cea mai semnificativă în acest sens, deoarece, natura permanentă și amploarea normelor pe care statutul și-a întemeiat competența, era deosebit de predispus să joace rolul unui corp auxiliar normativ.

Un judecător nu se poate sustrage activității creative în multe cazuri. Aplicarea legii în sine, pe lângă deciziile privind aplicabilitatea unei norme generale la un anumit caz, „*implică întotdeauna un anumit moment creator*”[29].

În mod similar, referindu-se la legislația națională ca un fundal pentru deliberările sale, el subliniază rolul important, deși nu la fel de puternic ca și în relația strictă dintre justiție și drept, după cum s-a menționat mai sus. Excluzând chiar și exemplul evident al dreptului roman, el invocă și gravitatea irevocării punctelor de vedere erudite sau, în perspectiva internațională, înainte de arbitrajul teritorial sau *PCIJ*. Rezumatul pe care îl trage sub forma unei concluzii se bazează pe o deducere a *fortiori* : *„Dacă luarea în considerare a doctrinei este acceptabilă într-un asemenea sistemul juridic perfect ca drept intern, este „a fortiori” nu doar recomandabil, ci chiar necesar într-un sistem juridic atât de imperfect al națiunilor*”[30]. Este greu de negat că presupusele concluzii sunt logice, dar o astfel de referință automată a rezultatului legislației naționale nu este justificată.

---

drept internațional la Universitate din Helsinki. A fost director al Centrului de excelență al Academiei din Finlanda în cercetarea guvernanței globale, cu sediul la Universitatea din Helsinki , Facultatea de Drept, și director adjunct al Institutului Erik Castrén de Drept Internațional și Drepturile Omului. El a ocupat anterior mai multe funcții la Universitatea din Amsterdam, unde și-a finalizat și doctoratul. Klabbers este considerat unul dintre cei mai importanți experți din lume în dreptul tratatelor și în dreptul organizațiilor internaționale. A publicat mai multe monografii și articole despre subiecte, unele dintre cele mai importante fiind Conceptul de tratat în dreptul internațional (1996), Conflictul în tratate și Uniunea Europeană (2008), (2015 O introducere la dreptul instituțional internațional) și dreptul internațional (2013).

[27] J. Klabbers, *Drept internațional,* Cambridge 2013, p. 25.

[28] Julian Edmund Makowski (născut la 6 februarie 1875 la Varșovia , mort la 25 noiembrie 1959) - diplomat și avocat polonez , specialist în drept internațional , profesor și rector al Școlii de Economie din Varșovia . Din 1906 a fost lector de drept internațional la ulterior Școala Superioară de Comerț , din 1915 lector la Școala de Științe Politice din Varșovia . Din 1936, profesor la Școala de Economie din Varșovia. În anii 1937–1940 rectorul Școlii de Economie din Varșovia. Din 24 iulie 1919 șef al departamentului de tratate al Ministerului Afacerilor Externe . Membru al delegației pentru negocieri cu Cehoslovacia (1920), cu orașul liber Gdańsk (1921 - vicepreședinte al delegației), cu Lituania (1928). În 1930, un delegat al guvernului polonez la conferința de codificare a dreptului internațional de la Haga. Din 1931, președinte al Comisiei superioare de disciplină din cadrul Ministerului Afacerilor Externe. El a negociat și a semnat tratate de arbitraj cu Belgia, Danemarca, Suedia, Norvegia, Olanda, Luxemburg și Elveția.

[29] J. Makowski, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 1948, pp. 12-13.

[30] Ibidem . pp. 15 - 16.

Desigur, dreptul internațional ia în considerare, *printre altele*, acordurile de soluții juridice interne ale statelor referitoare, de exemplu, la drepturile omului, dar disimularea acestuia, claritatea este atât de distinctă încât o simplă analogie poate să nu fie pe deplin exactă. Prin urmare, unul ar trebui să se limiteze mai degrabă la afirmația că trimiterile la doctrină sunt naturale, parte a procesului de creare și interpretare a legii, în sensul concentrării oricăruia și toți factorii care pot afecta forma unei norme, dar care nu au o hotărâre sau o lege făcând natură în sensul strict al cuvântului. Atributul și competența creației unei norme obligatorii de drept internațional este rezervată statelor, fie acționând individual sau asociate în organizații internaționale.

Problema importanței opiniei savanților juridici a fost, de asemenea, ridicată în publicația limba engleză pentru studenți, *Drept internațional public. Revizuire Caietul de lucru*[31]. Conform punctelor de vedere prezentate aici, rolul juriștilor în plan internațional legea este mai clară decât în legislația națională, iar acest fapt este reflectat în articolul 38, unde opinii de experți respectați în drept internațional constituie o sursă subsidiară de drept. În contextul opiniilor menționate mai sus cu privire la ponderea autorității cărturarilor în modelarea dreptului național, pare schimbarea punctului de greutate către dreptul internațional destul de surprinzător. Cu toate acestea, autorii studiului citat fac referire la lideri internaționali teoreticieni ai dreptului, inclusiv Grotius, de Vattel, Oppenheim și Lauterpacht, - influența lor semnificativă și profundă asupra dezvoltării dreptului internațional și - chiar descriindu-le cu eticheta „*scriitori instituționali*”, care se explică prin adoptarea unei opinii, că opiniile științifice se bucură de fapt de o poziție recunoscută în legislația națională. În acest spirit, ei ajung chiar la concluzia că, având în vedere autoritatea lor, ca persoanele se sustrag de la clasificarea simplă, indicând rezultatele lor științifice ca filială a izvorului de drept. Totuși, simultan, luând în considerare practica contemporană, caracterul subiectiv al opiniilor recunoscute ale savanților din dreptul internațional și al relațiilor internaționale menționează doctrina ca sursă de drept. În înțelegerea modernă, doctrina este, prin urmare, considerată mai degrabă ca dovadă a practicii statelor, de exemplu, în procesul de modelare personalizată, mai degrabă decât o sursă de drept autonomă.

În *Enciclopedia Oxford* a dreptului internațional, alături de o indicație că doctrina este o sursă subsidiară de drept, explicațiile pentru intrarea *Sursele subsidiare de drept* sunt susținute de un citat semnificativ dintr-un studiu despre sursele de drept realizat de d'Aspremont. afirmă că cercetătorii, în ciuda faptului că nu practică avocatura, participă fără îndoială la forma finală. La criteriile formale care sunt aplicate în continuare de membrii comunității internaționale crearea și

[31] K. Vickneswaren (ed .*), Drept internațional public. Revision Workbook*, ediția a II -a, Londra 2002, p. 20.

aplicarea legii. Astfel, funcția savanților este de a juca un rol constând în organizarea, sistematizarea și indicarea distincției între ceea ce este lege și ce nu este[32]. Lucrarea *Opinii ale juriștilor respectați* arată această funcție a doctrinei și mai mult distinct și emfatic: *„Dreptul internațional își datorează structura și explicația sa regulilor scriitorilor și nu numai celor din trecut. În acest sens, opiniile juriștilor respectați sunt esențiali pentru sistemul dreptului internațional "*[33].

În 1863, *Wheaton* a enumerat următoarele ca izvoare auxiliare, acorduri, norme emise de state individuale, decizii internaționale, instanțe, avize oficiale și legale scrise, istoria războaielor, negocierilor și tratate[34] ale păcii. Această enumerare se suprapune în mare măsură cu o listă a surselor incluse în articolul 38 din *Statutul CIJ.* Desigur, normele emise de state individuale, precum și cele istorice aspecte ale legii războiului și păcii au fost lăsate în afara listei originale, dar această soluție nu e definitivă.

Rezultatul logic rezultă din evoluția și esența dreptului internațional ca sistem creat prin voința statelor, mai degrabă decât în cadrul cadrul soluțiilor naționale și bazat pe consimțământul statelor pentru observare normelor specifice, mai degrabă decât pe un precedent sau pe puncte de vedere exprimate în etapa de negociere. Acesta din urmă nu poate decât să susțină și să completeze procesul de interpretare a normelor acceptate de subiecții dreptului internațional, având în mod repetat o importanță cheie pentru determinarea intenției efective a părților și măsura respectării principiului de bună-credință sau *pacta sunt servanda* .

Statele i-au dat într-adevăr o formă distinctă în prevederile *Convenției de la Viena* din 1969 privind dreptul tratatelor, indicând elemente descrise ca unul dintre aspectele semnificative ale procesului de interpretare a mențiuni asumate prin acorduri.

Cu toată deschiderea față de importanța profundă a doctrinei ca izvor de drept și chiar în fața argumentului despre gravitatea sa pentru modelarea nu doar a normelor individuale dar sistemul dreptului internațional în ansamblu, ar părea onest și precis să recunoască natura subsidiară a doctrinei, subliniind că, în funcție de forță autorității unui savant sau a unui întreg corp științific, influența opiniilor lor poate fi mai puternică sau mai puțin distinctă. În plus, într-o situație în care doctrina se suprapune cu raționamentul și deciziile judiciare, semnificația doctrinei este în creștere.

---

[32] H. Thirlway, *Sursele subsidiare, Sursele dreptului internațional*, Oxford Public International Law, Oxford 2014, accesat la 18 ianuarie 2019.
[33] M. Wood, *Învățăturile publiciștilor cei mai calificați (art. 38 (1) Statutul CIJ*), Oxford Public International Law, Oxford 2014, accesat la 18 ianuarie 2019.
[34] Citat din: L. Ehrlich, *Prawo międzynarodowe*, ediția a IV- a, Warszawa 1958, p. 64.

Cu toate acestea, nu transcende importanța subsidiară atribuită la articolul 38 din *Statutul CIJ*. Dacă acesta ar fi cazul, ar fi necesar să nege teoria voluntaristă a dreptului internațional, predominantă în studii, și de a încălca, consecință rezultată conform căreia baza obligației dreptului internațional este voința statelor.

Prin urmare, din posturile de referință se poate implica faptul că există un acord referitor la natura subsidiară a doctrinei ca sursă a dreptului internațional, scopul de a determina existența unei norme de legislația națională și semnificația acesteia.

Pe de altă parte, se poate discuta problema potențialei subordonări a doctrinei către alte surse în sens ierarhic. Pe de altă parte, ar trebui presupus simultan că se ridică îndoieli cu privire la sensul expresiei *„cei mai calificați publiciști*". Esența acestei incertitudini este bine reflectat, de exemplu, de Rosenne[35] care subliniază că acordarea unui astfel de atribut se bazează pe potențialul individual al unui autor dat, verificat pe baza abilităților sale[36].

.

[35] Shabtai Rosenne (ebraic : רוזן שבתאי) (24 noiembrie 1917 - 21 septembrie 2010) a fost profesor de drept internațional și diplomat israelian . Rosenne a primit Premiul Israel pentru Jurisprudență din 1960 , Medalia Manley O. Hudson din 1999 pentru Drept Internațional și Jurisprudență, Premiul de la Haga din 2004 pentru Drept Internațional și Premiul Distins pentru Onassis Scholar 2007. A fost principalul savant al Curții Mondiale - PCIJ și CIJ și avea o expertiză larg recunoscută în dreptul tratatelor , responsabilitatea statului, auto-apărarea, UNCLOS și alte probleme de drept internațional.

[36] S. Rosenne, *op. cit.,* pp. 119-142

3. Aplicabilitatea unei norme

În contextul subiectului izvoarelor auxiliare de drept, *„merită să fac referire la un aspect important*", remarcă a prof. Ehrlich, potrivit căreia „*dreptul internațional este un drept pozitiv, care înseamnă că, constă din norme care pot fi stabilite folosind criterii obiective; și anume, existența acestor norme poate fi dovedită prin studiul izvoarelor internaționale*"[37]. Deși literatura poate prezenta și opinii diferite sau cel puțin o discuție privind funcționarea a două teorii în dreptul internațional: dreptul pozitiv și simultan legea naturală, adoptarea, după autorul citat, a conceptului pozitivist în ceea ce privește subiectul surselor facilitează cu siguranță identificarea și organizarea acestora.

Ar fi bine să se determine natura unei anumite norme folosind criterii clare. Acolo - în prealabil, Ehrlich afirmă pe bună dreptate că „*pentru a determina dacă o anumită normă este legală, ar trebui să se stabilească un test care să permită distincția practică între legal și alte norme*"[38]. El nu este izolat în acest punct de vedere, invocând o poziție similară a ambelor doctrine și justiție (o hotărâre din 1929 *a PCIJ* privind Brazilia - în împrumuturi). Un test adecvat pentru a determina dacă o anumită normă este o normă a dreptului internațional este de a verifica dacă este utilizat ca normă de drept internațional de către instanțele internaționale[39].

Încă în discuții ulterioare, Ehrlich permite invocări de doctrină, deși numai în abordare. Anume, în absența unor astfel de baze de raționament, cum ar fi, de exemplu, un acord internațional, se poate stabili dacă o anumită normă este o normă a dreptului internațional, constând în a pune întrebarea dacă într-un caz dat ar fi o instanță internațională consideră că este o normă a dreptului internațional și baza raționamentului din această directivă, rezoluția poate fi adesea găsită, *printre altele*, în studiile unor cercetători remarcabili [40].

În catalogul normelor de drept internațional, Ehrlich distinge normele derivate de la principiile de bază ale dreptului internațional prin precedente și prin doctrină.

În acest din urmă caz, el explică faptul că pentru el înseamnă puncte de vedere ale *„savanților care se bucură de un asemenea respect încât deducerile lor pot fi practic asumate ca o bază suficientă de rezoluție legală a unei probleme care nu poate fi rezolvată pe baza normelor recunoscute până acum*".[41]. Deși menționează doar câțiva autori din categoria unor

[37] 29 L. Ehrlich, *op. cit.,* p. 10
[38] *Ibidem*, p. 9.
[39] *Ibidem*, pp. 9-10.
[40] *Ibidem* .p. 12
[41] *Ibidem*, p. 14.

școli suficient de respectați, precum Grotius, Vattel, Hall, Oppenheim și numai cu condiția ca punctul de vedere dat este relevant și a rămas în practică[42].

O concluzie semnificativă pentru considerațiile cheie ale acestui studiu este formulată în manualul prof. Ehrlich, potrivit căruia nu există principii de luare în considerare, opinii ale autorilor au fost stabilite până acum în practica internațională [43]. De aici și reflecție că, de regulă, Ehrlich acceptă sistematica surselor, astfel cum a fost adoptată în *CIJ* în Statut, cu rezerva că necesită clarificări, cum ar fi prin indicare de criterii clare pentru a evalua care și ale căror puncte de vedere pot fi numărate printre surse stabilit la alin. 1 articol d. Nu există o astfel de clasificare formală și se pare că va fi mult de așteptat. După cum s-a subliniat deja, autoritatea savanților cu privire la acceptarea generală a competențelor dă naștere la puține îndoieli serioase.

O concluzie interesantă în contextul pozitivismului juridic și al doctrinei ca sursă a legii este că rezultatele cercetătorilor promovează formarea dreptului pozitiv, în sensul susținerii prin analize pregătitoare, elaborări și lucrări de sistematizare.

Influența doctrinei este foarte clară în domenii sau probleme de drept internațional precum suveranitatea teritorială, libertatea de navigație, libertatea mărilor, imunitatea diplomatică și consulară, teoria zonelor polare și teoria zonei adiacente[44].

În discuțiile profesorului Manfred Lachs [45] în studiul său cu titlu semnificativ *„Despre știința dreptului internațional”,* putem observa o acceptare profundă a importanța științei dreptului în practica juridică. Desigur, Lachs citează cuvintele unui judecător care investighează un caz în litigiu în fața *Curții Amiralității*, afirmând că „*Un pedant blocat în studiul său dictează legea națiunilor; toată lumea îl citează dar nimănui nu îi pasă de asta (...) așa că dacă medicii se ceartă, cine va decide?”*[46] ; cu toate acestea, el adaugă simultan la acest gând un comentariu care contestă importanța trigonului, rezultatul din păcate constând în atribuirea unui rol excesiv acestuia.

Prin o astfel de reflecție, construiește o perspectivă care pare a fi naturală și apropiată de adevăr. Și anume, el constată că, de fapt, nu este vorba despre dictarea legii de către profesori, ci mai degrabă despre influența lor asupra studenților lor, care, deținând funcții responsabile și

---

[42] *Ibidem*, p. 29.
[43] *Ibidem*, p. 30.
[44] M. Sourang, *op. cit.,* p. 284.
[45] Manfred H. Lachs (Stanislav , Galicia austriacă , 21 aprilie 1914 - Haga , 14 ianuarie 1993) a fost un diplomat polonez , judecător al Curții Internaționale de Justiție și jurist care a influențat foarte mult dezvoltarea dreptului internațional după cel de-al doilea război mondial. Ulterior, Lachs a devenit judecător la Curtea Internațională de Justiție și, în cele din urmă, a devenit unul dintre cei mai longevivi judecători de acolo, lucrând din 1967 până în 1993 și fiind președinte 1973 până în 1976. El a scris *Legea spațiului cosmic: o experiență în Facerea dreptului contemporan* în 1972.
[46] M. Lachs, *Rzecz o nauce prawa międzynarodowego*, Wrocław 1986, p. 205.

onorabile, precum judecători, membri ai guvernului și oficiali ai organizațiilor internaționale,își însușesc cunoștințele, abilitățile și ideile care le sunt transmise de către profesori. Astfel, influența indirectă a punctelor de vedere ale savanților asupra practicii de creare și aplicare a legii este pusă în practică în art. 38 . Prin urmare, este important să acordați atenție la autoritatea doctrinei.

Problema autorității doctrinare în procesul de modelare a dreptului internațional, inclusiv sursele acestora, pot fi examinate din cel puțin două puncte de vedere. Mai presus de toate, că mai multe păreri formate de autori de frunte, dar și ca opinii științifice individuale care inițiază dezvoltarea așa-numitelor școli de drept internațional. În literatura s-ar putea să întâlnim exemple de referințe la astfel de școli. De exemplu juristul internațional Iain Scobbie a subliniat poziția specială a lui Hersch Lauterpacht. El a susținut chiar că *„Pentru juriștii internaționali britanici, Hersch Lauterpacht este încă predominant. Lucrările sale sunt un model, o paradigmă intelectuală care rezumă abordarea la dreptul internațional”*. Mai mult, autorul citat a indicat că lectorul său la Campod a fost Iain McGibbon - un student la Lauterpacht, ale cărui prelegeri dezvăluie perceptibil admirația stăpânului său ca un fel de manifest *sui generis* . Ideile lui Sir Hersch Lauterpacht's au fost continuat și de fiul său Elihu Lauterpacht. Prin urmare, se poate întâlni un anumit fenomen de formare a unei tendințe științifice specifice în jurul unei anumite autorități de lucru. Dacă o anumită persoană este capabilă să convingă un număr semnificativ de adepți la adresa punctelor de vedere, o astfel de întâmplare evidențiază influența izvoarelor asupra dezvoltării teoriei dreptului internațional. În ceea ce privește Sir Hersch Lauterpacht, nu pot fi puține îndoieli că nu numai el a dezvoltat un grup de adepți, ci și, ca judecători al *CIJ*, și-au folosit cunoștințele și punctele de vedere în practică. Mai mult, continuarea și dezvoltarea gândirii predecesorilor săi și a colegilor savanți, în special Kelsen, poate fi dedusă din scrierile sale, care constituie, de asemenea, un fel de confirmarea continuității izvoarelor și rolul acesteia în organizarea problemelor sistemice.

În legătură cu căutarea autorității izvoarelor juridice, se poate, de asemenea invoca opinia profesorilor Remigiusz Bierzanek și Janusz Symonides, care au declarat în manualul lor de drept internațional că *Statutul CIJ „descrie în mod adecvat rolul judecătorilor și doctrina ca mijloace subsidiare pentru determinarea dispozițiilor legale*”[47]. Sub această afirmație validitatea formulei asumate, au susținut că, deși savant[48] autoritatea poate servi drept garanție pentru interpretarea corectă a unei dispoziții, nu are nici-o competență de a impune o regulă de procedare cu natura

[47] M. Lachs, *Rzecz o nauce* ..., p. 206.
[48] IGM Scobbie, *Theorist as Judge*: Hersch Lauterpacht's *Concept of the International Judicial Function*, EJIL (1997), vol. 2, pp. 264-298

unei norme juridice.[49] O astfel de posibilitate, așa cum au subliniat autorii citați, au găsit o aplicație istorică la un moment dat de dezvoltare a dreptului roman[50]. Prin decretul împăratului, curțile erau obligate să judece în conformitate cu avizul unanim al unui grup de juriști care au *ius publice spondendi*[51] . Această analogie între dreptul internațional și dreptul roman este, de asemenea, etapizată de alți autori, indicând că probabil nu există alt sistem juridic (cu excepția dreptului internațional - *nota autorului* [52]) în care cercetătorii au un impact atât de semnificativ asupra conturarea conținutului regulilor sau chiar a principiilor dreptului[53]. Cu toate acestea, sunt încă și „*conținuturi"* care ar confirma potențialul caracter substanțial al doctrinei ca o sursă normativă (decisivă).

Textul lui Gaius implică faptul că cărturarii din secolul al II- lea d.Hr. participă direct în procesul de elaborare a legii: „*Răspunsurile savanților jurați sunt puncte de vedere și opinii dintre cei cărora li s-a permis să creeze legi. Dacă opiniile tuturor sunt unanime, această viziune unanimă atinge puterea legii. Dacă nu sunt de acord, judecătorul este permis să urmeze orice viziune dorește. Acest lucru este afirmat în rescrierea divinului Hadrian* "[54] .

În orice caz, se pare că esența unei astfel de soluții este reflectarea cu privire la rezultatele acestei metode a legiferării. În manualul profesorului Kolańczyk[55], specialist în drept roman, el concluzionează că „*sub influența activității juriștilor, dreptul roman a devenit rapid o „lege științifică*, *bogată în conținut, precisă în terminologie și în structurile sale conceptuale*"[56].

Aceste caracteristici determină valoarea incontestabilă a contribuției semnificative a cercetătorilor în procesul de luare a legii. Cine altcineva în afară de teoreticieni și de savanți pregătiți ar dezvolta norme juridice? Prin urmare, influența savantului juridic pe forma și realitatea legii, în special în abordarea sa sistemică, pentru a păstra coerența și logica soluțiilor juridice asumate, pare firesc.

---

[49] *Ibidem* .
[50] *Ibidem,* p. 265.
[51] . Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, ed. A 2 - a, Warszawa 1992, p. 106.
[52] Ibidem, p. 105. Ius publice respondendi - un drept, privilegiu acordat anumitor avocați romani de către împărat. A fost acordat pentru prima dată de Augustus. Acest drept, conform ex *aequo et bono („ac-conform principiului ceea ce este corect și bun "),* a permis juriștilor să corecteze regulile de drept severe și nedrepte. Juriști a dat opinii „*sub autoritatea împăratului"* (ex autoritate principii). Aceste opinii erau cunoscute sub numele de *responsa prudentium („răspunsuri ale cărturarilor"*). Acest lucru a dus la dezvoltarea unei categorii de juriști cu autoritate recunoscută oficial de către împărat. Acești juriști „*autorizați*" au avut un impact determinat asupra direcției de judecată, iar consensul lor - conform rescriptului lui Hadrian - a câștigat o putere de drept; în caz de diferență de opinii, optarea pentru o viziune a oricăreia dintre aceste autorități a fost lăsată la aprecierea instanței.
[53] R. Jennings, *Avocați internaționali și dezvoltarea progresivă a dreptului internațional*, [în:] J. Makarczyk (ed.), *Teoria dreptului internațional la pragul de 21 st Century*, Haga, Londra, Boston 1996, p. 413
[54] K. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2001, pp. 48-49.
[55] Kazimierz Kolańczyk (n . 24 februarie 1915 la Byszewo) - istoric polonez de drept , profesor de științe juridice , șef pe termen lung al Departamentului de drept roman al Facultății de Drept și Administrație a lui Adam Mickiewicz Universitatea (1951−1982) și a Facultății de Drept și Administrație a Universității Nicolaus Copernicus).
[56] *Ibidem* .pp.51-53

Aici, referindu-ne la poziția punctelor de vedere ale cărturarilor în ordinea juridică romană, una ar trebui să sublinieze că o abordare interesantă a doctrinei este prezentă în codul civil elvețian. Articolul 1 (3) coroborat cu articolul 1 (2) din acest act juridic prevede că *„în absența unei dispoziții, instanța decide în conformitate cu dreptul cutumiar și, în absența dreptului cutumiar, în conformitate cu regula pe care ar face-o în calitate de legislator*".

Procedând astfel, *„instanța urmează doctrina și justiția stabilite*"[57]. Astfel, în apropierea de competențele unui judecător este un corolar al ideilor asumate de așa-numitele Facultatea de Drept. Adepții Facultății de Drept, susținând existența, libertatea de luare a deciziilor semnificative a organismelor care aplică legea (cum ar fi instanțele judecătorești), a remediat exercițiul deschis și conștient al acestei libertăți sau chiar depășind limitele legislația aplicabilă dacă ar avea ca rezultat luarea unor decizii corecte. Elementul de echitate este tipic dreptului internațional, deși nu are natura unei surse în acest sistem juridic. Există chiar o discuție serioasă în doctrină de drept internațional cu privire la semnificația și impactul deciziilor judiciare asupra formei acestuia [58]. Într-adevăr, poate fi observat un proces cunoscut sub numele de *„judecător legiuitor"* și este cu siguranță mult mai vizibil și mai clar decât influența izvoarelor. Cu toate acestea, dacă ne amintim în mod constant de dubla competență a majorității judecătorilor internaționali din mediul științific, se poate observa cu ușurință acest lucru, ca natură legislativă a judecătorilor este în creștere, pătrunderea opiniilor științifice în proces de formare și modelare a legii are loc, de asemenea, în paralel.

Interpenetrarea funcțiilor de judecător și savant este de fapt discutată de mulți scriitori. Anthony Aust[59], de exemplu, în manualul său de drept internațional din 2005, doctrina este sursă subsidiară a dreptului. El o caracterizează ca fiind *„influenta*", dar mai degrabă formativă în dreptului internațional actual[60].

Deși este greu de ignorat faptul că această zonă prezintă o calitate dinamică, ceea ce înseamnă că este în continuă dezvoltare și, în consecință, în formare (*de ex. prin proces de fragmentare sau de răspuns la dezvoltarea tehnologiei, biologiei*). În cele din urmă, însă, dacă el

[57] Text disponibil pe:https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19070042/201801010000/210.pdf, acces: 25.12.2019

[58] Vezi de ex. N. Boschiero, T. Scovazzi, C. Pitea, Ch. Ragni (ed.), *Instanțele internaționale și dezvoltarea managementului dreptului internațional. Eseuri în onoarea lui Tulio Treves*, Haga 2013; GI Hernandez, *Curtea națională de justiție și funcția judiciară,* Oxford 2014; RA Posner, *Cum gândesc judecătorii*, Harvard 2010; I. Venzke, *Cum se face interpretarea dreptului internațional. Despre schimbarea semantică și răsucirile normative*, Oxford 2012.

[59] Anthony Aust (2000). *Modern Law Law and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press) p. 112.

[60] A. Aust, *Manual de drept internațional*, Cambridge 2005, p. 10.

atribuie vreo importanță practică izvoarelor, o face în contextul influenței sale asupra judecătorilor [61].

M.D. Evans spune că distincția făcută între sursele menționate în din articolul 38 alineatul (1) din Statutul CIJ și cele incluse la punctul d este clara. Jurisprudența și doctrină ca surse subsidiare servesc la determinarea unei norme rezultate dintr-un tratat, tom sau principii generale. Acest lucru implică faptul că primele trei surse menționate la articolul 38 sunt surse formale, iar a patra este mai degrabă una materială (dar subliniind acest lucru are un grad special de autoritate)[62]. La fel ca și alți scriitori, Evans susține, de asemenea, punctul de vedere că semnificația doctrinei a fost mult mai mare la debutul dezvoltării dreptului internațional. Printre acești cărturari eminenți, el menționează în mod tradițional pe Vittoria, de Vattel, Grotius și Bynkershoek. El subliniază, de asemenea, că teoreticienii citați s-au bazat pe considerente mai degrabă ca legea naturală decât practica statelor sau a deciziilor judiciare., El prezintă principiile generale ale dreptului ca sursă și exprimarea dreptului natural într-o măsură mult mai mare decât opiniile științifice sau judiciare.

Cea mai semnificativă parte a argumentului prezentat în manualul citat menționează că judecătorii și arbitrii sunt adesea savanți și practicanți remarcabili, ceea ce estompează distincția dintre precedența judiciară și profesori[63].

Ian Brownlie[64], în ceea ce privește justiția, admite că doctrina ca sursă „*doar constituează legea, mai degrabă decât legea ca atare*”[65]. Cu toate acestea, acest lucru nu minimizează influență formativă semnificativă a unor autori precum Gidel asupra anumitor domenii internaționale de drept, precum legea mării. Aceasta nu este o opinie izolată, deoarece a fost presat de eruditi precum Malcolm Shaw. Mai mult, Brownlie observă regularitatea în practica

---

[61] *Ibidem* .

[62] M.D Evans, *Drept internațional*, ediția a II -a, Oxford 2006, p. 129

[63] *Ibidem.*

[64] Sir Ian Brownlie (19 septembrie 1932, Liverpool) a fost un avocat britanic practicant, specializat în dreptul internațional . A fost membru al Partidului Comunist până în Invazia Uniunii Sovietice în Cehoslovacia în 1968. În timpul carierei sale academice a predat la Universitatea din Leeds , Universitatea din Nottingham și Wadham College, Oxford (unde a fost coleg). A fost profesor de drept internațional la London School of Economics între 1976 și 1980. Între 1980 și 1999 a fost profesor de drept internațional public și membru al All Souls College de la Universitatea din Oxford ; a fost numit Distinct Fellow of All Souls în 2004.El a fost consilier al președintelui american Jimmy Carter în timpul crizei ostaticilor din 1979 . Printre cazurile în care a argumentat în fața Curții Internaționale de Justiție se numără *Nicaragua împotriva Statelor Unite* , *Nauru împotriva Australiei* , *Bosnia și Herțegovina împotriva Serbiei și Muntenegrului* , *litigiul Pedra Branca* , *Libia împotriva Regatului Unit* , *Libia împotriva Statelor Unite* , și *Republica Democrată Congo v. Uganda* . El a argumentat, de asemenea, mai multe cazuri importante în fața Curții Europene a Drepturilor Omului , inclusiv *Cipru împotriva Turciei* .De asemenea, a reprezentat Amnesty International la procesul de extrădare a liderului loviturii de stat chilian Augusto Pinochet în fața instanțelor engleze din 1999. A fost membru al Comisiei de drept internațional a Organizației Națiunilor Unite din 1997 până la demisia sa din 2008.Brownlie a fost membru al Academiei Britanice și printre membrii săi s-au numărat International Law Association și Institut de Droit International .

[65] *Ibidem*

arbitrajului și a instanțelor naționale care, nefiind caracterizate de cunoaștere profundă a dreptului internațional, ajunge la punctele sale de vedere.[66]

Brownlie menționează lucrări efectuate de corpuri colective pentru organizarea, codificarea și dezvoltarea normelor de drept internațional (precum *Comisia internațională de drept, Institutul de drept internațional*) [67].

În timp ce deciziile instanțelor internaționale au o mai mare importanță persuasivă, opiniile scriitorilor sunt importante în descrierea și analiza normelor create. În special, acestea sunt utile pentru a distinge și identifica principiile generale ale dreptului [68].

Fără îndoială, impactul istoric al doctrinei asupra dezvoltării internaționale nu poate fi exagerată. Mai ales pentru că rezultatul justiției nu este foarte clar, de asemenea, pentru că statele au fost destul de reticente în a se supune jurisdicția *PCIJ* sau, în prezent*, CIJ.*

Din punct de vedere al structurii și formei unei surse de drept, doctrina este uneori criticată ca fiind excesiv de diversă, eterogenă și incerată. De exemplu, în cazul *Congo vs.Belgiei (Anexa 2)*, judecătorii au susținut că opiniile doctrinare sunt mixte. Acolo în prealabil, recunoscând că opiniile unor experți remarcabili în drept internațional sunt importante totuși, ei nu pot dovedi existența unei norme juridice de drept, fără referire la alte surse de drept.

Un argument împotriva forței doctrinei este relația dintre doctrină și politică. În cazul *Marii Britanii vs. Spania* din 1925, *PCIJ* a adoptat că *„O mare majoritate a scriitorilor subliniază o tendință clară de limitare a responsabilității de state. Cu toate acestea, opiniile lor sunt adesea inspirate politic și constituie o reacțiune împotriva intervenției nejustificate în problemele unor națiuni ”*[69].

Opinia lui GD Triggs[70] pare interesantă, ceea ce implică lipsa cotațiilor opiniilor științifice în deciziile instanțelor internaționale este cauzată de incapacitatea de a fi sesizate în

---

[66] Ar trebui să fim de acord cu această opinie, confirmată de exemplu prin hotărârile Curții Supreme a Republicii Polone - teritorial, unde elementul internațional se reflectă, în cel mai bun caz, în referința convențiilor internaționale cu indicații un anumit articol, dar fără a intra în esența conținutului său. Vezi de exemplu Decizia Curtea din 10 aprilie 2015, III KK 14/15; Decizia Curții Supreme din 27 octombrie 2005, III CK 155/05.
[67] I. Brownlie, *op. cit* ., pp. 23-24.
[68] GD Triggs, *Principii și practici contemporane de drept internațional*, Lexis Nexis Butterworths 2006, p. 93
[69] *Ibidem*, p. 94.
[70] Gillian Doreen Triggs (n. 30 octombrie 1945) este un academician australian specializat în dreptul internațional public . În 2019, a fost numită de secretarul general al Organizației Națiunilor Unite António Guterres în funcția de secretar general adjunct al Organizației Națiunilor Unite . În această calitate, ea va servi ca Înalt Comisar Adjunct pentru Protecție în echipa Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Refugiați Filippo Grandi . Triggs a fost președinte al Comisiei australiene pentru drepturile omului (HRC) din 2012 până în 2017 și este fost decan al Facultății de Drept din Sydney , unde a fost profesor Challis de drept internațional între 2007 și 2012 Înainte de aceasta, a fost profesor la Facultatea de Drept din Melbourne . Triggs a fost, de asemenea, comisar interimar pentru discriminare rasială al HRC în perioada 30 iulie 2012 - 19 august 2013 și a fost comisar interimar pentru justiție socială pentru aborigenii și insulele strâmtorii Torres.

decizia finală a unei instanțe[71]. O astfel de teză implică o abordare formalistă a izvoarelor de drept internațional, necesitând o definiție strictă a ceea ce este un izvor auxiliar de drept și ceea ce nu este, prin denumirea acestor surse și furnizarea acestora cu un atribut de sursă în sensul unei forme care ar putea fi menționată de un judecător. În același timp, o astfel de teorie nu neagă semnificația doctrinei ca factor care influențează formarea normelor legale. Prin urmare, cunoașterea punctelor de vedere ale avocaților internaționali de renume și opiniile instanțelor naționale și internaționale reprezintă o parte importantă a practicii unui judecător internațional, precum și în procesul de modelare a normelor dreptului internațional.

Dacă considerăm că *„Izvoarele de drept sunt toate faptele sau evenimentele care duc la creație, modificarea și invalidarea normelor legale obligatori* ”ca punct de plecare, rolul legii și doctrinei va fi incontestabil în această abordare largă (în special în dimensiunea de fond)[72]. Cu toate acestea, în același timp, o problemă constantă ridicată în literatura de specialitate în contextul creației și aplicabilității dreptului este rolul incontestabil de consimțământ al unui stat pentru a fi legat de o anumită normă.

Dacă ar fi să tratăm judecata și doctrina ca surse egale de drept, în sensul respectiv a mijloacelor subsidiare pentru determinarea dreptului, atunci, pentru a-l cita pe G. Schwarzenberger, care susține că *„CIJ este o agenție care determină legea și nu o lege*”, ar trebui atribuită o importanță similară doctrinei[73]. Astfel vom recunoaște că funcția doctrinei este într-adevăr de natură subsidiară în sensul articolului 38 din *Statutul CIJ*.

În literatura de specialitate se pot întâlni studii care indică direct autorul doctrinei. De exemplu, Oscar Schachter[74], profesor de drept, membru al *Institut of internațional Law*, editor al *Revistei Americane de Drept Internațional* și fost președintele *Societății Americane de Drept Internațional,* a propus o teză distinctă în a sa lucrare în *Colegiul invizibil al avocaților internaționali*, precum că comunitatea internațională de avocați internaționali răspândiți în

---

[71] *Ibidem*, p. 95.

[72] S. Besson, *Sursele dreptului internațional* [în:] S. Besson, J. Tasioulas, *The Philosophy of International Law*, Oxford 2010, p. 169

73 G. Schwarzenberger, *Drept internațional*, 3 rd ed, Londra 1957, p. 30.

74 Oscar Schachter (1915-2003) a fost un profesor american în drept internațional și diplomație , și a Națiunilor Unite .Schachter a fost originar din New York, a absolvit Phi Beta Kappa la City College din New York în 1936 și la Columbia Law School , unde a fost un cărturar Kent și primul din clasa sa din 1939. A fost consilier al Administrației Națiunilor Unite pentru Ajutor și Reabilitare începând din 1944 și a fost trimis în misiuni în Polonia și Rusia în 1945. În 1946, s-a alăturat Organizației Națiunilor Unite ca consilier juridic și a servit mai târziu în diferite funcții de director. Schachter a fost lector invitat la Facultatea de Drept din Yale în perioada 1955-1971. A fost numit profesor la Facultatea de Drept Columbia în facultatea de afaceri internaționale în 1975, a fost numit profesor Hamilton Fish în 1980 și a primit statutul de emerit în 1985. A predat la Columbia până în 2003. A fost membru al Academiei Americane de Arte și Științe , membru al Consiliului pentru Relații Externe și fost președinte al Societății Americane de Drept Internațional .Potrivit lui Kofi Annan , fost secretar general al Organizației Națiunilor Unite, „*profesorul Schachter a făcut mai mult decât orice alt funcționar al Organizației Națiunilor Unite pentru a contribui la modelarea statului de drept*”. El a fost unul dintre cei trei arbitri neutri care au pronunțat decizia în cazul 1992 - Frontiera Maritimă Canada-Franța.

întreaga lume și care îndeplinesc diferite profesii și funcții diferite, constituie un fel de *„colegiu invizibil*" dedicat informațiilor comune. Acest proces de comunicare și cooperare între eminenți experți pe această temă este evidențiată și de reviste și anuale dedicate dreptului internațional ca participare a profesorilor și studenților la numeroase conferințe, seminarii și colegii în diferite părți ale lumii. Mai mult, el subliniază și participarea acestor avocați din organisme și instituții oficiale, ceea ce facilitează răspândirea acestui lucru în colegiu invizibil deosebit în sfera guvernelor și în activitatea non-guvernamentală a organizațiilor[75]. După gândirea lui Visscher, Schachter care observă pe bună dreptate că dreptul internațional nu este o disciplină științifică în același sens ca fizica sau chimia, deoarece se bazează nu numai pe constatări obiective, ci, mai presus de toate, pe valori extrase din interesele și atitudinile naționale adânc înrădăcinate în diferențele sociale și culturale. în orice caz, un anumit canon de aranjamente comune pentru toate statele poate fi identificat printre acestea valori: *pacta sunt servanda*, *bona fide*, suveranitatea statului, egalitatea de drepturi integritate, interzicerea intervenției în afaceri interne și obligația de soluționare pașnic a disputelor. Aceste principii generale și fundamentale, repetate și subliniate în mod expres format în *Carta Națiunilor Unite*, constituie bazele interacțiunii moderne în comunitate națională. Astfel, prin referire la principiile comune și universal acceptate, conceptul de „*colegiu invizibil* presupune implicit că dreptul internațional, în ciuda sferei sale materiale largi, este o disciplină uniformă. Această presupunere pare să fie acceptat de comunitatea experților în drept internațional, dovadă fiind testamentul și capacitatea majorității membrilor acestei comunități intelectuale de a se adresa reciproc și a dialoga[76]. În înțelegerea sistemică astfel asumată a dreptului internațional, rolul de izvor auxiliar este semnificativ și adevărat. Opinii, analize, concluzii ale studiilor individuale și organisme precum *Comisia de drept internațional, Asociația de drept internațional* afectează în mod semnificativ forma legii, tratamentului legile și dreptul cutumiar, precum și înțelegerea și aplicarea principiilor generale ale legii. Prin urmare, ar trebui să fim pe deplin de acord cu conceptul autorului de *colegiu invizibil de avocați internaționali* din moment ce guvernele de stat au un o atitudine ambivalentă față de problema *„conștiinței juridice*" ca un element legislativ important în rolul jucat în comunitatea neoficială de juriști în furnizarea unui mijloc specific.

Conform acestui concept poate fi și cea mai nobilă funcție a acestui *colegiu invizibil*. Conceptul de *„colegiu invizibil*" și-a găsit adepții. În 2013, Santiago Villapando, sub auspiciile *Societății Europene de Drept Internațional*, a publicat studiul *Colegiul invizibil al avocaților*

[75] O. Schachter, *Colegiul invizibil al avocaților internaționali*, „Northwestern University Law Revedere "(1977), vol. 72, p. 217-226.
[76] *Ibidem*, p. 221

internaționali 40 de ani mai târziu. El a elaborat teza predecesorului său, făcând un pas îndrăzneț înainte formulând o concluzie că valoarea metaforelor propuse de Schachter, referitoare la existența *„invizibilului colegiu al savanților*", depășește conceptul de comunitate profesională de intelectuali, îndreptându-se spre influența directă asupra guvernelor de stat. Prin urmare, mesajul principal parcurgerea studiului lui Villalpando este gândul că comunitatea internațională savanții - experți în dreptul internațional - nu sunt închiși în turnuri de fildeș, ci exercită o decizie influență semnificativă asupra problemelor lumii. Acești membri ai unei elite intelectuale devin membri ai unei comunități deosebite care, ieșind din umbra muncii științifice, conduc afacerile internaționale în căutarea unor obiective nobile precum pacea și bunăstarea omenirii. Ar trebui să recunoaștem că, deși acest concept are atributele unei viziuni extrem de exaltate și destul de modestă în ceea ce privește poziția experților în domeniul dreptului internațional în sistemul acestei legi, este cu toate acestea, neîntemeiat și aduce perspectiva, plăcută cercetătorilor, de recunoaștere a contribuției lor la dezvoltarea comunității internaționale și un canon de reguli și norme adoptate prin aceasta. De asemenea, merită menționat faptul că rolul de izvor se dezvăluie cel mai bine în modul în care asigură coerența, transparența ordinea sistemului dreptului internațional ca ramură unică a dreptului, în jurisdicție, în litigii și în codificare[77].

Impactul opiniei doctrinare a fost clarificat în plan drept internațional penal. În studiul său din 2014 *Către un colegiu invizibil cu adevărat universal din avocați* penali *internaționali*, Claus Kreß[78], referindu-se la conceptul de „*colegiu invizibil*", a dovedit impactul puternic și clar al punctelor de vedere științifice asupra dezvoltării dreptul internațional[79]. Începând cu rezultatele proceselor de la Nürnberg și Tokyo, continuând a spus el, prin Războiul Rece, până la problemele moderne de drept penal internațional s a contribuit la dezvoltarea acestei ramuri a dreptului. La fel ca și în alte ramuri ale dreptului internațional, a subliniat rolul conceptual și clarificator al doctrinei. El a subliniat, de asemenea, impactul opiniilor avocaților eminenți asupra înțelegerii sistemice a dreptului, subliniind funcțiile lor de consiliere sau chiar de control.

---

[77] S. Villalpando, „ *Colegiul invizibil al avocaților internaționali" 40 de ani mai târziu*, Conferința ESIL Seria de hârtie, vol. 3, nr. 1, pp. 1-15, disponibil la:http://ssrn.com/abstract=2363640, accesat pe 1 ianuarie 2016.

[78] Claus Kreß (n. 16 martie 1966 la Köln) este un avocat german și profesor de drept penal și internațional . Din 2004 a ocupat funcția de catedră pentru drept penal german și internațional și director al Institutului de drept penal și drept de procedură penală de la Universitatea din Köln și, din 2012, director al nou-înființatului Institut pentru dreptul internațional al păcii și securității. Din 1996 până în 2000, Kreß a lucrat ca funcționar public în Ministerul Federal al Justiției . În acest timp a lucrat ca consultant pentru drept penal, consilier juridic pentru drept penal european și în 1998 ca membru al delegației germane la conferința statelor de la Roma pentru înființarea *Curții Penale Internaționale* . Apoi a lucrat ca consilier superior academic la Institutul de Drept Penal Internațional și Internațional de la Universitatea din Köln până în 2004.

[79] C. Kreβ, *Către un colegiu invizibil cu adevărat universal de avocați criminali internaționali*, Torkel Opsahl Academic EPublisher, Bruxelles 2014, pp. 1-45.

În concluzia sa, el a evaluat influența colegiului invizibil al dreptului penal de specialitate avocați naționali și internaționali cu privire la formarea dreptului penal internațional. Ca cea mai mare problemă, el a evidențiat faptul că adevărata universalizare a dreptului penal internațional, legislația poate constitui un pas semnificativ și necesar către aplicarea universală a principiilor acestui sistem. Această viziune, care fusese deja speranța pionerilor, rămâne încă o aspirație importantă. Prin urmare, din aceste deliberări se poate deduce ideea că doctrina nu numai că inspiră procesul de luare a legii, ci, este de o importanță cheie în comunitatea internațională, este sursa universalizării principiilor și normelor adoptate care devin universale și uniforme fapt ce întărește semnificativ natura sistemică a dreptului internațional.

Se pare că esența doctrinei din dreptul internațional se reflectă cel mai exact în viziunea la care a ajuns M. Wood, conform căreia: *„Raționamentul (argumentarea) anumitor scriitori pot fi convingători și influenți într-o anumită problemă, fără a fi nevoie de acordare a acestuia cu autoritatea unui izvor de drept*"[80]. Astfel doctrina câștigă mijloace practice ca factor semnificativ în formarea, dezvoltarea și interpretarea drept internațional, fără a aspira la un rol normativ în sensul strict al cuvântului. Acolo prin urmare, poate fi considerat cu siguranță o sursă de fond. Este mai degrabă formal prin virtute de nume și clasificare în formula articolului 38 din *Statutul CIJ,* simultan fiind limitat la o sursă de importanță subsidiară în procesul de determinare a unei legi normative. Prin urmare, esența izvoarelor de drept internațional este profundă și semnificația lor are un impact semnificativ asupra formării normelor juridice dintr-o poziție suplimentară și informală. Paradoxal, o astfel de abordare nu slăbește puterea influenței doctrinei asupra realității juridice. Dimpotrivă, deschide posibilitatea nelimitate de inspirație, dar întotdeauna cu rezervarea rolului suprem, predominant și decisiv al voinței statelor în raport cu descoperirile celor mai străluciți și mai proeminenți specialiști. Așa cum este descris mai sus, pare optim, deoarece este dificil să presupunem că în condițiile procesului legislativ tipic pentru comunitatea internațională, unde poziția statelor este predominantă, normele aplicabile în acest sistem ar putea să fie dictată de persoane fizice individuale - chiar și cele mai eminente. Concluzia finală, prin urmare, este acea ca doctrină, așa cum este exprimată în formula și conținutul articolului 38 din *CIJ*, joacă un rol subsidiar în procesul de determinare a normelor de drept internațional, ca inspirație și evaluare, sugerare, determinare, confirmare sau eliminare, susținere element de portare, argumentare, convingere, în timp ce nu are nicio natură legislativă și drept propriu în sensul creării unei norme juridice cu o natură obligatorie pentru subiecți de drept internațional. Forța creativă directă în această materie aparține subiecților de drept internațional, confirmat de

[80] M. Wood, *op. cit.*

teoria pozitivistă predominantă în prezent, conform căreia crearea și aplicabilitatea unei norme este determinată de voința statelor (sau mai mult subiectele primare ale dreptului internațional).

4. Semnificația doctrinei în formarea opiniei de *lege ferenda*

Manualul profesorului Wojciech Góralczyk afirmă în mod deschis că *„judecarea și doctrina nu sunt surse ale dreptului internațional”*[81]. Această viziune este justificată de referirea la constatarea că *„judecarea și doctrina nu pot fi considerate ca fiind surse ale dreptului internațional întrucât nu sunt forme de exprimare a voinței statelor”*[82].

Autorul citat, pe de altă parte, recunoaște funcția subsidiară a studiilor juridice, subliniind cu tărie importanța sa practică și influența asupra procesului legislativ, în special prin formularea *de* opinii *de lege ferenda* . El subliniază acest factor cauzal al doctrinei, invocând opiniile proprii și ale autori, prof. univ. Berezowski și Libera, afirmând că: *„Rolul creativ al burselor constă (...) în a inspira și a afecta acțiunea statelor și, astfel, direct, în creația normelor juridice specifice și a dezvoltării dreptului internațional, precum și, în plus, pentru a facilita determinarea dacă există o anumită normă, care este conținutul său specific, care este domeniul său de aplicare și ce consecințe juridice provoacă acest lucru*”[83].

În cel mai recent și mai larg manual de drept internațional polonez profesorii Anna Wyrozumska și Władysław Czapliński, am citit că: *„Importanța doctrinei pentru dezvoltarea dreptului internațional depășește formula unei filiale sursă, mai ales în cazurile în care doctrina rămâne critică față de starea existentă de lege și formulează concluzii de lege ferenda și, în consecință, afectează indirect conturarea legii în anumite cazuri*”[84]. Aici, gândirea autorilor se potrivește cu opiniile profesorului Manfred Lachs, care pune un accent foarte clar pe posibilitate atât individuală, în sensul profesorilor, cât și colectivă (de exemplu, în *Comisiei de drept internațional*) codificatori care *„(...) ori de câte ori îndreptățiți de îndoieli cu privire la norme sau practica locului lor în sistem, au jucat un rol foarte util. Au întărit autoritatea legii și a guvernului iar consilieri care s-au opus „latitudinii” și „arbitrariului”, care sunt adesea tentante și deseori duce guvernele în rătăcire*” [85].

Un semn al impactului clar al *Comisiei de drept internațional* asupra cererii de drept internațional este simpla relație dintre compoziția acestui organism și compoziția *CIJ*. Se pare că un număr semnificativ de judecători au îndeplinit îndatoriri ca membri ai *Comisiei.* Datele din

---

[81] W. Góralczyk**,** *O privire de ansamblu asupra dreptului internațional public* , ed. 7, Warszawa 2000, p. 69.
[82] *Ibidem* .
[83] C. Berezowski, W. Góralczyk, K. Libera, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1970, pp. 22- 23. Citat din: W. Góralczyk, op. cit., p. 70.
[84] Wł. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne***.** Zagadnienia systemowe, ed.3,Warszawa 2014, p. 54.
[85] M. Lachs, *Rzecz o nauce* ..., p. 230.

2010-2018 arată că 26 de judecători ai *CIJ* provin din componența *Comisiei*[86]. Semnificația opiniilor pregătite de către Comisie este dovedită și de numeroase trimiteri la aceste constatări *CIJ* (de exemplu*, cazul platformei continentale a Mării Nordului*, *Gabcikovo-Nagymaros (Vezi Anexa nr. 3*), *cazul Africii de Sud, cazul platoului continental tunisian / libian*) [87].

Merită subliniat faptul că cooperarea ambelor organisme arată chiar o anumită tendință. în primul ani de activitate, instanța a avut un rol dominant în considerentele cu privire la problemele care îi revin în jurisdicție. Cu toate acestea, de la cazul *Gabcikovo* (1997), s-a observat o tendință ascendentă - poate invoca lucrările Comisiei ca autoritate.

Pe lângă sublinierea rolului legii în formarea legii pentru viitor, ar trebui să amintească, de asemenea, semnificația punctelor de vedere ale unor autori cunoscuți, precum *Malcolm Shaw*. El recunoaște autoritatea și influența Gentilis, Grotius, Pufendorf, Bynker- shoek și de Vattel ca autorii cel mai înalt rang din al 16-lea, 17-lea și al 18-lea secol, de formarea dreptului internațional. În același timp, atingând un fir similar cu citat din Evans de mai sus, el explică faptul că autoritatea reprezentanților doctrinei era semnificativa în perioada de dominație a dreptului natural. În abordarea pozitivă a dreptului, printre subiecții suverani ai dreptului internațional sau ai statelor, a trebuit să cedeze locul acordurilor și obiceiurilor. În zilele noastre, Shaw înțelege rolul doctrinei mai mult ca stimulator în organizarea entităților legale. În același timp, el subliniază problema responsabilității capacitatea doctrinei pentru coerența și ordinea dreptului internațional, ceea ce pare într-adevăr a fi greu de supraestimat [88].

În ceea ce privește formarea de noi ramuri ale dreptului internațional și reglementarea problemelor care au fost până acum rezervate dreptului național, doctrina are un rol foarte semnificativ . Un exemplu de ramură în care procesul legislativ se bazează foarte clar sunt legile internaționale privind protecția mediului, în care include legea conservării resurselor de apă sau legea protecției așa-numitelor persoanele cu dezabilități de mediu (cunoscute ca refugiați climatici). Pentru de exemplu, profesorul Karol Wolfke admite că naturaliștii educați au condus la ideea de protecție a mediului, dar acțiunea în direcția reglementării acesteia este, mai presus de toate, de competenta avocaților internaționali [89]. Ca exemple de astfel de inițiative el citează așa-numitele *Reguli de la Helsinki*, adoptate în 1966 de *Asociația de drept internațional*, sau *Declarația de la Madrid* a *Institutului de Drept Internațional*, care interzice toate modificările inutile. Totuși, ceea ce subliniază cel mai profund greutatea doctrinei este viziunea citată de

[86] SM Schwebel, *Influența* interactivă *a Curții internaționale de justiție și a celei internaționale Comisia de drept* [în:] A. Armas Barea și tot. (Consiliul de redacție), Liber Amicorum în Memoriam of Judge Jose Maria Ruda, Kluwer 2000, p. 480.
[87] *Ibidem,* pp. 484-488.
[88] MN Shaw, *Drept internațional, ediția a 4- a*, Cambridge 1997, pp. 88-89.
[89] K. Wolfke, *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska* , Wrocław 1979,p. 97.

Wolfke că „*Regulile Helsinki sunt expresia cea mai precisă a legii internaționale fluviale*”[90]. Această propoziție exprimă esența și forța unor descoperiri ale unor cercetători individuali și ale celor asociate în corpuri, constând în formularea normelor și principiilor juridice într-un mod clar, precis, logic și coerent. Aceste caracteristici sunt deseori rare în legislație, create direct de entitățile interesate.

Un avantaj și o forță incontestabilă a doctrinei este determinarea a ceea ce poate fi clasificat ca un consens al comunității internaționale pentru determinarea unei norme care obligă. În cazul mediului internațional legea protecției mediului , în special legea resurselor de apă, conținutul *Regulile Helsinki*, invocate deja în studiul de către profesorul Wolfke, sunt văzute clar ca fiind o fundație pentru reglementările ulterioare [91].

[90] Ibidem, p. 98

[91] BJ Wohlwend, Învățăturile celor mai înalt calificați publicești ca sursă subsidiară a informațiilor resurse internaționale de apă, materiale ale conferinței Aspecte juridice ale resurselor de apă durabile Management, Serbia, 14-18 mai 2001.

5. Trimiteri la doctrină în practica instanțelor internaționale

În studiul său din 2012 privind doctrina ca sursă de drept, Michael Peil a făcut constatări importante care ar trebui să fie luate în considerare în contextul deliberărilor privind semnificația opiniilor savanților în dreptul internațional. Ca punct de plecare, autorul citat a observat că *CIJ* a invocat doar avizele menționate anterior în 22 din 139 hotărâri și avize consultative (după adoptarea metodologie în baza căreia a lucrat la materiale în limba engleză cuprinzând 112 hotărâri, 27 avize consultative, 489 hotărâri, precum și aproximativ 1300 de declarații, opinii separate și opinii individuale emise până la 1 mai 2012) [92].

În același timp, autorul în cauză, căutând motivul pentru un astfel de număr de referințe la doctrină, a dezvoltat anumite teze bazate pe punctele de vedere ale savanților și judecătorilor internaționali. Citându-l pe Waldock în contextul teoriei voluntariste a dreptului internațional, s a subliniat că:

1. Primul concept, este cauza numărului redus de referințe la studii constatările arată faptul că instanța preferă, dacă este posibil, constatările care provin direct dintr-un stat sau de la o instanța acordate de state cu autoritate de determinare a legii [93] .
2. Al doilea conceptul este subordonarea doctrinei la justiție ca sursă subsidiară preferată. La fel a afirmat și Jennings și Watts, *„odată cu creșterea activității judiciare internaționale ... este firesc să se bazeze pe autoritatea scriitorilor ca dovadă ca dreptului internațional ar trebui să tindă să se diminueze*”[94].
3. A treia cale a raționamentului duce la concluzia că cauza devalorizării doctrinei poate fi tehnologia, în sensul că accesul direct la surse este mai simplu și mai rapid decât la comentariu. Acestea fiind spuse, un astfel de raționament este destul de surprinzător și destul de neîntemeiat în epoca internetului – accesul la diverse surse este disponibil pe scară largă și formele sale sunt destul de similare. Simultan, după cum a subliniat Mc-Nair, nu ține cont de rolul sintetic și organizator al doctrinei, care poate arată linia dintre dezvoltarea reală a legii și raționamentul eronat [95].
4. Al patrulea concept se bazează pe analiza opiniilor separate, ceea ce înseamnă că judecătorii sunt de multe ori de acord cu privire la încheierea unei instanțe, în timp ce diferă semnificativ în ceea ce privește chestiunea juridică bazele unei decizii emise.

---

[92] M. Peil, *op. cit*., p. 143 și 147.
[93] *Ibidem*, p. 144. Pentru mai multe, vezi: H. Waldock, *Curs general de drept internațional public*, (1962 / II) 106 Hague Recueil 1, la. 96.
[94] *Ibidem* . Pentru mai multe, vezi: R. Jennings, A Watts, Oppenheim's *International Law,* Longman 1992, p. 42.
[95] *Ibidem,* p. 145. Pentru mai multe informații, a se vedea: A. McNair, *The Development of International Justice*, NYU Press1954, p. 17

După cum a subliniat Rosenne, practica includerii punctelor de vederea a scriitorilor individuali într-o opinie judecătorească nu este bine adaptată conceptului de declarație comună, și, în cele din urmă, ultima teză propusă este problema etichetei, subliniată de un întreg grup de autori (inclusiv Rosenne, Pellet). Este o dificultate jenantă faptul de a determina cine aparține categoriei celor mai calificați juriști și care poate fi considerat mai puțin calificat. În mediul strâns legat de dreptul internațional - a face o astfel de distincție este destul de periculos și nediplomatic, iar instanța (*CIJ)* nu pretinde dreptul de a judeca savanții drept buni sau răi[96].

Poate că este într-adevăr dificil sau incomod să selectați membrii pentru galeria eminenți, responsabili cu formarea izvoarelor juridice internaționale. Cu toate acestea, Tice arată că acest panteon nu este foarte mare și există mai degrabă un consens cu privire la autorii pe care îi include. Pe baza cercetărilor efectuate de o echipă condusă de Michael Peil, una poate presupune un criteriu bazat pe numărul de citate și poate comanda nume specifice conform acestui criteriu[97]. Astfel, un număr de citate care depășesc 80 în mai mult de 40 de opinii caracterizează *Comisia de drept internațional*, citat între 20 și 40 de ori în mai mult de 20 de opinii include: *Sir Ian Brownlie, Sir Humphrey Waldock, Sir Robert T. Jennings și Emerich de Vattel* . Și în cele din urmă, printre scriitori invocați între 20 și 30 de ori în 10 până la 20 de opinii, au fost următoarele menționat: *Julius Stone, James L. Brierly, Georg Schwarzenberger, C. Wilfred Jenks, Sir Arnold McNair, Eduardo Jimenez de Arechaga, Georges Scelle, Philip C. Jessup, Dioniso Anzilotti, Roberto Ago și Oscar Schachter*. Mai mult, cei citați de mai multe ori au fost: *Joe Verhoeven, Nagendra Singh, William Schabas, Edvard Hambro, Grotius, Comitetul internațional al Crucii Roșii*, *Dreptul internațional Asociativ (ILA), Hans Kelsen, Paul Reuter, DP O'Connell, Quincy Wright, Malcolm Shaw, Bong Cheng, Dame Rosalyn Higgins și Mohammed Bedjaoui* [98].

Analiza acestei liste arată clar că autoritatea în domeniul dreptului internațional se atribuie atât individual, cât și instituțional. Persoanele invocate și organizațiile acțiunile/ instituțiile sunt menționate și în categoria celor mai recunoscuți scriitori, ca adoptate în formula articolului 38 alineatul (1) litera (d) din *Statutul CIJ* de către autorii textului principal ai cărți pe această temă. Prin urmare, în ciuda anumitor îndoieli, galeria savanților este determinată destul de unanim de izvorul în sine, precum și de jurisprudență și practică.

A doua concluzie importantă este gândul că majoritatea savanților citați sunt și ei judecătorii instanței de judecată (*CIJ*). De aici și concluzia ulterioară, prezentată deja în discuții

[96] *Ibidem*. Pentru mai multe, vezi: S. Rosenne, *The Law and Practice of International Court*, 1920-2005, Brill, 2006, vol. III, p. 1551
[97] *Ibidem*, p. 146.
[98] *Ibidem,* pp. 158-160

anterioare, că doctrina este strict legată de justiție, cuprinzând un flux sanguin comun în organismul dreptului internațional. Mai mult decât atât, este ușor de văzut că, hotărârile în mediul judecătorilor internaționali sunt dispuse să gireze pe acești membrii în ceea ce privește competența, cunoștințele, abilitățile și competența în dreptul internațional.

Persoanele care aspiră la rolul de judecător al CIJ este de dorit să aibă, în afară de morala impecabilă, un atribut de *„competență recunoscută în legislația națională”* (articolul 2 din *Statutul CIJ*). În C*urtea Penală Internațională*, este stabilit că un candidat judecător ar fi trebuit să stabilească competența în domeniile relevante ale dreptul internațional, precum dreptul internațional umanitar și drepturilor omului, precum și cunoștințe juridice largi și experiență profesională conexă (articolul 35 *din Statutul CPI*). *Convenția europeană a drepturilor omului* prevede că judecătorii *Curții Europene a Drepturilor Omului „trebuie să aibă un caracter moral ridicat și trebuie să dețină calificările necesare pentru numirea în funcții judiciare înalte sau să aibă rezultate ale competenței recunoscute”* (articolul 21 alineatul (1)). În mod similar, pentru a deține funcția unui judecător la *Curtea de Justiție a Uniunii Europene*, ar trebui să îndeplinească niște calificări necesare pentru numirea în cele mai înalte funcții judiciare în statele membre sau să fie jurisconsult de competență recunoscută (articolul 253 din TFUE și articolul 19 din TUE). Presupunând cerința de cunoștințe și competență concentrată de cel mai înalt nivel recunoscut ca criteriu pentru candidații la judecători, concluzia ar trebui să fie evident că persoanele numite în organele judiciare internaționale ar trebui să garanteze că punctele lor de vedere și raționamentul juridic sunt dovezi ale largii lor experiențe, aprofundată, actualizată și cunoașterea de încredere a ramurii dreptului pe care se fac pronunțări. Astfel, logica bazării pe opiniile judecătorilor internaționali ca reprezentanți și / sau experți în doctrina acestei ramuri a dreptului devine clară, de asemenea.

În ceea ce privește contextul în care citările din doctrină apar în cazul internațional – de drept, apoi, în urma calificării făcute de Michael Peile, putem presupune următoarele categorii: prezentarea practicii comune (răspândite) a stărilor, interpretare a prevederilor unui acord, prezentarea unui principiu general de drept, explicație a practicii *CIJ*, utilizarea contextului general pentru o problemă specifică în caz, direct prezentarea existenței statului de drept, argumentând necesitatea unei schimbări în lege. Prin urmare, se pare că, în conformitate cu natura subsidiară a doctrinei, menționat la articolul 38, practica invocării / aplicării sale se încadrează în acest concept. Astfel, doctrina joacă în mod constant rolul de a demonstra, susține, inspira, factor de clarificare, organizare, întărire sau, eventual, (în cea mai îndreptățită prestație) a unui catalizator pentru modificările sugerate.

Cea mai emfatică și direct exprimată viziune asupra unei instanțe internaționale, coerentă în conformitate cu firul izvoarelor de drept internațional, este probabil evaluarea a competenței domnitorului din Abu Dhabi. Deși în niciun caz acest fragment nu poate fi considerată diplomatică sau sublimă, aceasta indică puterea autorității ca argument atât de bază, cât și ultim, referitor la reguli, principii și norme aplicabile în dreptul internațional. Judecătorii, referindu-se la eroare ca potențială premisă a invalidității a unui contract privind o concesiune pentru căutarea și forarea petrolului în zona specifică că *„întreaga zonă sub domnia șeicului din Abu Dhabi, împreună cu bănci, precum și toate insulele și apele marine aparținând acestei zone*", în mod clar a declarat că: *„Fiecare stat este proprietar și suveran în raport cu apele sale teritoriale, aerian și subteran marin, indiferent dacă conducătorul a citit sau nu lucrările de Bynkershoek"*[99]. Un astfel de raționament implică, pe de o parte, că cunoașterea învățăturii nu contează având în vedere normele în vigoare, dar poate contribui la aplicarea conștientă a legii. Prin urmare, acest caz arată un fel de analogie cu cele stabilite principiu *Ignoranta iuris nocet*, („*ignorarea învățăturii doare")* transcris la *Ignorantia doctrinae nocet* („*ignorarea legii nu scuză"*). Prin urmare, indiferent de ce formă este semnificația doctrinei în sistemul surselor drepturile internaționale presupune, fie subliniind importanța acestuia, fie minimizând influență, nu va fi posibil să se adopte o viziune simplă. Un factor care constituie un element legislativ necesar în dreptul internațional este întotdeauna voința supușilor săi, deci chiar dacă este posibil să se demonstreze impactul semnificativ al doctrinei cu privire la formarea dreptului internațional (în special în contextul istoric), puncte de vedere ale majorității juriști respectați, în sine, nu pot fi considerați a fi o sursă a dreptului internațional în sensul deplin al cuvântului.

Cu toate acestea, nu le putem priva de semnificație de fond ca element care afectează crearea, interpretarea și aplicarea normelor de dreptul internațional, gândul care pare cel mai relevant pentru realitate este acela că semnificația formală doctrinei este într-adevăr limitată la natura sa subsidiară în procesul de determinare a normelor dreptului internațional, în timp ce impactul său asupra formei, conținutului și înțelegerii acestora norme par incontestabile și semnificative. Chiar dacă poziția izvoarelor nu este accentuată dimensionat direct sau la o scară impunătoare numeric sau cantitativ, poate, fără îndoială să se demonstreze că practica aplicării legii se reflectă în doctrină, atât ca factor cauzal și comentator (de evaluare). Prin urmare, se pare că metafora doctrinei și justiției ca sistem *sui generis* al surselor conectate și al legii naționale cu toate părțile acestora ca flux sanguin care leagă toate elementele cauzale nu este greșită.

[99] ILR 1951, vol. 28, p. 144. Citat din: Wł. Czapliński, A. Wyrozumska, *op. cit.,* p. 633

Privind jurisprudența instanțelor internaționale în căutarea referințelor la doctrină, putem invoca și analiza mai multe exemple. În cazul navei *Lotus*, *(Anexa nr.)* de exemplu, *PCIJ* a indicat că partea franceză a subliniat că regula jurisprudenței exclusive a unui stat față de o navă care arborează pavilionul său este confirmată în lucrările de doctrină, a organelor naționale și internaționale, precum și în tratate. În cele din urmă, instanța a concluzionat că o astfel de regulă nu a fost dovedită (în mod concludent) [100], dar existența unui obicei în această sferă nu a fost dovedit. De aici concluzia că, chiar dacă o opinie indică existența unei forme a unei norme de drept internațional într-un mod conform și coerent cu jurisprudența sau chiar cu obligațiile contractuale, aceasta nu constituie un argument predominant pentru recunoașterea unei astfel de norme ca fiind obligatorii.

Pentru o instanță, indicatorul predominant este o sursă de natură universală și neîndoielnică. Ulterior, pe baza exemplului citat, s-ar putea construi o teorie a dezvoltării documentelor cu privire la modelarea unei norme juridice, mai ales că astăzi, în cele din urmă, atât obiceiul, cât și acordul (sub forma Convenției privind dreptul mării din *Golful Montego*) confirmă regula jurisdicției exclusive a statului de pavilion. Cu toate acestea, semnificația opiniilor experților pe această temă vor avea în continuare un caracter inspirator și organizator, sau chiar, într-o interpretare mai puternică, una inductivă, dar totuși nu una cauzală. Totuși, dacă ne asumăm un rol creativ indirect, în sensul de a provoca un rezultat în formă a unei inițiative legale și executive finale deținute de părțile interesate, în special de afirmare și menținere a funcției cauzale indirecte a doctrinei nu ar fi la fel de dificil. Nu se poate să nu observăm, așa cum s-a menționat deja în părțile anterioare ale acestui lucru studiul, impactul opiniilor științifice asupra dezvoltării dreptului internațional, nu numai în sens teoretic dar, la urma urmei, și în cel practic. Un exemplu poate fi introducerea în circulația legală a termenului de referință, care a evoluat de la structura demonstrativă la una normativă.

În cazul *mandatului de arestare*, motivul doctrinei a apărut în opiniile separate a judecătorilor Higgins, Kooijmans și Buergenthal. Pe de o parte, s-ar putea să dăm peste informații despre problema rezervărilor, inclusiv rezervelor la tratatele dedicate drepturilor omului, este un subiect al unei practici semnificative și o literatură extinsă a subiectului.

Cu toate acestea, această referință are în același timp natura unei remarci generale, fără a invoca exemple specifice. Avizul în sine a fost considerat de către autorii săi, ceea ce poate fi privit la fel de surprinzător, dar semnificativ în același timp, să fie locul greșit de referință care

[100] Lotus, *Hotărârea din 27 octombrie* 1927, PCIJ Seria A, p. 26.

analizează doctrina[101]. O astfel de neîncredere față de validitatea punctelor de vedere științifice se explică prin influența factorilor politici asupra opiniilor savanților[102]. Prin urmare, se poate concluziona că rolul doctrinei în acest caz a fost simultan subliniat și redus la funcții subsidiare, suplimentare, de susținere. Cu toate acestea, o astfel de funcție a opiniei doctrinare nu trebuie exclusă sau neglijată cu ușurință. Raționamentul bazat pe ipoteză, în ciuda dimensiunii practice pe care o conține, ar trebui să fie susținută de anchetă bazată pe toate sursele disponibile. Prin urmare, punctele de vedere erudite sunt de o importanță incontestabilă pentru coerența soluțiilor juridice adoptate. Structuri create fără sprijin solid sub formă de practică și explicație prealabilă de către cercetători sunt destul de lipsite de puterea de a supraviețui și de a prinde rădăcini în practică.

În unele hotărâri, ca în cazul navei *Wimbledon*, *Curtea Permanentă* folosește o formulă extrem de enigmatică *de „opinii generale*" (*Vezi Anexa 4)*. Acest termen poate sugera indirect că ceea ce se află în spatele ei este, de asemenea, o viziune reprezentată în doctrină. Cu toate acestea, este o analogie slabă și este dificil să o folosești ca temei pentru a demonstra o importanță specială de sursa de formarea dreptului [103]. Pe de altă parte, raționamentul ne poate determina să deducem o relație strictă între *opinio iuris* și opinia doctrinei ca element universal asupra importanței juridice a unui anumit tip de acțiune de către subiecții internaționali dreptului internațional.

De asemenea, merită să fim atenți la poziția altor organe decât instanțele judecătorești. Așa cum a subliniat pe bună dreptate prof. Karol Wolfke[104], „*la fel ca Curtea de la Haga, deciziile Comisia de Drept Internațional de asemenea rareori au făcut referire la autoritate, în special în proiectul legii mării*". Comentariile la acest proiect menționează scriitorul numai în două ocazii, cu referire la articolul privind pirateria (articolul 39 din proiect, art. 15 din *Convenția privind marea liberă*). De aici reflectarea că, chiar dacă contribuția savanților în codificarea lucrărilor este incontestabilă și semnificativă, *„dovedind acest lucru într-un mod specific, indicarea dispozițiilor, nu este ușoară*"[105] .

---

[101] Mandatul de arestare din 11 aprilie 2000 *(Republica Democrată Congo împotriva Belgiei*), aviz comun separat (Higgins, Kooijmans, Buergenthal), ICJ Rapoarte 2002, p. 71, alin. 26 și p. 75, alin. 44.1.
[102] GD Triggs, *op. cit.* (capitolul 2. *Surse și metodologie ale dreptului internațional*), p. 94.
[103] *SS Wimbledon*, Hotărârea din 17 august 1923, PCIJ Seria A, p. 28.
[104] Karol Wolfke (n . 4 iunie 1915 la Zurich , decedat la 8 martie 2015 la Wrocław) - avocat polonez , profesor de științe juridice, specializat în drept internațional public . A fost membru al Comitetului de Științe Juridice al Academiei Poloneze de Științe , membru al Asociației de Drept Internațional, director de studii la Academia de Drept Internațional de la Haga (1983), membru al Comitetului pentru standarde vamale de drept internațional la Comisia de Drept Internațional (1984-2000) și un membru al Curții Permanente de Arbitraj din Haga (1993-2005)).
[105] K. Wolfke*, Rozwój i kodyfikacja prawa międzynarodowego. Wybrane zagadnienia z praktyki* ONZ Wrocław 1972, p. 147

Cu toate acestea, autorul citat subliniază că dovezile importante ale participării științifice la procesul de creație și codificarea normelor dreptului internațional este compoziția organismelor internaționale (cum ar fi *CIJ*). În special, cercetători precum Francois, Scelle, Spiropoulos, Yepes, Brierly, Lauterpacht, Fitzmaurice și Gidel au atât autoritate incontestabilă, cât și influența efectivă asupra acestui proces. Prin urmare, dificultatea nu se află în recunoașterea contribuției savanților la dezvoltarea dreptului internațional în sine, dar dovedind activitatea lor folosind exemple specifice. O ilustrare bună a acestei probleme poate fi faptul că *„de exemplu, un document esențial care servește ca punct de plecare pentru munca Comisia de drept internațional privind regimul mării libere - Memorandumul ONU Secretariatul a fost dezvoltat de Gidel, ceea ce nu este însă evident oriunde "*[106]. Cu toate acestea, în același timp, un raport al raportorului special *al ILC*, Francois, a clarificat rolul savanților inclusiv al lui Gidel însuși (ceea ce nu este apreciat, dat fiind faptul că mai mult de unul din patru delegați în Codificare ai Conferința privind dreptul mării au fost profesori universitari). în relație cu problema poliției în marea liberă, [el] citează din lucrările extinse ale lui Gidel, Higgins, Colombos și Smith, susținând că, *„pe baza acestor opinii, s-ar putea propune o normă către Comisie"*[107]. Funcțiile doctrinei care au fost exprimate și mai puternic în comentariul general la secțiunea I a convenției privind relațiile diplomatice, inclusiv expresia că „*Comisia a urmat-o pe a treia teoria (necesitatea funcțională) în rezolvarea problemelor cărora practica nu le-ar da clar răspuns, păstrând simultan în minte caracterul reprezentativ al șefului misiunii, misiunea în sine* "[108].

Concluzia finală trasă de profesorul Wolfke, în ciuda reflecțiilor asupra infracțiunilor, frecvența invocării punctelor de vedere ale unor cercetători specifici ca inspirație directă în proces de formare a normelor juridice, subliniază semnificația doctrinei. În cele citate în opinia lui Thor, „*rolul burselor nu este în niciun caz limitat la asistența în codificare normelor existente. Participă direct la crearea normelor de drept internațional.*"[109]

Rolul doctrinei, așa cum este prezentat mai sus, este dovedit de opiniile științifice adoptate și luate în considerare în discuțiile de la nivelul lucrărilor pregătitoare, precum și prin remarci formulate cu referire la proiectele *ILC.* Concluzia finală adoptată de Profesorul Wolfke se rezumă la opinia că rolul doctrinei nu numai că în legislația națională nu scade, dar este chiar în creștere, suferind un fel de renaștere.

---

[106] *Ibidem*, p. 149.
[107] *Ibidem*, p. 151.
[108] YILC, 1958, II, p. 95. Citat din: K. Wolfke, Rozwój ..., p. 156.
[109] K. Wolfke, *Rozwój* ..., p. 162.

Din punctul de vedere al savanților dreptului internațional, aceasta este o concluzie optimistă, totuși, în contextul datelor cu privire la cantitatea și sfera citărilor oferite de cercetători punctele de vedere, așa cum sa menționat deja în acest studiu, nu este pe deplin clar. Cu toate acestea, s-ar putea înțelege că opinia savanților este încă luată în considerare mai ales în situații dificil și dubioase de determinare sau de rezolvat.

Poate servi ca un instrument util, și care ar putea avea un impact semnificativ atât judiciar, raționamentul și forma în dezvoltarea dreptului internațional, în ansamblu și în cadrul acestei părți constitutive.

Când se compară punctele de vedere ale diferiților scriitori, se pot trage anumite concluzii. Prima este constatarea că doctrina are natura unei surse subsidiare, a cărei rol este de a ajuta la constatarea existenței sau a lipsei, precum și a formei și conținutului unei legal ca normă.

Cu toate acestea, autorii citați subliniază impactul doctrinei asupra dezvoltării și formarea dreptului internațional; mai presus de toate, semnificația sa istorică, dar și prin mecanismul din practica judiciară. Astfel, o relație internă suplimentar se dezvăluie între cele două surse subsidiare: doctrina și justiție. Consistența impactului doctrinei asupra raționamentului judiciar, în sensul că, în primul rând, judecătorii sunt deseori profesori de drept și, în al doilea rând, au fost formați de către specialiști în centre științifice de savanti recunoscuți care țin cursuri acolo, bine stabilite în punctele lor de vedere sau deschisă factorilor care afectează dezvoltarea legii și a noilor idei la nivelul legilor internaționale.. Mergând și mai departe cu acest raționament, se poate concluziona că legătura dintre judecata și doctrina ca surse de drept sunt strânse. La fel ca punctele de vedere ale doctrinei și specialiștii individuali pot afecta raționamentul unui anumit judecător sau al unei instanțe în ansamblu, un test sub forma aplicării unei norme date de către un judecător / instanță indică dacă sau nu ca se poate constata existența unei norme date în sistemul dreptului internațional.

Prin urmare, este posibil ca ambele surse indicate la articolul 38 alineatul (1) litera (d) din *Statutul CIJ* sunt, într-un anumit sens, cvasi conectate a căror esență constă în interpenetrare conținutul acestora, cu condiția ca formularul să rămână tradițional ca mijloc subsidiar de încetarea unei norme legale; cu toate acestea, problema se schimbă în funcție de influență factorilor externi, cum ar fi situația politică, problemele actuale ale comunității naționale, opiniile individuale ale unui judecător (de la conservator la progresist), perspectiva individuală a reprezentanților doctrinei, accesul la alte surse formale de drept (în sensul existenței sau absenței lor într-un context dat și, în consecință, riscul unei situații *non-lichide*).

În concluzie, merită subliniat, de asemenea, că articolul 38 alineatul (1) litera (d) din *Statutul CIJ* prevede doctrina ca *„învățăturile celor mai înalt calificați publiciști din diferite*

națiuni" Genowefa Grabowska ca *„cu acțiune universală, este un produs acceptat, bine stabilit, de cea mai înaltă clasă a gândirii științifice internaționale".*

Ea adaugă în concluzie că *„doctrina din dreptul internațional nu are o caracteristică impersonală; dimpotrivă, există întotdeauna nume mari în spatele ei (cum ar fi Grotius, Kelsen, Anzilotti, Jellinek, Hart, Bynkershoek)"*[110]. O astfel de înțelegere personalistă a doctrinei de drept internațional permite să se presupună că opiniile în acest domeniu, dezvoltate de savanți, dar și de către judecători și cărturari-membri ai organelor și organelor colective pentru cercetarea, ordonarea și codificarea normelor juridice internaționale, reflectă cercetarea anumitor indivizi cu rezultate științifice verificabile, prezentate public, observațiile și teoriile lor, responsabile individual pentru opiniile propagate.

De asemenea, trebuie menționată ponderea diferită a celor două surse menționate la articolul 38 din *Statutul CIJ*. S-a evidențiat această distincție subtilă foarte potrivită de către prof. Wolfke. Desigur, el a descris ambele surse de drept subsidiare, totuși, în același timp, el a atribuit un rol diferit judecății decât doctrinei. Mai exact, el a subliniat că deciziile judiciare ca factori de legiferare sunt legale, formale și autosuficiente să fie doar părți în litigiu; totuși, atunci când se afirmă *expressis verbis* în drept internațional, acestea sunt legale, deși, din cauza faptului că nu a existat niciun rol legislativ atribuite lor, au o natură informală. Cu toate acestea, doctrina nu determină regulile dreptului internațional într-un mod neechivoc, ci mai degrabă le confruntă cu o nouă practică prin formularea și modelarea lor.

Și datorită faptului că savanții stau în *Comisia de Drept Internațional* și acționează în calitate de experți numiți de aceasta instituție, se poate risca chiar afirmația că punctele de vedere științifice devin formale factor legislativ așa cum este prevăzut în mod expres în procedurile *ILC*[111].

În același timp, trebuie amintit că majoritatea covârșitoare a savanților atribuie un rol mai mare judecății decât doctrinei (spre deosebire de profesorul Wolfke), bazându-si opinia lor cu privire la cantitatea și rolul crescând al justiției pentru procesul de interpretare, aplicarea și crearea normelor de drept internațional. Cu toate acestea, având în vedere că deja a subliniat influența reciprocă și pătrunderea doctrinei ca izvor auxiliar, este dificil să accepți fără rezerve unul dintre punctele de vedere citate. Se pare mai degrabă ca și cum concluzia că ambele surse subsidiare menționate la articolul 38 alineatul (1) litera (d) din *Statutul CIJ* au o pondere egală nu este incorectă.

---

[110] G. Grabowska, *Intrarea „Doktryna*", [în:] B. Hołyst (redactor-șef), J. Symonides, D. Pyć (științific ed. de vol. IV), *Wielka Encyklopedia Prawa, tom IV - Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2014, pp. 72-73.

[111] 95 K. Wolfke*, Factori internaționali de legiferare. O încercare de sistematizare*, PYIL, vol. XV, 1986,p. 246 și citat M. Virally, *Sursele dreptului internațional*, [în:] *Manual de drept internațional public*,Londra 1968, p. 153.

În cele din urmă, ar trebui să fim de acord cu opinia că *„crearea dreptului internațional este un proces extrem de complex și sofisticat* ", întreaga rețea de reguli și principii la rândul său, este un produs al interacțiunilor dintre actorii / entitățile / creatorii din comunitate internațională. Astfel, influența doctrinei asupra modelării și înțelegerii normelor dreptului internațional, recunoscând rolul principal al voinței subiecților acestui sistemul juridic, pare destul de evident. Opiniile savanților constituie un factor semnificativ în dezvoltarea legii, totuși ele rămân întotdeauna în fundalul deciziilor efective realizat prin consens[112]. Cu toate acestea, fără doctrina ar fi greu de imaginat sistemul de drept internațional creat de state și organizații internaționale ar putea rămân coerente, logice și clare, iar un astfel de efect ar trebui să fie o caracteristică imanentă din fiecare lege.

Doctrina dreptului internațional așa cum spunea și Aurel Preda Mătăsaru, este un alt mijloc auxiliar de determinare a normelor dreptului internaţional. *Statutul C.I.J.* referindu-se în acest sens la *„doctrinele specialiştilor cei mai calificaţi în dreptul public al diferitelor state*".[113]

Se întâlnesc aici lucrări de o mare valoare științifică ale autorilor de drept internațional, precum și cercetări aplicate ale specialiștilor din cadrul organismelor internaționale, cum ar fi: *Asociaţia de Drept Internaţional (International Law Association) şi Institutul de Drept Internaţiona*l, care au redactat studii ce au mers până la încercarea de a codifica ramura dreptului internațional.[114]

„Cele mai importante opere doctrinare" sunt, la acest moment, documentele *„Comisiei de drept internaţional",* respectiv inițiativele întocmite şi analizele făcute pe marginea lor, referatele redactate de Comisie, ca şi dezbaterile din cadrul ei care oferă un bogat material pentru cunoaşterea dreptului internaţional[115].

Deşi nu este izvor de drept, doctrina are un rol creator, putând să constate, să comenteze, să interpreteze sau să evolueze dreptul internaţional. Ea poate să aducă o contribuţie însemnată la dezvoltarea dreptului, prin analiza ştiinţifică a normelor sale, în lumina principiilor şi a finalităţii şi ţinând seama de cadrul de formare şi manifestare a dreptului internaţional.[116]

„Rolul doctrinei, așa cum afirmă Grigore Geamănu[117], *în calitatea sa de mijloc auxiliar de determinare a normelor de drept internaţional, este în principal acela de a critica, analiza şi*

---

[112] J. Detter, *Ordinea juridică internațională*, Cambridge 1994, p. 146.
[113] Preda-Mătăsaru Aurel, op.cit. p. 178.
[114]http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/religia-si-dreptul-international-umanitar/.
[115] https://www.scrigroup.com/legislatie/drept/izvoarele-si-principiile-funda42726.php
[116] *Ibidem* p. 18
[117] Geamănu Grigore, (n. 1903 - d. 1985) a fost un jurist român care a îndeplinit funcţii administrative importante în perioada regimului comunist. În perioada 30 decembrie 1947 - 14 aprilie 1948, a îndeplinit funcția de subsecretar de stat la Ministerul de Interne. A fost apoi decan al Facultăţii de Ştiinţe Juridice şi Administrative din Bucureşti,

sintetiza, fără a avea competenţa de a elabora norme de drept internaţional. Doctrina reprezintă nivelul conceptual care, prin activitatea sa, contribuie indirect la formarea nivelului normativ (dreptul internaţional), în special prin preluarea impulsurilor ce vin din nivelul structural şi redirecţionarea lor spre factorii decizionali care contribuie nemijlocit la crearea dreptului internaţional"[118].

Acest rol al doctrinei se înfăptuieşte fie prin lucrările specialiştilor care acţionează individual, fie prin intermediul activităţii organismelor şi instituţiilor abilitate, cum sunt *Asociaţia de Drept Internaţional, Institutul de Drept Internaţional, Comisia de Drept Internaţional, Comisia Europeană de la Veneţia pentru Democraţie prin Drept* ş.a.[119]

De asemenea, o anumită importanţă o au opiniile individuale (ale judecătorilor care s-au alăturat majorităţii în luarea deciziei, dar pentru alte argumente decât cele cuprinse în decizie) sau separate / dizidente (ale judecătorilor care au votat împotrivă), publicate în documentele Curţii, şi care cuprind analize şi aprecieri asupra unor norme sau instituţii legate de speţele deduse Curţii spre soluţionare.

Doctrina de drept internațional așa cum arată Constantin Andronovici, prin contribuţia sa la sistematizarea şi interpretarea dreptului internaţional, are un rol însemnat în dezvoltarea principiilor, normelor şi instituţiilor sale. Articolul 38 al *Statutului C.I.J.* menţionează folosirea de către instanţa internaţională, în rezolvarea diferendelor ce îi sunt supuse *ca mijloc auxiliar.* *„Doctrina celor mai calificaţi specialişti în drept public ai diferitelor naţiuni".*[120]

În doctrină se includ și contribuţiile specialiştilor în materia dreptului internaţional cât şi documentele organizaţiilor ştiinţifice de specialitate cum ar fi, de exemplu*, Asociaţia de Drept Internaţional, Academia de Drept Internaţional de la Haga, Institutul de Drept Internaţional* precum şi opiniile separate ale judecătorilor *C.I.J.* care de regulă, sunt şi doctrinari de reputaţie în dreptul internaţional public[121].

Este evident că doctrina, cu toată importanța și rolul ei în dezvoltarea dreptului internaţional, nu este creatoare de norme şi deci nu poate fi considerată izvor al dreptului internaţional.

Doctrina cuprinde nu numai lucrările specialiştilor dreptului internaţional, ci şi ale organizaţiilor ştiinţifice internaţionale, casa*: Asociaţia de Drept Internaţional (I.L.A.) sau*

---

ambasador în Elveţia (1959-1962), membru al Consiliului de Stat (1961-1967), ambasador în Turcia (1968-1971) şi apoi membru al Curţii de Arbitraj de la Haga (1965-1971)

[118] http://europa2020.spiruharet.ro/wp-content/uploads/2015/04/CAPITOLUL-3.-Izvoare.pdf

[119] *Ibidem*.

[120] https://dreptmd.wordpress.com/cursuri-universitare/drept-international-public/izvoarele-si-codificarea-dreptului-international .

[121] *Ibidem.*

Institutul de Drept Internaţional, care, după cum vom vedea, se concretizează, în general, în proiecte de codificare a acestui drept.

Ca o operă doctrinară importantă pot fi considerate şi lucrările *Comisiei de Drept Internaţional a O.N.U.,* numeroasele rapoarte, alcătuite de specialişti de seamă, proiectele elaborate şi comentariile alcătuite, ca şi dezbaterile din cadrul ei, oferind un bogat şi interesant material pentru cunoaşterea dreptului internaţional[122].

In acest sens prezintă importanţă şi opiniile separate ale *judecătorilor C.I.J.,* care nu împărtăşesc deciziile Curţii pronunţate de completul de judecată din care au făcut parte.

Spre deosebire de trecut, când predomina părerea că doctrina ar constitui un izvor al dreptului internaţional, majoritatea covârşitoare a specialiştilor nu mai consideră azi doctrina ca fiind un izvor de drept, deşi mai există păreri contrare, care nu ţin seamă că formele de exprimare ale acestui drept nu pot fi decât cele în care se manifestă acordul de voinţă al statelor[123].

Este astfel evident că doctrina nu are un rol creator de drept. Ea constată, sistematizează, comentează, interpretează sau apreciază dreptul internaţional, neavând însă competenţa de a elabora[124].

Doctrina poate aduce o contribuţie însemnată la dezvoltarea dreptului internaţional contemporan prin analiza ştiinţifică şi exactă a normelor juridice, în lumina principiilor fundamentale ale acestui drept, finalităţii sale şi factorilor care îi determină orientarea[125].

---

[122] Zlătescu, Victor, Dan, *Tratat elementar de drept civil român, Teoria generală*, vol. I, Casa Editorială „Calistrat Hogaş", Bucureşti, 2000, p. 57–60

[123]De ex., Oppenheim-Lauterpacht, *op. cit.,* vol. I, p. 31.

[124] Lauterpacht, H., *The Development of International Law by the International Court*, ed. a 2-a, Londra, 1958. 430 p.Disponibil în: https://www.scienzegiuridiche. uniroma1. it/sites/default/files/varie/GML/2015/GML_2015-Tams.pdf.

[125] Rousseau Ch. *Droit International Publique*, Sirey, Paris,1970, p. 288.

II. ACTELE INTERNE ALE ORGANIZAȚIILOR INTERNAȚIONALE

În realizarea scopurilor şi exercitarea funcţiilor prevăzute în actele sale de constituire, orice organizaţie internaţională are competenţa de a adopta hotărâri, denumite rezoluţii. Adoptată în baza actului constitutiv, rezoluţia nu are o forţă juridică proprie şi nici nu cuprinde, de regulă, obligaţii directe pentru statele membre ale ei, ca şi pentru alţi destinatari cărora le este adresată[126]. De aceea, rezoluţiile organizaţiilor internaţionale au fost denumite recomandări internaţionale, acte ce recomandă, fără însă să genereze efecte juridice pentru destinatarii lor. O mare însemnătate pentru procesul normativ general prezintă rezoluţiile *Adunării Generale a O.N.U*[127]. şi ale *Consiliului de Securitate al O.N.U.,* care formulează în textul lor principii şi norme generale ale relaţiilor dintre state. În textul *Cartei O.N.U.* termenul de recomandare desemnează atât rezoluţii cu efecte politice fără valoare juridică, cât și rezoluţii care generează efecte juridice, având o forţă obligatorie pentru destinatari. Astfel, în problemele interne ale organizaţiei (admiterea de noi membri, suspendarea sau excluderea din organizaţie, aprobarea bugetului). *Adunarea Generală* adoptă hotărârile ce au valoare obligatorie. Hotărârile *Consiliului de Securitate al O.N.U.* privind exercitarea funcţiilor sale: apărare şi impunerea păcii şi ordinii la nivel internaţional, în limitele prevederilor stipulate în cap. 7 al *Cartei O.N.U*., au forţă obligatorie pentru statele membre (potrivit art. 25 al Cartei)[128]. Din categoria celor obligatorii mai fac parte şi actele unor organizaţii internaţionale de integrare în folosul cărora statele membre operează un transfer de drepturi suverane, după cum este Uniunea Europeană (U.E.). Astfel, în conformitate cu art. 249 al *Tratatului privind Uniunea Europeană*, *Consiliul de Miniştri, Parlamentul European, Comisia Europeană* adoptă regulamente, directive, decizii care au o forţă obligatorie atât pentru statele membre, cât şi pentru persoanele lor fizice şi juridice[129].

---

[126] Carta Națiunilor Unite din 26 iunie 1945, emitent: Organizația Națiunilor Unite publicat în: Monitorul Oficial din 26 iunie 1945.

[127] „Adunarea Generală a Națiunilor Unite (AGNU / AG) este una dintre cele cinci organe principale ale Organizației Națiunilor Unite și unica în care toate statele au reprezentare egală. Puterile sale sunt de supraveghere a bugetului Organizației Națiunilor Unite, numirea membrilor nepermanenți ai Consiliului de Securitate, primirea rapoartelor de la alte organe ale Națiunilor Unite și formularea de recomandări sub formă de Rezoluții ale Adunării Generale, care posedă un număr mare de organe subsidiare. Adunarea Generală se reunește în cadrul sesiunilor anuale regulate iar ultima sesiune anuală este din septembrie în decembrie dar pot fi convocate sesiuni speciale sau urgente. Componența, funcțiile, competențele, votul, și procedurile sunt stabilite în capitolul IV al Cartei Organizației Națiunilor Unite. Prima sesiune a fost convocată la 10 ianuarie 1946, în holul central Westminster din Londra. Reprezentanți ai 51 de națiuni au participat la această primă sesiune."

[128] Cap. 7 din Carta ONU. „*Acțiunea în caz de amenințări împotriva păcii, de încălcări ale păcii și de acte de agresiune. ART. 39 Consiliul de Securitate va constata existenta unei amenintari impotriva pacii, a unei incalcari a pacii sau a unui act de agresiune și va face recomandari ori va hotari ce masuri vor fi luate, în conformitate cu Articolele 41 și 42, pentru menținerea sau restabilirea păcii și securității internaționale*."

[129] Burianu Alex*, op. cit,* p. 89

Este adevărat că *Adunarea Generală a O.N.U.* a emis o serie de declaraţii importante, care prin conţinut şi structură se aseamănă frecvent cu tratatele internaţionale, ca de pildă: *Declaraţia universală a drepturilor omului, Declaraţia privind acordarea independenţei ţărilor şi popoarelor coloniale, Declaraţia asupra eliminării tuturor formelor de discriminare rasială* etc., care prin conţinutul lor nu fac decât să reafirme poziţia O.N.U.[130]

În general, aceste declaraţii au doar o valoare de recomandare către statele membre, însă, pentru transformarea acestor recomandări în obligaţii internaţionale pentru membrii O.N.U., Adunarea Generală a stabilit practica de transpunere a lor prin tratate internaţionale elaborate sub egida ei. Astfel, un număr consistent de acte ale *Adunării Generale a O.N.U.,* în sfera de interes a relaţiilor internaţionale, au fost concretizate în texte cu putere de tratat. Astfel, prevederile „*Declaraţiei universale a drepturilor omului*," din 10 decembrie 1948 au fost „*incluse în două pacte internaţionale cu privire la drepturile omului din 1966*", rezoluţia din 23 noiembrie 1963, prin care s-a adoptat *Declaraţia Naţiunilor Unite asupra eliminării tuturor formelor de discriminare rasială*, şi *Rezoluţia din 21 decembrie 1965*, prin care s-a adoptat şi deschis pentru semnare şi ratificare *Convenţia internaţională* cu acelaşi obiect."[131] Astfel, Rezoluţiile *Adunării Generale a O.N.U.* şi declaraţiile sale contribuie la aprecierea şi dezvoltarea conţinutului regulilor şi fundamentelor dreptului internaţional, precum şi la pregătirea adoptării de noi norme ale acestui drept, ceea ce în doctrină poartă denumirea de *predrept*.[132].

Se discută dacă aceste hotărâri, şi în special cele ale organismelor O.N.U., constituie izvor de drept internaţional. Nu intră în discuţie acele hotărâri referitoare la funcţionarea O.N.U. (de exemplu, aprobarea bugetului) sau cele care se referă la cazuri speciale (de exemplu, hotărârile *Consiliului de Securitate* în cazuri de ameninţarea a încălcării păcii sau agresiunea), deoarece ele nu-şi propun să creeze norme de drept internaţional.

Interesează acele hotărâri care formează reguli de conduită generală. Unii autori pornesc de la calificarea dată de însăşi statutele organizaţiilor respective a actelor adoptate de ele. Astfel, *Carta Naţiunilor Unite* se referă la „*recomandările"* Adunării generale, care nu constituie deci norme de drept. Pentru aceasta, ar trebui să intervină un alt subiect subsecvent, prin încheierea

---

[130] Convenţia internaţională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, intrată în vigoare în 1969, la care România a aderat în 1970. Disponibilă la: http://www. hotararicedo.ro/files/files/ CONVENTIA% 20INTER NATIONALA%20PRIVIND%20ELIMINAREA%20TUTUROR%20FORMELOR%20DE%20DISCRIMINARE% 20RASIALA.pdf.

[131] „Adoptată şi deschisă spre semnare de Adunarea generală a Naţiunilor Unite prin Rezoluţia 2106 (XX) din 21 decembrie 1965. Intrată în vigoare la 4 ianuarie 1969, conform dispoziţiilor art. 19.România a aderat la Convenţie la 14 iulie 1970 prin Decretul nr. 345, publicat în„Buletinul Oficial al României", partea I, nr. 92 din 28 iulie 1970.Prin Legea nr. 144/1998, publicată în „Monitorul Oficial al României", partea I, nr. 261din 13 iulie 1998, România şi-a retras rezerva formulată la art. 22. "

[132] Miga Beşteliu, R., *Drept internaţional public*, vol.I, Editura All Beck, Bucureşti, 2005, p. 67.

unui tratat sau formarea unei cutume. În acest sens, se afirmă că asemenea recomandări pot reprezenta un stadiu în formarea unei cutume, dacă sunt adoptate în conformitate cu Carta şi acordul unei mari majorităţi de state[133].

Într-o altă opinie, rezoluţiile *Adunării generale* care ar constata existenţa unor norme de drept, ar interpreta şi dezvolta principii şi norme de drept, ar avea valoare juridică obligatorie. Ele nu sunt însă izvoare, deoarece normele de drept existau dinainte, iar statele erau obligate să le respecte, indiferent de aceste rezoluţii; ele privesc numai aplicarea normelor, urmând promovarea lor[134].

Practica arată că statele nu consideră rezoluţiile ca obligatorii. Valoarea lor nu depinde de modul de adoptare, singura regulă fiind cea a majorităţii; reprezentanţii statelor în aceste organizaţii nu au competenţa de a adopta hotărâri obligatorii pentru statele membre. De altfel, prin rezoluţii *Adunarea generală a O.N.U.* adoptă adesea convenţii, care sunt supuse semnării şi ratificării statelor, pentru a deveni obligatorii.

Se caracterizează, deci, în special, prin faptul că reprezintă o manifestare unilaterală de voinţă, independentă de alte manifestări de voinţă care produc efecte juridice. Sunt autori care consideră că actul unilateral nu poate fi izvor de drept internaţional datorită faptului că natura sa unilaterală contravine fundamentului dreptului internaţional care este acordul de voință.

„Actele unilaterale ale statelor au fost consacrate ca izvor de drept internaţional de către jurisprudenţa internaţională. Prin aceste acte, un stat acţionând singur îşi exprimă voinţa producând efecte în dreptul internaţional. Aceste acte sunt emise fără nici o legătură cu un tratat sau o cutumă."[135]

Actele unilaterale ale organizaţiilor internaţionale nu sunt nici ele, la rândul lor, prevăzute în *Statutul CIJ*. Cu caracter preliminar, trebuie menţionat că, în general, ele au caracter de recomandare, nefiind, în consecinţă, izvoare de drept. Se apreciază însă că actele ce se referă la structura și funcționarea organizaţiei (dreptul intern al organizaţiei) ar avea caracter obligatoriu, în timp ce pentru actele ce se adresează statelor membre forţa lor depinde de prevederile în acest sens ale actului fondator ai organizaţiei (*Cartă, Statut* etc.)[136].

Astfel, în categoria actelor unilaterale ale organizaţiilor internaţionale, s-ar include, în primul rând, hotărârile, deciziile. emanând din manifestarea voinţei unei organizaţii internaţionale. Cel mai pertinent exemplu îl constituie hotărârile *Consiliului de Securitate* (art.

---

[133] Blacher, Philippe, *Droit des relations internationales*, Ed. Lexis-Nexis, Paris 2006
[134] Dinh, N.Q., Daillier,P. Pellet, Al., *Droit internaţional public*, L.G.D.J.E.J.A., Paris, 2002, 1510 p. Disponibil la : https://www.eyrolles.com/Droit/Livre/droit-international-public-9782275021744/.
[135] *Ibidem.*
[136] *Ibidem.*

25 din Cartă), care reprezintă o manifestare de voinţă a Consiliului, ca entitate, şi care au valoare juridică obligatorie pentru destinatarii lor[137].

Sunt, de asemenea, după cum am evocat deja, considerate ca având valoare juridică obligatorie hotărârile privind funcţionarea organizaţiei, unele având un efect individual, precum numirea de funcţionari sau de judecători la *CIJ*. Dar nu credem, totuşi, că asemenea hotărâri au o valoare juridică şi efecte pe plan internaţional. De aceea, ar trebui reţinute, în acest sens, doar hotărârile cu efecte generale, cum sunt regulamentele, care fac parte din puterea de auto reglementarea organizaţiei[138].

Exercitarea *puterii de reglementare externă* a organizaţiilor, la care se face uneori referire, nu este frecventă; ea ține seama de consensualismul statelor, întrucât regulamentele, trebuind să fie acceptate de state, nu au efecte juridice *eo ipso*. Puterea de reglementare se exercită, în aceste condiţii, în cadrul instituţiilor specializate ale ONU. Astfel, *Organizaţia Mondială a Sănătăţii* şi *Organizaţia Meteorologică Mondială* pot elabora regulamente tehnice, iar *Organizaţia Aviaţiei Civile Internaţionale şi Organizaţia Maritimă Internaţională* pot stabili *„standarde internaţionale”*[139].

Cele mai însemnate acte unilaterale ale organizaţiilor internaţionale care au, eventual, o calitate normativă generală, sunt rezoluțiile pe care le adoptă *Adunarea Generală a ONU*. Au fost formulate două criterii pentru identificarea rezoluţiilor ONU[140], care ar putea fi înzestrate cu o asemenea calitate, un criteriu material şi unul procedural:

a) *Din punct de vedere material (ratione materiae),* trebuie eliminate toate rezoluţiile care se înscriu în câmpul de aplicare a dreptului intern al organizaţiei, cum sunt rezoluţiile privind adoptarea bugetului sau crearea de organe subsidiare şi care privesc funcţionarea organică a instituţiei. Ele aplică regulile proprii ale organizaţiei, ce sunt prevăzute, în esenţa lor, în actul constitutiv.

Tot din punct de vedere material, este necesar ca trăsăturile normative să fie evidenţiate în rezoluţiile respective. Sunt menţionate, ca exemple în acest sens, *„Declaraţia referitoare la principiile de drept internaţional privind relaţiile prieteneşti între state”* (*Rezoluţia Adunării*

---

[137] Năstase,A.,Bolintineanu, Al., Drept internaţional contemporan, Institutul de Studii Internaţionale, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, Bucureşti, 1995, p. 17

[138] Art. 253 din TFUE prevede că: „Judecătorii și avocații generali sunt numiți de comun acord de guvernele statelor membre, după consultarea unui comitet care își dă avizul cu privire la capacitatea candidaților de a exercita funcțiile respective. ”

[139] C.I.J. Republica Nicaragua împotriva Statelor Unite ale Americii (1986). Disponibil: În http://bailey83221.livejournal.com/55750.html.

[140] Năstase,A., Bolintineanu, Al., op. cit, p. 52.

Generale nr. 2656/XXV)[141], *„definiţia agresiunii”* (*Rezoluţia nr. 3314/XXIX*)[142] sau cea referitoare la întărirea eficacităţii principiului nerecurgerii la forţă, din 1987 (*Rezoluţia nr. 212/48 a Adunării Generale)*[143], precum şi declaraţii adoptate după conferinţe internaţionale importante (de ex.: pentru *Declaraţia de la Stockholm protecţia mediului înconjurător, din 1972)*[144].

b) Din punct de vedere procedural, se cere examinarea numărului de state care au votat în favoarea rezoluţiilor normative, caracterul reprezentativ al majorităţii, ce poate fi considerată ca o *opinio juris* colectivă, demonstrând o intenţie normativă care să fie expresia „*comunităţii internaţionale în ansamblul ei"*. În orice caz, rezoluţia are cel puţin o valoare de constrângere moral-politică pentru cei care au votat în favoarea adoptării ei[145].

În această privinţă, *C.I.J.,* în speţa privind „*Activităţile militare şi paramilitare din Nicaragua şi împotriva acesteia*" (Statele Unite - Njcaragua, 1986[146]), s-a pronunţat în sensul constatării unei valori juridice intrinsecii anumitor rezoluţii importante ale *Adunării Generale* - independent de principiile substanţiale consacrate de *Carta ONU*, constituind o reiterare solemnă a acestora, cum este cazul *Rezoluţiei nr. 2625*, citată anterior[147] (*Anexa 5).*

Curtea a mai adăugat că efectul consimţământului la textul unor asemenea rezoluţii trebuie interpretat ca o aderare la valoarea regulii sau seriei de reguli declarate în rezoluţie.

---

[141] ONU, Rezoluția nr. 2656/1970 privind adoptarea declarației asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și cooperarea dintre state, conform Cartei Națiunilor Unite. Publicat în Monitorul Oficial al României în vigoare de la 24 octombrie 1970.

[142] ONU, Rezoluția nr. 3314/1974 privind definiția agresiunii. Publicat în Monitorul Oficial al României în vigoare de la 14 decembrie 1974.

[143] Burian Al. Relaţiile internaţionale, politica externă şi diplomaţia. Curs de lecţii. Ediţia a III-a (revăzută şi adăugită). Chişinău: CEP USM, 2007, p. 113-114.

[144] Conferinţa Naţiunilor Unite privind Mediul Înconjurător, Stockholm, 5-16 iunie 1972;

[145] Opinio juris „este elementul subiectiv al obiceiului ca sursă de lege, internă și internațională, deoarece se referă la credințe. Celălalt element este practica de stat, care este mai obiectivă, deoarece este ușor de discutat. Pentru a se califica drept practică de stat, actele trebuie să fie consecvente și practici internaționale general.”

[146] Hotărârea a clarificat în multe privințe problemele legate de interzicerea utilizării forței și de dreptul la autoapărare. Armarea și instruirea Contra s-a dovedit a încălca principiile non-intervenției și interzicerii utilizării forței, la fel ca și minele în apele teritoriale din Nicaragua. Relațiile Nicaragua cu opoziția armată din El Salvador, deși ar putea fi considerată o încălcare a principiului non-intervenției și interzicerii utilizării forței, nu au constituit *„un atac armat”*, care este formularea articolului 51 care justifică dreptul la autoapărare. Curtea a considerat, de asemenea, că pretenția Statelor Unite acționează în legătură cu autoapărarea colectivă a El Salvador și a constatat că nu s-au ajuns la condițiile în care El Salvador nu a solicitat niciodată asistența Statelor Unite din motive de autoapărare. În ceea ce privește așezarea minelor, „*... așezarea minelor în apele unui alt stat fără avertisment sau notificare nu este doar un act ilegal, ci și o încălcare a principiilor dreptului umanitar care stau la baza Convenției de la Haga nr. VIII din 1907”.*"

[147] Republica Nicaragua împotriva Statelor Unite ale Americii (1986) este un caz de drept internațional public, hotărât de Curtea Internațională de Justiție (ICJ). CIJ a decis în favoarea Nicaragua și împotriva Statelor Unite și a acordat reparații Nicaragua. ICJ a susținut că SUA a încălcat legea internațională prin sprijinirea contras în revolta împotriva guvernului nicaraguan și prin exploatarea porturilor din Nicaragua. Curtea a luat hotărâre la data de La 27 iunie 1986.

Luarea unei asemenea poziţii trebuie să apară, cu alte cuvinte, ca fiind exprimarea unei *opinio juris* privind regula sau regulile respective[148].

c) *Un criteriu suplimentar constă în conduita subsecventă a statelor*; practica a confirmat caracterul cutumiar al rezoluţiei referitoare la principiul suveranităţii permanente a statelor asupra resurselor naturale, principiu consacrat ulterior şi în alte rezoluţii ale *Adunării Generale*, cea mai importantă fiind *Rezoluţia nr.1863 (XVII).*

În temeiul acestei rezoluţii, un număr crescând de state în curs de dezvoltare au decis aplicarea de măsuri pentru naţionalizarea bunurilor private străine. Ca urmare, în cazul în care cetăţenilor unor state li s-au naţionalizat bunurile, acestea au apelat la arbitraj, hotărârile pronunţate reflectând o „*opinio juris"* generală, inclusiv a statelor occidentale, declarând caracterul cutumiar ca bine stabilit, de atunci înainte, măsurile respective au fost considerate ca fiind conforme dreptului internaţional.

Ca atare, principiile generale de drept şi în acest context principiile fundamentale credem că nu pot fi considerate, cel puţin formal, izvoare de drept internaţional, ci doar surse subsidiare în determinarea drepturilor şi obligaţiilor statelor[149].

Actele organizaţiilor internaţionale, prin natura lor, nu pot fi obligatorii pentru statele membre, ele având, în general, un caracter de recomandare.

Caracterul interstatal al organizaţiilor internaţionale, ce sunt concepute ca centre de coordonare a activităţii statelor membre, fundamentează ideea că actele lor, în general, fac recomandări statelor şi nu impun dispoziţii obligatorii pentru acestea, ca atare, în principiu, nu pot fi izvoare ale dreptului internaţional.

În ultima vreme, o atenţie deosebită o acordă doctrina actelor *O.N.U.* În această privinţă, trei tendinţe sunt dominante[150]:

I. prima consideră că unele rezoluţii - îndeosebi declaraţiile — adoptate de *Adunarea Generală a O.N.U.,* ar avea *valoarea juridică* a unor acorduri internaţionale;
II. a doua tendinţă are în vedere numai valoarea moral-politică a actelor *Adunării Generale, contestându-le orice valoare juridică*;
III. în sfârşit, o a treia opinie, pornind de la caracterul novator şi stimulator al rezoluţiilor *Adunării Generale* în formarea unor noi principii şi norme de drept internaţional, *le consideră izvoare secundare, derivate* ale dreptului internaţional.

---

[148] C.I.J. Republica Nicaragua împotriva Statelor Unite ale Americii (1986). Disponibil: În http://bailey83221 .livejournal.com/55750.html.
[149] Crețu, V., op.cit., p. 154.
[150] Anghel, Ion M., Dreptul tratatelor, Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 2000, p. 197.

Dispoziţiile *Cartei O.N.U.* (art. 10-14) prevăd că, potrivit competenţei sale, *Adunarea Generală* poate face recomandări statelor. Fireşte, trebuie avut în vedere conţinutul diferitelor acte pe care le poate adopta *Adunarea Generală*. Se ştie, de exemplu, că, în realizarea funcţiilor sale cu caracter general privind relaţiile dintre statele membre, *Adunarea Generală* poate adopta acte numai cu caracter de recomandare, în timp ce, în îndeplinirea funcţiilor sale speciale (admiterea de membri, crearea de organe subsidiare, decizii privind bugetul ele), deci a acelora ce nu privesc raporturile cu statele membre, ci organizarea şi funcţionarea organizaţiei, poate adopta hotărâri obligatorii[151].

Pe de altă parte, *Adunarea Generală* a adoptat un număr important de rezoluţii şi declaraţii care, prin importanţa lor, prin conţinut şi structură, se aseamănă cu tratatele internaţionale.

Unele din rezoluţiile *Adunării Generale* au obţinut forţă obligatorie prin încorporarea lor ulterioară, integral, în textul unui tratat.

Pornind de la ceea ce reprezintă *O.N.U.*, de la caracterele şi importanţa unora dintre actele sale (avem în vedere rezoluţii şi declaraţiile *Adunării Generale*), a rolului lor în formarea unor noi principii şi norme de drept internaţional, considerăm îndreptăţită opinia potrivit căreia ele ar putea constitui izvoare secundare de drept internaţional, dobândind caracterul unor izvoare principale în momentul încorporării lor într-un tratat[152].

Regulile de drept ale organizaţiilor internaţionale au forță obligatorie, acestea vizând proceduri de funcționare (statutul de membru, structuri instituţi orale, proceduri, clauze financiare, procesul de luarea a hotărârilor etc.). Aceste prevederi sunt însușite de către țările membre ca fiind condiţii „ *sine qua non"* necesare funcţionării organizaţiei însăşi[153].

În aceeaşi ordine de idei, se cuvine examinată şi valoarea *Actului final de la Helsinki - al Conferinţei pentru securitate şi cooperare în Europa*[154]. Un autor francez este de părere că deşi nu deține forța juridică unui tratat, Actul final conţine norme de drept specifice, orientative sau directive[155].

Un specialist sârb pune în lumină faptul că Declaraţia cu privire la principiile pe care statele semnatare se obligă să le aplice în relaţiile dintre ele are printre dispoziţiile sale finale

---

[151] Geamănu, Gr., **op.cit**.,vol. II, pp.238.
[152] Niciu, M., I., *op.cit*., p. 379
[153] *Ibidem.*
[154] Conferinţei pentru securitate şi cooperare în Europa, Act final elaborat la Helsinki la 1 august 1975 din 01/08/1975. Publicat în Buletinul Oficial al României, nr. 92 din 13/08/1975
[155]Jean-François Prévost, *Observations sur la nature juridique de l'Acte final de la conférence sur la sécurité et la coopération en Europe,* .Annuaire français de droit international", 1975, p. 142.

prevederea că afectează drepturile şi obligaţiile statelor semnatare şi nici tratatele şi alte acorduri sau angajamente corespunzătoare încheiate de ele, ceea ce ar dovedi că are o valoare juridică[156].

În doctrina rusă s-a susţinut, de asemenea, că declaraţia privind principiile are o valoare juridică şi ar reprezenta o dezvoltare progresivă a dreptului internaţional[157].

S-a mai susţinut că normele cuprinse în Actul final sunt norme de drept internaţional, deşi diferă de normele obişnuite ale acestui drept. Ele ar constitui *„înţelegeri*" care au o natură cvasi-juridică[158].

În doctrina românească s-a considerat că Actul final constituie baza juridică, politică şi morală a relaţiilor dintre statele europene fără să se analizeze mai amănunţit problema naturii sale juridice.

Având în vedere tendinţa de lărgire şi diversificare a izvoarelor dreptului internaţional ar fi greu să negăm valoarea juridică a *Actului final al Conferinţei pentru securitate şi cooperare în Europa,* îndeosebi în contextul creșterii cantitative și calitative a principiilor de bază ale dreptului internaţional contemporan.[159]

De la crearea *Organizaţiei Naţiunilor Unite*, a altor organizaţii internaţionale cu caracter universal, s-a pus întrebarea, care nu şi-a găsit încă un răspuns adecvat, dacă anumite acte (rezoluţii) adoptate de aceste organizaţii au valoare juridică, devenind un nou izvor de drept internaţional[160].

Controversa priveşte îndeosebi rezoluţiile *Adunării Generale a O.N.U.* adresate statelor membre şi care formulează principii generale privind condiţia statelor sau care urmăresc să stabilească existenţa unor norme de drept internaţional. Sunt astfel excluse cele privind funcţionarea organizaţiei în cazuri concrete[161].

Se constată, de asemenea, tendinţa de a se conferi o natură specială *„declaraţiilor"* adoptate de *Adunarea Generală* spre deosebire de rezoluţiile curente.

Este adevărat că *Adunarea Generala a O.N.U*. a adoptat un număr însemnat de declaraţii, care, prin conţinut şi structură, se aseamănă deseori cu tratate internaţionale, cum sunt: *Declaraţia universală a drepturilor omului* (adoptată prin *rezoluţia 217 (III*) din 10 decembrie

---

[156] Djura Nincic, *Les implications générales juridiques et historiques de la déclaration d'Helsinki,* ..Recueil des Cours", 1977, I, vol. 154, p. 68—69, 93—94.
[46] Morchen,A., *Problems of Boundaries and Security în the Helsinki Déclaration, ibidem,* p. 38—39.
[158] Tunkin, G. I., *International Law în the International System,* p. 71—76.
[159] .I.J., „Recueil", 1966. În *Les réactions devant l'arrêt de la Cour internationale de Justice concernant le Sud-Ouest africain* (articole în limba franceză) Annuaire Français de Droit International Année 1966 p. 154. Disponibil. În https://www.persee.fr/doc/afdi_0066-3085_1966_num_12_1_1877
[160] . *Ibidem.*
[161] C.I.J., Aviz consultativ din 21 iunie *1971 privind prezenţa continuă a Africii de Sud în Namibia*, În Rezoluția 276 (1970) a Consiliului de Securitate, aviz consultativ (CIJ Recueil 1971, p.16, punctul 52) Disponibil în: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO /TXT/PDF /?uri=CELEX:62016CC0266&from=EN.

1948), *Declaraţia privind acordarea independenţe; ţărilor şi popoarelor coloniale (rezoluţia 1514 (XV) din 14 decembrie 1960)*, *Declaraţia referitoare la suveranitatea permanentă asupra resurselor naturale* (*rezoluţia 1803 (XVII) din 14 decembrie 1962*), *Declaraţia asupra eliminării tuturor formelor de discriminări rasiale (*rezoluţia 1904 (XVIII) din 20 noiembrie 1963), *Declaraţia privind principiile juridice care guvernează activităţile statelor în explorarea şi utilizarea spaţiului cosmic (rezoluţia 1962 (XVIII) din 13 decembrie 1963*), *Declaraţia referitoare la principiile de drept internaţional privind relaţiile prieteneşti şi cooperarea dintre state în conformitate cu Carta O.N.U. (*rezoluţia 2625 (XX) din 24 octombrie 1970*)* şi *Carta drepturilor şi îndatoririlor economice ale statelor* (*rezoluţia 3281 (XXIX) din 12 decembrie 1974)*[162].

Din momentul însă în care *Carta O.N.U.* nu stabileşte un statut distinct pentru declaraţii, nici în practică ele nu se pot deosebi întotdeauna de documentele intitulate rezoluţii, nu este cazul să se atribuie o semnificaţie specială titulaturii actelor adresate statelor pe care *Adunarea Generală a O.N.U.* le adoptă. Examinând natura rezoluţiilor *Adunării Generale a O.N.U.* în lumina prevederilor Cartei, se poate trage concluzia că ele nu au valoare juridică. Articolele 10—14 din Cartă privind funcţiuni şi puteri ale *Adunării Generale* prevăd că, în problemele pe care este competentă să le examineze, aceasta poate face recomandări statelor. Pornind de la aceste prevederi, de la natura recomandărilor, una din opiniile principale ale doctrinei atribuie oricărei rezoluţii, indiferent de conţinut, numai o valoare moral-politică, considerând că nu ar avea nici o incidenţă asupra proceselor creatoare de drept[163].

La extrema cealaltă se plasează punctele de vedere potrivit cărora rezoluţiile *Adunării Generale a O.N.U.* adresate statelor sau cel puţin unele dintre ele au o valoare juridică obligatorie, constituie izvor de drept internaţional[164].

Unii dintre autorii care susţin aceasta teză afirmă că unele rezoluţii — în special declaraţiile — în raport cu conţinutul lor, ar avea semnificația juridică a unor înțelegeri internaţionale, obligatorii pentru țările care au consimțit pentru ele[165]. Alţii sunt de părere că orice rezoluţie ar avea o valoare obligatorie ca manifestare a consimţământului statelor[166].

---

[162] Carta O.M.S. adoptată la 26 iulie 1946, în cadrul Conferinţei Internaţionale a Sănătăţii de la New York, în vigoare de la 7 aprilie 1948

[163] Dascovici,N., Ghelmegeanu, M.., Bolintineanu, Al., *op. cit.,* p. 195—200;

[164] Bastid,S. *Droit international public'. Le droit des organizations internationales,* Paris, 1969—1970 (curs litografiat) fase. I; **p.** 91.

[165]V., de exemplu, O. Assam o a h, *op. cit.,* p. 66—67; B. Conforti, *op. cit.***,** p**.** 276 şi urm.; R. J. Dupuy *(Droit déclarative et droit programmatone : de la coutume sauvage à ia „soft law"*(colocviu Toulouse, p. 140) înclina şi el, cu diferite nuanţe, spre această opinie.

[166] Menon, P. K., *UN Special Committee and Decolonization, in*,„The Indian Journal of International Law", 1969, p. 27- T. O. Elias, *Africa and the Development of International Law,*Leiden, 1972, p. 71.

Într-o opinie separată a unui judecător al *Curţii Internaţionale de Justiţie*, fiecare rezoluţie ori declaraţie a *Adunării Generale* este privită ca o modalitate de creare a cutumei. Întrucât ele sunt o emanaţie a voinţei colective a statelor participante, ar constitui un mod cumulativ şi organic de creare a cutumei, distinct de celelalte izvoare — tratatul şi cutuma tradiţională[167]. Un punct de vedere similar se întâlneşte şi în doctrină.

Punctele de vedere predominante se plasează însă pe o poziţie intermediară, într-o opinie, rezoluţiile *Adunării Generale a O.N.U.,* chiar dacă nu reprezintă izvoare de drept internaţional propriu-zise, pot influența în mod hotărâtor apariția de reguli juridice cu un conținut de noutate, ceea ce reprezintă un prim pas în nașterea lor.

În acest context s-a susţinut că procedându-se de la caz la caz, se poate constata că anumite rezoluţii ale *Adunării Generale a O.N.U.* (îndeosebi declaraţii) dacă sunt adoptate cu o foarte mare majoritate şi fără opuneri semnificative şi există o practică de natură să le confirme constituie elemente ale procesului de formare a cutumei. S-a mai susţinut că rezoluţiile *Adunării Generale,* deşi nu ar privi direct procesul formării cutumei, favorizează formarea ei, că asemenea rezoluţii fie ar contribui la apariţia unor noi reguli oferind dovezi că un consens general este pe cale de a se forma, fie ar declara dreptul în vigoare sau îl interpretează.

Declaraţiile şi rezoluţiile *Adunării Generale* ar putea fi considerate deci ca etape în formarea dreptului sau, în orice caz, ca având o serie de elemente cu caracter normativ.

În literatura noastră juridică s-a susţinut că rezoluţiile *Adunării Generale* au „*o polivalenţă juridică*", că semnificaţia lor juridică se manifestă în diferite stadii ale procesului de formare a dreptului internaţional. Unele ar constitui acte complimentare ale tratatului şi cutumei, iar altele ar contribui la procesul apariţiei unor noi instituţii de drept internaţional. Respingând opiniile că rezoluţiile au numai o semnificaţie moral-politică, precum şi teza că ar putea fi asimilate cu tratatele — de care se deosebesc atât prin natura lor ca şi prin procesul de adoptare — acest punct de vedere ajunge la concluzia că pot fi considerate sub aspect juridic normativ şi izvoare secundare, derivate ale dreptului internaţional contemporan[168].

Această opinie exprimă o tendinţă cvasigeneală, ieşită din nevoia de a da mai multă forţă juridică rezoluţiilor Adunării Generale, în vederea consolidării legalităţii internaţionale. Întărirea rolului *O.N.U.* în viaţa internaţională îndreptăţeşte speranţa ca cel puţin unele din rezoluţiile *Adunării Generale* să capete valoare obligatorie pentru statele membre ale organizației.

---

[167] Judecătorul Tanaka, în opinia separată la hotărârea Curţii din 1966, în cauza Africii de Sud-Vest (C.IJ., „Recueil", 1966, p. 292—293).
[168] Moca,Gh. *Dreptul internaţional public,*vol.I,Bucureşti,1977,p.75—76.

III. ACTELE INTERNE ALE STATELOR

Legea naţională, prin particularităţile sale, este de natură să aibă o anumită influenţă în privinţa derulării mecanismului decizional la nivelul instituţiilor internaţionale. Astfel, actele legislative adoptate de statele membre pot orienta politica statului în cadrul relaţiilor internaţionale, stabilind totodată și raporturile sale atât față de dreptul internațional, cât şi de mecanismul apariţiei sale.

Legislaţia internă şi hotărârile instanţelor judecătoreşti naţionale nu constituie izvoare de drept internaţional. Ele pot reprezenta, în anumite cazuri, recunoaşterea de către state a unor norme de drept, dar exprimând voinţa unui singur stat, nu poate constitui izvoare de drept internaţional. Dacă în reglementarea unei probleme care face obiectul raportului internaţional mai multe state edictează legi interne cu reglementări asemănătoare, acestea pot constitui elemente ale procesului formării normelor cutumiare[169].

De asemenea, hotărârile instanţelor interne pot constitui, dacă există o identitate de soluţii, dovada elementului subiectiv, *opinio juris*, a acceptării de către state a unei practici ca reprezentând o normă de drept cutumiar internaţional. Fiecare hotărâre în sine, fiecare soluţie dată, are o valoare numai pe plan intern.[170]

Unii autori adaugă la aceasta actele unilaterale emanând de la state şi pe cele ale organizaţiilor internaţionale (rezoluţii). Acestea pot crea drepturi şi obligaţii pentru state şi, respectiv, organizaţiile internaţionale, dar nu pot crea norme de drept internaţional, decât dacă se înscriu într-o serie de acte similare - concordante şi repetate — ceea ce reprezintă, în esenţă, fie acorduri între state, fie norme cutumiare.

În esență, reglementările interne, fiind manifestări unilaterale de voință ale statelor, produc efecte pentru toți cetățenii și în limitele teritoriului lor național. Cu toate acestea, dreptul intern al statelor poate influența decisiv și mecanismul de naștere a unor reguli de drept internațional.

Astfel, când într-o problemă cu impact la nivelul relaţiilor internaţionale, mai multe state adoptă acte normative având conţinut asemănător, normele asemănătoare pot indica formarea unei reguli internaţionale.

În general, legii interne nu i se atribuie caracterul de izvor al dreptului internaţional. Ea poate constitui, însă, un element al procesului de formare a dreptului cutumiar şi un mijloc de probă în stabilirea existentei unor cutume.

---

[169] Năstase, A., şi colab, *op. cit*., p. 134
[170] Burianu, Al.,, *op.cit*. p. 5

Actele unilaterale ale statelor[171], în literatura de specialitate occidentală s-a exprimat opinia că actele unilaterale ale statelor ar reprezenta un nou izvor de drept internaţional [172]. Dar această părere nu este întemeiată pe argumente ştiinţifice şi tinde, în cele din urmă, să introducă un element de confuzie în problematica izvoarelor dreptului internaţional.

Astfel, în concepţia lui Pinto, actele unilaterale, considerate *„izvor statal al formelor scrise de drept internaţional",* sunt actele legislative interne. Asemenea acte ar crea norme de drept internaţional dacă sunt conforme dreptului internaţional public[173].

Exprimând voinţa unui singur stat, legea internă nu poate însă constitui un izvor de drept internaţional, lipsindu-i acel acord de voinţă care stă la baza oricărei norme de drept internaţional[174].

Cu toate acestea, legea internă, deşi reprezintă manifestarea unilaterală a unui stat, poate contribui la închegarea procesului normativ internaţional, prin numeroase acte legislative interne. Atunci când pentru reglementarea unei probleme interesând relaţiile internaţionale, mai multe state edictează legi interne cu reglementări asemănătoare, acestea pot constitui, în anumite împrejurări, un indiciu cu privire la formarea unei norme cutumiare.

Exemplele abundă în această privinţă, cele mai elocvente fiind, după cum vom vedea, formarea dreptului diplomatic şi a dreptului mării. Se poate menţiona şi faptul că pentru lucrările O.N.U. privind codificarea lor, ca şi a altor domenii, s-au întocmit volume conţinând legislaţia ţărilor lumii[175].

În măsura în care indică existenţa unei comportări generale, constante şi uniforme a unei pluralităţi de state, hotărârile judecătoreşti interne pot, de asemenea, releva formarea unei cutume. Desigur şi într-un caz şi în celălalt existenţa unei *opinio juris* este indispensabilă.

Pe lângă acestea, există acte unilaterale de drept internaţional, destinate să producă efecte juridice exclusiv pe planul relaţiilor dintre state, printre care se menţionează notificarea, promisiunea, recunoaşterea, protestul, renunţarea. O analiza a unor asemenea acte a dus la concluzia că ele nu ar forma o categorie de sine stătătoare de acte în dreptul internaţional.

Indiferent cum ar fi privite aceste acte — ca o categorie autonomă sau nu — considerăm că ele nu constituie un izvor de drept internaţional, pentru că singură, voinţă unei țări nu este de natură să ducă la apariția de reguli proprii dreptului internaţional.

---

[171] Suy,E., *Les actes unilatéraux en droit international public*, Paris, 1962; G. Venturini, *La portée et les effets juridiques des attitudes et des -actes unilatéraux des Etats,* «Recueil de Cours", 1964, II, vol. 112.
[172]Ch. Rousseau, *op. cit.,* p. 416—418; R. Pinto, *op. cit.,* p. 16 şi urm.
[173]R. Pinto, *op. cit., p.* 19—24._
[174]Sunt reluate astfel de fapt opiniile unor autori în sensul că legislaţia internă privind relaţiile internaţionale ar constitui izvor de drept international (N. Minasian, *Suşcinost sovremennogo mejdunarodnogo prava,* Rostov pe Don, 1962, p. 223), ori, în doctrina occidentală, Bustamante y Sirven, *op. cit.,* vol. I, p. 70.
[175] G. Scelle, *Cours de droit international,* Paris, 1948.

În practica actuală a statelor se folosesc instrumente bilaterale, al căror număr este în continuă creştere, cum sunt declaraţiile sau comunicatele comune, ce conţin principii şi reguli de comportare în relaţiile reciproce, angajamente cu caracter programatic ori afirmă poziţii politice.

În practica ţării noastre, numeroase declaraţii comune ca şi comunicate comune au fost semnate în cadrul frecventelor întâlniri la nivel înalt cu şefi de state şi guverne din marea majoritate à ţărilor lumii, de pe toate continentele.

Declaraţiile, ca şi, în general, comunicatele, proclamă principiile şi respectarea drepturilor şi obligaţiilor fundamentale pe care statele semnatare se obligă să le pună la baza relaţiilor reciproce şi cu celelalte ţări. Ele stabilesc, de asemenea, angajamente privind extinderea colaborării bilaterale şi întreprinderea de acţiuni împreună şi cu alte state, în scopul atingerii unor obiective politice majore spre a contribui la soluţionarea marilor probleme ale vieţii contemporane, de care depinde pacea şi progresul tuturor popoarelor.

În doctrina românească de drept internaţional[176], declaraţiile au fost considerate ca fiind acte ce se încadrează în categoria unor tratate care nu au nevoie de ratificare[177]. Într-adevăr, declaraţiile reafirmă, dezvoltă şi îmbogăţesc principiile de drept internaţional, realizând astfel *„o dezvoltare progresivă şi o codificare pe bază bilaterală a principiilor cu valoare generală obligatorie ale dreptului internaţional, în lumina noilor realităţi politice, economice, sociale şi culturale ale vieţii culturale contemporane"* [178]. Ele conţin de asemenea angajamente ale părţilor cu caracter programatic, afirmă poziţii politice[179]. Ca urmare, la fel ca şi declaraţiile, şi comunicatele comune[180] pot fi considerate ca izvoare noi de drept internaţional contemporan, la care recurg frecvent statele într-o epocă în care contactele bilaterale la nivel înalt sunt atât de frecvente.

---

[176] N. Androne, A. Bolintineanu, I. Nestor, *op. cit.,* în *Dreptul românesc contemporan,* p. 348. 623p

[177] Pucu1escu, V., *Declaraţiile comune ale României cu alte state, instrumente de reafirmare şi promovare a principiilor dreptului internaţional contemporan,* în „Studii şi cercetări juridice", 1974, nr. 2, p. 224 şi urm.

[178]Macovescu,G., *Studiu introductiv la volumul „Pentru o lume mai bună, mai dreaptă",* Bucureşti, Editura politică, 1974, p. 15.

[179] Un autor francez considera ca şi instrumente având un asemenea conţinut au valoarea de acorduri internaţionale deoarece dreptul internaţional recunoaşte efecte juridice regulilor de comportare (P. Reuteur, *Introduction au droit des traités,* Paris, 1972; p. 44).

[180] Pinto, R., *op. cit.,* în S.F.D.I., colocviu Toulouse, p. 30, consideră comunicatele ca mijloace de constatare şi reproducere a unui acord verbal, acesta constituind o metodă sau tehnică de elaborare a dreptului internaţional.

IV HOTARARILE INSTANTELOR INTERNATIONALE. CURTEA INTERNATIONALA DE JUSTITIE

Curtea Internațională de Justiție (CIJ) (vezi *Anexa 6*) este principalul organ judiciar al *Organizației Națiunilor Unite*. A fost înființată prin *Carta ONU*, semnată la 26 iunie 1945 la San Francisco, ca urmare a unuia dintre principalele scopuri ale Națiunilor Unite: „*să se realizeze prin mijloace pașnice și în conformitate cu principiile justiției și dreptului internațional, ajustarea sau soluționarea litigiilor sau situațiilor internaționale care ar putea duce la o încălcare a păcii* ”.

Curtea funcționează în conformitate cu un statut care face parte integrantă din Cartă, precum și în conformitate cu propriile sale reguli. A început să funcționeze în 1946, când a înlocuit *Curtea Permanentă de Justiție Internațională (PCIJ*), care fusese înființată în 1920 sub egida *Ligii Națiunilor*. Sediul Curții se află în *Palatul Păcii de la Haga*. Dintre cele șase organe principale ale Națiunilor Unite, este singurul care nu se află în New York.

În domeniul dreptului internațional public, *CIJ* este singurul organ judiciar cu jurisdicție potențială atât generală, cât și universală și este adesea numită *„Curtea Mondială”.* Toți cei 193 de membri ai ONU sunt în mod automat părți la *CIJ* . Curtea funcționează pe picior de egalitate cu celelalte cinci organe ale *Organizației Națiunilor Unite*, și anume pentru a aduce *„prin mijloace pașnice și în conformitate cu principiile justiției și dreptului internațional, ajustarea sau soluționarea litigiilor sau situațiilor internaționale care ar putea duce la o încălcare al păcii”*. Limbile oficiale ale Curții sunt franceza și engleza.

Nu trebuie confundat cu alte organizații juridice internaționale cu sediul în Haga**.** Este important să fii conștient de numărul tot mai mare de instanțe și tribunale internaționale cu sediul la Haga care continuă să fie confundate *cu CIJ,* dar care au mandate foarte diferite. Pe lângă *CIJ*, *Tribunalul pentru revendicări Iran-SUA* și *Curtea Permanentă de Arbitraj* (*APC*), Haga găzduiește o serie de instanțe și tribunale penale. Tr*ibunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie (ICTY*), *Camera de Apel a Tribunalului Penal Internațional pentru Rwanda* (*ICTR*), *Curtea Penală Internațională* (*CPI)*, *Tribunalul Special pentru Liban* (*SPL*) și *Tribunalul Special pentru Sierra Leone* (*STSL*) au toate sedii în oraș. Spre deosebire *de ICTY, ICTR, ICC*, *SPL și STSL, ICJ* nu are nicio jurisdicție penală asupra persoanelor. Nu poate judeca persoane și nu poate primi dosare de la persoane, grupuri sau organizații. Curtea nu este, de altfel, o instanță

supremă pentru tribunalele naționale și nici o instanță de apel pentru cetățenii lumii, așa cum presupun uneori oamenii.

1. Organizarea și funcționarea curții

Curtea este compusă din 15 judecători aleși la nouă ani a mandatului de către *Adunarea Generală a ONU* și *Consiliul de Securitate al ONU* (ședință independentă unul de altul). Doar o majoritate din ambele organe va garanta alegerea unui judecător. Alegerile au loc o dată la trei ani, pentru o - treime din cele 15 de locuri, iar judecătorii care ies la pensie pot fi realeți. Membrii Curții nu își reprezintă guvernele odată aleși, ci sunt magistrați independenți care fac o declarație solemnă pentru a-și exercita puterile în mod imparțial și conștiincios. În conformitate cu articolul 2 din *Statutul Curții*, trebuie să fie „*compusă dintr-un corp de judecători independenți, aleși indiferent de naționalitatea acestora din rândul persoanelor cu un înalt caracter moral, care posedă calificările cerute în țările lor respective pentru numirea în cele mai înalte birourile judiciare sau sunt jurisconsulți de competență recunoscută în dreptul internațional”.*

Toate statele părți la *Statutul Curții* au dreptul să propună candidați. Aceste propuneri nu sunt făcute de guvernul statului în cauză, ci de un grup format din membrii *Curții permanente de arbitraj d*esemnate de acel stat (adică de cei patru juriști care pot fi chemați să servească ca membri ai unui arbitraj în temeiul *Convențiilor de la Haga* din 1899 și 1907).

Fiecare grup poate prezenta până la patru candidați, dintre care cel mult doi pot fi de naționalitate proprie, în timp ce ceilalți pot fi din orice altă țară. Curtea nu poate include mai mulți cetățeni ai aceluiași stat. În plus, Curtea în ansamblu trebuie să reflecte principalele tipuri de civilizație și principalele sisteme juridice ale lumii. Acest principiu se reflectă în distribuirea calității de membru al Curții între principalele regiuni ale lumii. În prezent există 3 judecători africani, 2 judecători din America Latină și Caraibe, 3 din Asia, 5 din Europa de Vest și alte state (în special, SUA, Canada, Australia și Noua Zeelandă) și 2 din Europa de Est. Deși nu există dreptul de membru al vreunei țări, Curtea a inclus întotdeauna judecători de naționalitate ai membrilor permanenți ai *Consiliului de Securitate.*

Judecătorii provin din medii profesionale foarte diferite și au experiență diferită. Unii sunt profesori, alții judecători naționali, foști diplomați sau foști consilieri legali ai guvernelor lor naționale. Acest amestec de experiență profesională este îmbogățitor pentru Curte în procesele sale de luare a deciziilor. În situațiile în care Curtea nu include un judecător care deține cetățenia unui stat parte la o cauză, statul respectiv poate numi o persoană care să stea judecător Ad Hoc în scopul cauzei. Judecătorii Ad Hoc se bazează pe condiții de egalitate completă cu judecătorii aleși pentru acele proceduri speciale. Odată aleși, judecătorii ad hoc depun același jurământ ca și membrii Curții.

Curtea are propriul secretariat, grefa, care este condusă de grefier, El este ales, în conformitate cu articolul 22 din Regulamentul Curții, într-un *„scrutin secret dintre candidații propuși de membrii Curții”* pentru un mandat de șapte ani. Registratorii pot fi realeși.

Grefierul îndeplinește diverse atribuții, prevăzute la articolul 26 din *Regulamentul Curții,* cu asistența a aproximativ 120 de membri ai personalului. El este responsabil pentru toate departamentele și diviziunile din registru. Rolul său este triplu: judiciar, diplomatic și administrativ.

Sarcinile judiciare ale grefierului le includ în special pe cele referitoare la cauzele înaintate Curții. Registratorul îndeplinește, printre altele, următoarele sarcini:

a) ține lista generală a tuturor cazurilor și este responsabil pentru înregistrarea documentelor în dosarele cazurilor;
b) gestionează procedurile în cazurile respective;
c) este prezent în persoană, sau reprezentată de adjunct - grefier, la ședințele Curții și ale camerelor; el acordă orice asistență necesară și este responsabil pentru pregătirea rapoartelor sau proceselor verbale ale acestor întâlniri;
d) semnează toate hotărârile, avizele consultative și ordinele Curții, precum și procesele-verbale;
e) menține relații cu părțile la un caz și are o responsabilitate specifică pentru primirea și transmiterea anumitor documente, cel mai important cereri și acorduri speciale, precum și toate memoriile scrise;
f) este responsabil pentru traducerea, tipărirea și publicarea hotărârilor, avizelor și ordonanțelor consultative ale Curții, pledoariilor, declarațiilor scrise și proceselor-verbale ale ședințelor publice din fiecare caz, precum și a altor documente pe care Curtea le poate indica publicat; și
g) are custodia sigiliilor și ștampilelor Curții, a arhivelor Curții și a altor arhive care pot fi încredințate Curții (inclusiv arhivele *Curții Permanente de Justiție Internațională* și ale Nürnbergului, *Tribunalul Militar Internațional*).

Sarcinile diplomatice ale grefierului includ următoarele sarcini:

(a) participă la relațiile externe ale Curții și acționează ca canal de comunicare către și de la Curte;
(b) gestionează corespondența externă, inclusiv corespondența referitoare la cazuri și oferă consultări necesare;

(c) gestionează relațiile de natură diplomatică, în special cu organele și statele membre ale Organizației Națiunilor Unite, cu alte organizații internaționale și cu guvernul țării în care își are sediul Curtea;

(d) menține relații cu autoritățile locale și cu presa; și

(e) este responsabil pentru informațiile privind activitățile Curții și pentru publicațiile Curții, precum și pentru comunicatele de presă, printre altele.

Sarcinile administrative ale registratorului includ:

a. administrația internă a registrului;

b. gestionarea financiară, în conformitate cu procedurile financiare ale ONU și, în special, pregătirea și execuția bugetului;

c. supravegherea tuturor sarcinilor administrative, inclusiv tipărirea; și

d. luarea de măsuri pentru furnizarea sau verificarea traducerilor și interpretărilor în cele două limbi oficiale ale Curții (engleză și franceză) pe care Curtea le poate cere.

Sesiunea Curții Penale Internaționale care are loc în Sala Mare a Palatului Păcii/

2. Rolul curții

Curtea are un rol dublu:

1. să soluționeze, în conformitate cu dreptul internațional, litigiile juridice dintre state (funcție de contencios); și
2. să dea avize consultative cu privire la problemele juridice care îi sunt adresate de organele și agențiile *ONU* autorizate în mod corespunzător (funcție consultativă).

În cazurile de contencios, numai statele pot solicita și prezenta în fața Curții. Statele membre ale *Organizației Națiunilor Unite* au acest drept. Curtea nu are competență de a soluționa cererile persoanelor, ale organizațiilor neguvernamentale sau ale grupurilor private și se pronunță numai cu privire la drepturile și obligațiile statelor.

Curtea este competentă să soluționeze un litigiu numai dacă statele în cauză și-au acceptat jurisdicția într-unul sau mai multe dintre următoarele moduri:

1. prin încheierea între ei a unui acord special de a supune litigiul Curții;
2. în virtutea unei clauze jurisdicționale, adică, în mod obișnuit, atunci când sunt părți la un tratat care conține o dispoziție prin care, în cazul unui dezacord cu privire la interpretarea sau aplicarea acestuia, unul dintre ei poate sesiza Curtea. Peste 300 de tratate sau convenții conțin o clauză în acest sens;
3. prin efectul reciproc al declarațiilor făcute de aceștia în temeiul statutului prin care fiecare a acceptat competența Curții ca obligatorie în cazul unui litigiu cu un alt stat care a făcut o declarație similară. Declarațiile a 66 de state sunt în prezent în vigoare, unele dintre ele fiind supuse excluderii anumitor categorii de litigii. În caz de îndoială cu privire la competența *CIJ*, este Curtea însăși care decide.

3. Procedurile

a. Faze scrise și orale

CIJ decide, în conformitate cu tratatele și convențiile internaționale în vigoare, cutumei internaționale, principiile generale de drept și, ca mijloace subsidiare, deciziile judiciare și învățăturile celor mai publicişti cu înaltă calificare.

Procedura urmată de Curte în cauzele contencioase include o fază scrisă, în timpul căreia părțile la un caz își prezintă argumentele în formă scrisă. Sunt posibile diferite runde (memorial / contra-memorial și replica/răspuns). Acest proces poate fi foarte lung, în funcție de complexitatea cazului (și poate include mii de pagini). După faza scrisă, faza orală constă în audieri publice. În timpul fazei orale, nu este obișnuit să se întrerupă pledoariile părților cu întrebări de la bancă. Dar aplicarea dreptului judecătorilor de a pune întrebări la sfârșitul ședinței de audiere a crescut. Părților li se oferă posibilitatea de a răspunde la aceste întrebări fie în scris, fie oral.

În calitate de instituție universală, Curtea își exercită în general funcțiile de instanță completă. Cu toate acestea, la cererea părților, o cauză poate fi introdusă în fața unei camere.

b. Deliberări și judecată

Odată ce faza orală este închisă, judecătorii încep deliberări. Deliberările Curții sunt colegiale. Toți membrii Curții sunt implicați în fiecare etapă a procesului de redactare a unei hotărâri. Hotărârea se pronunță, în general, între 6 și 9 luni după încheierea audierilor.

Curtea deliberează în cameră. În urma deliberărilor, emite o hotărâre, care este obligatorie, definitivă și fără apel pentru părțile la un caz în ședință publică. Cazurile de neconformitate sunt extrem de rare. În cazul excepțional în care unul dintre statele implicate nu respectă decizia Curții, celălalt stat poate pune problema în fața C*onsiliului de Securitate al ONU*, care este împuternicit să recomande sau să decidă măsurile care trebuie luate pentru a pune în aplicare judecata. Începând cu 1946*, CIJ* a emis 113 hotărâri privind litigiile privind, printre altele, frontierele terestre, frontierele maritime, suveranitatea teritorială, non - utilizarea forței, încălcarea dreptului internațional umanitar, non - imixtiune în treburile interne ale statelor, relații diplomatice, luarea de ostatici, dreptul de azil, naționalitatea, tutela, drepturile de trecere și drepturile economice.

c. Avize consultative

Procedura consultativă a Curții este deschisă numai organizațiilor internaționale. Singurele organisme autorizate în prezent să solicite avize consultative ale Curții sunt cinci organe ale *Națiunilor Unite* și 16 agenții ale familiei ONU. La primirea unei cereri, Curtea decide ce state și organizații ar putea furniza informații utile și le oferă posibilitatea de a prezenta declarații scrise sau orale. Procedura consultativă a Curții este modelată pe baza procedurilor contencioase, iar sursele legislației aplicabile sunt aceleași. În principiu, avizele consultative ale Curții au un caracter consultativ și, prin urmare, nu sunt obligatorii ca atare pentru organismele solicitante. Cu toate acestea, anumite instrumente sau reglementări pot prevedea în prealabil că avizul consultativ va fi obligatoriu.

Din 1946, Curtea a dat 27 de avize consultative, referitoare, printre altele, la consecințele juridice ale construcției unui zid pe teritoriul palestinian ocupat, admiterea în calitatea de membru al *Organizației Națiunilor Unite*, repararea leziunilor suferite în serviciul *Organizației Națiunilor Unite*, statutul teritorial al Africii de Sud - Vest (Namibia) și Sahara Occidentală, hotărârile pronunțate de tribunalele administrative internaționale, cheltuielile anumitor operațiuni ale *Organizației Națiunilor Unite*, aplicabilitatea *Acordului privind sediul Organizației Națiunilor Unite*, statutul raportorilor pentru drepturile omului și legalitatea amenințării sau utilizarea armelor nucleare.

Curtea este învestită cu un mandat unic în conformitate cu *Carta ONU* ca principal organ judiciar al *Organizației Națiunilor Unite.* În exercitarea funcțiilor sale judiciare, *CIJ* este deseori chemată să dezamorseze situațiile de criză, să ajute la normalizarea relațiilor dintre state și la reactivarea proceselor de negociere care se aflau în impas. Este o instituție judiciară unică, al cărei rol este de a face față problemelor juridice ale comunității internaționale în ansamblu. Curtea este o parte cheie a mecanismului de menținere a păcii și securității internaționale instituit de Carta Organizației Națiunilor Unite.

Pe scurt, *CIJ* își asumă responsabilitatea principală pentru furnizarea justiției internaționale în cadrul sistemului *ONU* prin soluționarea pașnică a disputelor bilaterale care îi sunt prezentate de către state. Un domeniu în care tensiunile dintre state se pot transforma într-un conflict deschis, în cazul în care dezacordul subiacent nu va fi trimis Curții, rezidă, fără îndoială, în disputele terestre și maritime.

CIJ a dezvoltat o reputație deosebit de puternică în judecarea acestor tipuri de proceduri contencioase, cu părțile pune invariabil încrederea în perspectiva Curții ajunge la o soluție echitabilă, care la rândul său va normaliza relațiile dintre ele. Astfel de exemple sunt numeroase.

În trecutul recent, Curtea a emis o hotărâre prin care s-a soluționat o dispută de frontieră între Burkina Faso și Niger, pe care ambele părți au lăudat-o și care, fără îndoială, au contribuit la consolidarea relațiilor lor reciproc respectuoase și armonioase. Un alt caz, și anume cel al disputei maritime care se opune Peru și Chile, este mai recentă. Viitoarea hotărâre a *CIJ* a soluționat o dispută de lungă durată cu privire la frontiera maritimă dintre cele două state și, se speră, va potoli tensiunile care au apărut între ele ca urmare a revendicărilor lor maritime conflictuale.

CIJ este din ce în ce a recurs la un forum de soluționare a litigiilor de mediu - în special cele care implică transfrontalier rău - și alte dezacorduri care afectează conservarea resurselor vii, protecția mediului sau efecte potențial negative generând asupra sănătății umane. Astfel de îngrijorări au fost esențiale în soluționarea de către Curte a cazului privind Pulp Mills on River Uruguay (Argentina împotriva Uruguayului), în care și-a pronunțat hotărârea în 2010. Actualul dosar al Curții urmează, de asemenea, exemplul în două cazuri în care dovezile științifice vor juca un rol rol cheie: cazul privind vânătoarea de balene în Antarctica (Australia împotriva Japoniei: intervenind Noua Zeelandă) și cazul privind pulverizarea aeriană a erbicidelor (Ecuador împotriva Columbia).

Prin avizele sale consultative, *CIJ*, în special, a contribuit la decolonizarea anumitor teritorii. De exemplu, în 1950 Curtea a considerat că Africa de Sud nu putea schimba unilateral statutul internațional al teritoriului Africii de Sud - Vest (actuala Namibia) prin absorbția acestuia, încălcând Mandatul Societății Națiunilor care i-a fost acordat după Primul Război Mondial., sub care Africa de Sud urma să administreze teritoriul în numele Ligii în beneficiul locuitorilor săi. În 1971, Curtea a mers mai departe, deschizând calea către independența Namibiei. Într-un aviz consultativ dat la cererea *Consiliului de Securitate*, după ce Adunarea Generală a decis că mandatul pentru Africa de Sud - Vest sa încheiat, a declarat că prezența continuă a Africii de Sud în Namibia era ilegală și trebuia încheiată ca cât de curând posibil.

4. Contribuția curții în domeniul Dreptului Internațional

În îndeplinirea mandatului său, Curtea contribuie nu numai la consolidarea rolului dreptului internațional în relațiile internaționale, ci și la dezvoltarea acestuia. În ciuda faptului că nu poate crea noi legi în același mod ca un organism de reglementare, Curtea poate clarifica, perfecționa și interpreta regulile dreptului internațional. Întrucât toate deciziile Curții sunt autoritare, efectul lor depășește cu mult dincolo de părțile la cauzele aflate în fața sa. Toate statele și organizațiile internaționale le iau în considerare și servesc drept orientări pentru comportamentul lor internațional. Mai mult, organele însărcinate cu codificarea dreptului internațional - cum ar fi *Comisia de drept internațional* a *Organizației Națiunilor Unite* - se referă frecvent la deciziile Curții.

CIJ a fost conceput de state. Prin urmare, viitorul său depinde în cele din urmă de ele. Statele au înființat *Curtea Mondială* în 1945, statele au puterea de a ratifica amendamentele la Statutul său și, acceptând jurisdicția obligatorie a Curții, sunt din nou statele care contribuie la autoritatea și activitatea Curții.

Statutul C.I. J. precizează în art. 59, că hotărârile Curţii au forţă obligatorie numai pentru statele părți șa diferend și doar pentru cauza soluţionată prin aceasta hotărâre. Aceste hotărâri nu constituie nişte precedente de natură să determine apariţia de prevederi noi ale dreptului internaţional public. Astfel, jurisprudenţa internaţională constituie o sursă de inspiraţie în procesul de realizare a codificării dreptului internaţional public.

Despre hotărârile instanțelor sunt făcute mențiuni în cuprinsul art. 38 din *Statutul C.I.J.* ca reprezentând un mijloc auxiliar. Potrivit art. 39 din Statut, ele nu constituie însă precedente, având forță obligatorie doar între părţi şi numai în privința cauzei supuse judecății. Deci, hotărârile *C.I.J.* nu sunt izvor al dreptului internaţional.[181]

Ele pot servi, ca şi hotărârile instanţelor arbitrale, ca element de orientare, constatare şi de interpretare a regulilor de drept internaţional public, deci ca element constitutiv al dreptului cutumiar. Totuşi, hotărârile instanţelor internaţionale nu pot fi puse pe acelaşi plan cu practica statelor, care contribuie mai direct la formarea normelor cutumiare[182].

---

[181] Preda-Mătăsaru Aurel, *op. cit*, p. 139.

[182] C.I.J., Hotărârea din 20 februarie 1969 privind delimitarea Platoului continental al Mării Nordului, . În Balan Oleg, art. *Natura juridică a actului jurisdicţional internaţional*. Disponibil în: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Natura%20juridic%C4%83%20a%20actului%20jurisdic%C5%A3ional%20interna%C5%A3ional _0 .pdf .

Aşa cum rezultă şi din articolul 38 alin. 1 lit. d din *Statutul CIJ*, *„hotărârile judecătoreşti şi doctrina celor mai calificaţi specialişti în drept public ai diferitelor naţiuni*"[183] nu sunt izvoare de drept internaţional, ci reprezintă mijloace auxiliare de identificare a regulilor de drept[184].

Hotărârile instanţelor judecătoreşti şi arbitrale internaţionale nu reprezintă decât nişte modalităţi de constatare, interpretare şi aplicare, în cazul concret şi pentru părţile sale, a unor norme de drept internaţional. Din acest motiv, ele nu sunt considerate precedente, neavând valoarea pe care o au deciziile judiciare în dreptul anglo-saxon. Ele nu sunt obligatorii decât între părţi şi pentru cauza soluţionată. Din caracterul de mijloc de constatare derivă calitatea hotărârii judecătoreşti sau arbitrale internaţionale de posibilă dovadă a formării sau existenţei normelor cutumiare[185].

Prin hotărârea judecătorească, prin luarea deciziei, judecătorul înfăptuieşte aplicarea, printr-o operaţiune intelectuală, a dreptului existent la situaţia concretă, ceea ce exclude invocarea de reguli noi faţă de dreptul deja existent. Unii autori au încercat să acrediteze teza judecătorului-legiuitor prin invocarea teoriei lacunelor dreptului internațional şi, implicit, a unei obligaţii de soluţionare, inclusiv prin crearea de norme noi prin hotărârea organului jurisdicțional în cauză, în realitate, în cazul existenţei lacunelor, judecătorul aplică fie *„principiile fundamentale ale dreptului internaţional, fie principiile specifice, fie judecă pe bază de echitate aplicând regulile consacrate în principiile generale de drept"*[186].

Hotărârile instanţelor judiciare şi arbitrare internaţionale sunt, prin natura lor, mijloace de aplicare şi interpretare a dreptului internaţional şi nu de creare a normelor sale. De altfel, articolul 38 al *Statutului C.I.J.* le şi precizează acest loc. subliniind folosirea lor ca mijloace auxiliare, alături de doctrina în determinarea regulilor de drept, iar art. 59 le înlătură caracterul de precedent prin menţionarea faptului că ele nu au efect decât între părţile aflate în conflict şi doar în cauzele pe care le soluţionează.[187]

Hotărârile instanţelor internaţionale (ale *Curţii Internaţionale de Justiţie* şi ale arbitrajelor internaţionale) sunt mijloace auxiliare pentru determinarea şi interpretarea normelor sale. Potrivit art. 59 din *Statutul* ei, hotărârile *Curţii Internaţionale de Justiţie (C.I.J.)* nu constituie precedente, întrucât ele n-au valoare obligatorie decât între părţi şi cu privire la cauza rezolvată. Fie numai în lumina acestui text, susţinerile unor autori burghezi care încearcă sa

[183] https://studentpolitologie.wordpress.com/category/dr-international/
[184] Bolintineanu,A., *Egalitatea în drepturi a statelor — premisa primordială a democratizării relaţiilor internaţionale,,* Bucureşti, Editura politică, 1979, p. 102..
[185] Ecobescu, N. E. *Democratizarea relaţiilor dintre state şi noua ordine internaţională*, Bucureşti, Editura politică, 1979, p. 113—144.
[186] https://studentpolitologie.wordpress.com/category/dr-international/
[187] Andronovici C., op.cit. p. 323.

prezinte hotărârile *C.I.J.* ca izvor al dreptului internaţional[188] apar cu totul inconsistente. Însuşi Statutul Curţii enumera hotărârile judecătoreşti ca mijloace auxiliare de determinare a normelor juridice, alături de doctrină.

De altfel, și în literatura juridică occidentală se constată că hotărârile judecătoreşti internaţionale nu sunt izvoare ale dreptului internaţional[189].

În sfârşit, art. 38 al *Statutului C.I.J.* defineşte clar mandatul judecătorului internaţional, acela „*de a soluţiona conform dreptului internaţional diferendele care îi sunt supuse*". Aşadar, judecătorul internaţional nu poate invoca spre rezolvarea diferendelor ce-i sunt supuse alte principii sau elemente exterioare dreptului în vigoare.

În realitate, aceste hotărâri, ca şi cele ale instanţelor arbitrale, nu pot avea un rol creator în procesul normativ, în schimb, ele pot servi ca mijloc de constatare şi de interpretare a unor norme de drept internaţional, invocate de părţi[190].

Practica instanţelor internaţionale (jurisprudenţa internaţională) nu poate fi pusă pe acelaşi plan cu practica statelor, deoarece instanţele internaţionale, după cum vom vedea, nu sunt alcătuite din reprezentanţii statelor

[188] H. Lauter pac ht, *The Development of International Law by the International Court,* ed. 2-a, Londra, 1958, p. 21.
[189] Năstase, A., Aurescu, B., Jura, C., *Drept internaţional public*. Ed All-Beck, Bucureşti, 2000, p. 67
[190] Geamănu, Gr, *op.cit*. p. 199

V. IMPACTUL RELIGIEI IN MATERIA IZVOARELOR AUXILIARE ALE DREPTULUI INTERNATIONAL PUBLIC

În lucrarea *„Rolul recunoscut al Bisericilor în Uniunea Europeană”*, Pr. Prof. dr. Patriciu Vlaicu[191] abordează problema cultelor religioase în plan european, având în vederea că cea de-a XI-a declarație adoptată la Conferința de la Amsterdam în 1977 care arată că Uniunea Europeană respectă statutul de care beneficiază cultele. Conform dreptului național apare ideea preluată de articolul 1 – 52 din „*Tratatul Constituțional”* în care se afirmă că ”*Uniunea respectă și nu prejudiciază statutul de care beneficiază bisericile și asociațiile sau comunitățile religioase în statele membre în virtutea Dreptului Național*” Astfel există mai multe nivele[192]:

a. Asociațiile ce sunt libere să aibă obiect de activitate, activități de ordin cultural;

b. Asociații culturale;

c. Culte.

Un loc aparte îl ocupă Biserica Ortodoxă Rusă unde este consfințită prin lege separația dintre biserică și stat iar cultele sunt finanțate prin donații benevole de la credincioși[193].

O mare realizare a poporului rus a fost ridicarea, în capitala Federației Ruse, Moscova, a catedralei ”*Iisus Mântuitorul”*, biserică zidită în amintirea catedralei dărâmate de regimul stalinist și a cărei piatră de temelie a fost pusă în anul 1988 în vremea președintelui Gorbaciov.[194]

Catedrala *„Iisus Mântuitorul”* a fost înălțată pe vechiul amplasament al unui lăcaș de cult ortodox ridicat pentru a comemora izbânda armatei țariste de la începutul sec. al XIX-lea împotriva armatei împăratului francez Napoleon Bonaparte. În anii 30 ai secolului trecut, din ordinul lui Iosif Stalin, conducătorul Uniunii Sovietice, Catedrala *„Iisus Mântuitorul* a fost dărâmată pentru a face loc unui ansamblu rezidențial din centrul Moscovei.

În acest context, ridicarea acestei biserici cu fonduri asigurate de la bugetul statului rus, pe parcursul anilor 90, după căderea Uniunii Sovietice, a fost văzută ca un gest de reparație morală și, în egală măsură, creștinească față de biserica ortodoxă rusă.

---

[191] „Născut la 21 august 1970, în Cluj-Napoca, județul Cluj. Doctor în Drept canonic, menţiunea Excellence, summa cum laude, Facultatea de Drept Canonic, Institutul Catolic Paris.2005 – Doctor în Drept, Label European, Facultatea de Drept Jean Monnet, Universitatea Paris Sud, menţiunea Très honorable avec félicitations.1999. ”

[192] Pr. Vlaicu, Patriciu, *Locul și rolul recunoscut Bisericilor în țările Uniunii Europene*, Cluj – Napoca, Editura Arhidiecezană, 1998, p. 55.

[193] *Ibidem*, p. 62.

[194] Catedrala cu hramul Hristos Mântuitorul (în rusă Храм Христа́ Спаси́теля) este o catedrală ortodoxă din Moscova, Federația Rusă. După înălțimea ei, de 103 m, este cea mai înaltă biserică ortodoxă din lume. A fost construită în anul 1883 și se află amplasată la vest de Kremlin pe malul stâng al râului Moscova. Sub regimul stalinist a fost distrusă în anul 1931, fiind refăcută în anul 2000.

În lucrarea *„Fundamentele spirituale ale vieții*”, marele jurist și preot rus Vladimir Soloviov[195] abordează într-o manieră originală raportul dintre stat și biserică. În opinia autorului statul este principala instituție politică a societății. În cadrul statului este societatea civilă. Autorul remarcă rolul deosebit de important pe care îl joacă societatea civilă ca o provocare ce cenzurează decizia statală. În cadrul statului nu poate fi ignorat fenomenul *„globalizării”*[196] .

De asemenea autorul reamintește de teritoriul care de multe ori capătă semnificația unui criteriu politic și populația la stat prin legătura de cetățenie. Nu în ultimul rând al treilea element constitutiv al statului este forța publică sau puterea de stat. Statul de drept oglindit în liberalism impune existența unui stat potent în activitatea sa și moderat în ambițiile sale. Autorul face elegant trecerea de la ideologia marxistă despre stat în care o clasă socială domină pe alata, rezultând regimuri despotice la statul socialist în care partidul unic se substituie clasei, ca mai apoi să ajungă la marele contract social al secolului XX din care a rezultat cea mai lungă etapă de pace socială, libertate și egalitate[197].

Acesta este de fapt satul social – asistențial, e concretizat în funcțiile de asigurare a democrației și justiției. Savantul rus amintește de teoriile legate de originea, esența și funcțiile statului. Teoria teologică, teoria psihologică, teoria patriarhală, teoria organică, teoria violenței, teoria rasială, teoria psihologică, teoria contractuală, teoria materialistă, teoria juridică a statului națiune, apoi autorul face o paralelă între statul oriental bazat pe sclavie și statul occidental a cărei premisă era lupta necontenită între stăpâni. În orient poporul era quietist și fatalist, supus, fără a avea pretenții de a gândi măcar la drepturile sale[198].

Concepția occidentală este diferită. Statul este un echilibru de forțe, care își găsește expresia în lege (zakom). Aici statul este un stat al legii. Întruparea legii este puterea (klast). Apogeul statului precreștin al Occidentului este atins prin Imperiul Roman.

Când întruparea rațiunii umane - imperiu - a fost insuficientă, atunci a sosit vremea rațiunii divine - creștinismul. În opinia autorului de acum înainte apare statul creștin - o sinergie între Occidentali și Orientali - înnoită prin duhul adevărului. În statul creștin legea este în concordanță cu voința divină, puterea se reflectă în slujirea specială a voii lui Dumnezeu, reprezentantul puterii este întruchiparea mitului christic învăluit în sacrificiu pentru binele tuturor. Autorul dă ca exemplu în dreptul penal crima și criminalul unde mai mult se condamnă

195 Vladimir Sergheievici Soloviov (rusă: Владимир Сергеевич Соловьёв) (16 ianuarie 1853, la Moscova - 31 iulie 1900) a fost filosof religios, poet, critic literar rus. În 1889, a scris în limba franceză lucrarea Rusia și biserica universală (care a fost tradusă în limba rusă în 1948), în care a susținut ideea unei sinteze a bisericilor orientale și occidentale.
196 Soloviov, Vladimir, *Fundamentele spirituale ale vieții*, București, Editura Deisis, 2002, p. 34.
197 Ibidem, p. 37
198 Ibidem, p. 39

fapta, legiuirea iar în concepția creștină pedeapsa pentru criminal trebuie să aibă mai degrabă efect pedagogic, de îndreptare decât punitiv coercitiv. Aici își reia rolul biserica care nu trebuie să arunci pe om indiferent de gradul lui de decadență, ci trebuie să reabilitezе[199].

În concepția autorului biserica trebuie să se ridice moralmente deasupra societății, spiritualizând-o, conferindu-i alte țeluri mai nobile, oferindu-i adevărata libertate.

Societatea pe lângă existența ei naturală și materială trebuie să se mai împărtășească și de existența spirituală. De aici se naște în viziunea autorului conceptul de *„cei mai buni oameni*" ce stau la baza unei așa zisei teocrații libere. Societatea „*celor mai buni"* oameni sub protecția statului și sub îndrumarea bisericii are ca scop nu unul arbitrar și întâmplător - recrearea realității noastre omenești și a întregii lumi după chipul și asemănarea adevărului suprem: întruparea divino – umanității. Abia atunci putem considera desăvârșită misiunea bisericii în cadrul statului[200].

În articolul *„Law religions and world peace*" elaborat de John Witte Jr. pentru *„The Tami Steimetz contre for peace research"* University Tel Aviv, autorul face o prezentare a drepturilor omului din punct de vedere a celor trei mari religii creștine: catolicismul, protestantismul și ortodoxia. O hermenautică a drepturilor omului scoate în evidență faptul că cele trei mari religii creștine au avut și încă mai au de oferit la regimul drepturilor omului. Instituția drepturilor omului nu este de origine laică, dimpotrivă această instituție este fructul secular al teologiei lor creștine clasice[201].

I. Biserica romano - catolică este prima și ultima tradiție din cadrul creștinismului care îmbrățișează doctrina drepturilor omului. În virtutea faimoasei delegări de către Hristos a Sfântului Petru oferindu-i cheile științei de a disemina cuvântul lui Dumnezeu și o cheie a forței de a întări prin practică acel cuvânt. Biserica romano - catolică și-a revendicat la începutul mileniului I cu succes jurisdicția și supremația în apusul Europei[202].

Dreptul canonic medieval avea la bază conceptul drepturilor individuale și corporatiste. Până la Reformă, se observă o bogată dantelărie juridică a drepturilor omului. După Reformă, prin *Conciliul din Trent* (1545 - 1563), intervin unele schimbări în structura interioară a drepturilor prevăzute de legea bisericească. Biserica catolică devine intolerantă în privința teoriei iluministe a drepturilor omului fundamentată pe teoriile laice ale individualismului și

[199] Soloviov Vladimir, *op.cit*., p. 43
[200] *Ibidem,* p.44
[201] Witte, John Jr.,M. Christian Green, *Religion and Human Rights*: (Oxford University Press, 2012), p. 6
[202] *Ibidem*, p. 9

raționalismului, din care derivă teocrația bisericii de stat, care la rândul ei vine în conflict cu dreptul natural, binele comun și subsidiaritatea[203].

După *Conciliul II Vatican* (1962 și - 1965)[204] biserica catolică recurge la noi aserțiuni doctrinare în sensul promovării drepturilor omului și principiilor democratice pe care anterior, le înfierase cu un secol în urmă. Drepturile fundamentale devin *„primele drepturi ale oricărei ordini civile”*. Biserica a pledat pentru guvernare constituțională, dezinstituționalizarea religiei și separația dintre biserică și stat. După Conciliul II Vatican, biserica a devenit mai activă pe plan social.[205]

În forul interior canonic biserica catolică, biserica protejează a 2-a generație de drepturi. În forul exterior biserica catolică pledează pentru prima generație de drepturi universale civile și politice. Oare prin aceste promovări biserica catolică perpetuează în interiorul ei patriarhatul și elitismul?

II. În continuare autorul supune atenției viziunea protestantă asupra drepturilor omului. În general protestantismul a păstrat o relativă tăcere în materia drepturilor omului, exceptând unele grupuri feministe și libertiniste care au dezvoltat noi aspecte importante. Reforma este a doua mare mișcare în occident în materia drepturilor omului. *„Pe măsură ce radicalitatea reformei face loc reconstrucției, reformatorii au pus la locul lor numeroase învățături cardinale care erau (și încă sunt) îngreunate de implicații privind nașterea drepturilor omului într-o ordine politică democratică”* omul este o creatură, comunitatea, biserica este o comunitate congregațională democratică din care emană drepturi și îndatoriri. Doctrinele teologice sunt turnare în tipare democratice cu tangență socială[206].

Curentele protestante care puneau în prim plan persoana și societatea au constituit modele sociale democratice, iar cele care scoteau în evidență păcatul au îmbrăcat forme politico-democratice. Puterea ecleziastică trebuie structurată în nivel executiv, legislativ și judecătoresc. Teologia protestantă te ferește de extremele reducționiste din partea libertinismului și a socialismului, dezvoltată este balanța dintre libertate și responsabilitate, demnitate și umilință, individualitate și comunitate, și pluralist. Ne punem Întrebarea protestantismul are nevoie de propriul Vatican II ?

---

[203] CE, Convenția Europeană a drepturilor omului, în Curtea europeană a Drepturilor Omului. Consiliul Europei, Strasbourg, 2010. Disponibil în https://www.echr.coe. int/Documents /Convention_RON.pdf. p. 40

[204] Al Doilea Conciliu Vatican (în latină Concilium Vaticanum secundum; cunoscut și sub numele de Conciliul Vatican II) a abordat relațiile dintre Biserica Romano-Catolică și lumea modernă. Aceasta a fost al 21-lea conciliu ecumenic din istoria Bisericii, recunoscut ca atare doar de Biserica Catolică și al doilea conciliu care a avut loc la Bazilica Sf. Petru din Vatican.

[205] Witte, John Jr.,M. Christian Green*, op.cit*, p, 10

[206] *Ibidem*, p, 11-12

III. În continuare autorul se axează pe viziunea ortodoxă asupra drepturilor omului. Ignorând oarecum demnitatea persoanei, biserica ortodoxă se concretizează mai mult pe integritatea legii naturale și a comunității umane. Statul își asumă principala responsabilitate prin legiferarea în plan civil a prescripțiilor morale creștine. Este de fapt o traducere a îndatoririlor morale, îndatoririle egale și o traducere a drepturilor morale în drepturi egale[207].

Autorul distinge un sistem triplu supraetajat de drepturi și îndatoriri[208]:

(a) *Un sistem creștin sau evanghelic*

(b) *Un sistem de morală comună*

(c) *Un sistem al legilor constituționale și a nevoilor sociale.*

Cea mai mare provocare pentru ortodoxie constă în sprijinul pe care va trebui să îl dea călăuzirii reconstrucției culturale și constituționale a societății postcomuniste.

Doctrinele moderne ale drepturilor omului nu vor avea importanța și forța necesară, atât timp cât nu sunt ancorate de reguli constituționale puternice care să le asigure și garanteze aplicabilitatea. Noua dezvoltare constituțională trebuie să tragă seva din teologia tradițională a drepturilor omului bazată pe îndatoriri și a acțiunii sociale a bisericii bazată pe drepturi[209].

„Biblia conține un ansamblu compact de prescripții privind relațiile dintre om și Dumnezeu, om și om, om și colectivitate, om și stat”[210].

În lucrarea sa *„Drepturile omului și demnitatea umană*” profesorul John Warwich Montgomery identifică în Biblie o gamă largă a drepturilor omului, făcând de altfel și trimiterile scripturistice aferente[211].

Dintre drepturile procedurale profesorul Montgomery enumeră[212]:

- dreptul la un proces din punct de vedere procedural;
- imparțialitatea judecătorului;
- celeritatea procesului;
- răspunderea unică
- confruntarea martorilor

Apoi savantul continuă cu dreptul la un proces echitabil insistând pe[213]:

- egalitatea în fața legii atât acelor drepți cât și a celor nedrepți;
- egalitatea în fața legii fără privilegii.

---

[207] *Ibidem*, p. 13
[208] *Ibidem*, p. 18
[209] *Ibidem,* p. 23.
[210] Biblia sau Sfânta Scriptură, Ed. Institutului biblic Bisericii ortodoxe române, Bucureşti, 2001. 1570 p
[211] Montgomery, John Warwick, *Drepturile omului și demnitatea umană*, Ed.Cartea Creştină, Oradea, 2004, p 92.
[212] *Ibidem*, p. 98.
[213] *Ibidem*,p. 102

În continuare enunță drepturile de prima, a doua și a treia generație:

- dreptul la viață;
- condamnarea torturii și a relelor tratamente;
- drepturi sociale și economice;
- dreptul la muncă, la odihnă, la remunerație echitabilă și la condiții bune de muncă;
- dreptul la protejarea onoarei și reputației personale.

De asemenea se amintește de „*Declarația universală a drepturilor omului”* actul fundamental inițial în materia drepturilor omului[214].

Pr. Prof. univ. dr. Petre Semen[215] apreciază dreptul la viață ca fiind unul fundamental și intangibil iar renumitul teolog John Breck definește crima ca pe un holocaust echivalent cu slujirea la demoni.

În continuare, autorul vorbește despre *dreptul la libertate*, drept ce se găsește statuat chiar și în „*Codul lui Hamurabi* ”(1592- 1570 î.Hr.). Este interzis spre exemplu traficul de sclavi la israeliți, serviciul sclaviei fiind transformat la evrei, totuși într-un serviciul remunerat. Slavii erau tratați ca membri ai familiei israelite cu drept la repaus sabatic și drepturi religioase. Sclavul beneficia de celebra lege a talionului, libertatea fiind un dar al lui Dumnezeu și o rezultantă a legământului. La fiecare șapte ani sclavii la evrei se eliberau necondiționat. Ba chiar se recunoaște finalmente sclavului dreptul la proprietate.

În continuare pr. prof. univ. dr. Petre Semen amintește dreptul la nediscriminare. În Vechiul Testament se făcea deosebirea între emigranți și călătorii ocazionali. Mărturia unei bune convieţuiri cu străinii o dovedește recensământul efectuat în vremea regelui Solomon. Cu izraeliții au mai convieţuiau circa 153.600 de străini[216].

Apoi autorul amintește de *dreptul la protecție și azil al refugiaților* – garantat prin „*Convenția privind statutul refugiaților”* adoptată la 28 iulie 1952. Actul normativ garanta o serie de drepturi pentru asigurarea integrității fizice și sănătății persoanelor cu acest statut.

În vechime, străinii se bucurau de drepturi similare cu naționalii, dar dacă străinul avea statutul de sclav nu se bucura totuși de dreptul eliberării în anul jubileu.

Un alt drept pe care îl enumeră savantul este *dreptul la egalitate în fața instanțelor de judecată*. La evrei, legea stipula că străinul ca și băștinașul trebuia să beneficieze de o judecată

---

[214] „Declarația Universală a Drepturilor Omului a fost adoptată la 16 decembrie 1948, prin Rezoluția 217 A în cadrul celei de-a treia sesiuni a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite. Printr-un act istoric, Adunarea le-a cerut tuturor țărilor membre să publice textul Declarației, care, ulterior, să fie "distribuit, expus, citit și comentat în școli și alte instituții de învățământ, fără deosebiri ținând de condiția politică a țărilor sau teritoriilor". Documentul are un preambul și 30 de articole care definesc principalele drepturi ale ființei umane.”

[215] Semen Petre, *Fundamentarea biblică a drepturilor omului*, Editura Trinitas, Iași, 2010, p. 155

[216] *Ibidem*, p. 156

dreaptă și chiar de protecție în cetățile de azil (scăpare) pentru a nu-i fi pusă în pericol viața. Regimul străinilor prevedea interdicția de a accede la funcțiile sacerdotală sau civile.

În articolul său *„Fundamentarea biblică a drepturilor omului*" pr. prof. univ. dr. Petre Semen de la Facultatea de Teologie, Universitatea *„Alexandru I. Cuza"* din Iași, vorbește despre o serie de drepturi fundamentale ale omului văzute prin prisma legii vechiului Testament și anume[217]:

- dreptul la viață;
- dreptul la libertate și dreptul străinilor de a nu fi discriminați;
- dreptul la protecție și la azil al refugiaților;
- drepturi egale înaintea instanțelor de judecată;
- dreptul la neatingerea sau nelezarea demnității umane;
- dreptul la remunerația corectă muncii;
- dreptul remunerării muncii prestate.

Legat de *dreptul la neatingerea sau nelezarea demnității umane*, amintit în lucrarea sa de către pr. prof. univ. dr. Petre Semen, se menționează că este interzisă tortura și mutilarea oricărei persoane indiferent de statut, religie, etnie sau rasă. În acest sens, în Biblie este redat și un conflict diplomatic din vremea regelui David. Regele Hamom el amonitilor prost sfătuit de sfetnicii săi a dat dispoziție să se taie pe jumătate bărbile și hainele ambasadorilor veniți să exprime condoleanțe din partea regelui David cu ocazia decesului tatălui lui Hamum. Considerându-se ofensat regele David declanșează un război contra amoniților ca represalii. Război sfârșit cu victoria regelui David, finalmente aducându-se satisfacție onoarei pătate a trimișilor regali. La vechii perși se obișnuia biciuirea între cinci până la 200 lovituri de bici. În ciuda consfințirii dreptului la nelezarea demnității umane nu de puține ori se recurge la mutilare (codul regelui mesopotamian Hamurabi). Legea veche era de fapt o răzbunare a sângelui (Goel Hadam). Mâna lungă a legii era reprezentată printr-un răzbunător (Goel). Legea talionului limitează oarecum instituția răzbunării (Goel Hadam) din legea lui Noe precum și așa zisele competențe ale celui care punea în aplicare legea răzbunării. Răzbunătorul (Goel Hadam). Un exemplu Goel – Răzbunător este Lanen, descendentul criminalului Cain[218].

Un drept pe care autorul îl evidențiază este *dreptul la remunerarea corectă a muncii*, plasând prestația și răsplata ca epicentrul al acestui drept, putem spune că *„drepturile salariatului primează întotdeauna asupra drepturilor patronatului". Talmudul* statuează că munca este un drept și o datorie. A muncii este egal cu a sluji (verbul ebraic avobi).

[217] *Ibidem*, p. 176.
[218] *Ibidem,* p. 177

Însăși rabinii pe lângă misiunea sacerdotală prestau și o muncă fizică, tocmai pentru faptul de a nu fi acuzat de comunitate că fac negoț cu *Tora (legea).*

Un alt drept înrudit cu cel anterior amintit în articolul său de pr. prof. univ. dr Petre Semen este *dreptul remunerării muncii prestate*. Deutoronomul asimilează pe zilier cu omul sărac și nevoiaș dependent întrutotul, el și familia lui de simbria dată la sfârșitul zilei. *Talmudul* echivalează pe patronul rău platnic cu un criminal.

Autorul conchide că elementele esențiale ale drepturilor omului sunt firav oglindite în unele coduri ale unor popoare mai evoluate cultural în antichitate (mesopotamienii, perșii). Legea mozaică se caracterizează printr-un accentuat spirit umanitar. Biblia a avut un rol major în implementarea marilor idei umanitare ale modernismului[219].

Demnă de subliniat e remarca profesorului Momtgomery „*nepăsarea și neintervenția pentru cel aflat în nevoi materiale sau în suferință este o reală culpabilitate"* adăugând că există un drept al omului de a fi ajutat iar acel drept ar trebui să fie sancționat legal așa cum prorocul Moise stipulate în legea sa - drepturile săracilor[220]

În articolul „ *Dialogul teologic dintre bisericile ortodoxe și celelalte biserici creștine la nivel mondial*" susținut de către Preot profesor universitar doctor Viorel Ioniță în cadrul festivității prilejuită de acordarea titlului de *„Doctor Honoris Causa"* la Facultatea de Teologie *„Andrei Șaguna"* din Sibiu în data de 25 februarie 2011. Autorul se axează pe relațiile diplomatico – teologice dintre biserica ortodoxă și celelalte biserici la nivel panortodox în cadrul celei mai elitiste mișcări ecleziastice mondiale – mișcarea ecumenică. Pentru început savantul punctează trei momente importante în cadrul diplomației ecleziastice[221]:

- Prima conferință panortodoxă (24 septembrie – 1 octombrie 1961) în Insula Rhodos – Grecia;
- Prima conferință panortodoxă presinodală (21–28 noiembrie 1976, Chambesy – Elveția);
- Cea de-a treia conferință panortodoxă presinodală (28 oct. – 6 noiembrie 1986, Chambesy, Elveția);

  În cadrul primei conferințe panortodoxe s-a adoptat un document care reglementează[222]:
- Relațiile interortodoxe;
- ;Ortodoxia și bisericile orientale

---

[219] *Ibidem*, p. 178

[220] Montgomery, John Warwick, *Drepturile omului și demnitatea* umană, Ed. Cartea Creștină, Oradea, 2004, p. 134.

[221] Ioniță Viorel, *Pregătirea, lucrările și hotărârile Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe*, Studii și articole, RT 98 (2016), nr. 4, p. 27-28.

[222] Stan, Nicolae Razvan, *Biserica Ortodoxia și Drepturile Omului: Paradigme, fundamente, implicatii* – Editor Editura "Universul Juridic", București, 2010. Disponibil în: https://www.crestinortodox.ro/religie/recenzie-biserica-ortodoxa-drepturile-omului-paradigme -fundamente-implicatii-122450.html

- Ortodoxia și biserica romano-catolică;
- Ortodoxia și protestantismul;

În cadrul primei conferințe panortodoxe presinodală s-a elaborat textul: „*Revizuirea și evaluarea generală a relațiilor și dialogurilor bisericii ortodoxe*”[223] vizându-se relațiile cu: 1. Anglicanii; 2. Vechii catolici; 3. Bisericile vechi orientale.

În cadrul celei de-a treia conferințe panortodoxă presinodală s-a adoptat textul intitulat *„Relațiile bisericii ortodoxe cu ansamblul lumii creștine”.* Se face diferența dintre relațiile bilaterale intracreștine (biserică – biserică) și relațiile multilaterale cu mișcarea ecumenică, fapt evaluat în documentul *„Biserica ortodoxă și mișcarea ecumenică”*[224]

În cadrul relațiilor teologice bilaterale intracreștine autorul enumeră conform documentului adoptat la Cuambesy în 1986 următoarele[225]:

- Relațiile cu anglicanii
- Relațiile cu vechii catolici
- Relațiile cu bisericile vechi orientale
- Relațiile cu biserica romano-catolică
- Relațiile cu luteranii
- Relațiile cu reformații

Relațiile cu comunitatea anglicană încep în 1973 adoptându-se ulterior trei declarații comune (common statement)[226]:

- Declarația de la Moscova - 1976
- Declarația de la Dublin - 1984
- Declarația din Cipru -2006

În cadrul relațiilor cu bisericile membre ale uniunii de la Utrecht, vechi-catolice care au ca act fundamental de comuniune „*Declarația de la Utrecht*”(1889). Discuțiile au fost structurate pe simbolul de credință niceo- constantinopolitam - de aici derivând temele abordate.

În cadrul relațiilor dintre bisericile ortodoxe și cele vechi orientale – bisericile de la Calcedon numite așa ca urmare a nerecunoașterii sinodului ecumenic de la Calcedom sau bisericii monofizite s-a remarcat asemănarea izbitoare dintre aceste biserici necalcedoniene și biserica ortodoxă.

Bisericile vechi orientale sunt[227]:

---

[223] BOR, Relațiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creștine (Document presinodal) consultata la https://basilica.ro/ în data de 23.08.2018.
[224] Ibidem
[225] Ioniță Viorel, op.cit. p. 29-31
[226] World Council of Churches consultat la data de 02,03.2018 pe https://www.oikoumene.org/en

- Biserica siro – iacobită - sediul Damasc, Siria
- Biserica armeană
- Biserica malankara din India
- Biserica din Etiopia

Relațiile cu bisericile monofizite au fost în prealabil pregătite printr-o serie de patru consultații teologice neoficiale[228]:

- Arhus, Danemarca (1964)
- Bristol, Regatul Unit (1967)
- Geneva (1970)
- Addis Abeba, Etiopia (1971)

În privința relațiilor diplomatico – teologice cu marea biserică romano – catolică lucrurile sunt mai ample. Dacă până la sinodul de la Ferrara – Florența (1448-1449) au existat peste o sută de tentative de unire între ortodoxie și catolicism, după Conciliul II Vatican (1962-1965) ortodocșii au condiționat începerea unui dialog pe picior de egalitate[229]. Relația oficială dintre biserica catolică și cea ortodoxă a început în 1980 mai întâi în insula Patmos apoi la Rhodos (24 mai – 4 iunie 1940). Un subiect sensibil în relația dintre cele două biserici îl constituie uniatoismul. A doua întâlnire s-a desfășurat în 1982 la Munchen, Germania până în 1988 adoptându-se câteva declarații[230].

Date fiind relațiile tensionate cu biserica unită în 1993 la Balamand în Liban s-a adoptat declarația „*Uniatismul – metodă de unire în trecut și actuală cătare a comuniunii depline*”[231].

În cadrul comisiei mixte de dialog de la Baltimore(SUA) – 2000 s-a încercat abordarea temei „*Implicațiile ecleziastice și canonice ale uniatismului*”.

O altă întrunire a avut loc la Belgrad (septembrie 2006), cu tema: „*Consecințele canonice și eclesiologice ale naturii sacramentale a bisericii, comuniune eclesială, conciliaritate și autoritate în biserică la cele trei niveluri ale vieții bisericești: local, regional și universal*”. Au mai urmat o întrunire în octombrie 2007 la Ravenna – Italia a comisiei mixte și o alta la Viena –

---

[227] *Ibidem*
[228] I*bidem*
[229] Sinodul de la Florenţa-Ferrara s-a ţinut în Florenţa, Italia în 1438-1439, ca o a doua încercare de reparare a Marii Schisme dintre Răsărit şi Apus, prima astfel de întâlnire fiind Sinodul din Lyons din 1274. Sinodul de la Florenţa însuşi a fost o continuare a Sinodului de la Ferrara, care la rândul său a fost o continuare Sinodului de la Basel convocat în 1431 de Papa Martin al V-lea
[230] World Council of Churches consultat la data de 02,03.2018 pe https://www.oikoumene.org/en
[231] Declarația de la Balamand este un document adoptat de Comisia Mixtă de Dialog Teologic Catolic-Ortodox pe data de 23 iunie 1993 în Mănăstirea Balamand din Liban. De la Balamand au lipsit câteva Biserici locale, dar BOR a fost prezentă. V. Antonie Plamadeală, *Uniatismul, metoda de unire din trecut şi căutarea actuală a deplinei comuniuni. Documentul de la Balamand, text și comentariu*, Sibiu, 1993. p. 43

Austria în 2010. Deocamdată relațiile dintre biserica ortodoxă și cea romano-catolică întâmpină dificultăți majore[232].

În continuare părintele profesor univ. dr. Viorel Ioniță se axează pe relațiile bisericii ortodoxe cu federația luterană mondială, relații care încep încă din sec. XVI. Federația luterană nu este o biserică în sine ci o federație de biserică. La prima întrunire de dialog (1981) comisia mixtă otodoxo-luterană a abordat tema: *„Participarea la taina bisericii*". Declarația finală comună a cuprins trei teme[233]:

- Relația divină – 1985
- Scriptură și tradiție – 1987
- Canonul și inspirația sfintei scripturi – 1989

La cea de-a șasea întrunire a comisiei mixte (Moscova 1991) s-au abordat pe tema autorității bisericii alta trei subteme[234]:

- Sinoadele ecumenice și autoritatea în biserica și a bisericii (1993)
- Învățătura despre mântuire în hotărârile sinoadelor ecumenice
- Mântuirea: har, justificare(îndreptare) și sinergie.
- Conex cu taina bisericii s-au aprofundat alte trei subteme:
- Taina bisericii: cuvânt și taine în viața bisericii(2000)
- Taina bisericii: tainele ca mijloace ale mântuirii(2002)
- Taina bisericii: botezul și mirungerea ca taine ale inițierii în biserică(Durău, România,2004)
- Comisia mixtă a mai luat în discuție următoarele puncte[235]:
- Taina bisericii: Sf. Euharistie în viața bisericii(Bratislava, 2006)
- Sf. Euharistie în viața bisericii. Pregătirea, dimensiunea socială și ecologică(2008, Cipru).

În cadrul relațiilor cu federația luterană mondială s-au înregistrat atât puncte comune cât și divergențe. În continuare autorul vorbește despre relațiile bisericii ortodoxe cu alianța mondială a bisericilor reformate. Alianța a luat ființă în 1875 iar în iunie 2010 a fuzionat cu consiliul reformat ecumenic rezultând comuniunea mondială a bisericilor reformate. Relațiile dintre cele două biserici au început în 1988 și a urmat în parte schema simbolului de credință. În general receptarea hotărârilor de către biserica ortodoxă adoptate în cadrul relațiilor

---

[232] Toma, Ștefan, L*ocul Bisericii Ortodoxe într-o Europă unită. Aspecte legate de fenomenul secularizării și al globalizării. Definirea sensului participării ortodoxe la ecumenismul contempora*n, în Revista Teologică, serie nouă, XVII (2007), nr. 2, pp. 277-291

[233] Ioniță, Viorel, „*A XII-a întrunire a Comisiei Mixte de Dialog Ortodox-Luteran*", în Vestitorul Ortodoxiei, Anul XVI, Nr. 346, 30 Noiembrie 2004, p. 22

[234] *Ibidem*.p. 24-25

[235] *Ibidem*, p. 26

interbisericești se face în măsura în care aceste hotărâri corespund învățăturii bisericii ortodoxe și adevărului revelat[236].

În secțiunea „*Dreptul tratatelor”* am abordat forma concordatului ca fiind o varietate a tratatului internațional. Stricto senso concordatul este prin excelență un tratat religios internațional, este o convenție specială cu fond religios. Prin natura sa juridică concordatului i-au fost deduse trei teorii: teoria laică, teoria ecleziastică și teoria cooperării contractuale. Fiind de regulă apanajul Suveranului Pontif acordurile concordatelor se încheie între Sfântul Scaun - entitate statală cu caracter contestat și stat – izvor primar în dreptul internațional public. Biserica și statul tratează de la putere la putere și contractează angajamente sinalagmatice pe tărâmul dreptului internațional public.

În continuare am făcut o enumerare a concordatelor încheiate de Sfântul Scaun cu diverse entități internaționale de-a lungul timpului(30 de asemenea convenții).

În articolul său:„*Concordatul României cu Vaticanul. Câteva aspecte ale relației României cu Vaticanul și situația bisericii în perioada 1918-1928”*. Diaconul Drd. Sergiu Tomescu face o prezentare a singurului act internațional de acest gen încheiat de România cu Sf. Scaun. Concordatul privește în primul rând interesul bisericii romano – catolice.

Obiectul concordatului „constituie atât privilegiul pe care biserica îl conferă statului (*privilegia quae ab ecelesia comcedumtur*) cât și obligațiile care se recunosc sau se iau din nou de către stat”.

În România, regimul general al cultelor a fost statuat în perioada interbelică în *Constituția din 1923* și *prin Legea Cultelor din 1925*. În *Constituție* se statuează că: „*Raporturile dintre diferitele culte și stat se vor stabili prin lege - în speță Legea cultelor din 1925*”. Vaticanul nu vroia acest lucru. De aceea se recurge la un act diplomatic numit concordat, deoarece prin legea cultelor centralismul statului suveran român se situa deasupra centralismului papal, lucru contrar canoanelor catolice. Primele tratative încep în 1920 (prim-ministru al României era Al. Averescu, ministru al cultelor O. Goga și ambasador la Vatican era D. Penescu). După două proiecte ale Sf. Scaun eșuate, în decembrie 1921 vine la putere Guvernul condus de I.I.C. Brătianu, executiv care acceptă un nou proiect de concordat, destul de restrictiv pentru statul român.

La revenirea la putere a Guvernului Al. Averescu, ca ministru al instrucțiunii publice și cultelor este desemnat Vasile Goldiș, care negociază și semnează concordatul la 10 mai 1927. În

[236] *Ibidem,* p. 28-30

1928 cere Vaticanului o serie de „*declarații interpretative*”, a căror lipsă ar fi făcut ratificarea imposibilă.

În 1929 Iuliu Maniu desăvârșește acțiunea demarată de către Averescu și Brătianu. În mai 1929 concordatul este ratificat de Parlamentul României în ciuda opoziției episcopatului ortodox, reprezentat de mitropolitul Nicolae Balan al Ardealului. Textul concordatului e publicat în *Monitorul Oficial* din 12 iunie 1929 iar ratificarea se face abia pe 7 iulie 1929 la Roma. La 16 aprilie 1932, 27 de deputați inițiază un proiect de lege prin care se cere denunțat abia în 1948 de către guvernul Petru Groza. Primul efect juridic al acestui act diplomatic este sustragerea cultului catolic din sfera constituțională. Episcopatul ortodox, ca biserică majoritară, cere un raport de proporționalitate cu Biserica catolică. În viziunea Vaticanului concordatul acordă privilegii statului român, de el fiind un supra – stat – fapt ce submina suveranitatea statului român. Acest lucru atrage de la sine polemici interconfesionale. Concordatul are pe lângă efecte religioase și efecte politice, lucru dovedit de istoria concordatelor lungă de opt veacuri.

Concordatul Sf. Scaun cu România impune statului român anumite sarcini fiind departe de principiul „ *Do ut des*”.

În încheiere, remarcabil este faptul că un concordat încheiat de Sf. Scaun cu Rusia în 1847, nu a fost aplicat niciodată, rămânând în continuare în spațiul pravoslavnic rusesc legile restrictive ale statului.

În studiul *„ Religie, lege și violență – o abordare conceptuală tridimensională*” am abordat două laturi. În primul rând Arhim. Drd. Alexie Jeflea în articolul său „ *Identitate religioasă și intoleranță confesională în perspectiva prevenirii criminalității religioase în Republica Moldova*[237]*, România și spațiul U.E.*” – publicat în vol. „*Evenimente și personalități marcante ale vieții spirituale din spațiul pruto-nistrean și vecinătățile lui din sec. XIX – XX”,* face o incursiune a relației dintre drept și religie. Autorul definește elementul religios prin trei elemente[238]:(a) Dogmă; (b) Rit; și (c) Morală.

Dreptul și religia sunt două mari sisteme de valori și credințe care se întrepătrund. În concepția lui J. Jr. White – dreptul și religia sunt înrudite conceptual, metodologic, instituțional și profesional. La nivel internațional religia poate fi concepută ca și credință, ca identitate și ca mod de viață.

Uniunea Europeană, în contextul prioritizării drepturilor și libertăților fundamentale, acordă o atenție deosebită conceptului de „*unitate în diversitate*”, încurajând unitatea, dar cu menținerea identității naționale și a conservării tradițiilor locale și regionale. La nivel european

[237] Constituția Republicii Moldova. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 18.08.1994
[238] Alexie, P., Bărbulescu, P., *Dicționar diplomatic*, Editura Politică, 1979. 1060 p.

se proclamă pluralismul religios, adică o coexistență a pozițiilor intelectuale, culturale și ideologice.

Axiologia colectivă practic delimitează taberele și spațiul: „*buni și răi*”[239].

Marile religii, în general, au principii bine determinate în ceea ce privește pacea și violența. Limbajul religios, plastic și pilduitor, prezintă un mod original de manifestare, la nivel simbolic, a realității. Nu se poate identifica o relație de cauzalitate între preceptele religioase și violență, prevalând modul în care interiorul afectiv rezonează la impactul cu religia. Teoria nevoilor individuale enumeră necesități cognitive și emoționale reflectate în mituri și imagini ce facilitează calea violenței. Ambiguitatea unor situații nasc diferite tipologii: sfânt, rebel, revoluționar, erou, terorist. În general valorile religiei sunt prim ajutor în recursul la reconciliere și soluționare a conflictelor. Sunt și elemente religioase care afectează recursul la pacifism și non violență fiind autostrăzi spre declanșarea violenței. Expansionismul religios, pluralismul religios pot fi markere ale tendințelor conflictogene pe tărâm religios. În relația religie-conflict, o primă componentă cu caracter evaluator este aceea a legitimității războiului și a necesității folosirii violenței. „*Războiul just*” este utilizat ca sintagmă pentru a contracara „*războiul rău*”. Fundamentul unei asemenea abordări, atunci când vine vorba de conflicte religioase și, de ce nu, interetnice, îl constituie, la nivel individual și de grup, exploatarea emoțiilor indivizilor și, prin fenomenul de contagiune, a celor colective.

În articolul „*Contribuția culturii și civilizației creștine la crearea și afirmarea dreptului internațional umanitar*” col.rez.dr. Dumitru Codiță subliniază că Dreptul internațional umanitar este rezultatul evoluției omenești în ansamblu[240]. Creștinismul a avut un rol important în definirea Dreptului internațional umanitar, iar dreptul de la Geneva a căpătat un caracter de universalitate, indiferent de apartenența religioasă. Grecia antică a răspândit în orient cele două instrumente de bază ale dreptului internațional: tratatul și diplomația căreia i-a adăugat o creație proprie - arbitrajul internațional. Roma în relațiile externe și-a pliat relațiile pe două noțiuni juridice: *ius fetiale* de esență religioasă reia ideea inviolabilității ambasadorilor și se află la originea distincției dintre războiul just și războiul injust - și *ius gentium* – dreptul ginților – stabilea relații juridice dintre romani și cei ce nu erau de origine romană. Relațiile internaționale veritabile apar în sec. XI.[241].

---

[239] Moșin Octavian, Gumenâi,Ion, *Evenimente și personalități marcante ale vieții spirituale din spațiul pruto-nistrean și vecinătățile lui din sec. XIX-XX :* Simpozionul Științific Internațional, Chișinău, Republica Moldova, 24-25 noiembrie 2017, 430 p.

[240] Codiță Dumitru, Articol, *Contribuția culturii și civilizației creștine la crearea și afirmarea dreptului internațional umanitar. În Institutul Român pentru Drepturile Omului*, 2/2017. 90 p.

[241] *Ibidem.*

În continuare, autorul scoate în evidență contribuția școlii de drept natural la dezvoltarea dreptului internațional umanitar având ca exponenți pe Hugo Grotius, Samuel, Pufendorf, Samuel Lachel, Richard Zanche, Cornelius von Bynkershoek. În viziunea acestora dreptul ginților nu era un drept interstatal, ci se referea la conduita indivizilor și prinților suverani. Apoi autorul descrie în continuare concepte despre legitimitatea recurgerii la forță, abordarea războiului just, reglementarea diferențelor. Asemenea lui Grotius în dreptul internațional și Henry Dunant este considerat un veritabil pionier al dreptului internațional umanitar modern[242]. Prin *„Convenția de la Geneva din 1864”* H. Dunant și fondatorii *Comitetului internațional al Crucii Roșii* au creat piatra unghiulară a dreptului internațional umanitar, iar cele patru *Convenții de la Geneva din 1949* formează sediul central al domeniului dreptului internațional umanitar actual[243].

Creștinismul are un aport substanțial în dezvoltarea dreptului internațional umanitar. Statutul persoanei derogă din structura cosmică. Biserica devine o putere după *Edictul din 313 de la Milano* a lui Constantin Cel Mare. Sfântul Augustin și Toma D, Aquino au promovat funesta doctrină a „*războiului just*” – un compromis între idealul moral și necesitatea politică. Ordinea naturală este reflectată în ordinea obiectivă[244].

În continuare autorul menționează despre ordinul cavalerilor și principiile sale care au contribuit la dezvoltarea dreptului internațional. În jurul anului 1020 biserica și monarhia impuneau lumii occidentale *„Armistițiul lui Dumnezeu”*. Pășind în epoca modernă regulile umanitare se schimbă odată cu modernizarea logisticii. Începând cu sec. XV se recurge la carteluri și capitulații. Reforma a împărțit creștinismul în două. H. Grotius spunea că o „*cauză justă* ” care autorizează un stat să recurgă la război, nu înlătură obligația beligeranților de a respecta legile războiului. În epoca lui Grotius războiul de 30 de ani a reprezentat o încălcare flagrantă a prevederilor dreptului internațional umanitar. Iluminismul va recunoaște umanitarismul ca formă evoluată și rațională a caritității și justiției. Revoluția franceză prin celebra declarație a drepturilor omului declară drepturile naturale inviolabile, constituționale și sacre ale omului, acestea devenind patrimoniul comun al națiunilor civilizate. Napoleon spunea că: „*războaiele inevitabile sunt întotdeauna juste*”[245].

---

[242] *Ibidem*

[243] Convenția de la Viena cu privire la dreptul tratatelor Încheiată la Viena la 23 mai 1969. Publicată în ediția oficială a Monitorului Oficial „*Tratate Internaționale*”, volumul 4, pag. 53).

[244] Edictul de la Milano (la: Edictum Mediolanense). În Boicu Dragoș „*Edictul de la Milano –mai mult decât o convenție istorică*”. 212 p. Disponibil în: https://www. academia.edu// Edictul_de_la_Milano_ 313_mai_mult_ dec% C3%A2t_o_conven%C5%A3ie_istoric%C4%83

[245] Sancti Thomae de Aquino, *Summa theologiae*, I, q. 47, a. 1, trad. Wilhelm Dancă,. 2013. Disponibil în: http://www.corpusthomisticum.org/sth0000.html

Există și o etică a războiului, acea concepție coerentă, sistematică conexă cu normele de purtare a războiului. Etica creștină a șlefuit mult moravurile militare. În extremul orient samuraii erau sub incidența *Codului Bushido*, cod care în esență reglementa violența.

Primul război mondial a fost poate ultima răbufnire în concepția lui Jean Renoir când inamicii au respectat un cod al eticii războiului. Acum ne aflăm mai departe ca niciodată de idealurile unui război curat. Terorismul, mișcările de gherilă sunt un spectacol al degradării ființei umane iar etica militară ar fi o utopie. Și aici încheiem cu o întrebare retorică: Dreptul internațional umanitar Quo vadis?

În studiul său: „*Decalogul ca fundament al dreptului, o analiză juridică a poruncilor biblice"* drd. Ticu Mădălin Savu elaborează câteva reflecții ale Decalogului în dreptul intern. Autorul menționează faptul că religia și morala își găsesc expresia în drept[246]. Prima formă de justificare a dreptății legilor este de natură religioasă. Decalogul, „cele zece porunci date de Dumnezeu lui Moise pe muntele Sinai*"*, se grefează pe tipologia umană dar totodată capabilă de reviriment spiritual. Primele patru porunci sunt grefate pe Dreptul constituțional (*libertatea de gândire, de conștiință și de religie – art. 9 - CEDO și art. 10 - Carta drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene* coroborat cu *art. 8 al.. 1 din Constituția României* care consfințește pluralismul ca „*o condiție și o garanție a democrației constituționale"*. Cetățenii nu pot fi victime ale discriminării religioase (art..4 - *Constituția României*). Prin extensie, poruncile 6, 8 și 10 au reverberații în dreptul constituțional. În continuare, autorul face o corelație între *Decalog* și *Dreptul familiei*. Porunca a 5-a se corelează perfect cu legile interne, în special cu dreptul familiei.

Obligația de întreținere atât dinspre părinți către copii cât și dinspre copii către părinți este statuată în Codul civil. În continuare, autorul face corelația dintre *Decalog* și *Dreptul penal*. Porunca „*Să nu ucizi*" se referă la protecția vieții umane(art. *2 CEDO – dreptul la viață* – drept intangibil, fundamental, face parte din nucleul dur al convenției). În extensio în lumina acestei porunci se garantează dreptul la viață, dreptul la integritatea fizică și psihică a persoanei.(art. 22 al. 1 *Constituția României*).

Ecourile poruncii a 6 a se regăsesc în *Codul Penal*: infracțiuni de omor – (art. 174), omor calificat - (art. 175), omor deosebit de grav - (art. 176), pruncucidere – (art. 177), ucidere din culpă – (art. 178). Tot în lumina poruncii a 6 a autorul ridică problema sinuciderii, eutanasiei, avortului.

[246] Ticu Mădălin-Savu, Articol, „Decalogul ca fundament al dreptului (O analiză juridică a poruncilor biblice). Disponibil în https://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2005/ RSJ34/0206TicuM.pdf.

Porunca a 7 a *„Să nu fii desfrânat*" este un îndemn spre echilibru în sensul evitării greșelilor în orice domeniu. În Codul Penal sunt incriminate: violul (art. 197), act sexual cu un minor (art. 198), seducția (art. 194), perversiunea sexuală (art. 201), incestul (art. 203), hărțuirea sexuală, prostituția (art. 328) și proxenetismul (art. 329). De asemenea sun incidența poruncii a 7 a cade și bigamia (art. 303) și adulterul (art. 304).

Ecourile poruncii a 8 a din decalog „*Să nu furi*" se regăsesc în art. 208 *Cod penal*. Furtul poate lua aspect de formă simplă sau calificată – circumstanțe agravante. Subsecventă furtului este acțiunea de tâlhărie (art. 211 Cod penal)[247].

Porunca a 9-a incriminează mărturia mincinoasă (art. 260 Cod penal).

Porunca a 10- a nu vizează raportul dintre om – divinitate și nici raportul dintre om și om, ci face o introspecție mai profundă în individualitatea meschină și plină de dorințe a omului, în proiecția stărilor subconștiente, afectiv – volitive, ce fac obiectul psihanalizei. Esența poruncii nu se adresează faptelor ci gândurilor predispoziției umane. Când dorințele imorale devin fapte atunci se depășește sfera legalității.

Poruncile biblice sunt un sistem de reguli a căror respectare asigură minimum de stabilitate, de normalitate relațională, sunt un ghid moral de sorginte divină, exprimă un fundament juridic, social, religios și filosofic. Comandamentul biblic este „ *iubirea care obligă*, *care implică dialectica singulară a autonomiei și heteronomiei*". Acest surplomb permanent al comandamentului divin asupra legilor umane. În continuare în cadrul subiectului " *Decalogul – lege divină universală divină. Reflecții normativ – doctrinare în dreptul intern și dreptul internațional public*", am făcut o corelație între porunca „*Să nu ucizi*" și Dreptul internațional public.

În tratatul *„Drept internațional public*", ediția a IV a(revăzută și adăugită) profesorii universitari Nicolae Osmochescu, Alexandru Burian, Oleg Balan, Natalia Suceveanu, Diana Sârcu, Olga Dorul, Victoria Arhiliuc și Vitalie Gamurari, fac o incursiune în materia infracțiunilor internaționale. În cap.XX al tratatului *(Dreptul internațional penal*) prof. univ. dr. Oleg Balan enumeră ca infracțiuni internaționale crimele de război, crimele contra umanității și crimele contra păcii, infracțiuni conexe de altfel cu porunca „*Să nu ucizi*" din Decalog. *Crimele de război* sunt un pilon fundamental al dreptului internațional actual și sunt condamnabile pe temeiuri morale, laice sau religioase. Crimele de război sunt violări grave ale legilor și obiceiurilor războiului, fiind incriminate de legile internaționale.

[247] Noul cod penal din România din 17 iulie 2009. Legea nr. 286. Publicat în Monitorul Oficial nr. 510 din 24 iulie 2009.

Crimele contra umanității au fost pentru prima dată consacrate în statutul *Tribunalului militar internațional* de la Nurenberg, instanță constituită pentru a-i judeca pe liderii naziști la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial. Crimele contra umanității sunt comise împotriva populației civile înainte, în timpul războiului precum și persecuțiile pe diferite motive. S-a realizat o distincție clară între infracțiunea de crime contra umanității și cea de crime de război. Crima contra umanității se caracterizează prin valorile importante pe care le ocrotește, prin pericolul social ridicat pe care îl reprezintă, dar și prin intenția urmărită de către autor. Cea mai gravă crimă contra umanității este crima de genocid, fiind reglementată distinct de celelalte crime contra umanității. Noțiunea de genocid a fost promovată în 1933 de către Raphael Lenkin[248] la *Conferința Internațională de Drept penal*. Genocidul este infracțiune internațională atât pe timp de război cât și pe timp de pace. În continuare autorul aduce în discuție termenul de genocid cultural. Atât crimele de război cât și crimele contra umanității sunt imprescriptibile. Crimele contra păcii numite și crime de agresiune sunt definite pentru prima dată în statutul tribunalului internațional penal de la Nurenberg. Conex cu principiul neagresiunii este noțiunea de forță care cuprinde de fapt războiul de agresiune fiind crimă contra păcii. Calitatea de subiect cât și de obiect al agresiunii sunt statele.

Principiul neagresiunii cuprinde și interdicția propagandei de război. Excepție de la principiul neagresiunii fac trei situații:

- Cazul de autoapărare - legitimă apărare;
- În situația popoarelor care luptă pentru independență contra dominației străine;
- În cazul aplicării măsurilor de constrângere stabilite de Consiliul de securitate ONU.

În concluzie în cadrul acestui studiu am evidențiat importanța decalogului în domeniul juridic, decelând spațiul de acțiune a legii divine atât în dreptul intern cât și în dreptul internațional public, subliniind totodată sorgintea divină a legilor umane.

[248] Raphael Lemkin (în poloneză *Rafał Lemkin)* a fost un avocat de descendență poloneză-evreiască, cunoscut pentru conturarea cuvântului genocid și inițierea Convenției privind genocidul. Lemkin a inventat cuvântul genocid în 1943 sau 1944, de la *genos* (în greacă: familie, trib sau rasă) și *-cide* (în latină: ucidere)

CONCLUZII

În Capitolul I intitulat „*Reflecții teoretice și normative cu privire la impactul religiei asupra Dreptului internațional Public* ” am evidențiat următoarele aspecte[249] :

1. Doctrina, hotărârile jurisdicționale internaționale, actele interne, ale organizațiilor internaționale și actele unilaterale ale statelor în concepția autorilor menționați în prezentul capitol pot constituie izvoare auxiliare ale dreptului internațional public.

2. Religia prin cadrul legislativ internațional constituie un domeniu de interes general în materia izvoarelor auxiliare ale dreptului internațional public.

3. Relațiile internaționale bisericești se reflecta în legăturile interreligioase ca o expresie a comuniunii creștine pe plan internațional și în tratatele încheiate de instituția Bisericii - a se vedea concordatul ca varietate a tratatului internațional precum și prevederile Uniunii Europene cu privire la culte.

4. Diplomația ecleziala trebuie sa militeze pentru promovarea valorilor moral-religioase într-o lume puternic secularizată, fiecare religie apărându-și principiile consfințite doctrinar dar promovând simultan și toleranta religioasă pe principiul unității în diversitate și a ecumenicității.

5. Putem afirma faptul ca religia influențează multe ramuri ale Dreptului internațional Public, dreptul internațional umanitar, dreptul internațional penal, instituția tratatelor, relațiile diplomatice, statul ca entitate primară și în general ordinea juridica internațională

Făcând o interferență între izvoarele auxiliare ale dreptului internațional public și religie, am constatat că se influențează reciproc și finalmente constituie un corp comun.

[249] Dogaru, D., Dănișor,C., *Drepturile omului şi libertăţile publice*, Ed. Europa Lugoj, 1997. 257 p.

CAPITOLUL II

DREPTURILE ȘI LIBERTĂȚILE FUNDAMENTALE ALE OMULUI – O ABORDARE TRIDIMENSIONALĂ: JURIDICĂ, INTERNAȚIONALĂ ȘI RELIGIOASĂ

1 DREPTUL LA CONȘTIINȚĂ ȘI RELIGIE ÎN REGLEMENTĂRILE INTERNAȚIONALE

Libertatea de gândire este protejată ca drept absolut în dreptul internațional al drepturilor omului, dar a primit puțină atenție de-a lungul anilor, fie în instanțe, fie în analize academice, în parte din cauza unei presupuneri că, gândurile noastre interioare nu erau la îndemâna oricui. Cu toate acestea, evoluțiile recente în tehnologie sunt din ce în ce mai mari oferind noi modalități de a accesa, modifica și manipula gândurile noastre în moduri pe care nu le visasem anterior posibil. Se argumentează că există o nevoie urgentă de a explora și defini domeniul de aplicare al dreptului la libertatea de gândire în lumina această nouă și să dezvoltăm cadre juridice puternice pentru a ne proteja libertatea de gândire pentru viitor.

Dreptul internațional al drepturilor omului oferă un cadru pentru rezolvarea practică a situațiilor în care libertatea religioasă sau de credință pare a intra în conflict cu alte drepturi sau există pretenții concurente pentru protecția libertății de religie sau credință. Pot fi derivate mai multe principii interdependente jurisprudenței.

Acestea includ principiile: nediscriminării, neutralități și imparțialității statului; respectului față de ceilalți; pluralismului și toleranței; autonomie instituțională și personală; proporționalității, intr-o ierarhie a drepturilor; buna credință și reciprocitatea precum și respectul reciproc.

1. Libertatea de gândire

Libertatea de gândire este o bază esențială a cadrului internațional al drepturilor omului. Spre deosebire de multe alte drepturi, cum ar fi dreptul la viața privată, care permit restricționarea în anumite circumstanțe, există un drept absolut de a gândi ceea ce îți place în „*forum internum* ”[250] sau spațiul interior al minții tale. Această libertatea inviolabilă a fost descrisă drept „*fundamentul societății democratice*”[251] și „*baza și originea tuturor celorlalte drepturi* ”[252]. El este legat de dreptul corespunzător la libertatea de exprimare și opinie care oferă fundalul social, crucial pentru gândirea critică și intelectuală. Natura absolută a dreptul reflectă importanța sa fundamentală, dar lipsa dezvoltării dreptului înseamnă că este dificil de stabilit sfera sa exactă într-o lume în schimbare rapidă.

Protejat alături de libertatea de religie, credință, conștiință și opinie, dreptul internațional al drepturilor omului face o distincție între aspectul intern al dreptului - dreptul de a gândi sau de a crede ceea ce îți place în forul interior al minții tale - și manifestarea dreptului. Este acel aspect intern care este acum sub amenințare. Libertatea de gândire include libertatea de a ne păstra gândurile private, astfel încât să nu poată să fie constrâns să îl dezvăluie; eliberarea de îndoctrinare sau influență asupra conștientului sau subconștientului nostru, a minții prin manipulare; și o interdicție de a penaliza o persoană pentru gândurile sau opiniile sale.

Dar în ciuda puterii aparente de protecție conținute în drept, s-a făcut puțin pentru a dezvolta cadrele legislative și de reglementare pentru a se asigura ca apărarea dreptului la libertatea de gândire este reală și eficienta într-un context modern.

Statele semnatare ale convențiilor internaționale privind drepturile omului sunt obligate să respecte dreptul, dar și să respecte protecția pe toți cei din jurisdicția lor de interferența cu acest drept. Aceasta înseamnă că guvernele au nevoie să se abțină de la utilizarea tehnicilor care interferează cu libertatea noastră de gândire, dar trebuie să facă și ele pași concreți pentru a ne proteja de interferențele sectorului privat în care se află o mare parte din tehnologie.

În timp ce legile și reglementările interne și regionale detaliate s-au dezvoltat în ultimele două decenii în ceea ce privește confidențialitatea și protecția datelor atât în sectorul public, cât și în cel privat din lume,ca răspuns la schimbările exponențiale aduse de internet și alte tehnologii, libertatea de gândire a rămas un punct orb în cadrul legal al dezvoltărilor digitale.

---

[250] Exemple limitate de lucrări academice pe această temă includ C. Bublitz și R. Merkel, *Un drept uman la autodeterminare mentală*, 2014

[251] Nolan v Rusia (2011).

[252] Rene Cassin, *Franța,* „*Articolul 18*”, în A. Eide și colab. (eds), Scandinavian University Press, 1992), p.266.

Vom argumenta că sunt necesare noi răspunsuri legale și politice de urgență pentru reglementarea și limitarea practicilor comerciale sau intervenții ale statului care riscă interferența cu libertatea de gândire.

Există mai multe domenii în care poate apărea utilizarea tehnologiei cu impact asupra libertății de gândire inclusiv politici, medicină, supraveghere, campanii publice, securitate și aplicare a legii, managementul riscurilor din sectorul privat și asigurări, marketing și publicitate. Dezvoltări în domenii precum neuro-știința ridică numeroase întrebări etice și juridice complexe legate de libertatea de gândire în medicină și justiție penală. Cercetătorii încep să exploreze aceste probleme într-o schimbare rapidă prin dezvoltarea conceptului de „*libertate cognitivă*" [253], *„dreptul la mental", autodeterminare* "[254] și disciplina neuroetică: „*un nou domeniu preocupat de beneficii și pericolele cercetării moderne asupra creierului și, prin extensie, cu implicațiile sociale, juridice și etice ale tratamentului sau care manipulează mintea*"[255].

Deși există o literatură academică limitată asupra subiectului, unii comentatori am căutat să distingem libertatea de gândire de „*libertatea cognitivă*" sau „*dreptul la mental*", *„autodeterminare*"[256] argumentând că este nevoie de un nou cadru al drepturilor omului care să acopere acest domeniu. Aceste concepte reprezintă dezvoltarea practică a contururilor libertății de gândire în secolul XXI. Nu este nevoie să proiectăm noi drepturi, dar avem nevoie de îndrumări juridice mai clare, dezvoltarea sensului dreptului la libertatea de gândire și opinie în contextul modern și a un cadru juridic mai detaliat pentru a-l proteja.

Amenințările tehnologice la adresa libertății de gândire provin din mai multe surse diferite și problema ce se ridică sunt probleme complexe.

[253] R. Boire, „*Despre libertatea cognitivă*", la http://www.cognitiveliberty.org/curriculum/ oncoglib_ 123. (Accesat la 12 mai 2020).
[254] Bublitz și Merkel *„Crime împotriva minților*" (2014)
[255] A se vedea http://www.cognitiveliberty.org/proj_neuro.html (Accesat la 12 mai 2020)
[256] Ibidem, n.154

2. Libertatea de gândire, internetul și Dreptul Internațional Public

Utilizarea internetului este acum omniprezentă. În 2011, într-un caz despre restricționarea accesului la internet pentru infractorii sexuali, *Înalta Curte din Anglia și Țara Galilor* a constatat că: „*Este interzisă, interzicerea generală a utilizării computerului sau a accesului la internet. Este disproporționat deoarece restricționează inculpatul la utilizarea a ceea ce este în prezent o parte esențială a vieții de zi cu zi pentru o mare parte din public, precum și o cerință de muncă.*”[257].

Nu ne mai putem imagina că ne trăim viața fără internet pentru a ne ajuta să găsim și să desfășurăm o muncă, să gestionăm relațiile noastre, finanțele, știrile și timpul liber. Accesul la internet este văzut ca un element crucial, ca un instrument pentru dezvoltarea socială și individuală. Fără smartphone-urile noastre, mulți dintre noi suntem, literalmente, pierduți.

Discuțiile despre drepturile omului și internet s-au concentrat în principal pe dreptul de acces la internet,[258] importanța sa în furnizarea unor informații pentru schimbul de idei și libertatea de exprimare[259], riscurile discursului de ură[260] și problemele legate de dreptul la viață privată și protecția datelor[261]. Aceste drepturi sunt toate legate de libertatea de gândire și libertatea de opinie prin faptul că reprezintă manifestările externe a gândurilor și opiniilor noastre.

Aleg să-mi folosesc libertatea de exprimare pentru a vă spune la ce mă gândesc sau pentru a avea acces la ideile altora. Dreptul meu la viața privată îmi oferă un spațiu în care îmi pot dezvolta personalitatea și practica mea fiind eu însumi. Dar aceste drepturi pot fi limitate în anumite circumstanțe și acest domeniu de limitare a dat naștere la o rețea complexă de drept și politici de reglementare, trasarea modurilor în care pot fi reduse în mod legitim.

Cu toate acestea, gândirea este o chestiune diferită. Dreptul de a gândi ceea ce îmi place în „ *forum internum* ” este absolut; nu poate exista nici-o justificare pentru interferență cu acesta. Odată ce o practică trece peste pragul de interferență cu mintea mea, nu poate fi permis. Prin urmare, i se acordă o protecție mai puternică în dreptul internațional al drepturilor omului, care reflectă legislația sa, importanță profundă pentru cine suntem ca indivizi și ca societăți. Dar pentru a-l proteja trebuie să definim unde este pragul și acest lucru devine din ce în ce mai puțin

---

[257] R. v Smith (Steven) [2011] (19 iulie 2019).
[258] A. Wagner, „*Accesul la Internet este un drept al omului?”* (11 ianuarie 2012) https://www .theguardian.com/ law/2012/(Accesat la 16.07.2020)
[259] Raportul raportorului special pentru libertatea de opinie și de exprimare, Frank La Rue din 16 mai 2011, http://www2.ohchr.org
[260] http://www.english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf (Accesat la 16.07.2020).
[261] *Ibidem*

clar. Paradoxal, prin natura absolută a dreptului de drept, ne-a determinat să ignorăm modalitățile prin care poate fi amenințat în practică.

Organizațiile internaționale și societatea civilă se confruntă cu această nouă lume și încearcă să se stabilească parametrii pentru înțelegerea drepturilor omului și a internetului. Dar potențialul pentru accesarea tehnologiei, manipularea și penalizarea gândurile și procesele noastre de gândire a primit foarte puțină atenție de la un omenire, din perspectiva drepturilor până în prezent. Într-un discurs puternic din 2012, profesorul Eben Moglen a dat un semnal de alarmă privind riscurile pentru libertatea de gândire și a evoluțiilor actuale[262], dar au fost puține urmări. Scara și viteza dezvoltărilor tehnologice legate de date, rețele și supraveghere este exponențial, Facebook tocmai a anunțat detalii despre dezvoltarea sa a unei „*interfețe de computer creier*" pe care speră că va putea să citească gândurile și să le transmită fără a fi nevoie să tastați sau să vorbiți – aceasta este o problemă pe care o ignorăm în pericolul nostru.

Consiliul Europei a publicat recent un „*Ghid pentru drepturile omului pentru utilizatorii de internet*"[263]. În timp ce ghidul afirmă că internetul este global și că accesul la acesta este uman corect, ceea ce este remarcabil este absența oricărei referințe sau analize a impactului potențial asupra dreptul absolut la libertatea de gândire, protejat în temeiul art . 9 din *Convenția europeană a drepturilor omului* sau dreptul la libertatea de opinie protejat conform art. 10. Nici aceste drepturi nu figurează în fișa informativă a cazului, legea privind noile tehnologii[264]. Este ca și cum impactul potențial asupra gândurilor noastre asupra tehnologiei pe care o folosim zilnic este ceva la care pur și simplu nu suportăm să ne gândim.

Din jurisprudența *Curții Europene a Drepturilor Omului* cu privire la art. 9, niciuna nu se referă direct la conceptul de libertate de gândire spre deosebire de ideile legate de religie, conștiință sau credință. Ce protecția absolută a dreptului la libertatea de gândire înseamnă, în practică, prin urmare, va depinde în mare măsura în ceea ce implică de fapt dreptul. Curtea, în evaluarea tipului de credințe protejate de art. 9, a adoptat o abordare relativ restrictivă. Pentru ca convingerile personale să se încadreze în art. 9 protecția trebuie să *„atingă un anumit nivel de coerență, seriozitate, coeziune și importanță "*și să fie astfel încât să fie luat în considerare, compatibil cu respectul pentru demnitatea umană. Cu alte cuvinte, credința trebuie să se raporteze la o *„cauză și un aspect substanțial al vieții și comportamentului uman"* și să fie

[262] Moglen, „De ce libertatea de gândire necesită mass-media gratuită și de ce mass-media gratuită necesită tehnologie gratuită", la https://re-publica.com/en/file/republica-2012-eben-moglen -freedom- thought-requires-free-media-0 (Accesat la 12 mai 2020)

[263]Consiliul Europei, „*Ghid pentru drepturile omului pentru utilizatorii de internet*", http://www .coe.int/en/web/internet-users-rights (Accesat la 16.07. 2020).

[264] Consiliul Europei, Fișă informativă privind jurisprudența și noile tehnologii (martie 2017), http://www.echr.coe.int/Documents/FS_New_technologies _ENG.pdf (Accesat la 16.07.2020).

considerat demn de protecție în democrația europeană și societate[265]. Dar gândirea în sine este diferită - nu se poate manifesta cu adevărat decât prin expresia care este protejat sub un alt drept limitat.

Într-un exemplu rar de jurisprudență care privește libertatea de gândire, *Comisia Europeană a Drepturile Omului* a constatat că, având în vedere „*cuprinzătorul concept de gândire*", dorința unor părinți de a pune numele copilului lor într-un anumit mod ar intra în sfera dreptului la libertatea de gândire[266]. Aceasta ar indica un domeniu larg de protecție pentru toate tipurile de gândire, indiferent dacă sunt banale sau profunde. Limitarea literară pe această temă[267] pare să sugereze că libertatea de gândire, conștiință și religie în art. 18 din *CEDO* luate împreună acoperă toate atitudinile posibile față de lume și societate care protejează *„Caracterul absolut al libertății unei stări interioare a minții"*[268]. Conceptul de „*gând*" este potențial cuprinzând lucruri precum stări emoționale, opinii politice și procese de gândire banale. Gândurile mele, decizia cu privire la ce culoare să mă îmbrac, ce șosetele, cum mă simt în legătură cu dimineața de luni sau gândurile mele asupra capitalului propriu, pedepsele, sunt toate capabile să intre în sfera libertății de gândire. Cu toate acestea, nu este clar ce înseamnă asta, în termeni practici, obligația de a-mi proteja libertatea de a mă gândi la aceste lucruri opuse, la drepturile mele de a acționa sau de a exprima aceste gânduri.

[265] Campbell împotriva Regatului Unit (1982
[266] Salonen împotriva Finlandei (1997)
[267] Deși este menționat în textele privind drepturile omului care acoperă articolul 9 din CEDO și articolul 18 din OHCHR și ICCPR, există puține analize aprofundate
[268] Scheinin, „*Articolul 18*", în A. Eide și colab. (eds), OHCHR: A *Commentary* (1992), pp.264-266.

3. Cum este protejată libertatea de gândire în Dreptul Internațional ?

Libertatea de gândire este un drept absolut consacrat în articolul 9 din *Convenția europeană a drepturilor omulu*i (*CEDO*), art. 18 din *Pactul internațional privind drepturile civile și politice* (*ICCPR*) și direct legat de libertatea de opinie în art. 0 din *CEDO* și art. 19 *din ICCPRP*, care este, de asemenea, considerat ca un drept absolut[269]. *Comitetul pentru Drepturile Omului,* în comentariul său general nr. 22[270] din, 21 din 1993 cu privire la articolul 18, explică domeniul de aplicare și natura absolută a dreptului:

1. *„Dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie (care include libertatea de a păstra convingerile) la articolul 18 (1) este profund; cuprinde libertatea gândurilor cu privire la toate problemele, convingerea personală și angajamentul față de religie sau credință, indiferent dacă este manifestat individual sau în comunitate cu ceilalți*". Comitetul atrage atenția statelor părți la faptul că libertatea de gândire și libertatea conștiinței sunt protejate în egală măsură cu libertatea religiei și a credinței. Caracterul fundamental al aceste libertăți se reflectă și în faptul că această dispoziție nu poate fi derogată, chiar și în timp de stare de urgență publică, așa cum se menționează la articolul 4 alineatul (2) din Pact....;
2. Articolul 18 distinge libertatea de gândire, conștiință, religie sau credință din libertatea de a manifesta religia sau credința. Nu permite niciun fel de limitări cu privire la libertatea de gândire și de conștiință sau asupra libertății de a avea sau de a adopta o religie sau credință la alegerea cuiva.

Aceste libertăți sunt protejate necondiționat, la fel ca dreptul tuturor să dețină opinii fără interferențe în articolul 19 alineatul (1). În conformitate cu articolul 18 alineatul (2) și 17, *„nimeni nu poate fi obligat să-și dezvăluie gândurile sau adeziunea la o religie sau credință. "*

Prin urmare*,* OHCHR a arătat foarte clar că libertatea de gândire și libertatea de opinie sunt drepturi absolute și nu poate exista o justificare legitimă pentru limitarea lor sau interferarea lor. *Consiliul Europei* prin ghidul său art. 9[271] și din CEDO clarifică, de asemenea, că dreptul la libertatea de gândire în „*forum internum* "este absolut și nederogabil.

În realitate, acesta ar trebui să fie cazul, indiferent de subiectul sau calitatea gândirii de gândurile despre ce să cumpăr și cum să votezi par a fi la fel de inviolabile.

---

[269] A se vedea, de asemenea, Comentariul general nr. 34 privind art. 19

[270] ICCPR / C / 21 / Rev.1 / Add.4 224 Revista europeană a drepturilor omului.

[271] Ghidul Consiliului Europei la articolul 9: *Libertatea de gândire, conștiință și religie*, http://echr.coe.int/ Documents /Guide_Art_9_ENG.pdf ([Accesat la 16.07.2020).

Ceea ce nu a fost explorat până acum este în ce ar interfera aceste libertăți cu aceste drepturi absolute în practică. Acolo unde trasăm linia în jurul a ceea ce este protejat în mod absolut ne va defini societățile viitoare. La fel ca comentariul general asupra libertății de gândire a fost elaborat în 1993 înainte de impactul potențial al internetului asupra gândirii individuale și sociale ar putea fi cu adevărat imaginate, cu greu s-ar putea aștepta să arunce multă lumină despre implicațiile practice ale dreptului în era internetului.

Acum că impactul tehnologiei asupra noastră în viața de zi cu zi, societățile noastre și mintea copiilor noștri încep să se cristalizeze, este nevoie urgentă de analizat dacă trăim într-o epocă în care ne dăm drepturile noastre inalienabile fără să mă gândesc cu adevărat la asta.

Datele pe care le ofer fără să vreau prin intermediul smartphone-ului meu, a rețelelor sociale și cumpărăturile online fac din ce în ce mai multă gamă de preferințe, emoții, puncte de vedere și înclinații mele sunt accesibile și deschis manipulării. Acest lucru ridică întrebări importante cu privire la adevărata anvergură a libertății gândirii în era internetului. Ce anume *„gândul”* necesită protecție? În ce moment datele noastre ajung dincolo de viața noastră privată și în gândurile noastre? Când se încrucișează sugestia sau convingerea linia către manipulare și spălarea creierului? Și putem fi vreodată considerați în mod corespunzător că oferim informați consimți la aceste practici?

Ceea ce poate fi extras din cadrul dreptului internațional este că dreptul are trei elemente cheie:

- dreptul de a nu-și dezvălui gândurile sau opiniile;
- dreptul de a nu avea manipulate gândurile sau opiniile cuiva;
- dreptul de a nu fi penalizat pentru gândurile cuiva [272].

Toate cele trei elemente sunt cruciale pentru asigurarea naturii absolute a dreptului și toate cele trei sunt potențial amenințată de evoluțiile tehnologice.

Având în vedere natura absolută a dreptului la libertatea de gândire, odată cu intervenția sau limitarea stabilit, va fi ilegal și nu poate fi justificat. Aceasta înseamnă că guvernelor li se interzice accesul acționând într-un mod care interferează cu libertatea de gândire și că aceștia au datoria de a ne proteja de ceilalți care caută să interfereze cu libertatea noastră de gândire. Aceasta ar trebui să includă obligația de a stabili adecvat cadre juridice și de reglementare pentru a împiedica sectorul privat să se

[272] B. Vermeulen, *„Articolul 9”* în P. van Dijk, F. van Hoof, A. van Rijn și L. Zwaak (eds), *Teoria și practica Convenției europene privind Drepturile omului*, ediția a 4-a (Cambridge: Intersentia Press 2006), p.752.

4. Libertatea de gândire într-o lume în schimbare

Ce înseamnă acordul nostru și colaborarea cu omniprezenta tehnologie și rețea în viața noastră, înseamnă libertate de gândire? S-ar putea spune că, în conformitate cu principiul că drepturile omului sunt *„instrumente vii”*[273] (Vezi *Anexa 7),* dreptul la libertatea de gândire și-a pierdut relevanța și rezonanța în societatea moderna? Cred că o astfel de perspectivă ar fi o trădarea a generațiilor anterioare care au luptat pentru drepturile noastre și a generațiilor viitoare pe care se bazează noi să le protejăm drepturile. Deși am putea întârzia să ne trezim la această problemă, ar trebui să vedem doctrina instrumentului viu ca o cale spre recunoașterea noilor amenințări la adresa dreptului nostru fundamental la libertate de gândire, oricare ar fi înfățișarea și ar stabili clar domeniul de aplicare al dreptului în acest nou context.

Acest lucru necesită o înțelegere a modului în care tehnologia interacționează în prezent cu gândurile noastre și procesele de gândire pentru a testa limitele interferenței cu libertatea de gândire. Și, de asemenea, necesită dezvoltarea unui cadru de înțelegere a riscurilor viitoare asociate cu evoluțiile tehnologice.

UNESCO, împreună cu organismul său consultativ, *Comisia Mondială pentru Etică, Cunoaștere Științifică și Tehnologie*, a dezvoltat o definiție funcțională a *„principiului precauției”* care se găsește în multe instrumente internaționale referitoare la evoluțiile științifice și în domeniul mediului: *„Când activitățile umane pot duce la un prejudiciu moral inacceptabil, care este plauzibil din punct de vedere științific, și în caz de incertitudine, trebuie luate măsuri pentru a evita sau diminua acel prejudiciu”*.

Vătămarea morală inacceptabilă se referă la vătămarea adusă oamenilor sau mediului înconjurător care amenință viața sau sănătatea umană sau grav și efectiv ireversibil sau inechitabil pentru generațiile prezente sau viitoare sau impuse fără luarea în considerare adecvată a drepturilor celor afectați.

Judecata plauzibilității ar trebui să se bazeze pe analiza științifică. Analiza ar trebui să fie continuă astfel încât acțiunile alese să poată fi revizuite.

Incertitudinea se poate aplica, dar nu trebuie să se limiteze la cauzalitate sau la limitele posibilului prejudiciu. Acțiunile sunt intervenții care sunt întreprinse înainte de apariția vătămării care urmăresc să evite sau să diminueze dauna. Ar trebui alese „*acțiuni proporționale cu gravitatea potențialului prejudiciu, cu luarea în considerare a consecințelor lor pozitive și*

[273] Tyrer împotriva Regatului Unit (1978) 2 OHCHR 1.

negative și cu o evaluare a moralei, implicațiile atât ale acțiunii, cât și ale inacțiunii. Alegerea acțiunii ar trebui să fie rezultatul unei proces de participări"[274].

Dezvoltările tehnologice care au capacitatea de a interfera cu libertatea noastră de gândire cad clar în cadrul *„prejudiciului moral inacceptabil"*. Acum este timpul să ne asigurăm că principiul precauției se aplică riguros la evoluțiile în curs în acest domeniu.

Protecția generală a datelor din Uniunea Europeană, Regulamentul aduce noi standarde în încercarea de a demonstra în viitor dreptul la protecția datelor în lumina progresele tehnologice în schimbare rapidă. Preambulul recunoaște că: „*Prelucrarea datelor cu caracter personal ar trebui să fie concepută pentru a servi omenirea. Dreptul la protecție de date cu caracter personal nu este un drept absolut; trebuie luat în considerare în raport cu funcția sa în societate și să fie echilibrat cu alte drepturi fundamentale, în conformitate cu principiul proporționalității".*

Prezentul regulament respectă toate drepturile fundamentale și respectă libertățile și principiile recunoscute în *Cartă*, așa cum este consacrat în tratate, în special *„respectul pentru viața privată și de familie, acasă și comunicații, protecția datelor cu caracter personal, libertatea de gândire, conștiință și religie, libertatea de exprimare și informare, libertatea de a desfășura o afacere, dreptul la un efectiv remediu și la un proces echitabil și diversitate culturală, religioasă și lingvistică."*[275]

Drepturile de fond ale regulamentului includ dreptul de a nu fi supus unui individ automat luarea deciziilor și profilarea datelor[276]. Dar protecția datelor și confidențialitatea pot fi limitate - o lege mai explicită care abordează potențialul tehnologiei de a interfera cu dreptul nostru absolut la libertatea de gândire este nevoie urgentă de gândire pentru a aborda riscurile.

[274] Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter personal și libera circulație a acestor date și abrogarea Directivei 95/46 / CE (Regulamentul general privind protecția datelor) (GDPR) http://ec.europa.eu/justice /data-protection/reform/files/regulation_oj_en.pdf (Accesat la 16.07.2020).
[275] GDPR alin.4
[276]GDPR art.22.

5. Protejarea libertății de gândire pentru viitor

Profesorul Eben Moglen spunea: *„Aceasta este ultima generație de creiere umane care se vor forma fără contact cu rețeaua ... . Omenirea va deveni un super-organism în care fiecare dintre noi nu este decât un neuron din creier ... În această generație, vom decide cum este organizată rețeaua. Din păcate, începem prost "* (Profesorul Eben Moglen 2012)[277].

Este timpul să începem să ne gândim la modul în care putem repara daunele deja făcute și să dovedim corect viitorul la libertatea de gândire. Acest lucru va necesita un efort concertat din partea avocaților, academicienilor, societății civile, guvernele, mass-media și profesioniștii din tehnologie, precum și publicul larg. Amenințările la adresa libertății de gândire provin atât din sectorul privat care dezvoltă modalități de monetizare a accesului la mintea noastră, cât și din agenții guvernamentale care caută modalități mai eficiente de a ne controla și monitoriza în numele securității. Ambii au interese puternice în accesarea gândurilor noastre și tehnologia dezvoltată pentru utilizare într-un domeniu va fi întotdeauna riscați să vă întoarceți la un alt scop, mai sinistru.

Obligația de a respecta drepturile omului înseamnă că statele trebuie să se abțină de la a interfera sau restrânge exercitarea drepturilor noastre. Obligația a proteja cere statelor să protejeze indivizii și grupurile împotriva încălcărilor drepturilor omului de către alții. Obligația de a îndeplini înseamnă că statele trebuie să ia măsuri pozitive pentru a facilita plăcerea omului și drepturile de bază. În raport cu dreptul la libertatea de gândire, aceste obligații înseamnă că statele nu le pot evita, responsabilități pur și simplu pentru că o mare parte din interferența provine din sectorul privat.

Ne place tehnologia, deoarece ne face viața mai ușoară. Ușurința care ne seduce în a dezvălui mai mult despre noi înșine pentru a obține mai mult în recompensă. Dar, ca societate și ca indivizi, dezvoltăm un toxic co-dependență de internet. Este ca și cum ai savura fast-food-ul fără a lua în considerare epidemia de obezitate sau impactul asupra mediului pe care îl provoacă. Acest lucru este deosebit de periculos, deoarece internetul nu este un spațiu independent și benign - este deținut de indivizi, corporații și state.

Din perspectiva libertății de gândire și a libertății de opinie, trebuie să luăm măsuri pentru a ne asigura că tehnologic dezvoltările sunt concepute pentru a servi omenirea, nu invers.

---

[277] Moglen, „*De ce libertatea de gândire necesită mass-media gratuită și de ce mass-media gratuită necesită tehnologie gratuită*", la https://re-publica.com/en/file/republica-2012-eben-moglen-freedom-thought-requires-free-media-0 [Accesat la 16.07.2020).

În sfera juridică, domeniul de aplicare al dreptului la libertatea de gândire trebuie dezvoltat astfel încât să se potrivească cu al nostru cu realitatea modernă.

Nu mai este suficient să o considerăm ca fiind dată prin principii juridice de nivel înalt. Avem obligația de a ne proteja drepturile fundamentale. Amenințarea tehnologică a dreptului la libertatea gândirii vine atât din supravegherea statului și activități conexe, cât și din sectorul privat. Ca tehnologie se dezvoltă, va deveni probabil disponibil la nivel global pentru a fi utilizat atât de sectoarele public, cât și privat. în timp ce dreptul la viața privată, protecția datelor și libertatea de exprimare au atras multă atenție în dezvoltarea legii și a internetului, dreptul la libertatea de gândire rămâne în mare parte neexplorat. Acolo este o necesitate urgentă pentru dezvoltarea politicii juridice și a cadrelor legislative și de reglementare la nivel național, la nivel regional și internațional care abordează acest decalaj.

Nu sunt convins de argumentele că este nevoie să se dezvolte noi drepturi legate de cognitiv, libertatea sau autodeterminarea mentală. Dreptul la libertatea de gândire este exprimat foarte puternic și absolut în dreptul internațional al drepturilor omului și nu văd niciun motiv să presupun că nu le acoperă sfera de cuprindere. Sugestia că un drept nou și limitat[278] ar trebui dezvoltat pentru a îndeplini noile realități din lume. Interferența cu stările noastre mentale mi se pare ca o modalitate de a ne dilua drepturile și de a submina importanța fundamentală și natura absolută a dreptului la libertatea de gândire.

Dar este nevoie de cartografiere dreptul în noul context și intersecția acestuia cu alte drepturi precum drepturile la viața privată și libertatea de exprimare, astfel încât să poată fi protejată corespunzător.

Problemele ridicate de necesitatea protejării dreptului la libertatea de gândire sunt profunde și complexe. Dreptul se confruntă cu noi provocări în fiecare zi într-o multitudine de câmpuri. A fost lăsat lateral atât de mult timp încât este nevoie de recuperare la definirea parametrilor dreptului și a cerințelor pentru protecția acestuia și împlinire. Acest lucru necesită atât reflecție, cât și acțiune. Organizațiile internaționale și regionale ar trebui să pună un nou accent pe protecția „*forum internum* ” în secolul XXI.

În timp ce eu nu cred că aici este o nevoie de noi drepturi, noi îndrumări despre ceea ce înseamnă dreptul la libertatea de gândire în modernitate în acest context este urgent necesar. La nivelul *ONU,* ar putea fi instituită o nouă procedură specială pentru a analiza noi amenințări la adresa autonomiei minții noastre. Îndrumări precum *Ghidul pentru oameni al Consiliului Europei*, drepturile pentru utilizatorii de Internet ar trebui actualizate pentru a include o

[278] Bublitz și Merkel, „*Crime împotriva minții* (2014) .p 64 .

examinare corespunzătoare a dreptului la libertatea de gândire. Dezvoltarea politicilor, promovarea și cercetarea drepturilor strâns legate de confidențialitate și protecția de date ar trebui să exploreze suprapunerea cu dreptul la libertatea de gândire și să utilizeze natura absolută a dreptul de a consolida protecția drepturilor în acest domeniu mai larg.

Oportunități de încorporare a argumentelor în jurul dreptului la libertatea de gândire, pe lângă confidențialitate și protecția datelor, în litigiile strategice ar trebui căutate practici provocatoare care interferează cu drepturile noastre pentru a cerceta granițele îndreptățiți și trageți la răspundere guvernele pentru lacunele din cadrul legislativ pentru a ne proteja.

Acolo unde o practică se simte greșită, dar nu putem găsi cadre adecvate pentru a o contesta, dreptul la libertatea de gândire ar trebui să ofere o platformă pentru a cere noi legi care să ne permită să facem ceea ce este real și eficient în contextul modern. Având în vedere viteza schimbărilor tehnologice și a progresului în acest sens problemele etice complexe, ar trebui să luăm în considerare necesitatea unui organism dedicat capabil să ofere supravegherea robustă a dezvoltărilor științifice și tehnologice care au potențialul de a interfera cu mintea și sugerând răspunsuri legale și politice adecvate pentru a face față schimbărilor pe măsură ce se întâmplă.

Este timpul să punem ferm dreptul la libertatea de gândire pe harta legală înainte de al pierde. În viziunea lui Moglen, *„pentru a întoarce lucrurile, avem nevoie de mijloace de comunicare gratuite pentru a proteja libertatea de gândire*". El oferă o imagine clară a ceea ce necesită media gratuită în era internetului - software gratuit, hardware gratuit și lățime de bandă gratuită. Dacă nu suntem capabili să controlăm și să schimbăm tehnologia la care accesăm, suntem, în esență, permițându-le acestor oamenilor care o dețin, să ne controleze. După cum spune el, crearea de rețele sociale posibilitatea unor tipuri de control social care anterior erau prea greoaie.

Suntem urmăriți în mod constant, monitorizați și preziși de media pe care o folosim. Dacă nu ne simțim confortabil să ne pierdem autonomia și să renunțăm la liberul nostru arbitru pentru cei care caută să monitorizeze și controlează gândurile, este timpul să acționăm.

Un prim pas în crearea unui media gratuit în acest sens contextul este de a stabili un cod clar de etică media care ar trebui să includă, ca principiu primar, „*nu supraveghează cititorul*"[279]. Ca societate, acest lucru ne cere să ne trezim la amenințare, să cerem un cadru etic și facem alegeri ca utilizatori care determină schimbarea. Trebuie să alegem să ne îndepărtăm de dealerii din supraveghere cărți, muzică și filme ce stimulează crearea de rețele sociale care nu ne

[279] Moglen, *„De ce libertatea de gândire necesită mass-media gratuită și de ce mass-media gratuită necesită tehnologie gratuită",* la https://re-publica.com/en/file/republica -2012-eben-moglen-freedom-thought-requires-free-media-0 [Accesat la 18 mai 2020].

exploatează și nu manipulează procesele de gândire. Pentru a face acest lucru, în realitate, va trebui să avem alegeri libere.

Conștient social, dezvoltatorii vor fi în centrul acestei mișcări și guverne care recunosc valoarea democrației ar trebui să promoveze aceste evoluții prin crearea de cadre juridice și politice care să permită crearea unui sistem digital care lucrează pentru omenire.

În concluzie, dreptul la libertatea de gândire a rămas în spatele discursului despre drepturile omului și internet până acum. Este ca și cum nu putem suporta să acceptăm că gândurile noastre nu pot fi ale noastre, la care cineva ar putea ajunge în mintea noastră și manipulăm modul în care vedem lumea. Este o idee insuportabilă. Confidențialitate de date și legea privind protecția ne va proteja până acum drepturile și sunt expuse riscului de diluare. Oamenii pot fi *blazati* despre intimitatea lor într-un mod în care s-ar putea să nu fie în legătură cu liberul lor arbitru. Sugestii pe care trebuie să le proiectăm noi, drepturile limitate de a proteja spațiul mental arată cât de departe putem ajunge să acceptăm că unele interferențe cu mintea noastră poate fi acceptabilă. Aceasta este o pantă alunecoasă. Pe măsură ce tehnologia progresează, proiectarea vizează funcționarea minții noastre. Noile invenții caută să creeze interfața finală între mintea și mașina. Libertatea de gândire necesită mass-media gratuită și, în același timp, nu ar trebui să acceptăm niciodată că mass-media gratuită ne cere să renunțăm la libertatea noastră de gândire.

Moglen ne spune *„Suntem ultima generație care a trăit de ambele părți ale diviziunii tehnologice - noi suntem ultima șansă. O dăm pentru comoditate.* ”[280] Are dreptate.

Confortul tehnologic poate fi atât de seducător, cât și dependent, dar este timpul ca noi, atât ca societăți, cât și ca indivizi, să ne folosim libertatea de gândire și să ia măsuri concrete pentru a-l proteja înainte de a-l pierde pentru totdeauna.

[280] *Ibidem.*

II. DREPTUL LA LIBERTATEA RELIGIEI SAU CREDINTEI SI INTERSECTIA ACESTUIA CU ALTE DREPTURI

În acest subcapitol vom examina modul în care dreptul la libertatea religioasă sau credința se intersectează cu alte drepturi ale omului, inclusiv drepturile la libertatea de exprimare, la libertatea de adunare și să fie protejat de discriminare și discursuri de ură.

Voi examina în special tensiunea dintre libertatea religioasă, ceea ce este o chestiune atât de controversă atât în plan juridic, cât și politic, atât în Europa și în alte părți. În special, unele organizații și comentatori creștini au descris legea anti-discriminare ca fiind în conflict direct cu dreptul la libertatea religioasă sau credința. Astfel de argumente sunt exprimate din ce în ce mai mult în termenii „*dreptului"* afirmat al religiosului, drepturile omului și legea egalității, așa cum este articulat în *Convenția europeană a drepturilor omului*, *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene* și tratatele relevante ale *Națiunilor Unite* precum și declarații și interpretări autoritare ale acestor instrumente de către instanțele competente și organele tratate.

Dreptul la libertatea religiei sau credinței este un drept fundamental al omului recunoscut în toate tratatele privind drepturile omului. Articolul 18 *din Declarația universală a drepturilor omului* (OHCHR) adoptată *de Organizația Națiunilor Unite* în 1948, articolul 18 alineatul (1) din *Pactul internațional privind drepturile civile și politice* 1966 și articolul 9 alineatul (1) din *Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și Libertățile fundamentale 1950* (CEDO) garantează toate libertatea de gândire, conștiință și religie.

Toate trei afirmă că aceasta include libertatea de a-și schimba religia sau credința și libertatea, fie singur, fie în comunitate cu alții și în public sau în privat, pentru a-și manifesta religia sau credința, în închinare, predare, practică și respectare.

Există, de asemenea, *Declarația ONU privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare bazat pe religie sau credință din 1981* („*Declarația despre religie sau credință*"). Articolul 1 al acestuia este foarte similar la garanțiile de mai sus de libertate religioasă sau de credință; în plus, afirmă că „*acest drept va include libertatea de a avea o religie sau orice altă credință la alegerea sa "* și determină, la articolul 1 alineatul (2), că *„nimeni nu va fi supus unei constrângeri care i-ar afecta libertatea de a avea o religie sau o credință la alegerea lui*".

În cadrul *UE, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene*, care devine obligatorie prin *Tratatul de la Lisabona*, conține și dreptul la libertatea de gândire, conștiința și religia din articolul 10, care face ecou cu articolului 9 alineatul (1*)* CEDO. *Orientările UE*

privind promovarea și protecția libertății de religie sau credință reflectă toate cele menționate mai sus în standarde internaționale[281].

Niciunul dintre instrumentele internaționale care garantează libertatea religiei și a credinței nu oferă o definirea acestor termeni. *Comitetul pentru Drepturile Omului*, într-un comentariu general asupra articolului 18 (ICCPR), a declarat că acest articol protejează *credințele teiste, non-teiste și ateiste*, precum și dreptul de a nu profesa nici-o religie sau credință; că termenii „*religie"* și „*credință*" trebuie să fie în linii mari interpretat; și că articolul 18 nu este limitat în aplicarea sa la religiile tradiționale sau la religii și credințe cu caracteristici instituționale sau practici analoage cu cele ale religiilor tradiționale[282].

Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) a dat, de asemenea, o interpretare largă a sensului credința religioasă. Sunt acoperite toate religiile și credințele tradiționale, dar și *credințele nereligioase ca pacifism, veganism și ateism*.[283]. În plus, convingerile sau credințele religioase sau filozofice sunt protejate dacă ating un anumit nivel de conștiință, seriozitate, coeziune și importanță; sunt demni de respect într-o societate democratică; nu sunt incompatibile cu demnitatea umană; nu intră în conflict cu drepturi fundamentale; și, se raportează la un aspect important și substanțial al vieții și comportamentului uman[284]

[281] Consiliul Uniunii Europene, Orientările UE privind promovarea și protecția libertății religioase sau credință (adoptat la 24 iunie 2013).
[282] Consiliul pentru Drepturile Omului Comentariul general 22, Dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie (art. 18), alin. 2.
[283] Pacifism: *Arrowsmith împotriva Regatului Unit*, nr. 7050/75, 12 octombrie 1978; *veganism: W v UK*, No. 18187/91, 10 februarie 1993; *Ateism: Angeleni împotriva Suediei*, nr. 10491/83, 3 decembrie 1986
[284] *Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit*, nr. 7511/76 și 7743/76, 25 februarie 1982, alin. 36.

1. Limitări și restricții privind dreptul la libertatea religioasă sau de credință

Conform dreptului internațional al drepturilor omului, libertatea religioasă sau de credință are două componente. Primul este dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie, ceea ce înseamnă dreptul de a deține sau de a schimba religia sau credința cuiva și care nu poate fi restricționată în niciun caz. Al doilea este dreptul de a-și manifesta religia sau credința, care, în conformitate cu articolul 9 alineatul (2) din *CEDO* și cu articolul 18 alineatul (3) din *ICCPR*, să fie restricționat, dar, numai dacă restricția este prescrisă de lege și este necesară - articolul 9 alineatul (2) adaugă aici, *„într-o societate democratică"* - pentru protecția siguranței publice, a sănătății publice sau a moralei sau pentru protecția drepturilor și libertăților altora. *CEDO* a considerat că „*este necesar într-un mod democratic în societate*" înseamnă că interferența trebuie să îndeplinească o nevoie socială urgentă și trebuie să fie proporțională scopul legitim urmărit. Aceasta înseamnă că trebuie să existe o relație rezonabilă între scopul restricției și mijloacele utilizate pentru atingerea acestui scop (a se vedea secțiunea 4 pentru discuții despre principiul proporționalității) [285].

Statele membre ale *CEDO* se bucură de o marjă de apreciere atunci când decid cum să pună în aplicare *CEDO.* Drepturile și libertățile convenției, sub rezerva jurisdicției supreme de supraveghere a *CEDO.* Curtea a stabilit că statele se bucură de „*o marjă largă de apreciere în stabilirea modului cum își îndeplinește responsabilitățile sale ca organizator neutru și imparțial al vieții religioase, asigurând în același timp satisfacerea cât mai deplină a libertății religiei sau a credinței, care este în concordanță cu respectul pentru drepturile și libertățile altora.*"[286]

Articolul *18 DUDH* nu menționează nici-o limitare, dar articolul 29 (2*), DUDH* permite aceste limitări în exercițiu, dacă drepturile și libertățile care sunt stabilite de lege sunt *„numai pentru scopul asigurării recunoașterii și respectării cuvenite a drepturilor și libertăților altora și a îndeplinirii cerințele corecte ale moralității, ordinii publice și bunăstării generale într-un cadru democratic în societate"*. În ceea ce privește limitările, *Declarația privind religia* sau credința prevede același lucru ca și articolul 18 (3) *ICCPR.*

Conform articolului 52 alineatul (1) *Cartea Drepturilor fundamentale în UE*, orice limitare a exercitării drepturilor și libertăților trebuie să fie prevăzută de lege și, sub rezerva principiului proporționalității, poate fi făcută numai dacă este necesar și îndeplinește cu adevărat

[285] *Handyside împotriva Regatului Unit* nr. 5493/72, 7 decembrie 1976, par. 49.
[286] M. Evans (2009) *Manual privind purtarea simbolurilor religioase în zonele publice* (Strasbourg: Consiliul din Europa / Martinus Nijhoff) 83-84.

obiectivele de interes general recunoscute de Uniune sau nevoia de a proteja drepturile și libertățile altora. Articolul 54 *Carta EU* stabilește că drepturile care corespunde drepturilor din *CEDO* au același sens și domeniu de aplicare ca și sub *CEDO.*

2. Dreptul la nediscriminare

Dreptul de a fi liber de discriminare este un drept fundamental al omului recunoscut în toate domeniile majore, tratate internaționale privind drepturile omului.

DUDH începe, la articolul 1, cu: *„Toate ființele umane sunt născut libere și egale în demnitate și drepturi”*. Articolul 2 dă dreptul tuturor să se bucure de drepturi și libertățile din Declarație „*fără distincții de niciun fel, precum rasa, culoarea, sexul, limba, religie, opinie politică sau de altă natură, origine națională sau socială, proprietate, naștere sau alt statut*”. Articolul 7 declară că: „*Toți sunt egali în fața legii și au dreptul, fără nici-o discriminare, de a fi egali sub protecția legii ...* ”[287].

Alte instrumente *ONU* conțin, de asemenea, clauze de egalitate sau nediscriminare; de exemplu, articolul 2 *ICCPR* și articolul 2 din *Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale* care sunt similare cu articolul 2 *din DUDH. ICCPR* conține, de asemenea, o interdicție de discriminare la articolul 26, care declară că legea ar trebui să interzică discriminarea și să garanteze egalitatea și eficacitatea protecția împotriva discriminării.

CEDO conține o clauză de nediscriminare la articolul 14: *„Accesul la drepturilor și libertățile prevăzute în prezenta convenție vor fi asigurate fără discriminare pe motive, cum ar fi sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinie politică sau de altă natură, origine națională sau socială, asociație cu minoritate națională, proprietate, naștere sau alt statut ”*.

Cu toate acestea, în ciuda listei extinse de motive interzise, articolele 2 din *DUDH, ICCPR și Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale și 14 CEDO* nu oferă un drept independent la nediscriminare. Ei asigură doar plăcerea drepturile și libertățile în instrument fără distincție sau discriminare.

Prin urmare, discriminarea nu poate fi contestată decât în raport cu alte drepturi și o victimă a discriminării nu pretinde o încălcare a articolului anti-discriminare singur. Există două excepții de la aceasta: articolul 26 *ICCPR* care oferă un drept independent care poate fi invocat fără a fi necesar să fie legat de acesta, un alt drept protejat; și *Protocolul 12 CEDO,* care interzice discriminarea în „*accesul liber la orice drept prevăzut de lege”*". Cu toate acestea, deși Protocolul a intrat în vigoare în 2005, doar 18 din cele 47 de state ale *Consiliului Europei* l-au semnat și ratificat.

Toate instrumentele menționează *„religia”* drept unul dintre motivele neinterzise. Dar interzic și ele discriminarea pe motiv de orientare sexuală și identitate de gen? *OHCHR* a

[287] *Toonen împotriva Australiei* (488/1992) CCPR / C / 50 / D / 488/1992, 1-3 IHRR 97 (1994), alin. 8.7.

considerat că *„sexul”* la articolul 2 alineatul (2) și la 26 *din ICCPR* include orientarea sexuală, în timp ce *Comitetul pentru probleme economice, sociale și drepturile culturale (CESCR),* care supraveghează *ICESCR*, a indicat, de asemenea, că orientarea sexuală, discriminarea este acoperită de articolul 2 alineatul (2) și articolul 3 (privind drepturile egale între bărbați și femei)[288]. Identitatea de sex a fost menționată și de ambele comitete[289]. Astfel, discriminarea pe motive de religie, orientarea sexuală și identitatea de gen sunt interzise în mod expres de instrumentele *ONU.*

CEDO a decis că discriminarea pe motiv de orientare sexuală este reglementată de articolul 14.[290]. Este important de menționat aici că *CEDO* a susținut, de asemenea, că relațiile de același sex intră sub incidența domeniul de aplicare al articolului 8 al Convenției, care protejează dreptul la respect pentru familie și pentru persoane private, viață, casă și corespondență.[291]. Prin urmare, în cazurile de discriminare de orientare sexuală, articolul 14 poate fi invocat împreună cu articolul 8. Curtea a luat decizii similare în ceea ce privește *„ sexul, identitate de gen sau a fi transgender*”[292]. *CEDO* a confirmat, de asemenea, că discriminarea în temeiul articolului 14 poate fi justificată. A susținut că principiul egalității de tratament din articolul 14 este încălcat numai dacă distincția nu are niciun obiectiv și justificare rezonabilă. Pentru a fi justificat, o diferență de tratament nu trebuie să urmărească doar legitim scopul, dar trebuie să existe și o relație rezonabilă de proporționalitate între mijloacele angajat și scopul căutat să fie realizat.[293]

Ca și în cazul justificării prevăzute la articolul 9, *CEDO* a susținut, de asemenea, că statele se bucură de *„o anumită marjă de apreciere în evaluarea dacă și în ce măsură diferențele în situații altfel similare justifică un tratament diferit”*[294]. Aceasta înseamnă că statele au o anumită discreție în a decide asupra justificării și asta pentru că autoritățile naționale sunt considerate a fi mai bine plasate în acest sens. Dar *CEDO* este cea care dă hotărârea finală.

Cu toate acestea, lățimea discreției acordate statului nu este întotdeauna la fel și depinde dacă un temei de discriminare este considerat *de CEDO* ca fiind *„suspect”* sau nu. *CEDO* va

---

[288] A se vedea CESCR, Comentariul general nr. 14 (dreptul la cel mai înalt standard de sănătate atins), 2000, alin. 12:
Comentariu general nr. 15 (dreptul la apă), 2002, alin. 18; Comentariu general nr. 18 (dreptul la muncă), 2005, alin. 12; și, Observația generală nr. 20 (Nediscriminarea drepturilor economice, sociale și culturale), 2009, alin. 32.
[289] A se vedea, de exemplu, observațiile finale ale HRC privind Irlanda (CCPR / C / IRL / CO / 4), para. 7 și în Statele Unite Regatul (CCPR / C / GBR / CO / 6), la alin. 5; și, CESCR, Comentariu general nr. 20 (n 8), alin. 32.
[290] A se vedea, de exemplu, *Salgueiro da Silva Mouta împotriva Portugaliei,* nr. 33290/96, 21 decembrie 1999
[291] A se vedea, de exemplu, *Dudgeon împotriva Regatului Unit*, nr. 7525/76, 22 octombrie 1981; *Smith și Grady împotriva Regatului Unit*, nr. 33985/96 și 33986/96 27 septembrie 1999.
[292] Articolul 8: *B împotriva Franței,* nr. 13343/87, 25 martie 1992; Articolul 14: *PV împotriva Spaniei,* nr. 35159/09, 30 noiembrie 2010.
[293] *Caz referitor la anumite aspecte ale legilor privind utilizarea limbilor în învățământ în Belgia împotriva Belgiei* nr.1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 și 2126/64, 23 iulie 1968, în temeiul LEGII, B alin. 10.
[294] *Willis împotriva Regatului Unit,* nr. 36042/97, 11 iunie 2002, alin. 39.

examina mai mult diferența de tratament din motive suspecte, cu atenție și necesită motive foarte importante înainte de a constata că discriminarea pe aceste motive este justificată. *CEDO* a susținut că orientarea sexuală este un motiv suspect și, prin urmare, este foarte importantă și sunt necesare motive, înainte ca tratamentul diferit din acest motiv să fie considerat justificat[295].Nu este clar din jurisprudență dacă Curtea consideră că religia este un motiv suspect, întrucât nu toate jurisprudența relevantă se referă în mod expres la testul *„motivelor foarte grele"*[296].

În cadrul *UE*, articolele 20 și 21 din *Carta UE* conțin un drept la egalitate și nediscriminare. *Uniunea Europeană* a adoptat, de asemenea, o directivă care interzice discriminarea pe motive printre altele, religie sau credință și orientare sexuală [297]. Cu toate acestea, prezenta directivă se aplică numai în zona de ocuparea forței de muncă și ocupație, inclusiv formarea profesională.[298]. Identitatea de gen nu apare ca o discriminare motivată în oricare dintre dispozițiile *UE* împotriva discriminării. Cu toate acestea, *Curtea de Justiția a UE* (*CJUE*) a considerat că discriminarea pe motiv de identitate de gen se încadrează în interzicerea discriminării sexuale[299]. Până în prezent, *CJUE* nu a luat nici-o decizie cu privire la religie discriminare sau în orice caz în care protecția împotriva discriminării religioase se confruntă cu protecția împotriva discriminării de orientare sexuală.

Directiva 2000/78 / CE și alte măsuri antidiscriminare ale *UE* fac distincție între direct și discriminare indirectă. Discriminarea directă are loc atunci când o persoană tratează mai puțin o altă persoană favorabil decât tratează sau ar trata pe alții din cauza unui teren protejat. Indirect - discriminarea implică aplicarea unei dispoziții, criterii sau practici la care se aplică fiecare în același mod, dar care pune persoanele cu o anumită caracteristică la un anumit dezavantaj și care nu este un mijloc proporțional de atingere a unui scop legitim.

Conform legislației *UE*, discriminarea directă nu poate fi, în general, justificată, cu excepția anumitor circumstanțe prevăzute de *Directivele - cerințe profesionale autentice*[300] și

---

[295] A se vedea: *Smith și Grady împotriva Regatului Unit* (n 11) punctul 94; *SL împotriva Austriei*, nr. 45330/99, 9 ianuarie 2003, par. 29 *; Karner v Austria*, nr. 40016/98, 24 iulie 2003, par. 37; *EB împotriva Franței*, nr. 43546/02, 22 ianuarie 2008, par. 91

[296] A se vedea în acest sens: E. Howard (2012) *Legea și purtarea simbolurilor religioase: interdicții europene asupra purtării simboluri religioase în educație* (Londra și New York: Routledge) 115-116 și autorii și cazurile sesizate acolo.

[297] Directiva 2000/78 / CE Stabilirea unui cadru general pentru egalitatea de tratament în muncă și ocupare [2000] JO L 303/16. Această directivă interzice, de asemenea, discriminarea cu handicap și vârstă.

[298] Există un proiect de directivă pentru extinderea acestei protecții (COM (2008) 426) la alte domenii, cum ar fi accesul la bunuri și servicii, educație și protecție socială, dar acest lucru nu a fost adoptat până în prezent.

[299] A se vedea: *P v S și Cornwall County Council* C-13/94 [1996]; *KB v Pensiile Serviciului Național de Sănătate* [2004] și, *Sarah Margaret Richards împotriva secretarului de stat pentru muncă și pensii* [2006]. Acest lucru a fost confirmat acum în considerentul 3 din Preambulul Directivei 2006/54 / CE.

[300] Articolul 4 alineatul (2) Directiva 2000/78 / CE permite statelor membre să acorde scutiri pentru biserici și organizații cu un etos bazat pe religie sau credință. Această scutire permite diferența de tratament bazată, arată,

acțiune pozitivă. Cu toate acestea, ca definiție *CEDO* a considerat că atât discriminarea directă, cât și cea indirectă sunt reglementate de articolul 14. A susținut, de asemenea, că Protocolul 12 ar trebui interpretat în același mod ca și articolul 14[301]. Dar, conform articolului 14, testul justificării este aplicabil atât discriminării directe, cât și indirecte. *PIDCP* și *ICESCR,* de asemenea, par să includă discriminarea directă și indirectă [302] și permit justificarea atât forme de discriminare: discriminarea nu este ilegală dacă criteriile pentru o astfel de diferențiere sunt rezonabil și obiectiv și dacă scopul este de a atinge un scop legitim[303].

Așa cum am menționat, dreptul de a manifesta propria religie sau credință poate fi restricționat dacă acest lucru este necesar pentru protecția siguranței publice, a ordinii publice, a sănătății sau a moralei sau a drepturilor altora. Acesta din urmă include dreptul altor persoane de a nu fi discriminat, inclusiv dreptul de a nu fi supus discursuri de ură, de exemplu pe motive de orientare sexuală sau identitate de gen. Astfel dreptul să manifeste religia cuiva și să fie liber de discriminare religioasă poate de asemenea să apară în conflict cu drepturile la libertatea de exprimare și libertatea de întrunire. În același timp, aceste drepturile se pot intersecta într-un mod complementar și reciproc consolidat; de exemplu, un individ care își manifestă religia sau credința poate fi protejat *atât* de libertatea de religie, cât *și de* libertatea de exprimarea *și / sau* libertatea de întrunire.

---

discriminarea indirectă și poate fi justificată în mod obiectiv dacă este un mijloc proporțional de realizare a unui scop legitim.

[301] *Sejdic și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei*, nr. 27996/06 și 34836/06, 22 decembrie 2009, alin. 55

[302] E. Howard (2010) *Directiva UE privind rasa care dezvoltă protecția împotriva discriminării rasiale în UE*(Londra și New York, Routledge), 42-43.

[303] A se vedea HRC, *Comentariul general 18 privind nediscriminarea*, para. 13 și CESCR, Comentariu general nr. 20 (n 8) (art. 2, alin. 2), alin. 13.

3. Dreptul la libertatea religiei și limitările acesteia

Legea internațională a drepturilor omului[304] și legislațiile interne[305] recunosc dreptul la libertatea religiei și a conștiinței, iar importanța acestui drept în societăți democratice și culturale diverse a fost recunoscută de către state la nivel internațional.

În cazul canadian *R v Drug Mart Ltd*[306] CJC Dickson a afirmat că *„esența conceptului de libertate religioasă este dreptul de a aparținea credințelor religioase pe care le alege o persoană, dreptul de a declara că religioși sunt credincioși în mod deschis și fără teama de piedici sau represalii și dreptul de a manifesta credința religioasă prin închinare și practică sau prin predare și diseminare”.* Importanța libertății religioase este, de asemenea, rezumată de Sachs J în *Christian Education South Africa v Ministerul Educației.*

Nu există nicio îndoială că dreptul la libertatea religiei, credinței și opiniei în societatea democratică deschisă, prevăzut de Constituție, este important. Dreptul de a crede sau de a nu crede și de a acționa și de a nu acționa conform convingerilor sau neconvingerilor sale este unul dintre ingredientele cheie ale demnității oricărei persoane [307].

Relevant pentru discuția din acest articol este articolul 9 (Libertatea de gândire, conștiință și religie) din *Convenția europeană a drepturilor omului* (1950) („*Convenția*”) care prevede că:

(1)„*Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau credința și libertatea, fie singur, fie în comunitate cu alții și în public sau privat, de a-și manifesta religia sau credința, în închinare, predare, practică și respectare.;*

(2) *Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile va fi supusă numai limitărilor prevăzute de lege și care sunt necesare într-o societate democratică în interesul siguranței publice, pentru protecția ordinii publice, a sănătății sau moralei sau protecția drepturilor și libertăților altora”.*

Articolul 9 primul paragraf definește conținutul dreptului la libertatea religioasă, iar al doilea paragraf explică momentul în care dreptul poate fi limitat. Articolul 9 prevede libertatea de gândire, credință și conștiință, precum și manifestarea unor astfel de credințe[308]. În *Kokkinakis*

---

[304] Națiunilor Unite Pactul cu privire la drepturile civile și politice (1966) Art 18 (1).

[305] A se vedea, de exemplu, Constituția Africii de Sud 1996 s 15; Carta canadiană a drepturilor și libertăților 1982 art. 2, Bill of Rights 1990 (NZ) s 15, Human Rights Act 1998 (UK) art 9.

[306] *R v Drug Mart Ltd* (1984) 5 DLR (4 th) 121 (în care legea de Ziua Domnului și respectarea duminicii era o problemă).

[307] *Christian Education Africa de Sud împotriva Ministrului Educației* [2001] 1 LRC 441, 36.

[308] Jim Murdoch, *Libertatea de gândire, conștiință și religie. Un ghid pentru punerea în aplicare a articolului 9 din Convenția europeană a drepturilor omulu*i (2007), 9.

v Grecia (*Vezi Anexa 9*)[309], s-a afirmat că: libertatea de gândire, conștiință și religie este unul dintre fundamentele unei „*societăți democratice*" în sensul Convenției. Este, în dimensiunea sa religioasă, unul dintre cele mai vitale elemente care alcătuiesc identitatea credincioșilor și începutul vieții lor, dar este, de asemenea, un atu prețios pentru atei, agnostici, sceptici și cei care nu sunt preocupați. De ea depinde pluralismul indisociabil de o societate democratică, care a fost câștigată cu drag de-a lungul secolelor.

Deși *CEDO* s-a abținut în mare parte de la definirea conceptului de *„religie"*[310], dispoziția este totuși interpretată în general pentru a include o gamă largă de sisteme de credințe teiste și non-teiste, precum Scientologie, Druidism[311] și Secta Lunii[312]. Judecătorul Tulkens din *Sahin v Turcia* observă că „*dreptul la libertatea religiei garantat de articolul 9 al Convenției este un„ atu prețios"* nu numai pentru credincioși, ci și pentru atei, agnostici, sceptici și cel nepăsători[313] .(Vezi Anexa 10)

Articolul 9 cuprinde atât credința individuală, cât și cea colectivă, precum și practica credinței atât în spațiile publice, cât și în cele private. Manifestarea poate lua forma închinării, învățăturii, practicii și respectării. Murdoch[314] afirmă că o manifestare implică o *„percepție din partea aderentului că un curs de activitate este într-un fel sau altul prescris sau necesar*". Manifestările sunt astfel centrale pentru credințele și practicile religioase ale persoanei. Cu toate acestea, nu orice act sau „*manifestare*" motivată sau încurajată de religie sau credință va intra în sfera articolului 9[315]. Îmbrăcămintea și simbolurile religioase este recunoscută de instanțe ca manifestare, respectare și practică a propriilor credințe religioase. În cazurile discutate mai jos, purtarea baticului musulman –burka sau hijab-este o manifestare a credințelor religioase ale cuiva . În *Hotărârea Dogru împotriva Franței,*[316] discutată mai jos, instanța a reiterat că

---

[309] *Kokkinakis împotriva Greciei*, 14307/88 (CEDO) (25 mai 1993), 31.
[310] *Ibidem.*
[311] *Ibidem*, p 13
[312] A se vedea, de exemplu, *X v Austria*, (8652/79) (CEDO) (15 octombrie 1981) DR 26 (referitor la Secta Lunii), *X v Regatul Unit* (7291/75) (CEDO) (4 octombrie 1977) DR11 (referitoare la credința Wicca).
[313] *Sahin împotriva Turciei* (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2005) (J Tulkens, aviz contrar),.
[314] Murdoch, n 15, 14
[315] A se vedea, de exemplu, *Arrowsmith împotriva Regatului Unit* (1978) DR 19 pagina 5. De exemplu, credința în sinuciderea asistată nu intră sub incidența art 9 așa cum sa demonstrat *în v Destul de Regatul Unit* (2346/02) CEDO Rapoarte 2002 -111.
[316] *Dogru împotriva Franței* (27058/05) CEDO, Cameră (4 decembrie 2008), 47. Hotărârile Dogru împotriva Franței. Reclamantele, musulmane amândouă, au fost înmatriculate în primul an al unei școli gimnaziale publice pentru anul școlar 1998-1999. Acestea au participat de mai multe ori la orele de educație fizică purtând văluri pe cap și au refuzat să le dea jos, în pofida cererilor repetate ale profesorului în acest sens. Comitetul disciplinar al școlii a decis exmatricularea lor pe motivul încălcării obligației de asiduitate prin neparticiparea activă la orele respective, decizie care a fost confirmată de instanțe. Curtea a hotărât că nu a fost încălcat art. 9 din Convenție, constatând în special că nu este nerezonabilă concluzia la care au ajuns autoritățile naționale conform căreia purtarea unui văl, precum vălul islamic, este incompatibilă cu orele de sport din motive de sănătate ori siguranță. Curtea a acceptat faptul că sancțiunea aplicată era consecința refuzului reclamantelor de a se conforma regulamentului aplicabil în

„*conform jurisprudenței sale, purtarea baticului-burka sau hijab- poate fi considerată motivată sau inspirată de o religie sau credință religioasă* ”.

Al doilea paragraf prevede „*echilibrarea drepturilor împotriva considerațiilor concurente găsite în altă parte în Convenția europeană a drepturilor omului și, în mod evident, articolele 8, 10 și 11*”[317]. În timp ce dreptul la libertatea religioasă este recunoscut, la fel ca alte drepturi fundamentale ale omului, acesta nu este absolut și poate fi limitat.

Alte drepturi concurente și convingătoare la fel pot limita exercitarea libertății religioase în spațiile publice. Se recunoaște că practica credințelor religioase poate fi în conflict cu alte drepturi, de exemplu, dreptul la egalitate sau dreptul la siguranță și securitate. Dreptul la libertatea religiei nu înseamnă că se poate exercita acest drept în orice moment sau loc, fără limitare. De exemplu, *în Ahmad împotriva Regatului Unit*[318], Curtea a declarat *„libertatea religioasă, astfel cum îl garantează articolul 9, nu este absolută, dar sub rezerva limitărilor prevăzute la articolul 9 alineatul (2)*“. Acest lucru este reiterat în deciziile *CEDO* . În *Kalag v Turcia*[319] s-a afirmat că „*deși libertatea religioasă este în primul rând o chestiune de conștiință individuală, aceasta implică, printre altele, și libertatea de a-și manifesta religia nu numai în comunitate cu ceilalți, în public și în cercul celor a căror credință este una acțiuni, dar și singur și în privat”* și că „*articolul 9 nu protejează orice act motivat sau inspirat de o religie sau credință. Mai mult, în exercitarea libertății de a-și manifesta religia, o persoană poate avea nevoie să ia în considerare situația sa specifică* ”. Acest lucru a fost aprobat de *Marea Cameră* din *Sahin v Turcia,* în care s-a considerat că „*articolul 9 nu protejează orice act motivat sau inspirat de religie sau credință și că”* în *„societățile democratice, în care mai multe religii coexistă în cadrul aceleiași populații, poate fi necesar să se impună restricții asupra libertății de a manifesta propria religie pentru a concilia interesul diferitelor grupuri”*[320].Articolul 9 alineatul (2) stabilește astfel *„testul”* pentru a stabili dacă este justificată sau nu o ingerință sau o limitare a dreptului la libertatea religioasă. Testul necesită ca limitarea sau referința să fie (a) prescrisă de lege, adică să aibă o bază în drept; și (b) să fie necesare într-o societate democratică, adică să aibă un scop legitim și trebuie să fie proporțională ca domeniu și efect[321]. Limitarea sau

---

școală – despre care fuseseră informate în mod corespunzător – nu a convingerilor lor religioase, cum au susținut acestea.

[317] Murdoch, n 115, 10

[318] *Ahmad v Regatul* Unit (1981) 4 Rapoarte europene privind drepturile omului 126,11, în care un profesor de școală angajat de o autoritate locală susținea că este forțat să demisioneze din postul său cu normă întreagă, deoarece i s-a refuzat permisiunea de a participa la o moschee pentru scopurile închinării în timpul orelor de muncă.

[319] *Kalac împotriva Turciei* (1997) IV (CEDO) 1199, 27.

[320] *Sahin împotriva Turciei* (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2005), 105-106.

[321] A se vedea, *R (cu privire la cererea Begum) v Headteacher and Governors of Denbigh High School* [2006] UKHL 15, 26;

restricționarea îmbrăcămintei religioase și simbolurilor în școli nu reprezintă în mod automat sau neapărat o încălcare a dreptului la libertatea religioasă. Considerația cheie este dacă o astfel de limitare servește unui scop legitim și poate fi justificată într-o societate pluralistă și democratică. Măsura atacată trebuie să aibă o bază în dreptul intern care să fie accesibilă și previzibilă. Motivele justificate pentru limitarea libertății de religie, gândire și conștiință au inclus sănătatea publică, siguranța pubiană, securitatea națională, protejarea drepturilor și libertăților celorlalți[322] și împiedicarea mișcărilor religioase fundamentaliste să exercite presiune asupra altora[323].

Având în vedere prezentarea de mai sus, primul caz care este considerat cu privire la interzicerea de îmbrăcăminte religioase în școli este cazul Regatului Unit *OFR(cu privire la aplicarea Begu md v Headteacher și guvernatorilor Denbigh High School („Begum”)*[324] în aceea ce *Camera Lorzilor* a anulat decizia Curții de Apel conform căreia o școală a încălcat dreptul unui elev la libertatea religioasă prin refuzul de a-i permite să poarte hijabul tradițional la o școală publică[325]. În acest caz, Shabina Begum a urmat o școală coeducațională care era diversă din punct de vedere cultural și lingvistic, deși elevii erau în majoritate musulmani. Școala avea o politică specifică privind uniforma școlară care oferea trei opțiuni uniforme. Ho Wever, nu le-a permis studenților să poarte hijabul (o haină lungă, îmbrăcată în vrac, purtată de femeile musulmane). Timp de doi ani, Shabina și sora ei au purtat uniforma școlară prescrisă fără plângere sau obiecții. În 2002, Shabina a început să poarte hijabul la insistența fratelui ei. Shabina a fost informată de școală că nu i se va permite să poarte hijabul, pe care politica uniformei școlare nu o permite. Școala era îngrijorată de faptul că Shabina ar trebui să meargă la școală, dar fratele care acționează pentru Shabina nu va compromite cerința de îmbrăcăminte ca o obligație absolută a credinței musulmane. Reclamantul a intentat acțiuni în justiție pe baza faptului că școala și-a încălcat drepturile omului în temeiul dreptului omului în Marea Britanie, în special articolele 9, 8 și 14 și articolul 2 din Protocolul 1 al Convenției. Shabina Begum și-a pierdut cazul în Înalta Curte[326] dar a reușit în apel, unde Curtea de Apel a considerat că a existat o încălcare[327]. Cu apel la *Camera Lorzilor*, s-a considerat că articolul 9 al Convenției nu a fost încălcat sau intervenit. Lorzii au acceptat că purtarea îmbrăcămintei religioase este o manifestare

---

[322] Vezi exemple citate în Murdoch, mai sus n 115,20-30

[323] *Karaduman împotriva Turciei* (1993) 74 DR 93 (Eur Comm HR); Kalac împotriva Turciei (1997) 27 Rapoarte europene privind drepturile omului, 552

[324] *R (la cererea Begum) v Headteacher and Governors of Denbigh High School* [2006] UKHL 15.

[325] Trebuie remarcat faptul că hotărârea Marii Camere în Hotărârea Sahin / Turcia nu fusese hotărâtă la momentul deciziei Curții de Apel în cazul Begum .

[326] *Regina cu privire la cererea Shabina Begum* (prin prietenul ei în litigiu, dl Sherwas Rahman) v Directorul și guvernatorii liceului Denbigh [2004] EWHC 1389 (Admin).

[327] *Regina la cererea SB / Headteacher and Governors of Denbigh High School* [2005] EWCACiv 199.

a credinței religioase și, prin urmare, a intrat în sfera articolului 9 alineatul (1)[328]. Cu toate acestea, în aplicarea textului de la articolul 9 alineatul (2), a fost susținut în unanimitate, existau motive justificate pentru a limita dreptul reclamantei de a purta îmbrăcăminte religioasă la alegere. S-a afirmat că *„articolul 9 nu impune ca cineva să poată manifesta religia în orice moment și în locul ales”*[329]. Lordul Bingham din Cornhill a remarcat autoritatea stabilită de *Marea Cameră a Curții Europene a Drepturilor Omului* că, în unele situații, este necesar să se limiteze libertatea la credințele religioase ale omului, citând *„valoarea armoniei religioase și a toleranței dintre opoziție sau concurență grupuri; nevoia de compromis și echilibru; rolul statului în a decide ce este necesar pentru a proteja drepturile și libertățile altora; variația practicii și tradiție între state; și permisiunea în anumite contexte a restricționării purtării îmbrăcămintei religioase ”*[330].

În acest caz, limitările privind îmbrăcămintea religioasă au fost considerate rezonabile; se baza pe o politică echitabilă și rezonabilă de uniformizare a școlii și urmărea un scop legitim de a proteja drepturile și libertățile altora[331]. În special, s-a remarcat faptul că școala a depus eforturi pentru a dezvolta o politică de uniformizare a școlii printr-un proces de consultare comunitară și politica a fost aprobată de către organizația părinților, care era format în principal din părinți musulmani. Politica prevedea o îmbrăcăminte musulmană modestă. Școala a subliniat importanța politicii în promovarea armoniei, stabilității și ordinii în școală. Lordul Bingham a concluzionat că: *„în opinia mea, școala era pe deplin justificată să acționeze așa cum a făcut-o. A fost nevoie de mari eforturi pentru a elabora o politică uniformă care să respecte credințele musulmane, dar a făcut-o într-un mod incluziv, amenințător și necompetitiv. ... Școala se bucurase de o perioadă de armonie și succes la care se credea că politica uniformă contribuie ”*[332]. [39] La luarea deciziei lor, Lorzii au dat efect faptului că școala în cauză este o școală laică și că drepturile nu sunt absolute și pot fi supuse unor limitări rezonabile. Majoritatea a subliniat, de asemenea, rolul alegerii în luarea deciziei lor. S-a susținut că reclamantul avea libertatea de a participa la o școală care permitea hijabul. Lord Hoffman a menționat că familia Shabinei a ales acea școală cu politica sa de uniformizare școlară și Lord Scott a fost de părere că, deoarece există și alte școli din zonă care ar permite Shabina să poarte hijabul, ar fi putut fi făcute aranjamente pentru ca Shabina să se transfere la una dintre acele școli[333]. Cu toate acestea, problema alegerii nu trebuie supraevaluată, deoarece alegerea școlii poate fi limitată în termeni practici. Așa cum Lord

[328] *R (la cererea Begum) împotriva directorului și guvernatorilor liceului Denbigh* [2006] UKHL 15.
[329] *Ibidem* 50 (Lord Hoffman).
[330] *Ibidem* 32.
[331] *Ibidem* 94.
[332] *Ibidem* 34.
[333] *Ibidem* 89

Nicholas a avertizat cu privire la problema de alegere: „*Cred că acest lucru poate supraestima ușurința cu care Shabina ar putea să se mute la o altă școală mai adecvată și să subestimeze perturbarea pe care aceasta ar putea să o cauzeze educației sale*”[334].

Decizia *Begum* a urmat o linie de decizii ale *CEDO* care a susținut în mod constant poziția conform căreia limitările impuse libertății religioase, inclusiv îmbrăcămintea și simbolurile religioase, nu reprezintă neapărat o încălcare sau interferență a libertății religioase[335].

Deși aceste decizii au fost contestate și controversate și nu au prezentat neapărat o analiză coerentă sau riguroasă a ceea ce constituie o manifestare a credințelor religioase care sunt protejate și ce ar însemna o ingerință, [336] Lord Bingham din Cornwall notează că, *„chiar dacă a acceptat că instituțiile de la Strasbourg au greșit în ceea ce privește strictețea în respingerea plângerilor de interferență, rămâne un corp de autoritate coerent și remarcabil de coerent pe care instanțele noastre interne trebuie să îl ia în considerare și care arată că ingerința nu este ușor de stabilit*”[337].

Primul *caz CEDO* care este luat în considerare este *Dahlab împotriva Elveției* [338], în care Comisia a confirmat interzicerea unui profesor elvețian de a purta un batic tradițional musulman. În acest caz, reclamantul era profesor de școală într-o școală primară laica din Cantonul Geneva. În 1991, reclamantul s-a convertit de la credința catolică la islam și s-a căsătorit cu domnul Dahlab. La acea vreme, reclamantul a început să poarte un batic islamic în clasă pentru a „*respecta un precept stabilit în Coran prin care femeilor li s-a cerut să-și tragă voalul asupra lor în prezența bărbaților și a adolescenților bărbați*”[339]. Școala a solicitat reclamantului să nu mai poarte batic în timpul îndeplinirii atribuțiilor sale profesionale, întrucât o astfel de conduită era „*incompatibilă cu articolul 6 din Legea educației*”. Reclamantul a refuzat și a pretins încălcarea articolului 9 al Convenției. Instanța a acceptat că purtarea baticului este o manifestare a religiei, dar s-a referit din nou la deciziile *CEDO* care afirmă importanța libertății religiei, conștiinței și gândirii într-o societate democratică și este posibilă necesitatea de a limita această libertate, cu condiția ca aceste limitări să respecte Articolul 9 alineatul (2)[340].

În acest caz, s-a considerat că restricțiile de îmbrăcăminte impuse reclamantului aveau o bază de drept în sensul că era clar prescrisă de actul educațional relevant și că formularea era

---

[334] *Ibidem* 90
[335] *Ibidem* 41
[336] A se vedea, de exemplu, Howard Gilbert, *„Redefinirea manifestării credinței în Leyla Sahin v Turcia*” (2006) 3 European Law Rights Law Review 307; Anastasia Vakulenko, „*Rochia islamică în jurisprudența drepturilor omului: o critică a tendințelor actuale*” (2007) 7 (4) Revizuirea dreptului omului 111.
[337] *R (cu privire la cererea Begum) v Headteacher and Governors of Denbigh High School* [2006] UKHL 15,24
[338] *Dahlab împotriva Elveției* (2001) V (CEDO) 449.
[339] *Ibidem* 451
[340] *Ibidem* 455

„suficient de precisă pentru a permite celor interesați să își reglementeze comportamentul”[341]. În ceea ce privește a doua parte a textului, instanța a mai afirmat că restricțiile urmăreau un scop legitim și erau proporționale în raport cu obiectivele educaționale urmărite. În acest sens, instanța a acceptat afirmația intimatei conform căreia limitările la purtarea baticului în timp ce se angajau în activități profesionale erau justificate „*de interferența potențială cu credințele religioase ale elevilor săi, ale elevilor din școală și ale părinților elevilor și de încălcarea de neutralitate confesională în școli”*[342]. Instanța a recunoscut că este dificilă evaluarea impactului *„unui simbol extern puternic, cum ar fi purtarea unui batic, poate avea libertatea de conștiință și religia copiilor foarte mici”*, dar a menționat totuși că „*elevii reclamantului erau în vârstă între 4 și 8 ani, la care copiii sunt ușor de influențat și „nu se poate nega de-a binelea că purtarea unui batic might are un fel de efect de prozelitism”* [343]. Curtea a considerat astfel că măsurile adoptate de autoritățile educaționale nu erau disproporționate sau nerezonabile.

Principiile stabilite în *Dahlab v Elveția* [344]au continuat să fie aplicate în *Sahin v Turcia*[345], în care instanța a confirmat, de asemenea, o decizie a unei universități de a interzice unui student să poarte batic la prelegeri și examene[346]. Leyla Sahin era studentă la medicină în anul cinci la Universitatea din Istanbul. Purtase basma islamică în timp ce considera că este datoria sa religioasă să o facă. Cu toate acestea, în 1998 studenții au fost informați printr-o circulară universitară că studenții cu capetele acoperite și studenții cu barbă nu vor fi admiși la prelegeri, cursuri sau tutoriale. Elevii care nu au reușit să se conformeze vor fi supuși unor măsuri disciplinare. În conformitate cu această politică, invigilatorii au refuzat accesul solicitantului la un examen deoarece purta un batic. De asemenea, i s-a refuzat să se înscrie la un curs și i s-a interzis o conferință. După ce a urmărit în mod neîndeplinit problema prin instanțele naționale, reclamantul a urmărit acțiunea în *CEDO* pe baza încălcării drepturilor și libertăților prevăzute la articolele 8, 9, 10 și 14 din Convenție. Camera a considerat în unanimitate că nu a existat nicio încălcare a articolului 9. Camera a constatat că reglementările universitare care restricționează dreptul de a purta batic islamic au interferat cu dreptul reclamantei de a-și manifesta libertatea

---

[341] *Ibidem* 458.
[342] *Ibidem* 560
[343] *Kokkinakis contra Grecia* (14307/88) (CEDO) (25 mai 1993), în care instanța a confirmat că interdicția de prozelitism urmărea să protejeze drepturile și libertățile altora. În acest caz, un Martor al lui Iehova fusese condamnat la închisoare pentru prozelitism, infracțiune interzisă prin Constituția Greciei.
[344] *Dahlab împotriva Elveției* (2001) V (CEDO), 449, 15
[345] *Sahin împotriva Turciei* (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2005), 104, 106.
[346] A se vedea, de asemenea, *Karaduram împotriva Turciei* (1993) 74 DR 93, care are fapte similare. În acest caz, reclamantei i sa refuzat un certificat de absolvire deoarece a refuzat să fie fotografiată fără batic. Comisia a considerat că dreptul reclamantului la libertatea religioasă în temeiul articolului 9 nu a fost afectat. Cu toate acestea, cazul diferă de Sahin prin faptul că instanța nu a constatat nicio interferență cu articolul 9 și, prin urmare, articolul 9 alineatul (2) nu a apărut.

religioasă, dar în aplicarea articolului 9 alineatul (2), a considerat că interferența a fost prescrisă de lege (adică avea o bază în drept) și că urmărea un scop legitim așa cum se prevede la articolul 9 alineatul (2), și anume de a proteja drepturile și libertățile altora și de a proteja ordinea publică[347]. Problema a fost trimisă la *Grand Chambe* pentru examinare. În *Sahin v Turcia* [348], *Marea Cameră* a afirmat decizia Camerei. Acesta a reiterat faptul că libertatea religioasă este unul dintre fundamentele unei societăți democratice, dar că *„în societățile democratice, în care mai multe religii coexistă în aceeași populație, poate fi necesar să se impună restricții asupra libertății de a-și manifesta religia sau credința în pentru a concilia interesele diferitelor grupuri”*. Instanța a convenit că există un temei juridic pentru ingerința în legislația turcă și că „*legea era, de asemenea, accesibilă și poate fi considerată suficient de precisă pentru a satisface cerința previzibilității*”[349]. Problema spinoasă în acest caz este decizia privind scopul legitim urmărit de intimat, care era în primul rând protecția drepturilor și libertăților altora și a ordinii publice. Instanța a afirmat dreptul universităților de a lua măsuri pentru a *„împiedica anumite mișcări religioase fundamentaliste să exercite presiuni asupra studenților care nu și-au practicat legarea sau care aparțin unei alte religii*”[350]. Instanța a motivat că universitățile pot reglementa manifestarea riturilor și simbolurilor religiei prin impunerea de restricții cu privire la locul și modalitatea acestor manifestări, cu scopul de a urmări pacea coexistenței între studenți de diverse credințe și, astfel, de a proteja ordinea publică și credințele altora[351]. Cu toate acestea, nu există nicio analiză a modului în care îmbrăcămintea religioasă și simbolurile puterii, cum ar fi basma în cazul *Sahin,* reprezentau o amenințare pentru ordinea pubiană sau credințele altor studenți. În această privință, judecătorul Tulkens, într-o opinie diferită, avertizează că, deși *„toată lumea este de acord cu necesitatea prevenirii islamismului radical, se poate face o obiecție serioasă la un astfel de raționament”, deoarece „pur și simplu purtarea baticului nu poate fi asociată cu fundamentalismul”* [352].

Cazul mai recent *Dogru împotriva Franței* confirmă poziția instanței în cazurile precedente și demonstrează în mod clar că va fi în continuare dificil pentru solicitanți să stabilească o încălcare a articolului 9 din Convenție. În acest caz, solicitantul în vârstă de 11 ani a urmat o școală secundară de stat în Flers, Franța. Solicitantul purta batic la școală. În timpul orelor de educație fizică și sport, reclamanta a refuzat să-și scoată basma care încălca reglementările educaționale. Comitetul de disciplină școlară a decis să îl expulzeze pe reclamant

[347] *Sahin împotriva Turciei* (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2005), 71, 79, 99.
[348] I*bidem* 106
[349] *Ibidem* 108
[350] *Ibidem* 111
[351] *Ibidem* 111
[352] *Ibidem* 10 (Tulkens J, opinie divergentă).

de la școală pentru încălcarea *„datoriei religioase, prin eșecul de a participa activ la cursurile de educație fizică și sport”*, care erau obligatorii. De asemenea, elevii au fost obligați să poarte îmbrăcăminte care „*respectă regulile de sănătate și siguranță*”[353]. Reclamantul a susținut ulterior că dreptul său de a-și manifesta religia în sensul articolului 9 a fost încălcat. Instanța a considerat că purtarea baticului este o manifestare a credinței prevăzută la articolul 9 alineatul (1) și că interzicerea purtării baticului și expulzarea de la școală au constituit o restricție privind exercitarea libertății sale religioase. Problema a fost dacă restricțiile constituie cerința de limitare în temeiul articolului 9 alineatul (2). Regulile și regulamentele școlare în cauză au fost considerate a avea o bază în drept, în special decizia *Consiliului de Stat francez* care a confirmat în mod sistematic sancțiunile disciplinare impuse elevilor care au încălcat obligația de a participa la cursuri în mod regulat, refuzând eșarfă pentru cap. Instanța a reiterat că acceptă că „*ingerința reclamată urmărea în principal scopul legitim de a proteja drepturile și libertățile altora și ordinea publică*”. Cu toate acestea, instanța nu a abordat problema protejării ordinii publice. Cu toate acestea, regulile și reglementările se preocupă de sănătate și siguranță[354]. [61] Aceasta este o justificare mai convingătoare, deoarece siguranța elevilor este primordială și elevii pot fi obligați în mod legitim să respecte reguli rezonabile care sunt necesare pentru protecția lor în timpul orelor, cum ar fi educația fizică care prezintă mai multe pericole pentru elevi.

În toate cazurile luate în considerare, interzicerea îmbrăcămintei religioase și a simbolurilor nu a însemnat o negare a libertății religioase și s-a recunoscut că protecția drepturilor altora poate impune limitarea drepturilor în anumite circumstanțe. Cazurile ilustrează dificultatea de a dovedi o încălcare a dreptului la libertatea religioasă și de a stabili o ingerință în dreptul de a manifesta propriile religii și practici. *CEDO* a recunoscut și reiterat în mod constant importanța libertății religioase într-o societate democratică. Cu toate acestea, drepturile nu sunt absolute și dreptul la libertatea religiei poate fi limitat. Există un corp substanțial de jurisprudență *CEDO* care demonstrează echilibrul în favoarea menținerii limitărilor care se bazează pe urmărirea unui scop legitim și necesar pentru o „*societate democratică*”. În *Kokkinakis v Grecia*, Curtea a subliniat că articolul 9 *„recunoaște că în societățile democratice, în care mai multe religii coexistă într-una și aceeași populație, poate fi necesar să se prevadă restricții cu privire la această libertate, în scopul de a reconcilia interesele diferitelor grupuri și să se asigure că credințele tuturor sunt respectate”*[355]. Esența problemei este rezumată în mod

[353] *Dogru împotriva Franței* (27058/05) (CEDO), Camera (4 decembrie 2008), 8-10.
[354] A se vedea, de exemplu, *X v Regatul Unit* (7992/77) (CEDO) (12 iulie 1978) DR 14, în care siguranța publică a fost considerată un scop legitim atunci când se aplică o cerință legală pe care toți șoferii de motociclete, inclusiv sikhii, trebuie să o poarte o cască de protecție.
[355] *Kokkinakis împotriva Greciei* (14307/88) (CEDO) (25 mai 1993), 32

adecvat de judecătorul Tulkens: „*Libertatea de a manifesta o religie presupune ca oricine să poată exercita acest drept, fie individual, fie colectiv, în public sau în privat, sub rezerva dublei condiții că nu încalcă drepturile și libertățile altora și nu aduc atingere ordinii publice* ”[356].

Mai mult, *CEDO* a aplicat în general principiul „*marjei de apreciere*”, ceea ce înseamnă în mod esențial că instanța se va amâna la luarea deciziilor naționale, întrucât instanța nu este neapărat în cea mai bună poziție pentru a cunoaște circumstanțele locale[357]. Prin urmare, o evaluare a necesității unei interferențe cu articolul 9 este *„strâns aliată cu problema subsidiarității” c*are susține că „*responsabilitatea principală pentru asigurarea faptului că drepturile convenției sunt practice și eficiente este cea a autorităților naționale*”[358]. Cu toate acestea, nu există o „*putere nelimitată de apreciere*” din partea statelor contractante. [66] În ceea ce privește practicile religioase din instituțiile de învățământ, instanța recunoaște, de asemenea, autoritatea și expertiza autorităților educaționale pentru a elabora reguli și reglementări. [67] *În Dahlab / Elveția,* instanța a menționat că este o lege stabilită că „*statele contractante au o anumită marjă de apreciere în evaluarea existenței și întinderii oricărei interferențe, dar această marjă este supusă supravegherii europene”*[68]. În acest scop, instanța este îngrijorată dacă măsurile luate de stat sunt proporționale cu obiectivele pe care acesta dorește să le atingă.

[356] *Sahin împotriva Turciei* nr. (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2005) (Tulkens J), 8.
[357] Murdoch, deasupra n 115, 30
[358] *Ibidem* 32.

III. SIMBOLURILE SI PORTUL RELIGIOS REGLEMENTATE DE CONVENTIA EUROPEANA A DREPTURILOR OMULUI

Interzicerea îmbrăcămintei și simbolurilor religioase în școlile publice este o problemă continuă și controversată în educație. În acest subcapitol voi examina interzicerea îmbrăcămintei și simbolurilor religioase în școlile publice, în lumina hotărârilor *Curții Europene a Drepturilor Omului* care implică atât elevi, cât și profesori. Subcapitolul abordează trei teme cheie care reies din cazuri:

(1) dreptul la libertatea religioasă și limitările acesteia;

(2) îmbrăcămintea religioasă și dreptul de a nu fi discriminați; și

(3) laicismul ca bază legitimă pentru limitarea drepturilor omului.

Ultima parte ia în considerare poziția în contextul european în sfera școlilor publice din Europa de a dezvolta și implementa politici de uniformitate școlară neutre din punct de vedere religios

În noiembrie 2009, *Curtea Europeană a Drepturilor Omului* a emis o altă hotărâre de anvergură privind afișarea simbolurilor religioase în școlile publice. În *Lautsi / Italia*[359] (Vezi *Anexa 8),* reclamantul a contestat prezența crucifixului în sălile de clasă din școlile publice din Italia.

Reclamantul a susținut că este neconstituțional să afișeze crucifixul într-o școală de stat și că i-a fost încălcat dreptul la libertatea de conștiință și religie, astfel cum este protejat de articolul 9 din *Convenția europeană a drepturilor omului.* Statul pârât a susținut că crucifixul nu este doar un simbol religios, ci un simbol al statului italian și a fost de fapt una dintre *„valorile seculare ale Constituției italiene”*. Acest argument a fost respins de *Curtea Europeană a Drepturilor Omului* și printr-o decizie unanimă a Camerei de șapte judecători, s-a considerat că afișarea obligatorie a crucifixului, un simbol al catolicismului, în școlile de stat constituia o încălcare a articolului 2 al Protocolului Nr. I și articolul 9 al Convenției. Statul urma să observe neutralitatea confesională în contextul religiei publice *și „să se abțină de la a impune credințe în spații în care indivizii erau dependenți de aceasta*”[360].

Interzicerea îmbrăcămintei religioase și a simbolurilor în școlile publice este o problemă continuă și controversată în educație. Toate sistemele de credințe au propriile tradiții, obiceiuri și simboluri. Multe dintre aceste simboluri sunt extrem de emotive și adesea confruntătoare pentru

[359] *Lautsi împotriva Italiei* (30814/06) (CEDO),

[360] *Lautsi împotriva Italiei* (30814/06) (CEDO), cameră (3 noiembrie 2009). Comunicat de presă. <cmiskp.echr. coe.int/tkpl97/portal.asp?sessionld=42600938&skin=hudoc-pr-en&action=request> la 7 decembrie 2009. În martie 2010, problema a fost trimisă la Marea Cameră și a fost audiată la 30 iunie 2010.

cei care nu participă la un anumit sistem de credință. Cu toate acestea, legea drepturilor omului recunoaște că oamenii au dreptul să poarte îmbrăcăminte religioasă și să afișeze simboluri care sunt o expresie a credințelor lor religioase, fie în privat, fie în public. Cu toate acestea, purtarea de îmbrăcăminte religioasă și simboluri în unele spații publice, cum ar fi școlile, a generat o mare controversă internațională.

În 2004, dezbaterea internațională cu privire la această problemă a fost reluată atunci când *Adunarea Națională Franceză* a adoptat o lege cu 494 voturi împotriva 36 interzicând elevilor din școlile publice franceze să poarte orice semn vizibil de religie sau afiliere[361]. Aceasta a atras condamnarea internațională și un anumit sprijin și a ridicat încă o dată problema expresiei și activităților religioase în școlile publice și implicațiile interzicerii sau restricționării îmbrăcămintei și simbolurilor religioase. Cu toate acestea, Franța nu este singura care interzice sau limitează îmbrăcămintea și simbolurile religioase în școlile publice. Aceasta este o problemă internațională mai largă: cazuri care implică îmbrăcăminte și simboluri religioase în școlile publice au apărut în multe țări, inclusiv Canada[362], Regatul Unit[363], Germania[364], Olanda[365] și Africa de Sud[366], pentru a menționa câteva.

Acest subpunct se referă la întrebarea tulburătoare cu privire la cât de mult ar trebui să fie necesare școlilor publice din lume pentru a se potrivi diversității religioase și dacă școlile publice pot dezvolta și implementa o politică școlară care limitează îmbrăcămintea și simbolurile religioase.

În abordarea acestei probleme, acest articol se concentrează asupra jurisprudenței *Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO*) (Strasbourg)[367] care implică dreptul la libertatea religioasă și interzicerea îmbrăcămintei și simbolurilor religioase în instituțiile de învățământ[368]. Rămâne de văzut dacă instanțele vor urma sau nu această jurisprudență, dar oferă totuși un cadru instructiv pentru luarea în considerare a chestiunilor similare care ar putea apărea în școlile

---

[361] Legea nr. 2004-228 din 3 martie 2004, Journal Officiel de la Republique Frangaise [JO] [Monitorul Oficial al Franței], 17 martie 2004, 51 90 [Art. L 141-5-1. -

[362] *Multani împotriva Comisiei Scolaire Marguerite-Bourgeoys* [2006] 1 SCR 256, 2006 CSC 6 (în care Curtea Superioară a respins decizia Consiliului școlar de a interzice kirpan).

[363] *R (la cererea Begum) v Headteacher and Governors of Denbigh High School* [2006] UKHL.

[364] Jane Conway, *„School Suspends Burka-Clad Students*" 2006 < http://www.dw-world.de/dw/ article / 0,2144,1985601,00.html > la 13 iulie 2019

[365] În Olanda, Comisia pentru egalitate de tratament a decis că interdicția de a purta un niqaab la școală era justificată și justifică, deoarece niqaabul, o îmbrăcăminte care acoperă fața, a împiedicat comunicarea esențială într-o relație pedagogică. Citat în S Saharso, „Eșarfe de cap: o comparație între gândirea publică și politica publică în Germania și Țările de Jos" (2005) http://www.essex.ac.uk/ECpR/ events / generalconferenceftudapest / papers / 4/8 / saharso .pdf> la 16 iulie 2020.

[366] *MEC for Education: Kwazulu-Natal v Pillay* 2008 1 SA 474 (CC).

[367] Sunt discutate cazuri din Regatul Unit, deoarece acestea se bazează în general pe Convenția Europeană a Drepturilor Omului

[368] Până în prezent nu există nicio jurisprudență raportată care să se ocupe de această problemă în școli.

publice. Problema cheie sau întrebarea tratată în jurisprudență este dacă a fost încălcat un drept la libertatea religioasă și, dacă da, dreptul de a manifesta o credință religioasă a fost restricționat într-un mod justificat. Prin urmare, prima parte vom discuta următoarele trei teme dominante care reies din jurisprudența:

(1) dreptul la libertatea religioasă și limitările acesteia;

(2) îmbrăcămintea religioasă și dreptul de a nu fi discriminat; și

(3) laicismul ca bază legitimă pentru limitarea drepturilor omului.

A doua parte ia în considerare poziția în contextul european în lumina jurisprudenței și a *CEDO*, precum și dreptul școlilor seculare publice de a dezvolta și implementa politici de uniformitate școlară neutre din punct de vedere religios.

În mai multe cazuri, încercările instituțiilor de învățământ, inclusiv ale școlilor, de a pune în aplicare o politică care interzice sau restricționează îmbrăcămintea sau simbolurile religioase au fost întâmpinate cu litigii atât de profesori, cât și de elevi. Aceste provocări se bazează, în general, pe încălcarea dreptului la libertatea religioasă și, în unele cazuri, pe discriminarea bazată pe religie, sex sau rasă. Cu toate acestea, într-o serie de decizii, instanțele, în special *CEDO,* nu au găsit în mod constant nicio ingerință în dreptul reclamantului de a-și manifesta și practica credințele religioase.

Procedând astfel, instanțele au recunoscut autoritatea autorităților educaționale de a implementa politici și reglementări care restricționează îmbrăcămintea și simbolurile religioase în instituțiile de învățământ. În această secțiune a articolului, deciziile mai multor cazuri cheie sunt examinate cu privire la cele trei teme predominante - dreptul la libertatea religiei și limitările acesteia; îmbrăcăminte religioasă și discriminare; și laicism ca bază pentru limitarea drepturilor.

1. Îmbrăcămintea religioasă și discriminarea

Baza principală pe care au fost formulate cereri în legătură cu limitarea sau restricționarea îmbrăcămintei și simbolurilor religioase este dreptul la libertate, conștiință și gândire eligibile în temeiul articolului 9 al Convenției. Cu toate acestea, este, de asemenea, posibil să se încadreze cererile în cadrul protecției împotriva discriminării. Articolul 14 din Convenție prevede că aplicarea drepturilor și libertăților stabilite în Convenție va fi asigurată fără discriminare pe motive, cum ar fi sexul, rasa, culoarea, limba, religia, opinia politică sau de altă natură, originea națională sau socială, asocierea cu o minoritate națională, proprietate, naștere sau alt statut.

Articolul 14 este un drept asociat și care se suprapun, care se citește cu articolul 9. Cu toate acestea, nu conferă un „*liber în picioare dreptul de dreapta sau de fond, ci mai degrabă exprimă un principiu care se aplică drepturilor de fond conferite de alte dispoziții*“[369], în primul rând, prin *drepturile prevăzute în Convenție.* Prin urmare, citat la articolul 9, reclamantul poate introduce, de asemenea, o acțiune pentru discriminare bazată pe religie. Pentru a determina discriminarea, Murdoch[370] observă că esența testului este dacă solicitantul a fost sau nu tratat într-un mod diferit față de un comparator relevant și dacă există un tratament diferențiat, dacă un astfel de tratament este justificat. Sarcina revine statului pentru a arăta că limitarea a fost justificată atât în mod obiectiv, cât și în mod rezonabil. Tratamentul diferit nu este automat discriminatoriu în temeiul articolului 14[371].

În *Dahlab vs Elveția* s-a reiterat că, în sensul articolului 14[372], „*o diferență de tratament este discriminatorie dacă nu urmărește un scop legitim sau dacă nu există o relație de proporționalitate între mijloacele folosite și scopul căutat să fie realizat* ”[373]. În cazurile examinate mai sus, discriminarea nu a fost luată în considerare separat[374], ci în asociere cu articolul 9, după caz.[375]. În acest scop, instanța nu este susceptibilă să ia în considerare problema discriminării dacă nu există o încălcare a articolului 9. În mod similar, potrivit lui Murdoch, „*Curtea Europeană a Drepturilor Omului va refuza în general să ia în considerare orice plângere de discriminare în temeiul articolului 14 atunci când a stabilit deja că a existat o*

[369] *Handyside v Regatul Unit*, 7 decembrie 1976 citat în Murdoch, n 15, 32.
[370] A se vedea, de exemplu, Sahin împotriva Turciei (44774/98) (CEDO), (10 noiembrie 2005),.
[371] *Dahlab împotriva Elveției* (2001) V (CEDO) 449, 14.
[372] Murdoch, n 115, 55.
[373] *Ibidem* 54.
[374] *Dahlab împotriva Elveției* (2001) V (CEDO) 449, 16.
[375] Articolul 14 nu a fost ridicat în Hotărârea Dogru / Franța

încălcare a unei garanții substanțiale care ridică substanțial același punct ”[376]. În *Hotărârea Sahin v Turcia,* instanța a considerat că *„motivele care au determinat Curtea să concluzioneze că nu a existat nicio încălcare a articolului 9 din* convenție *sau a articolului 2 al Protocolului nr. 1 se aplică incontestabil și plângerii în temeiul articolului 14, luată singur sau coroborat cu dispozițiile menționate anterior”*[377] și, prin urmare, nu a existat nicio încălcare a articolului 14.

Un caz similar cu *Dahlab împotriva Elveției,* care *ilustrează* aplicarea discriminării și „*textul comparator*” este *Azmi împotriva Kirkless Metropolitan Borough Council,* în care *Tribunalul de apel din Marea Britanie* a confirmat o concluzie a Tribunalului pentru ocuparea forței de muncă conform căreia o decizie a autorității educaționale suspendarea unui asistent didactic pentru refuzul de a respecta o instrucțiune de a nu-și purta voalul în clasă nu era o discriminare directă[378]. Tribunalul a considerat că, deși era vorba de o discriminare indirectă[379], era legală și proporțională în sprijinul unui scop legitim. În acest caz, recurenta a fost un lucrător de sprijin bilingv (asistent didactic) care a fost angajat să *„ajute la activitatea educațională referitoare la copiii din medii etnice”*. Una dintre sarcinile ei a fost să ofere sprijin bilingv. La interviul său pentru poziție, recurenta, un musulman devotat, nu purtase un voal care îi acoperea fața și în niciun moment nu a indicat că acest lucru va fi necesar. Odată ce termenul a început, recurenta s-a răzgândit, declarând că va trebui să poarte vălul tot timpul în prezența colegilor de sex masculin. Acest lucru a fost respins și apelantului i s-a dat instrucțiunea de a nu purta vălul, deoarece era esențial ca copiii să-i vadă fața atunci când vorbea cu ei și le comunica. Cu toate acestea, ea era liberă să fim un văl în alte momente. După o perioadă prelungită de întâlniri și discuții între recurent și autoritatea educațională, recurentul a fost în cele din urmă suspendat.

Problema era dacă, prin suspendarea recurentei, ea a fost „*tratată mai puțin favorabil decât o altă persoană, ar fi tratată într-o situație comparabilă și dacă acel tratament mai puțin favorabil se bazează pe motive de religie sau credință. Tribunalul nu a constatat nicio discriminare directă; recurenta nu a arătat că a suferit tratamente mai puțin favorabile decât un „comparator în circumstanțe similare”*. A existat dispută cu privire la *„caracteristicile comparatorului*”, însă Tribunalul a concluzionat că „*comparatorul corect era„ o astfel de persoană* [căreia] *i s-ar fi dat o instrucțiune și, dacă ar fi refuzat să o respecte, ar fi fost*

[376] Murdoch, n 15, 55
[377] *Sahin împotriva Turciei* (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2005), 165.
[378] *Azmi împotriva Tribunalului de apel pentru ocuparea forței de muncă al Consiliului metropolitan* Bork Kirkless, apel nr. UKEAT / 0009/07 / MAA 30 martie 2007.
[379] Discriminarea este în general definită în termeni de discriminare directă sau indirectă. Discriminarea directă poate fi definită ca o persoană care este tratată mai puțin favorabil pe baza statutului sau atributului respectiv al unei persoane decât o persoană fără acel statut sau atribut în aceleași circumstanțe sau în circumstanțe similare. Discriminarea indirectă are loc atunci când se impune o condiție sau o cerință care să pară neutră, dar are un impact invers asupra unui anumit grup al cărui reclamant este membru. Ibidem 41 .

suspendată "[380] . Tribunalul a constatat că există un caz potențial de discriminare indirectă; cu toate acestea, decizia a fost un „*mijloc proporțional de realizare a unui scop legitim"*[381]. În special, obiectivul educațional al limbii didactice pentru copiii din medii etnice minoritare. Tribunalul a concluzionat că, pe baza metodologiei de predare a pârâtului pentru copiii cu o a doua limbă, „*orice astfel de comparator ar fi fost suspendat și din moment ce fața și gura persoanei ar fi ascunse, ceea ce ar constitui o barieră în calea învățării eficiente a acestor copii. Politica respondentului era că educația copiilor era primordială "*[382]. Tribunalul a remarcat, de asemenea*, Directiva 2000 / 78 CE a Consiliului Uniunii Europene* care stabilește un cadru pentru egalitatea de tratament și nediscriminarea în muncă prevede că, în anumite circumstanțe, „*o caracteristică legată de religie poate constitui o cerință profesională autentică și determinantă în cazul în care obiectivul este legitimat și proporțional* "[383].

În contextul politicilor de uniformizare școlară, regulile care favorizează un grup față de altul sau în cazul în care o regulă are un impact mai puțin favorabil asupra unui grup pot fi interpretate ca fiind discriminatorii. Acest lucru este ilustrat în cazul din Marea Britanie, *Mandla v Dowe ll Lee,*[384,] în care unui băiat sikh care purta un turban din motive religioase i s-a refuzat admiterea la școală. Regula uniformei școlare care impunea tuturor băieților să poarte o șapcă școlară, dar nu un turban, a fost declarată discriminare indirectă. Astfel, o școală care a ordonat unui elev catolic să scoată un colier de crucifix, permițând în același timp elevilor musulmani și sikh să poarte simboluri religioase[385], și o școală care interzicea elevilor să poarte inele de puritate creștină, dar le-a permis elevilor sikhi[386] să poarte brățări kara[387] au acuzat că s-a acționat discriminatoriu. Legea franceză interzice în mod specific semnele sau îmbrăcămintea religioasă evidentă.. Potrivit unui raport privind legea franceză, în 2004-2005 au fost înregistrate un total de 639 de semne religioase care intrau în sfera legii[388]. Fularul islamic este unul dintre aceste elemente care este considerat evident și prin care apartenența religioasă a purtătorului este

---

[380] *Azmi împotriva Tribunalului de apel pentru ocuparea forței de muncă al Consiliului metropolitan* Bork Kirkless, apel nr. UKEAT / 0009/07 / MAA 30 martie 2007, 56.
[381] *Ibidem* 58
[382] *Ibidem* 62
[383] *Ibidem* 66
[384] Manila VDowell Lee [1983] 2AC 548.
[385] „Școala interzice fetei catolice să poarte crucifix", Agenția de știri catolică, 15 ianuarie 2007, catholicnewsagency.com/new.php?n=8388> la 3 iunie 2007.
[386] O brățară de fier purtată de obicei pe brațul drept ca simbol al smereniei și eternității. A se vedea, de asemenea, R (despre aplicația lui Watkins-Singh) vAberdare Girls High School [2008] EWHR 1868 (Admin).
[387] Școala interzice castitatea creștină, dar permite simbolurile musulmane și sikhe. A se vedea, de asemenea, R (cu privire la aplicația PlayFoot) v Corpul de conducere al școlii Millais [2007] ELR <484 http: // www. poștă zilnică . co.uk/pages/live/articles/news/news.html?in_article_id=410959&in_page_id=1770> la 3 iunie 2007.
[388] *Dogru împotriva Franței* (27058/05) (CEDO), cameră (4 decembrie 2008), 32.

imediat identificabilă [389] și interzicerea fularelor islamice a fost în centrul majorității cazurilor și a pretențiilor de discriminare .

S-a susținut că interzicerea eșarfelor islamice înseamnă discriminare indirectă, deoarece are un impact mai mare asupra studenților musulmani, datorită naturii vizibile a îmbrăcămintei și a faptului că este mai prescriptivă. Plesner, de 87 de ani, susține că legile franceze care interzic eșarfele nu sunt neutre și discriminează indirect[390], deoarece au un impact mai mare asupra anumitor studenți musulmani cu impact redus asupra creștinilor și *„celor care nu se simt obligați să poarte niciun semn religios”*. Cavalerii [391] susțin, de asemenea, că legea franceză poate constitui o discriminare indirectă, deoarece afectează în mod disproporționat anumite grupuri religioase, de exemplu musulmani, sikhi și evrei, față de majoritatea catolică care se va putea conforma purtând o cruce mică . Distincția făcută aici este dacă cerința de a purta îmbrăcăminte religioasă este sau nu un principiu obligatoriu. Totuși, așa cum subliniază Thomas, există studenți în Franța *„care poartă baticuri ca o chestiune de convingere personală și cei care nu vor să poarte batic, dar sunt forțați să facă acest lucru de presiunea familială sau comunitară”*[392]. Aceasta a fost situația din cazul *Begum,* în care a fost evident în ceea ce privește faptele și istoricul cazului că timp de doi ani, pârâta doamna Begum a purtat uniforma școlii fără plângere, până când fratele ei (prietenul din litigiu) a intervenit după moarte dintre părinți și a insistat ca sora lui să respecte regulile de îmbrăcăminte musulmane stricte și să poarte hijabul[393]. Fratele a fost cel care a provocat școala în ceea ce privește politica uniformă și și-a încurajat sora să se conformeze unui cod vestimentar strict. Cu toate acestea, în cazul eșarfelor, nu există un consens cu privire la faptul dacă anumite îmbrăcăminte religioase sunt un *mandat religios*. În cazul *Begum,* școala primise o declarație de la *Consiliul musulman al Marii Britanii* cu privire la codul vestimentar musulman pentru femei, afirmând că *„nu exista un stil recomandat; modestia trebuie respectată în orice moment; pantalonii cu bluze lungi sau cămăși pentru îmbrăcămintea școlară erau absolut bine ”*[394].

În mod paradoxal, s-a susținut în egală măsură că obligarea fetelor să poarte eșarfe este discriminatorie și o încălcare a dreptului la egalitate și nediscriminare pe motive de gen. În

---

[389] *Dogru împotriva Franței* (27058/05) Curtea Europeană HR, Camera (4 decembrie 2008), 31.
[390] Ingvill Plesner, (2005) *„Curtea Europeană a Drepturilor Omului între fundamentaliști și secularism liberal*. (Lucrare prezentată la un seminar despre controversa islamică a baticului și viitorul libertății religiei sau credinței, Strasbourg, iulie 2005) < humanrights.uio.no/omenheten/seminar/ forum / plesnerpaper.pdf > la 3 mai 2007.
[391] Samantha Knights, „*Simbolurile religioase în școală: libertatea religiei, minoritățile și educația*” (200 5) 25 Revista europeană a drepturilor omului 499.
[392] Elaine Thomas, „păstrarea identității la distanță: explicarea noilor restricții legale ale Franței asupra basmului islamic (2006) 29 Studii etnice și rasiale 2, 237
[393] *R (cu privire la aplicația Begum) v Headteacher and Governors of Denbigh High School* [2006] UKHL 15,9-14
[394] *Ibidem* 15

Dahlab / Elveția, Curtea a sugerat că purtarea hijabului este „*ireconciliabilă cu egalitatea de gen* ”, o opinie care este împărtășită de mulți, inclusiv de femei musulmane, dar puternic respinsă de alții. [395]. În *Hotărârea Sahin v Turcia*[396,] Curtea a reiterat opinia din *Dahlab / Elveția,* care sublinia *„simbolul extern puternic”* pe care îl reprezenta un *„batic*” și că *„purtarea baticului islamic nu poate fi ușor reconciliată cu mesajul toleranței, respectului față de ceilalți și, mai presus de toate, egalitatea și nediscriminarea pe care toți profesorii dintr-o societate democratică ar trebui să le transmită elevilor lor”* [397]. Mai mult, decizia referitoare la *Curtea Administrativă Supremă (Turcia*), care a confirmat o lege a învățământului superior care interzice eșarfele, afirmând că „dincolo de a fi o simplă practică inocentă, purtarea eșarfei este în curs de a deveni simbolurile viziunii în acest moment. contrar libertăților femeilor și principiilor fundamentale ale Republicii”[398]. Cu toate acestea, dimpotrivă, restricția ar putea avea ca rezultat ca unii studenți să părăsească școlile publice (și universitățile) și, eventual, să renunțe cu totul la educație dacă nu pot accesa școlile private care permit îmbrăcăminte și simboluri religioase. Deși a recunoscut angajamentul Franței față de educația laică, *Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului* și-a exprimat el însuși îngrijorarea cu privire la legea franceză și faptul că interzicerea îmbrăcămintei și simbolurilor religioase ar putea fi contraproductivă pentru accesul copilului la educație. În acest scop, Comitetul a recomandat statului să monitorizeze expulzarea fetelor. [399]

[395] *Dahlab împotriva Elveției* (2001) V (CEDO) 449, 15.
[396] *Sahin împotriva Turciei* (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2020), 111.
[397] Pentru o critică asupra acestei decizii, a se vedea Benjamin Bleiberg, „*Dezvăluirea adevăratei probleme: evaluarea deciziei Curții Europene a Drepturilor Omului”* de a impune interzicerea turcului la basma în Leyla Sahin v Turcia ” (2005) Cornell Law Review 91, 129.
[398] *Sahin împotriva Turciei* (4 4774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2019), 37.
[399] Geraldine Van Buren, *Drepturile copilului în Europa. Convergență și divergență în protecția judiciară* (2007), 165.

2. Laicism și menținerea neutralității confesionale

O temă recurentă a deciziilor de la Strasbourg discutate mai sus este dreptul școlilor și, de fapt, în unele țări, datoria de a *„menține neutralitatea confesională*". În toate cazurile luate în considerare, principiul fundamental al secularismului și al neutralității statului a fost invocat ca un motiv legitim pentru limitarea dreptului la libertatea conștiinței, a gândirii și a religiei ca fiind „*necesar într-o societate democratică*". Scopul argumentului este că interzicerea îmbrăcămintei și simbolurilor religioase se bazează pe interesul legitim în susținerea laicismului și menținerea neutralității religioase în instituțiile de învățământ pentru a proteja drepturile și libertățile altora și pentru a recunoaște diversitatea religioasă. Curtea a acceptat această poziție afirmând că „*Curtea constată că într-o societate democratică în care mai multe religii coexistă în cadrul aceleiași populații, poate fi necesar să se impună restricții acestei libertăți pentru a concilia interesele diferitelor grupuri și a asigura credințele fiecăruia sunt respectate*"[400]. Instanța consideră că „noțiunea de secularism să fie în concordanță cu valorile care stau la baza Convenției"[401] și reamintește că *"o atitudine care nu respectă acest principiu nu va fi în mod necesar acceptate ca fiind acoperite de libertatea de a - o manifeste e religia și nu se va bucura de protecția articolului 9 din convenție".*[402]

Laicismul se referă în esență la absența religiei în treburile statului: „*acest principiu conține noțiunea că guvernul și societatea trebuie protejate împotriva creșterii religioase pentru a păstra natura laică a guvernului și a publicului"*[403]. Cu toate acestea, semnificația „*secularismului*" sau *„neutralității*" este departe de a fi simplă și poate avea semnificații și aplicații diferite în diferite state. [404]. Așa cum Gibson susține în mod convingător, „*secularismul apare în forme liberale și fundamentaliste; secularismul liberal cere doar ca religia să fie îndepărtată de orice poziție de putere, în timp ce secularismul fundamentalist este eliminarea religiei din societate "*[405]. Gibson susține, de asemenea, „*că aceasta este o distincție importantă prin faptul că solicitarea „guvernului să fie lipsit de apartenență religioasă nu necesită neapărat ca și societatea să fie laică"*[406].

---

[400] *Dogru împotriva Franței* (27058/05) (CEDO), cameră (4 decembrie 2020), 62.
[401] *Sahin împotriva Turciei* (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2019), 114
[402] *Dogru împotriva Franței* (27058/05) (CEDO), cameră (4 decembrie 2020), 72.
[403] M Todd Parker, „*Libertatea de a manifesta credința religioasă: o analiză a PIDCP și a CEDO*" (2006) Duke Journal of 'Comparative and International Law 91, 91.
[404] Nu este scopul și nici nu intră în domeniul de aplicare al acestui articol să acorde atenția cuvenită unei discuții cuprinzătoare despre secularism. Pentru o discuție amănunțită cu privire la această chestiune, consultați M ichel Troper, „Secularismul francez sau laicitatea" (2000) 2 Cardozo Law Review 1269.
[405] Nicholas Gibson, „*O tendință nedorită: îmbrăcămintea religioasă și drepturile omului după Leyla Sahin v Turcia* (2007) 25 (4) Țările de Jos Trimestrial al Drepturilor Omului 616.
[406] *Ibidem* 617.

Numeroase țări, inclusiv Franța, Turcia și landul Elveția, au un sistem de guvernare și o constituție bazată pe secularism, în timp ce în alte țări, precum Regatul Unit și Irlanda, există o legătură puternică între stat și biserică. Franța este fără echivoc un stat laic, așa cum se menționează în *Constituția franceză din 1958: „Franța este o republică indivizibilă, laică, democratică și socială*"[407]. Consecința acestui fapt este recunoașterea pluralismului religios și a neutralității statului față de religie. Nu implică și nici nu are efectul eliminării religiei din societate. În *Dogru v Franța* se observă că baza secularismului este: Actul din 9 decembrie 1905, cunoscut sub numele de *Legea separării între biserică și stat*, care a marcat sfârșitul unui lung conflict între republici, confirmat de revoluția franceză și Biserica catolică. Secțiunea 1 prevede: *"Republica va asigura libertatea conștiinței. Va garanta participarea gratuită la cultul religios, sub rezerva restricțiilor stabilite în continuare în interesul ordinii publice*". Principiul secularismului este afirmat în secțiunea 2 din lege: „*Republica nu poate recunoaște, plăti indemnizații sau subvenționa nicio confesiune religioasă*"[408].

La fel, în Turcia, secularismul și neutralitatea statului sunt un principiu constituțional fundamental, dar activitatea religioasă nu este eliminată din societate. Articolul 2 din *Constituția Republicii Turcia* afirmă că *„Republica Turcia este un stat democratic, laic și social guvernat de statul de drept; purtând în minte conceptele de pace publică, solidaritate națională și justiție; respectarea drepturilor omului; loial naționalismului din Atatiirk și bazat pe principiile fundamentale prevăzute în Preambul "*[409]. Constituția prevede că „*toată lumea posedă drepturi și libertăți fundamentale inerente inviolabile și inalienabile"*[410]. Aceasta include dreptul de a nu fi discriminat [411] și libertatea religiei și a conștiinței; cu toate acestea, niciunul dintre aceste drepturi nu poate fi exercitat într-un mod care ar pune în pericol „ *existența ordinii democratice și seculare a Republicii Turce, bazată pe drepturile omului"*[412]. În acest scop, *CEDO* a recunoscut acest lucru, secularismul în Turcia a fost garantul valorilor democratice și principiul libertății religiei este inviolabil și principiul că cetățenii sunt egali, care este, de asemenea, servit pentru a proteja individul nu numai împotriva interferenței arbitrare din partea statului, ci și a presiunii externe a extremiștilor mișcările și libertatea de a-și manifesta religia ar putea fi restricționată pentru a apăra aceste valori[413].

---

[407] Michel Troper, Trench *Secularism or Laicite* '(2000) 2 Cardozo Law Review 1269, 500. Vezi și Constituția franceză.
[408] *Dogru împotriva Franței* (27058/05) (CEDO), cameră (4 decembrie 2020), 18.
[409] Constituția Republicii Turcia <constitution.org/cons/turkey/turk_cons.htm> la 8 decembrie 2020
[410] *Ibidem* art 12.
[411] *Ibidem art* 10
[412] *Ibidem art* 14.
[413] *Dogru împotriva Franței* (27058/05) (CEDO), Camera (4 decembrie 2008), 66, Sahin împotriva Turciei (44774/98) CEDO, Marea Cameră (10 noiembrie 2020, 114

Prin urmare, școlile publice din Franța și Turcia sunt strict laice și neconfesionale și sunt, în general, interzise să se angajeze în activități religioase. Religia este privită în primul rând ca o chestiune privată; o chestiune pentru părinți și pentru biserică[414]. Deși este controversat, legea franceză care interzice îmbrăcămintea și simbolurile religioase evidente în școlile publice dă efect principiului fundamental al secularismului sau neutralității religioase *{Laicite)* în sfera publică, care este considerată o piatră de temelie a *democrației* franceze . *Vaisse* [415] susține că *laïcité* este un principiu de neutralitate, care are ca scop *„condiții pentru a crea libertatea religioasă“*. El observă că aceasta a fost o evoluție istorică importantă în școlile publice franceze, care au fost locuri *„în care ar putea fi alimentată o nouă identitate civică, fără influențe antidemocratice ale Bisericii Catolice”.*

În cazurile *Dahlab împotriva Elveției, Sahin împotriva Turciei* și *Dogru împotriva Franței,* secularismul și dreptul la educație care este neutru din punct de vedere religios au fost confirmate și validate de instanță ca bază legitimă pentru limitarea exercitării libertății religioase în instituțiile de învățământ publice.

În *Dahlab v Elveția,* curtea a acceptat poziția guvernului potrivit căreia este necesar să se interzică profesorului să poarte basma în interesul protejării drepturilor și libertăților altora. [416]. Curtea a considerat că „*pare dificil să se concilieze purtarea unui batic islamic cu mesajul de toleranță și respect pentru ceilalți”.* În *Sahin,* curtea a menționat, cu referire la alte cazuri, că *„într-o societate democratică statul avea dreptul să impună restricții la purtarea baticului islamic dacă era incompatibil cu scopul urmărit de a proteja drepturile și libertățile altora, ordine publică și siguranță*”[417]. Curtea și-a exprimat, de asemenea, opinia că „*este principiul secularismului, care este considerarea primordială care stă la baza interzicerii purtării simbolurilor religioase în universități. Într-un astfel de context, în care valorile pluralismului, respectul pentru drepturile altora și, în special, egalitatea în fața legii bărbaților și femeilor, sunt aplicate și predate în practică, este de înțeles că autoritățile relevante ar trebui să dorească să păstreze caracterul laic al instituției în cauză și, prin urmare, consideră că este contrar acestor valori să permită ținuta religioasă ...* ”[418].

Principiile expuse în *Sahin* au fost aplicate și în *Dogru.* Instanța a acceptat că scopul statului de a restrânge manifestarea libertății religioase cuiva „*a fost să adere la cerințele*

[414] Pentru o discuție cuprinzătoare și perspicace despre secularism în diferite state, a se vedea Aernout Nieuwenhuis, „State and Religion, Schools and foulscar, An Analysis of the Margin of Appreciation as used în *Case of Leyla Sahin v Turkey*” (2 005) 1 European Revizuirea dreptului constituțional 495.
[415] Justin Vaisse, Înțeles voalat: Legea franceză care interzice simbolurile religioase în școlile publice (2004) The Brookings Institution < http: // wwwbrooking s.edu/fp/cusf/analysis/index.htm > la 7 noiembrie 2019.
[416] *Dahlab împotriva Elveției* (2001) V (CEDO) 449, 15.
[417] *Sahin împotriva Turciei* (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2005), 111.
[418] *Ibidem* 116.

laicismului, sunt școlile de stat"[419]. Cu toate acestea, instanța a menționat că purtarea unor haine și simboluri religioase nu este *„inerent incompatibilă cu principiul laicismului în școli, ci a devenit așa în funcție de condițiile în care erau purtate și de consecințele pe care le-ar putea avea purtarea unui semn"*[420]. Aceasta este o declarație importantă, dar care nu a fost elaborată de instanță. Interzicerea îmbrăcămintei și simbolurilor religioase, precum și consecințele care decurg din aceasta, trebuie privite în contextul în care sunt luate astfel de decizii și nu în vid. Impactul, sau impactul potențial, al îmbrăcămintei religioase evidente și al simbolurilor asupra drepturilor și libertăților altora, precum și siguranța publică, trebuie evaluat cu respectarea circumstanțelor particulare în care se pune problema. În *Lautsi / Italia,* instanța a respins apelul reclamantului potrivit căruia crucifixul a devenit unul dintre simbolurile și valorile seculare ale statului și a considerat că, ca semn religios, nu avea loc în școlile de stat[421].

După cum s-a menționat în toate cazurile discutate, libertatea religioasă poate fi limitată în interesul siguranței publice, la care s-ar putea aștepta că ar fi necesară luarea în considerare a factorilor care ar sprijini astfel de decizii. Judecătorul Tulkens, de exemplu, observă că în cazul *Sahin* nu au fost furnizate exemple concrete care să demonstreze că reclamanta a încălcat principiul laicismului prin atitudinea, conduita sau acțiunile sale. [119]

În concluzie, interzicerea sau restricționarea îmbrăcămintei religioase în școlile publice este o problemă emoțională și controversată. În realitate, pare simplu: școlile nu ar trebui să împiedice elevii sau profesorii să poarte îmbrăcămintea religioasă și simbolurile la alegere. Acest lucru încalcă drepturile lor fundamentale la libertatea religioasă. Cu toate acestea, problema este departe de a fi simplă, în special într-un context divers al drepturilor concurente. Criticii interzicerii îmbrăcămintei și simbolurilor religioase în școlile publice, în special legea franceză mai recentă, au susținut că este o încălcare a drepturilor omului și că este discriminatoriu să interzicem sau să restricționăm îmbrăcămintea religioasă. Dar, la nivel internațional, instanțele au recunoscut că drepturile omului nu sunt absolute și, în anumite situații și contexte, poate fi rezonabil și justificabil să se limiteze drepturile. *CEDO* a recunoscut și a susținut în mod constant principiul secularismului și al neutralității religioase în școlile publice ca bază legitimă pentru limitarea dreptului la libertatea religioasă.

Pe baza analizei cazurilor *CEDO,* școlile seculare publice, care sunt neutre din punct de vedere religios, au dreptul de a dezvolta reguli uniforme școlare rezonabile care susțin și dau

---

[419] *Dogru împotriva Franței* (27058/05) (CEDO), cameră (4 decembrie 2008), 69.
[420] *Ibidem* 70.
[421] *Lautsi împotriva Italiei* (30814/06) (CEDO), cameră (3 noiembrie 2009). Comunicat de presă. <cmiskp.echr. coe.int/tkpl97/portal.asp?sessionld=42600938&skin=hudoc-pr-en&action=request> la 7 decembrie 2019.

efect principiului laicismului și neutralității în interesul armoniei, disciplinei și corectitudinii. Aceasta implică dreptul de a stabili politici uniforme care interzic sau limitează îmbrăcămintea și simbolurile religioase fără cenzură legală, cu condiția ca acestea să fie rezonabile și să servească unui scop legitim. În absența unei autorități sau a unei priorități australiene, principiile juridice și poziția care rezultă din *CEDO* sunt instructive și oferă un cadru juridic în cadrul căruia să se abordeze probleme similare care pot apărea în școlile seculare publice australiene . Școlile seculare publice din Australia pot alege să urmeze o abordare mai restrictivă a politicilor uniformei școlare din cauza complexității încercării de a se adapta la o gamă largă de practici religioase și culturale. Poate fi nerezonabil și ambițios să ne așteptăm ca școlile laice să acomodeze fiecare așteptare religioasă și culturală a unei comunități școlare diverse. Dificultăți ar putea apărea, de asemenea, dacă școlile promovează sau acceptă drepturile și așteptările unui grup în detrimentul altuia; sau permite drepturilor câtorva indivizi să depășească drepturile colective ale comunității școlare mai largi, în efortul lor de a recunoaște și acomoda diversitatea religioasă în toate manifestările ei.

Astfel, pentru unele țări, cum ar fi Turcia și Franța, opțiunea preferată a fost să impună o interdicție totală asupra îmbrăcămintei și simbolurilor religioase evidente în școli și să pună în aplicare principiile constituționale ale secularității și neutralității. În alte țări, de exemplu, Marea Britanie și Australia, rămâne deschisă opțiunea de a urma o politică multi-credincioasă care să acomodeze diversitatea religioasă și adaptarea rezonabilă a îmbrăcămintei religioase, simbolurilor și practicilor în școli. Această opțiune prezintă provocări mult mai mari pentru factorii de decizie politică școlară în stabilirea limitelor diversității religioase în școli.

Pentru multe școli, abordarea laică poate fi mai atractivă, iar școlile publice care sunt laice pot alege să fie neutre din punct de vedere religios și să stabilească politica în consecință[422].

[422] *Sahin împotriva Turciei* (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2005), 7.

IV DREPTUL LA INSTRUIRE SI RELIGIE IN JURISPRUDENTA INTERNATIONALA

Importanța dreptului la educație depășește cu mult educația în sine. Dreptul la educație este recunoscut, promovat și protejat la toate nivelurile - de la local la global. Conceptul fiecărui drept al omului constituie o percepție duală - drepturile omului sunt personalizate și există anumiți purtători de datorii, cel mai adesea statele, care au anumite obligațiile de a păstra și proteja aceste drepturi. Acest articol rezumă obligațiile guvernamentale prevăzute în instrumentele juridice internaționale și regionale ale drepturilor omului, corespunzătoare meditând la dreptul la educație în întregime.

Cadrul conceptual pentru sfera dreptului la educație este stabilit de diferite instituții pentru drepturile omului și organelor judiciare și implică conceptul de măsuri cantitative și calitative, exprimat după patru linii directoare - disponibilitate, accesibilitate, acceptabilitate, adaptabilitate.

Educația este una dintre problemele sociale, economice și fundamentale drepturile culturale. Importanța sa a fost remarcată în special în lumea în schimbare a sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI. Educația în sine este un drept al omului, cu conținut propriu și protejat de state. Este, de asemenea, inseparabil de mijloacele de realizare a altor drepturi ale omului, întrucât numai persoanele educate pot dobândi drepturi legale și instrumente economice pentru lupta cu sărăcia, discriminarea socială și economică și alte încălcări vitale ale drepturilor omului.

Educația este una dintre cele mai importante și puternice instrumente pentru răspândirea valorilor democratice, promovarea drepturilor omului, și atingerea stimei de sine și a realizării de sine.

Libertatea de gândire, conștiință și religie este un drept fundamental consacrat nu numai în *Convenția europeană a drepturilor omului*, ci și în multe alte instrumente naționale, internaționale și europene. Este un drept esențial de o importanță considerabilă.

Articolul 9 al Convenției prevede: „1.„*Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau credința și libertatea, fie singur, fie în comunitate cu alții și în public sau privat, pentru a - și manifesta religia sau credința, în închinare, predare, practică și respectare. și 2. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile va fi supusă numai acestora limitările prescrise de lege și*

necesare într-o societate democratică din interesele siguranței publice, pentru protecția ordinii publice, a sănătății sau moralei sau pentru protecția drepturilor și libertăților altora."[423]

Articolul 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție se referă la un anumit aspect al libertății religioase, și anume dreptul părinților de a asigura educarea copiilor lor în conformitate cu propriile convingeri religioase*: „Nimănui nu i se va refuza dreptul la educație. În exercitarea oricăror funcții pe care și le asumă în legătură cu educația și cu predarea, statul va respecta dreptul părinților de a asigura o astfel de educație și predare în conformitate cu a lor convingeri religioase și filosofice."*

Pe lângă Convenție, libertatea de gândire, conștiință și religia este o parte inerentă a drepturilor fundamentale stabilite de *Națiunile Unite*. În consecință, în temeiul articolului 18 din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, toată lumea are dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie. Acest drept include libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau credință la alegerea sa și libertate, fie individual, fie în comunitate cu alții și în public sau privat, pentru a-și manifesta propria religie sau credință în închinare, respectare, practică și predare. Nimeni nu poate să fie supus unor constrângeri care i-ar afecta libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau o credință la alegerea sa. Libertatea de a manifesta cuiva religia sau credințele pot fi supuse numai limitărilor prescrise prin lege și sunt necesare pentru a proteja siguranța publică, ordinea, sănătatea sau morala sau drepturile și libertățile fundamentale ale altora.

În plus, articolul 18 *în amendă* specifică faptul că statele părți la Pact se angajează să respecte libertatea părinților și, dacă este cazul, a tutorilor legali pentru a asigura educația religioasă și morală a copiilor lor în conformitate cu a lor convingeri. Articolul 26 al Pactului stabilește un principiu general al nediscriminarea, care se referă la religie printre altele.

Principiul libertății religiei apare și într-un număr de altele instrumente, inclusiv *Convenția internațională privind drepturile copilului,* care consacră în mod clar principiul din articolul 14. În mod similar, Articolul 12 din *Convenția americană a drepturilor omului* prevede că oricine are dreptul la libertatea conștiinței și a religiei. Acest drept include libertatea de a menține sau de a schimba religia sau convingerile cuiva și libertatea de a profesa sau disemina religia sau convingerile cuiva individual sau împreună cu alții, în public sau în privat.

Nimeni nu poate fi sub rezerva restricțiilor care le-ar putea afecta libertatea de religie sau de a schimba religia sau convingerile lor. Libertatea de a manifesta propria religie și credințele

[423] Consiliul Europei / Curtea Europeană a Drepturilor Omului, actualizat la 31 octombrie 2013

pot fi supuse numai limitărilor prevăzute de lege care sunt necesare pentru a proteja siguranța publică, ordinea, sănătatea sau morala, sau drepturile sau libertățile altora.

În sfârșit, articolul 12 din *Convenția americană* prevede că părinții sau tutorii, după caz, au dreptul să prevadă educația religioasă și morală a copiilor, care este în acord cu propriile lor convingeri.

Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, de asemenea protejează libertatea de gândire, conștiință și religie în aceiași termeni ca Convenția (articolul 10 din Cartă). De asemenea, garantează părinților dreptul „*de a asigura educația și predarea copiilor lor în conformitate cu convingerile lor religioase, filosofice și pedagogice ... în conformitate cu legile naționale care guvernează exercitarea unei astfel de libertăți și drept"* (articolul 14 § 3)[424].

Importanța libertății de gândire, conștiință și religie are a fost subliniat în mai multe rânduri de *Curtea Europeană a Drepturilor Omului*. În general vorbind, este considerat unul dintre fundamentele democratice societate. Mai precis, judecătorii consideră libertatea religioasă ca fiind vitală, element care merge să alcătuiască identitatea credincioșilor și concepția lor de viață.

De fapt, *Curtea Europeană a Drepturilor Omului* a ridicat libertatea a religiei la rangul unui drept material în temeiul Convenției, în primul rând indirect și apoi mai direct. Este de remarcat faptul că, în ultimii zece ani, numărul cazurilor examinată de Curte în temeiul articolului 9 a crescut constant. Această tendința poate fi explicată în mare măsură prin rolul în creștere al religiei și întrebări asociate în arena socio-politică.

Dreptul la educație este prevăzut în multe instituții juridice internaționale și regionale. Un număr mare de instrumente de stabilire a standardelor - convenții, declarații,recomandări, cadre de acțiune, carta - care sunt utilizate la nivel internațional, la nivel național și regional, oferă un cadru normativ pentru dreptul la educație.

Diferite instituțiile cvasi-judiciare și judiciare internaționale și/sau regionale au întruchipat prevederile tratatelor internaționale în numeroase cazuri și recomandări. Variat organizații internaționale (precum UNESCO, *Consiliul Economic și Social* al *Organizației Națiunilor Unite pentru drepturile economice, sociale și culturale*) și forumuri (de exemplu, *Forumul Mondial al Educației din Dakar, Senegal*, în 2000; *Forumul educației pentru toți* (EFA) în Jomtien, Thailanda, în 1990) a reafirmat dreptul la educație și a exprimat cadrul obligațiilor și obiectivele de implementare pentru toate statele[425].

---

[424] Raportul global de monitorizare al EFA 2010 „Ajungem la marginalizați?" [interactiv]. Editura UNESCo, Oxford, 2010, p. 2 [accesat 13-03-2019]. <http://www.unesco.org/en/efareport/reports/2010-marginalization

[425] Raportul global de monitorizare al EFA 2002 „Educația pentru toți: lumea este pe cale?" [interactiv] UNESCo

Acum, dreptul la educație s-a extins pentru fiecare copil, tânăr și adult, este considerat a fi unul dintre cele mai provocatoare proiecte de dezvoltare socială. Cu toate acestea, deși există multe mecanisme legale posibile pentru a proteja dreptul educației și marea majoritate a statelor din regiuni internaționale și/sau tratate naționale, mult mai puține au implicat dispozițiile corespunzătoare în interiorul lor prin legi sau, au prevăzut măsurile legislative și administrative pentru a asigura acest lucru, sau dacă aceste drepturi sunt realizate în practică.

În unele cazuri, acest lucru este determinat de sărăcie a statului, în alte cazuri se aplică restricțiile de exercitare a dreptului la educație, grupurilor vulnerabile specifice (cum ar fi minoritățile naționale, persoanele cu dezabilități, fetele etc.).

Prin urmare, există mai mult de 760 de milioane de adulți analfabeți în lume astăzi și aproximativ 72 de milioane de copii în vârstă de școală primară (și un număr și mai mare de copii de vârstă școlară) sunt în afara școlii. Mai mult, discriminarea de gen continuă să pătrundă în sistemele de educație, iar milioane de persoane care sunt la școală nu beneficiază o educație de o calitate suficientă pentru a satisface nevoile lor de învățare de bază.

Având dreptul de a avea o educație semnificativă, și că este un drept fundamental al omului, este, de asemenea, o condiție pentru promovarea justiției sociale. Oamenii care sunt lăsați în urmă în educație se confruntă cu perspectiva șanselor de viață diminuate în multe altele domenii, inclusiv ocuparea forței de muncă, sănătatea și participarea la procesele politice care le afectează viața. Aceasta înseamnă, de asemenea, că dreptul la educație în multe țări devine din ce în ce mai mare și mai mult teoretic decât se realizează în practică, ceea ce transformă paradoxal esența dreptului însuși.

Acest lucru ridică, de asemenea, întrebări privind conținutul dreptului la educație, întrucât se afirmă nominal că dreptul la educație este relativ bine definit: universal cu acces la învățământul primar gratuit și obligatoriu, disponibilitate universală /accesibilitate la învățământul secundar, în special prin introducerea progresivă a învățământului gratuit; și acces egal la învățământul superior pe baza capacității. Aceste cerințe sunt mai clar decât, de exemplu, standardele drepturilor omului în ceea ce privește dreptul la sănătate, dreptul de a participa la viața culturală și altele. Cu toate acestea, în timpul implementării dreptului la educație în practică, multe state se confruntă cu o mulțime de probleme juridice și sociale.

Având în vedere toate cele de mai sus, putem afirma că sarcina principală a ultimelor decenii în dezvoltarea drepturilor omului a fost să introducă comunitatea mondială în diferite drepturi ale omului și să convingă comunitatea să le accepte ca îndrumare, principiile unei

---

Editura, 2002, p. 14 [accesat 13-03-2010]. <http://www.unesco.org/en/efareport/reports/2002-efa-on-track />.

societăți în curs de dezvoltare. Sarcina și ambiția noului secol ar trebui să fie străduindu-se să pună în practică pe deplin aceste drepturi. Prin urmare, cererea de a înțelege conținutul și sfera fiecărui drept sunt de o mare importanță.

Toate acestea problemele juridice și sociale controversate nu pot fi analizate fără a ține cont de dreptul la educația însăși.

1. Instrumentele juridice ale dreptului la educație în legislația internațională

Instrumentele normative internaționale și regionale stabilesc obligațiile statelor privind dreptul la educație. Aceste instrumente promovează și dezvoltă dreptul a fiecărei persoane să se bucure de acces la o educație de bună calitate fără discriminare sau excludere. Revine guvernelor statelor să își îndeplinească obligațiile, atât legale, cât și politic, în ceea ce privește asigurarea unei educații de bună calitate pentru toți, precum și implementarea și monitorizează mai eficient strategiile de educație.

De la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, destul de multe tratate universale și regionale, au stabilit norme privind drepturile la educație au fost adoptate. Unii dintre ei determină dreptul la educație pe termen scurt, fără alte precizări, alții dedică mai mult de un articol la acest drept și explică în mod explicit domeniul de aplicare al dreptului. Din cauza limitările volumului acestui articol nu vom analiza tot universalul și documentele juridice regionale, dar ne vom concentra atenția asupra celor mai importante: tratate naționale - *Declarația universală a drepturilor omului* (1948), *Pactul privind drepturile economice, sociale și culturale* (1966), *Convenția privind drepturile copiilor* (1989), *Convenția UNESCO împotriva discriminării în educație.*

Dreptul la educație a devenit inițial exprimat în termenii acum familiari pentru prima dată în articolul 26 din *Declarația universală a drepturilor omului*[426]. Articol 26 Partea 1 prevede: 1. *„Orice persoană are dreptul la educație. Educația trebuie să fie gratuită, cel puțin în etape mentale și fundamentale. Învățământul elementar este obligatoriu. Învățământul tehnic și educația profesională trebuie să fie disponibilă în general, iar învățământul superior să fie la fel de accesibile tuturor pe baza meritului*".

Nu trebuie să uităm că la momentul declarației universale a fost semnată doar a minoritatea tinerilor lumii avea acces la orice fel de educație formală și aproape jumătate din locuitorii adulți din lume nu știau să citească [427] . Prin urmare, a fost vital pentru omenire să asigure cel puțin educația elementară și să angajeze statele să ia toate posibilitățile legale, măsuri și instrumente administrative pentru implementarea învățământului elementar obligatoriu și astfel făcându-l gratuit. Declarația universală folosește termenul *„elementar"* care prevede în

[426] Declarația universală a drepturilor omului (adoptată la 10 decembrie 1948). GA rez. 217A (III), UN Doc A / 810 la 71 (1948).

[427] World Education Report 2000 „*Dreptul la educație. Către educație pentru toată viața* ".Conferința privind educația pentru toți îndeplinind nevoile de învățare de bază . Jomtien, Thailanda, 59 martie 1990 . Paris: Editura UNESCo. 1994, p. 17.

alte documente juridice că a devenit *„primar”* și *în Carta africană* „de bază”. Această Declarației surprinde atât dimensiunile sociale, cât și cele ale libertății dreptul la educație, deoarece stabilește o obligație pozitivă asupra statului de a oferi gratuit, educația elementară obligatorie și prevede că părinții au libertatea de a alege educația pe care doresc să o primească copiii lor. Este important de menționat că dreptul la educație a fost conceput de la început ca având un aspect atât calitativ cât și cantitativ. Partea 2 a articolului 26 indică cerințe discutabile privind calitatea educației („*Educația va fi direcționată către deplină dezvoltare a personalității umane și la întărirea respectului pentru om drepturile omului și libertățile fundamentale* ”), întrucât nu este clar și lipsit de ambiguitate cine decide dacă și în funcție de ce standarde, educația „*dezvoltă personalitatea umană”* sau *„promovează înțelegerea, toleranța și prietenia*”. Declarația universală a susținut că pot exista diferite abordări ale scopurilor și conținuturilor educației.

Au fost specificate dispozițiile *Declarației Universale a Drepturilor Omului* și completat de două documente ulterioare - documentul special dedicat educației, *Convenția UNESCO împotriva discriminării în educație (1960)*[428] *și Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (1966)*[429] .

Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (1966) dedică două articole pentru dreptul la educație - articolele 13 și 14. Articolul 13, cel mai lung în prevederile din Pact, este cel mai amplu și cuprinzător articol despre dreptul la educație în dreptul internațional al drepturilor omului. Articolul 13 prevede: 1. *„Statele părți la prezentul pact recunosc dreptul tuturor la educație. Ei sunt de acord că educația va fi îndreptată către dezvoltarea deplină a omului personalitatea și simțul demnității sale și vor consolida respectarea drepturilor omului și libertățile fundamentale”*. În plus, aceștia sunt de acord că educația va permite tuturor persoanelor să facă acest lucru eficient la o societate liberă, să promoveze înțelegerea, toleranța și prietenia între toate națiunile și toate grupurile rasiale, etnice sau religioase și în continuare activitățile *Organizația Națiunilor Unite* pentru menținerea păcii.

Mai mult, articolul 13 amplifică dreptul general la educație cu trimiteri la prioritate educația primară *„care va fi obligatorie și disponibilă gratuit tuturor”*, învățământ secundar *„în diferitele sale forme”*, *„în general disponibile și accesibile tuturor de fiecare mijloace adecvate și, în special, prin introducerea progresivă a educației gratuite* ”, învățământul superior (care va

[428] Convenția UNESCo împotriva discriminării în educație (adoptată la 14 decembrie 1960, a intrat în vigoare 22 mai 1962). 429 UNTS 93.
[429] Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (adoptat la 16 decembrie 1966, încheiat) vigoare 3 ianuarie 1976). 993 UNTS 3.

fi *„accesibil în mod egal tuturor, pe baza capacității*" și „e*ducație fundamentală"* (pentru cei care nu au primit sau nu au terminat educația primară).

Învățământul secundar include elementele de disponibilitate, accesibilitate, acceptare capacitatea și adaptabilitatea, care sunt comune educației în toate formele sale și la toate nivelurile. Cea mai semnificativă diferență dintre dreptul de a realiza învățământul secundar și superior este acela că, în timp ce învățământul secundar „*va fi accesibil tuturor*", *învățământul superior,,* va fi echivalat *„accesibil tuturor, pe baza capacității "*.

Partea 3 a articolului 13 cere statelor să respecte libertatea părinților de a alege școala pentru copiii lor. Un element al acestui paragraf este că statele se angajează să respecte libertatea părinților și a tutorilor de a asigura educația religioasă și morală a acestora copii în conformitate cu propriile convingeri. Al doilea element al acestei părți Articolul 13 este libertatea părinților și a tutorilor de a alege alte opțiuni decât cele publice, școli pentru copiii lor, cu condiția ca școlile să respecte *„un astfel de învățământ minim la standardele care pot fi stabilite sau aprobate de stat"*.

Acest lucru trebuie citit cu dispoziție complementară a părții 4 articolul 13, care afirmă *„libertatea indivizilor și organelor de înființare și direcționare a instituțiilor de învățământ"*, au furnizat instituțiile să respecte obiectivele educaționale stabilite în partea 1 articolul 13 și anumite standarde minime. Aceste standarde minime se pot referi la aspecte precum admiterea, planurile de învățământ și recunoașterea certificatelor. La rândul lor, aceste standarde trebuie să fie în concordanță cu obiectivele educaționale stabilite în partea 1 articolul 13[430] .

Trebuie precizat că, în timp ce, în general, Pactul prevede realizarea progresivă și recunoaște constrângerile datorate limitelor resurselor disponibile, de asemenea impune statelor părți diverse obligații care au un efect imediat. în relație la dreptul la educație, astfel de eforturi imediate sunt „garanția" că dreptul *„va fie exercitat fără discriminare de nici un fel "* și obligația „*de a lua măsuri*" pentru a urmări realizarea integrală a articolului 13.

În Pact, pentru prima dată, cele mai importante linii directoare pentru conținutul s-a stabilit dreptul la educație, formând măsurile calitative și precizând obligațiile statelor cu privire la acest drept. Educație sub toate formele și la toate nivelurile trebuie să prezinte următoarele caracteristici:

---

[430] Dreptul la educație. Domeniul de aplicare și implementarea. E / C.12 / 1999/10 (Observații generale). privind dreptul la educație (Art. 13 din Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale). În *implementare al Pactului internațional privind drepturile economice, sociale și culturale, Document E / C.12 / 1999/10* . Geneva: Consiliul Economic și Social, biroul Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului, 1999, p. 10.

- *disponibilitate*, ceea ce înseamnă că trebuie să existe funcții instituții de învățământ și că programele trebuie să fie disponibile în cantități suficiente cetățenie în jurisdicția statului parte;
- *accesibilitatea*, care are trei suprapuneri dimensiuni: nediscriminare, accesibilitate fizică și accesibilitate economică și
- *acceptabilitate* și *adaptabilitate*, prin care educația trebuie să fie flexibilă, astfel încât să se poată adapta la nevoile societăților și comunităților în schimbare și să răspundă nevoilor studenților în cadrul diverselor contexte sociale și culturale[431].

Dreptul la educație este destul de des clasificat ca fiind economic, social și cultural dreapta; acestea sunt adesea considerate a fi lipsite de remedii și sunt în consecință tratate ca cvasi-drepturi sau nu chiar drepturi.

În consecință, refuzurile și încălcările dreptului la educația nu este abordată. Cu toate acestea, diferite instituții și judecători în domeniul drepturilor omului (precum *Comitetul ONU pentru Drepturile Omului; Comitetul pentru Drepturi sociale şi culturale; Comitetul pentru eliminarea discriminării împotriva Femei; Comitetul pentru Drepturile Copilului şi Curtea Europeană a Drepturilor Omului*) au examinat și discutat destul de explicit domeniul de aplicare al dreptului la educație și a format un cadru specific pentru obligațiile statului privind dreptul la educație. Aceste obligații au fost adesea testate judiciar în multe cazuri interne și internaționale

În concluzie dreptul la educație este identificat în mod obișnuit ca un aspect economic, social și cultural.. Acest lucru influențează interpretarea și implementarea acestui drept deoarece drepturile economice, sociale și culturale impun de obicei guvernelor destul de relative și obligații nedeterminate - cerințe pentru *„consecvent”, „progresiv*”, „*în conformitate cu implementarea tenţialităţilor* ”. Aceste drepturi sunt adesea considerate lipsite de remedii și sunt tratate în consecință ca cvasi-drepturi.[432]

În consecință, refuzurile și încălcările legii dreptului la educație este discutat mai des în instituțiile științifice sau pentru drepturile omului decât în instanțe. Această tendință rupe simetria legii care echilibrează drepturile și îndatoririle, libertăți și responsabilități.

Dificultatea implementării dreptului la educație este influențată de exprimarea dispozițiilor în diferite documente juridice internaționale și regionale. Obligațiile prescrise sunt extinse și destul de minuțioase, dar formulate prea declarativ. Aceasta impune cererea și

---

[431] *Litigierea drepturilor economice, sociale şi culturale: Dosarul practicanţilor juridici* [interactiv]. Geneva: CoHRE, 2006, p. 110 [accesat 06-06-2010]. <http://www.cohre.org/store/attachments/CoHRE%20Legal % 20Practitioners% 20Dossier.pdf.

[432] Proiectul Dreptul la educație. Promovarea mobilizării și responsabilității juridice [interactiv]. [accesat 05-06-2010]. <http://www.right-to-education.org/node/201>.

obligația de a explica conținutul și domeniul de aplicare al dreptului la educație prin practica jurisprudenței sau prin contabilitate corespunzătoare, prezintă instituțiile pentru drepturile omului.

Conceptul dreptului la educație a fost definit de inițiative ale oficialilor organizațiilor internaționale pentru drepturile omului.

Cadrul conceptual al celor patru „A" (*disponibilitate, accesibilitate, acceptare adaptabilitate*) a fost elaborat ca un standard minim al dreptului la educație, deși aceste orientări nu sunt exprimate în niciun instrument juridic internațional sau regional Deși este o metodă foarte convenabilă și transparentă de a explica dreptul la educație în termeni de factori tangibili, nu sunt neapărat la standardul utilizat în orice tratat internațional și, ca atare, nu ar trebui tratat ca un generic, cuprinzător și nici singurul ghid posibil pentru ceea ce înseamnă dreptul la educație în conformitate cu orice lege, instrument intern sau internațional.

Cerința de a cuprinde toate cele patru elemente din conținutul dreptului la educație permite o mai bună înțelegere a dreptului în sine și ajută la protejarea acestui drept prin prisma judiciara înseamnă, în același timp, extinderea limitelor posibilelor încălcări. În plus, încălcările dreptului la educație pot fi determinate nu numai în cazurile „clasice" de discriminare, pe bază de rasă sau sex, dar pot fi identificate și să acționeze conform conceptului de stat al bunăstării (prin stabilirea condiții pentru copiii cu dezabilități, copii marginalizați social etc.).

Multe dintre încălcările dreptului la educație și marginalizarea vizează grupuri specifice de oameni nu se regăsește în sistemele educaționale și nici în domeniul legal, dar în mediul discriminatoriu. Acesta este unul dintre motive de ce au fost anumite reforme educaționale, așteptate să soluționeze problemele sociale și economice, ce nu au avut succes în toate statele sau nu au început încă să fie implementate în diferite părți ale lumii.

2. Jurisprudența Curții privind libertatea religiilor

Libertatea de gândire, conștiință și religie este un drept fundamental consacrat nu numai în *Convenția europeană a drepturilor omului*, ci și în multe alte instrumente naționale, internaționale și europene. Este un drept esențial de o importanță considerabilă.

Articolul 9 al Convenției prevede: *„1. Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau credința și libertatea, fie singur, fie în comunitate cu alții și în public sau privat, pentru a - și manifesta religia sau credința, în închinare, predare, practică și respectare. 2. Libertatea de a-și manifesta religiasau convingerile va fi supusă numai acestora limitările prescrise de lege și necesare într-o societate democratică din interesele siguranței publice, pentru protecția ordinii publice, a sănătății sau moralei sau pentru protecția drepturilor și libertăților altora. ”*

Articolul 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție se referă la un anumit aspect aspect al libertății religioase, și anume dreptul părinților de a asigura educarea copiilor lor în conformitate cu propriile convingeri religioase: *„Nimănui nu i se va refuza dreptul la educație. În exercitarea oricăror funcții pe care și le asumă în legătură cu educația și cu predarea, statul va respecta dreptul părinților de a asigura o astfel de educație și predare în conformitate cu a lor convingeri religioase și filosofice. ”*

Pe lângă Convenție, libertatea de gândire, conștiință și religia este o parte inerentă a drepturilor fundamentale stabilite de *Națiunile Unite*. În consecință, în temeiul articolului 18 din *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, toată lumea are dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie. Acest drept include libertatea de a avea sau de a adopta un religie sau credință la alegerea sa și libertate, fie individual, fie în comunitate cu alții și în public sau privat, pentru a-și manifesta propria religie sau credință în închinare, respectare, practică și predare. Nimeni nu poate să fie supus unor constrângeri care i-ar afecta libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau o credință la alegerea sa.

Libertatea de a manifesta cuiva religia sau credințele pot fi supuse numai limitărilor prescrise prin lege și sunt necesare pentru a proteja siguranța publică, ordinea, sănătatea sau morala sau drepturile și libertățile fundamentale ale altora. În plus, articolul 18 *în amendă* specifică faptul că statele părți la Pact se angajează să respecte pentru libertatea părinților și, dacă este cazul, a tutorilor legali pentru a asigura educația religioasă și morală a copiilor lor în conformitate cu a lor convingeri. Articolul 26 al Pactului stabilește un principiu general al nediscriminarea, care se referă la religie printre altele.

Principiul libertății religiei apare și într-un număr de altele instrumente, inclusiv *Convenția internațională privind drepturile copii*, care consacră în mod clar principiul din articolul 14. În mod similar, Articolul 12 din *Convenția americană a drepturilor omului* prevede că oricine are dreptul la libertatea conștiinței și a religiei. Acest drept include libertatea de a menține sau de a schimba religia sau convingerile cuiva și fie libertatea de a profesa sau disemina religia sau convingerile cuiva individual sau împreună cu alții, în public sau în privat. Nimeni nu poate fi sub rezerva restricțiilor care le-ar putea afecta libertatea de întreținere sau de a schimba religia sau convingerile lor. Libertatea de a manifesta propria religie și credințele pot fi supuse numai limitărilor prevăzute de lege care sunt necesare pentru a proteja siguranța publică, ordinea, sănătatea sau morala, sau drepturile sau libertățile altora. În sfârșit, articolul 12 din Convenția americană prevede că părinții sau tutorii, după caz, au dreptul să prevadă educația religioasă și morală a copiilor sau sectelor lor, care este în acord cu propriile lor convingeri.

Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, de asemenea protejează libertatea de gândire, conștiință și religie în aceiași termeni ca Convenție (articolul 10 din Cartă). De asemenea, garantează părinților dreptul „*de a asigura educația și predarea copiilor lor în conformitate cu convingerile lor religioase, filosofice și pedagogice ... în conformitate cu legile naționale care guvernează exercitarea unei astfel de libertăți și drept ”* (articolul 14 § 3).

Importanța libertății de gândire, conștiință și religie are a fost subliniat în mai multe rânduri de *Curtea Europeană a Drepturilor Omului*. În general vorbind, este considerat unul dintre fundamentele democratice societate. Mai precis, judecătorii consideră libertatea religioasă ca fiind element vital, care merge să alcătuiască identitatea credincioșilor și concepția lor de viață. De fapt*, Curtea Europeană a Drepturilor Omului* a ridicat libertatea religiei la rangul unui drept material în temeiul Convenției, în primul rând indirect și apoi mai direct.

Este de remarcat faptul că, în ultimii zece ani, numărul cazurilor examinată de Curte în temeiul articolului 9 a crescut constant. Acest tendința poate fi explicată în mare măsură prin rolul în creștere al religiei și întrebări asociate în arena socio-politică.

3. Domeniul de aplicare al dreptului la libertate de religie

În timp ce articolul 9 al Convenției se referă la libertatea religioasă în special, protecția oferită de această dispoziție este mult mai largă și se aplică tuturor tipurilor personale, politice, filosofice, morale și, desigur, convingeri religioase. Se extinde la idei, convingeri filozofice ale tuturor tipuri, cu menționarea expresă a credințelor religioase ale unei persoane și a acestora propriul mod de a-și înțelege viața personală și socială. De exemplu, ca filozofie, *pacifismul* intră în sfera de aplicare a articolului 9 din Convenție, deoarece atitudinea unui pacifist poate fi privită ca o „ *credință”*.

4. Domeniul de protecție al articolului 9 (*ratione materiae)*

Convingerile personale sunt mai mult decât simple opinii. Sunt idei care au atins un anumit nivel de coerență, seriozitate, coeziune și importanţă. Trebuie să fie posibil să se identifice conținutul formal al condamnări.

Instituțiile Convenției nu au competența de a defini religia, dar trebuie interpretată fără restricții. Credința religioasă nu poate fi limitată la „ *principalele”* religii. Religia în cauză trebuie să poată fi identificate, deși dorința unui solicitant de a le descrie credința ca religie va fi privită favorabil în caz de nejustificarea amestecul statului. Nu există aproape nicio jurisprudență cu privire la principale religii pentru că principiile sunt cunoscute și relațiile cu statele sunt bine stabilite. Cu toate acestea, problema este mai delicată în ceea ce privește minoritatea religii și noi grupuri religioase care uneori sunt numite „ *secte* ” la nivel național. Conform jurisprudenței actuale a Curții, toate grupurile religioase și membrii acestora beneficiază de protecție egală în temeiul Convenției.

Problema noilor mișcări religioase a fost adusă în fața Curții în cazul *Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France v. Franța*[433]. Curtea a observat că legislația franceză în cauză urmărea să consolideze măsurile preventive și acțiune punitivă împotriva mișcărilor sectante care încalcă drepturile omului și libertățile fundamentale. Acesta a specificat că nu era sarcina Curții să se pronunțe asupra legislația în *abstracto* și că, prin urmare, nu ar putea exprima un punct de vedere cu privire la compatibilitatea dispozițiilor legislației franceze din Convenție, dar a oferit totuși câteva îndrumări valoroase. În timp ce observa că, în măsura în

[433] Cazul *Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France v. Franța* ((dec.), nr. 53430/99.

care legislația atacată vizează sectele - termen care nu a definit - a prevăzut dizolvarea lor, dar a observat că o astfel de măsura ar putea fi dispusă numai de către instanțe și acolo unde anumite condiții au fost mulțumiți, în special acolo unde au existat condamnări definitive ale sectei în cauză sau a liderilor săi pentru unul sau mai multe dintr-un set listat exhaustiv de infracțiuni - situație în care asociația solicitantă nu ar trebui în mod normal, au vreun motiv să se teamă să se regăsească. Contestarea Parlamentului, motivele adoptării legislației respective, atunci când a fost preocupat să stabilească o problemă socială arzătoare, nu reprezenta o dovadă că asociația solicitantă risca să prezinte vreun risc. Mai mult, era incompatibil ca acesta din urmă să poată susține că nu a fost o mișcare care a încălcat libertățile și în același timp pretinde că a fost, cel puțin potențial, o victimă a cererii care s-ar putea face din legislație. În consecință, asociația solicitantă nu a putut pretinde că este victimă în sensul articolului 34 din Convenția și aplicarea acesteia trebuiau declarate inadmisibile în cadrul acesteia integral.

5. Dreptul la libertatea religiei ca pilon al societății democratice

Libertatea de gândire, conștiință și religie, consacrată la articolul 9 Convenției, este unul dintre fundamentele unei „ *societăţi democratice* ” în sensul Convenției. În dimensiunea sa religioasă este una dintre cele mai vitale elemente care merg să alcătuiască identitatea credincioșilor și a lor concepție despre viață, dar este, de asemenea, un atu prețios pentru atei, agnostici, sceptici și nepăsători. Pluralismul indisociabil de la societatea democratică, care a fost câștigată cu drag de-a lungul secolelor, depinde pe el.

Această libertate presupune, *printre altele*, libertatea de a deține sau de a nu deține credințe religioase și să practici sau nu să practici o religie.

Într-o societate democratică, în care mai multe religii sau ramuri ale s-ar putea ca aceeași religie să coexiste în aceeași populație necesar pentru a impune restricții acestei libertăți pentru a concilia interesele diverselor grupuri și să se asigure că credințele fiecăruia sunt apreciat. Cu toate acestea, în exercitarea puterii sale de reglementare în această sferă și în relațiile sale cu diferitele religii, confesiuni și credințe, statul are datoria de a rămâne neutru și imparțial. Ceea ce este în joc aici este păstrarea pluralismului și buna funcționare a democrației[434].(Vezi Anexa 11)

În acest domeniu sensibil care implică stabilirea relațiilor între comunitățile religioase și stat, acesta din urmă se bucură teoretic o marjă largă de apreciere[435]. Pentru a determina domeniul de aplicare al marjei de apreciere, Curtea trebuie să ia în considerare ceea ce este în joc, și anume nevoia de a menține adevăratul pluralism religios, care este inerent conceptul de societate democratică. Mai mult, în exercitarea supravegherii sale, Curtea trebuie să ia în considerare ingerința reclamată pe baza dosarului în ansamblu

[434] (*Mitropolia Basarabiei și alții împotriva Moldovei*, nr. 45701/99, §§ 115-16, CEDO 2001-XII).
[435] (*Cha'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței* [GC], Nu. 27417/95, § 84, CEDO 2000-VII

V. ASPECTE INTERNE SI EXTERNE ALE LIBERTATII RELIGIOASE

Există un aspect dublu asupra libertăților garantate de articolul 9 din Convenția: internă și externă. În ceea ce privește aspectul „ *intern* ”, libertatea este absolută: în ceea ce privește ideile profund conținute și convingerile care sunt falsificat în conștiința individuală a unei persoane și, prin urmare, nu poate prejudiciază ele însele ordinea publică, acestea nu pot face obiectul restricții din partea autorităților statului. Cu toate acestea, în ceea ce privește aspectul extern aspectul libertății în cauză este numai relativă, care este logic în măsura în care - văzând că este libertatea de a-și manifesta convingerile – public ordinea poate fi afectată sau chiar amenințată.

În timp ce libertatea religioasă este în primul rând o chestiune individuală conștiință, implică, de asemenea, *printre altele*, libertatea de a „ *manifesta [cuiva] religie*” singur și în privat sau în comunitate cu alții, în public și în cercul celor a căror credință este împărtășită. Articolul 9 enumeră un număr de forme pe care le poate lua manifestarea religiei sau a credinței, și anume cult, predare, practică și respectare[436]. În ceea ce privește cazul particular al religiei, libertatea de alegere este importantă. Articolul 9 al Convenției garantează tuturor libertatea de a schimba religia, cu alte cuvinte pentru a converti. Cu toate acestea, chiar de la hotărârea fondatoare pronunțată în cazul *Kokkinakis*, *(citat mai sus)*, Jurisprudența Curții a recunoscut că libertatea religioasă include în principiu dreptul de a încerca să-l convingă pe aproapele. „A *convinge”* nu se extinde la comportament abuziv, cum ar fi aplicarea unei presiuni inacceptabile sau real hărțuirea, care nu poate atrage protecția Convenției.

Este de remarcat faptul că libertatea conștiinței și a religiei nu protejează fiecare act sau formă de comportament motivat sau inspirat de un religie sau o credință. Cu alte cuvinte, articolul 9 al Convenției protejează a sfera de conștiință privată a persoanei, dar nu neapărat orice comportament public inspirat de acea conștiință. În consecință, nu permite legilor generale să fie rupte de individ[437].

[436] *Ibidem.* n 401 §§ 114
[437] *Pichon și Sajous împotriva Franței* (dec.), nr. 49853/99, CEDO 2001-X).

1.Aspecte individuale si colective ale libertatii religioase

Majoritatea drepturilor recunoscute în temeiul articolului 9 sunt drepturi individuale care nu poate fi contestate. Cu toate acestea, unele dintre aceste drepturi pot avea un aspect colectiv. În consecință, Curtea a recunoscut că o Biserică sau organismul bisericesc poate, ca atare, să exercite în numele membrilor săi drepturi garantate de articolul 9 al Convenției.

Deoarece comunitățile religioase există în mod tradițional și universal sub formă de structuri organizate, articolul 9 trebuie interpretat în lumina Articolul 11 al Convenției care protejează viața asociativă împotriva interferență nejustificată a statului. Văzut în această perspectivă, dreptul credinciosului la libertatea religioasă cuprinde așteptarea că comunitatea îi va permite să funcționeze pașnic, fără intervenții arbitrare ale statului.

Într-adevăr, existența autonomă a comunităților religioase este indispensabilă pentru pluralism într-o societate democratică și este, prin urmare, o problemă care se află chiar în inima protecția pe care o oferă articolul 9[438].

În conformitate cu acest principiu al autonomiei, statul este interzis să oblige o comunitate religioasă să admită noi membri sau să excludeți cele existente[439].

În mod similar, articolul 9 din Convenție nu garantează niciun drept, ca dizidenți în cadrul unui corp religios; în cazul unui dezacord asupra probleme de doctrină sau organizare între o comunitate religioasă și unul dintre membrii săi, libertatea religioasă a individului se exercită prin a sa libertatea de a părăsi comunitatea [440]

În activitățile lor comunitățile religioase respectă regulile care sunt adesea văzută de adepți ca fiind de origine divină. Ceremonii religioase au semnificație și valoare sacră pentru credincioși, dacă au fost conduse de miniștri împuterniciți în acest scop în conformitate cu aceste reguli. Personalitatea clerului este, fără îndoială, de importanță pentru fiecare membru al comunității. Participarea la viața comunitatea este astfel o manifestare specială a religiei cuiva, care este în sine protejat de articolul 9 al Convenției [441].

Un aspect important al autonomiei comunităților religioase se manifestă în domeniul dreptului muncii. Aceasta este libertatea de a alege angajații după criterii specifice comunității

---

[438] (*Hasan și Chaush împotriva Bulgariei* [GC], Nu. 30985/96, § 62, CEDO 2000-XI; *Mitropolia Basarabiei și alții*, citată mai sus, § 118; și *Sfântul Sinod al ortodocșilor bulgari Church (Metropolitan Inokentiy) și alții împotriva Bulgariei*, nr. 412/03 și 35677/04, § 103, 22 ianuarie 2009).

[439] *Svyato-Mykhaylivska Parafiya împotriva Ucrainei*, Nu. 77703/01, § 146, 14 iunie 2007

[440] (*Sfântul Sinod al ortodocșilor bulgari Church (Metropolitan Inokentiy) și alții*, citată mai sus, § 137; *Karlsson v. Suedia*, nr. 12356/86, decizia Comisiei din 8 septembrie 1988, DR 57, p. 172; *Spetz și alții împotriva Suediei*, nr. 20402/92, decizie a Comisia din 12 octombrie 1994; și *Williamson împotriva Regatului Unit*, nr. 27008/95, decizia Comisiei din 17 mai 1995).

[441] (*Hasan și Chaush*, *loc.cit.* și *Perry împotriva Letoniei*, nr. 30273/03, § 55, 8 noiembrie 2007).

religioase în cauză. Această libertate nu este însă absolută. Curtea a avut ocazie să se pronunțe asupra acestei chestiuni în două hotărâri pronunțate la 23 septembrie 2010. În cazul *Obst împotriva Germaniei* (nr. 425/03, 23 septembrie 2010)[442], solicitant, care a fost directorul european al relațiilor publice *Departamentul Bisericii Mormone*, a fost demis fără notificare pentru adulter, care era o încălcare formală a uneia dintre clauzele sale la contract de muncă. În fața Curții, el a pretins nu o încălcare a Articolul 9, ci articolul 8 din Convenție, care garantează dreptul la respectul pentru viața privată. Curtea a considerat că nu a existat nicio încălcare a Articolul 8, după cum urmează: „*În speță, Curtea observă mai întâi că reclamantul nu s-a plâns de o acțiune a statului, ci de un eșec din partea sa de a-și proteja intimitatea, împotriva amestecului angajatorului său. În acest sens, notează de la început că Biserica Mormon, în ciuda statutului său de entitate de drept public în dreptul german, face să nu exercite niciun fel de autoritate publică*" [443]

Curtea mai observă că, deși obiectul articolului 8 este în esență aceea de a proteja individul împotriva interferențelor arbitrare ale autorităților publice, nu obligă doar statul să se abțină de la o astfel de ingerință: pe lângă acest angajament în primul rând negativ, pot exista obligații pozitive inerente unei respect efectiv pentru viața privată. Aceste obligații pot implica adoptarea măsuri menite să asigure respectul vieții private chiar și în sfera relațiilor de indivizi între ei. Granițele dintre statul pozitiv și obligațiile negative prevăzute la articolul 8 nu se pretează la o definiție precisă, ci principiile aplicabile sunt totuși similare. În special, în ambele cazuri privim trebuie să se atingă echilibrul echitabil care trebuie atins între interesul general și interesele individuale; iar în ambele contexte statul se bucură de o anumită marjă de apreciere[444].

Curtea reiterează, în plus, că marja de apreciere acordată Statul este mai larg acolo unde nu există consens în statele membre ale Consiliului de Europa, fie în ceea ce privește importanța relativă a interesului în joc, fie în ceea ce privește cele mai bune mijloace de protejare. De obicei, va exista o marjă largă dacă statul este solicitat pentru a ajunge la un echilibru între interese private și publice concurente sau diferite de depturile Convenției .

Principala întrebare care se pune în prezenta cauză este deci dacă statul a fost obligat, în contextul obligațiilor sale pozitive în temeiul articolului 8, să mențină dreptul reclamantului la respectarea vieții sale private împotriva demiterii sale de către Biserica mormonă. În consecință, Curtea, examinând modul în care tribunalele germane pentru ocuparea forței de muncă a

---

[442] *Obst împotriva Germaniei* (nr. 425/03, 23 septembrie 2010

[443] a se vedea *Rommelfänger*, decizia citată mai sus, *Finska Församlingen i Stockholm și Teuvo Hautaniemi împotriva Suediei*, decizie a Comisia din 11 aprilie 1996, nr. 24019/94; și *Predota v. Austria* (dec.), Nu. 28962/95, 18 ianuarie 2000).

[444] a se vedea *Evans împotriva Regatului Unit* [GC], nr . 6339/05, §§ 75-76, CEDO 2007-I, și *Rommelfänger,* citată mai sus; vezi și *Fuentes Bobo împotriva Spaniei,* nr. 39293/98, § 38, 29 februarie 2000).

echilibrat dreptul solicitantului cu dreptul *Bisericii Mormone* în temeiul articolelor 9 și 11, va trebui să verifice dacă s-a acordat sau nu un grad suficient de protecție către solicitant.

În acest sens, Curtea reiterează faptul că în mod tradițional în comunitățile religioase există universal sub forma unor structuri organizate și că, acolo unde organizarea comunității religioase este în cauză, articolul 9 al Convenției trebuie să fie interpretat în lumina articolului 11, care protejează viața asociativă împotriva interferență nejustificată a statului. Într-adevăr, existența autonomă a religiosului comunitățile sunt indispensabile pluralismului într-o societate democratică și sunt astfel o problemă care se află în centrul protecției pe care o oferă articolul 9. Curtea mai departe observă că, pentru cazuri foarte excepționale, dreptul la libertatea religioasă e garantată în temeiul Convenției exclude orice discreție din partea statului de a stabiliți dacă credințele religioase sau mijloacele utilizate pentru a exprima astfel de credințe sunt legitime[445].

În cele din urmă, în cazul întrebărilor referitoare la relația dintre stat și religii sunt în joc, întrebări asupra cărora poate avea opinia într-o societate democratică diferă în mod rezonabil pe scară largă, trebuie dat rolul organismului național de luare a deciziilor de importanță specială[446]

Curtea ar observa mai întâi că, punând în aplicare atât un sistem de tribunalele pentru ocuparea forței de muncă și o curte constituțională care are competența de a le revizui decizii, Germania și-a respectat, în teorie, obligațiile pozitive față de cetățenii din domeniul dreptului muncii, un domeniu în care disputele afectează în general drepturile persoanelor vizate în temeiul articolului 8 din convenție. În cazul de față astfel, reclamantul a putut să-și aducă cazul în fața unui tribunal pentru ocuparea forței de muncă, care a trebuit să stabilească dacă concedierea a fost legală în condițiile interne obișnuite dreptul muncii, având în vedere *dreptul ecleziastic al muncii* și echilibrează interesele concurente ale solicitantului și ale Bisericii angajatoare.

În opinia Curții, concluziile trase de tribunalele pentru ocuparea forței de muncă către efectul că solicitantul nu ar fi fost obligat de obligații inacceptabile nu apar nerezonabil. Curtea consideră că reclamantul, după ce a crescut în cadrul *Biserica Mormon* a fost - sau ar fi trebuit să fie - conștientă atunci când și-a semnat în contract angajarea, în special paragraful 10 (referitor la aderarea la „ *principii de înaltă morală"*, a importanței fidelității conjugale pentru angajatorul său [447] și incompatibilitatea relațiilor extraconjugale pe care el alesese să le formeze cu îndatoriri sporite de loialitate pe care le contractase față de *Biserica Mormonă*. Ca director european al Departamentului de relații publice.

---

[445] *Hasan și Chaush împotriva Bulgariei* [GC], nr. 30985/96, §§ 62 și 78,
[446] *Leyla Şahin împotriva Turciei* [GC], nr. 44774/98, § 109, CEDO 2005-XI.
[447] A se vedea, *mutati mutandis*, *Ahtinen împotriva Finlandei*, nr. 48907/99, § 41, 23 septembrie 2008

Curtea consideră că faptul că demiterea s a bazat pe comportament referitoare la sfera privată a solicitantului, fără acoperire media sau public major, consecințele acestei conduite nu este un factor decisiv în cazul de față. Se observă că derivă natura specială a cerințelor profesionale impuse solicitantului din faptul că au fost stabilite de un angajator al cărui etos se bazează pe religie sau convingeri[448].

In aceea conexiune, consideră că tribunalele pentru ocuparea forței de muncă au stabilit în mod adecvat că obligațiile de loialitate impuse reclamantului erau acceptabile, întrucât scopul lor era acela de a mențineți credibilitatea *Bisericii Mormone*. De asemenea, observă că ocuparea forței de muncă, *Tribunalul de Apel* a declarat în mod clar că concluziile sale nu ar trebui înțelese ca implicând orice act de adulter, a constituit în sine motive pentru demiterea (fără notificare) a angajat ului Bisericii, dar că a ajuns la această concluzie aici din cauza încălcării gravă pe care adulterul a constituit-o în ochii *Bisericii Mormone* și a poziție importantă pe care reclamantul o ocupa în acea impunătoare Biserică sporită de îndatoriri de loialitate asupra lui.

În concluzie, având în vedere marja de apreciere a statului în cazul de față ... și în special faptul că tribunalele pentru ocuparea forței de muncă au trebuit să lovească o echilibru într-o serie de interese private, acești factori sunt suficienți pentru ca Curtea să consideră că, în cazul de față, articolul 8 din convenție nu a impus să se acorde solicitantului o protecție sporită.

În cazul *Schüth împotriva Germaniei*,[449] (*nr. 1620/03, CEDO 2010*, hotărârea pronunțată la aceeași dată), reclamantul, care era organist și maestrul de cor la o biserică catolică, a fost demis cu preaviz, de asemenea la motive de adulter. Curtea a ajuns la o concluzie diferită pentru următoarele motive:*„În ceea ce privește constatarea tribunalelor de ocupare a forței de muncă a fost concedierea justificată în temeiul regulamentelor de bază, Curtea reiterează că este în primul rând pentru instanțelor naționale să interpreteze și să aplice legislația internă*”[450]. Cu toate acestea, ar reitera că, deși nu este sarcina Curții să o facă, înlocuiește propria opinie cu cea a instanțelor naționale, totuși trebuie să verifice dacă efectele constatărilor instanței interne sunt compatibile cu Convenție[451].

---

[448] A se vedea paragraful 27 de mai sus, articolul 4 din Directiva 2000/78 / CE a Consiliului; vezi și *Lombardi Vallauri împotriva Italiei*, nr. 39128/05, § 41, 20 octombrie 2009)

[449] *Schüth împotriva Germaniei* (nr.1620/03 şi 425/03**)** 23.09.2010.Cauza privea concedierea unor angajaţi ai Bisericii pentru adulter. Neîncălcarea articolului 8 (dreptul la respectarea vieţii private şi de familie) cu privire la domnul Obst. Încălcarea articolului 8 cu privire la domnul Schüth (instanţele germane pentru litigii de muncă nepunând în balanţă, în mod corespunzător, drepturile reclamantului şi cele ale angajatorului său, Biserica, într-o manieră conformă cu dispoziţiile Convenţiei

[450] a se vedea *Griechische Kirchengemeinde München und Bayern eVv Germania* (dec.), Nr. 52336/99, 18 Septembrie 2007 și *Miroḷubovs și alții împotriva Letoniei*, nr. 798/05, § 91, 15 Septembrie 2009

[451] (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Karhuvaara și Iltalehti împotriva Finlandei*, nr. 53678/00, § 49, CEDO 2004-X; *Miroḷubovs și alții,* citată mai sus, § 91; și *Lombardi Vallauri împotriva Italiei*, nr. 39128/05, § 42, 20 octombrie 2009).

În ceea ce privește aplicarea la cazul specific al solicitantului a criteriilor reiterată de *Tribunalul Federal pentru Ocuparea Forței de Muncă*, Curtea nu poate să nu constate concizia a raționamentului tribunalelor de ocupare a forței de muncă cu privire la concluziile pe care le-au tras din comportamentul reclamantului. Angajarea *Tribunalul de apel* s-a limitat la a explica faptul că reclamantul are funcțiile de organistul și maestrul de cor ce nu au intrat în sfera de aplicare a articolului 5 § 3 din baza Regulamentului, dar erau totuși atât de strâns legate de cele ale *Bisericii Catolice*, misiune proclamatoare că biserica parohială nu ar putea continua să folosească acest muzician fără a pierde toată credibilitatea și că abia era de conceput pentru publicului larg pe care el și decanul ar putea continua să efectueze liturghia împreună[452].

Curtea a observat că *Tribunalul de apel pentru ocuparea forței de muncă* nu a făcut o examinare a problemei dintre activitatea solicitantului și Misiunea proclamatoare a Bisericii, dar pare să fi reprodus opinia lui, angajând Biserica în acest punct fără alte verificări. Întrucât cazul se referea la concedierea în urma unei decizii a reclamantului cu privire la viața sa privată și de familie, care atrage protecția Convenției, Curtea consideră că mai mult a fost necesară examinarea detaliată la cântărirea drepturilor și intereselor concurente în joc, mai ales ca în acest caz al reclamantului dreptul individual a fost cântărit cu un drept colectiv.. Deși este adevărat că, în temeiul Convenție, un angajator al cărui etos se bazează pe religie sau pe o credință filosofică poate impune obligații specifice de loialitate angajaților săi, o decizie de concediere bazată pe o încălcare a unei astfel de obligații nu poate fi supusă, pe baza dreptului angajatorului de autonomie, doar la un control judiciar limitat exercitat de autoritățile naționale relevante tribunalul pentru ocuparea forței de muncă fără a lua în considerare natura postului în cauză și fără a echilibra corespunzător interesele implicate în conformitate cu principiul proporționalitate.

În consecință, având în vedere circumstanțele particulare ale cauzei, Curtea constată că *„autoritățile germane nu i-au furnizat reclamantului protecția necesară și că, în consecință, a existat o încălcare a articolului 8 din Convenției”.*

Recent, în cazul *Sindicatul „Păstorul cel Bun” v. România*[453], Marea Cameră a Curții a aplicat principiul autonomiei organizațiilor religioase în contextul drepturilor sindicale. În acest caz, reclamanții, care erau preoții ortodocși și angajații laici ai Bisericii Ortodoxe Române, au format un sindicat al cărui scop era apărarea intereselor profesionale ale membrii săi. Cu toate acestea, autoritățile statului pârât au refuzat să se înregistreze sindicatul pe motiv că acest lucru era interzis de Statutul Biserica Ortodoxă Română și autonomia sa structurală și funcțională.

---

[452] *Ibidem.*
[453] *Sindicatul „Păstorul cel Bun” v. România* ([GC], nr. 2330/09, CEDO 2013)

Spre deosebire de Cameră, care a constatat o încălcare a articolului 11 din Convenție (libertatea de asociere, inclusiv libertatea sindicală), Marea Cameră a ajuns la concluzia opusă, pronunțând o hotărâre în favoarea acestuia autonomiei comunității religioase în cauză: *„Curtea va stabili dacă, având în vedere statutul lor de membri ai clerului, membrii sindicatului solicitant au dreptul să se bazeze pe articolul 11 din Convenție și, dacă da, dacă refuzul de a înregistra sindicatul a afectat însăși esența libertății lor de asociere”*.

Curtea, observă că îndeplinirea îndatoririle de membrii ai sindicatului în cauză implică multe dintre trăsăturile caracteristice ale unui loc de muncă. De exemplu, își desfășoară activitățile pe baza unei decizii a episcopul numindu-i și stabilindu-le drepturile și obligațiile. Sub conducerea și supravegherea episcopului, ei îndeplinesc sarcinile care le-au fost atribuite; în afara de asta, efectuarea riturilor liturgice și menținerea contactului cu enoriașii, acestea includ predarea și gestionarea bunurilor parohiale; membrii clerului sunt de asemenea responsabili pentru vânzarea articolelor liturgice . În plus, legislația internă prevede un anumit număr de posturi pentru membrii clerului și mirenilor care sunt finanțate în mare parte din bugetele statului și ale autorităților locale, salariile fiind stabilite cu referință la salariile angajaților *Ministerului Educației* și *Biserica Ortodoxă Română*, plătesc contribuțiile angajatorului la salariile plătite clerului său, iar preoții plătesc impozit pe venit, contribuie la sistemul național de securitate socială și au dreptul la toată bunăstarea, beneficii disponibile angajaților obișnuiți, cum ar fi asigurarea de sănătate, o pensie las atingerea vârstei legale de pensionare sau asigurarea pentru șomaj.

Desigur, așa cum a subliniat Guvernul, o trăsătură specială a activității membrii clerului este că urmărește și un scop spiritual și se realizează în cadrul unei biserici care se bucură de un anumit grad de autonomie. În consecință, membrii clerul își asumă obligații de o natură specială prin faptul că sunt legați de datoria de loialitate, ea însăși bazată pe o întreprindere personală și, în principiu, irevocabilă fiecărui duhovnic. Prin urmare, poate fi o sarcină delicată să se facă o distincție precisă între activitățile strict religioase ale membrilor clerului și activitățile lor de natură mai financiară.

Având în vedere toți factorii de mai sus, Curtea consideră că, în pofida circumstanțelor lor speciale, membrii clerului își îndeplinesc misiunea în contextul unei relații de muncă care intră în domeniul de aplicare al articolului 11 din Convenției. Prin urmare, articolul 11 se aplică faptelor cauzei.

În opinia Curții, este sarcina instanțelor naționale să se asigure că libertatea de asociere și autonomia comunităților religioase pot fi respectate în cadrul acestor comunități în conformitate cu legea aplicabilă, inclusiv Convenţie. Acolo unde sunt interferențe cu dreptul la

libertatea de asociere în cauză, rezultă din articolul 9 al Convenției că comunități religioase au dreptul la propria lor opinie asupra oricăror activități colective ale membrilor lor care ar putea submina autonomia lor și că această opinie trebuie, în principiu, respectată de către autoritățile naționale. Cu toate acestea, o simplă afirmație a unei comunități religioase că există o amenințare reală sau potențială pentru autonomia sa nu este suficientă pentru a produce interferențe cu drepturile sindicale ale membrilor săi compatibile cu cerințele articolului 11 din Convenție.

De asemenea, trebuie să arate, în lumina circumstanțelor din caz individual, că riscul pretins este real și substanțial și că cel atacat interferența cu libertatea de asociere nu depășește ceea ce este necesar, elimina acest risc și nu servește niciunui alt scop care nu are legătură cu exercitarea autonomia comunității religioase. Instanțele naționale trebuie să se asigure că aceste condițiile sunt îndeplinite, prin efectuarea unei examinări aprofundate a circumstanțelor cazului și un exercițiu de echilibrare aprofundată între interesele concurente în joc[454].

În timp ce statul se bucură în general de o marjă largă de apreciere în astfel de cazuri ca cea actuală, în care trebuie găsit un echilibru între concurența privată interese sau diferite drepturi ale Convenției [455], rezultatul cererii nu ar trebui, în principiu, să varieze în funcție de faptul dacă a fost depusă la Curtea în temeiul Articolul 11 al Convenției, de către persoana a cărei libertate de asociere era restricționat sau în temeiul articolelor 9 și 11, de către comunitatea religioasă care susține că dreptul la autonomie a fost încălcat.

Problema centrală în prezenta cauză este nerecunoașterea solicitantului sindicatului. În cadrul procedurilor în fața instanțelor cu competență pentru a examina cele ale sindicatului, cerere de înregistrare, Arhiepiscopia, care s-a opus recunoașterii sale, a susținut că obiectivele stabilite în constituția sindicatului erau incompatibile cu îndatoriri acceptate de preoți în virtutea slujirii lor și a angajamentului lor față de arhiepiscop. Acesta a afirmat că apariția în structura Bisericii a unui nou corp de acest fel ar pune serios în pericol libertatea cultelor religioase către se organizează în conformitate cu propriile lor tradiții și că înființarea sindicatului ar putea, prin urmare, să submineze Biserica, structura ierarhică tradițională; din aceste motive, a susținut că este necesar să limiteze libertatea sindicală revendicată de sindicatul solicitant.

Având în vedere diferitele argumente invocate în fața instanțelor naționale de către reprezentanții Arhiepiscopiei Craiovei, Curtea consideră că a fost rezonabil pentru justiția națională să considere că o decizie de a permite înregistrarea sindicatului solicitant ar crea un risc

---

[454] (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Schüth împotriva Germaniei*, nr. 1620/03, § 67, CEDO 2010 și *Siebenhaar împotriva Germaniei*, nr. 18136/02, § 45, 3 februarie 2011).

[455] a se vedea, *mutatis mutandis*, *Evans împotriva United Regatul* [GC], nr. 6339/05, § 77, CEDO 2007-I),

real pentru autonomia comunitatea religioasă în cauză. Prin urmare, „*nu a existat nicio încălcare a articolului 11 al Convenției.*”

2 Relațiile dintre stat și comunitățile religioase

Protecția libertății de gândire, conștiință și religie implică neutralitatea corespunzătoare din partea statului. Respect pentru convingeri sau convingeri diferite este o obligație primară a statului, care trebuie să accepte că indivizii pot adopta în mod liber convingeri și, eventual, ulterior se răzgândesc, având grijă să evite orice interferență în exercitarea dreptului garantat de articolul 9. Dreptul la libertatea de religia exclude orice evaluare de către stat a legitimității religioase credințele sau mijloacele de exprimare a acestora.

Curtea a considerat că articolul 9 al Convenției nu poate fi greu de aplicat conceput ca fiind susceptibil de a diminua rolul unei credințe sau al unei Biserici pe care populația unei anumite țări o are istoric și cultural.

Totuși, asta nu înseamnă că relațiile dintre Statul contractant și comunitățile religioase se află complet în afara Controlul Curții. În cazul *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas și alții împotriva Austriei*[456] Curtea a constatat o încălcarea articolului 9 din convenție din cauza, printre altele, a o perioadă de așteptare de zece ani impusă „ *noilor* ” comunități religioase care aveau deja personalitate juridică înainte de a putea dobândi statutul de a „ *Societate religioasă* ” (*Religionsgesellschaft*) oferind o serie de substanțiale privilegii, precum dreptul de a preda religie în școlile de stat.

„Având în vedere numărul acestor privilegii și natura lor, avantajul obținut de societățile religioase este substanțial și acest tratament special, fără îndoială facilitează îndeplinirea de către o societate religioasă a scopurilor sale religioase. Având în vedere aceste privilegii de fond acordate societăților religioase, obligația prevăzută la articolul 9 din Convenția revine autorităților statului să rămână neutre în exercițiu puterile lor în acest domeniu necesită, prin urmare, dacă un stat stabilește un cadru pentru conferirea personalității juridice grupurilor religioase de care este legat un statut specific, toate grupurile religioase care doresc acest lucru trebuie să aibă o oportunitate echitabilă de a aplica pentru acest statut iar criteriile stabilite trebuie aplicate într-un mod nediscriminatoriu.[457] *”*

În mod similar, în cazul lui *Savez crkava „Riječ života” și alții v. Croația* [458], Curtea a pronunțat o hotărâre conform Articolul 14 din Convenție și Articolul 1 din Protocolul nr. 12, interzicând discriminarea în exercitarea oricărui drept garantat de lege. În timp ce afirma că încheierea unor acorduri speciale între stat și anumite comunitățile religioase care stabilesc un

[456] *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas și alții împotriva Austriei* (nr. 40825/98, 31 iulie 2019)
[457] *Ibidem.*
[458] *Savez crkava „Riječ života” și alții v. Croația* (nr. 7798/08, 9 decembrie 2010)

regim special în favoarea acestuia din urmă privind libertatea religioasă, comunitățile nu au încălcat în sine articolele 9 și 14 din Convenție, Curtea a constatat că refuzul guvernului croat de a încheia un acord cu solicitanții - un număr de protestanți Comunitățile creștine în acest caz - un acord care le permite să îndeplinească anumite servicii religioase și să obțină un statut oficial, recunoașterea nunților religioase sărbătorite de duhovnicii lor, s-au ridicat la discriminare în exercitarea dreptului lor la libertatea de religie. Curtea a statuat după cum urmează: *„Curtea reiterează că discriminarea înseamnă a trata diferit, fără un justificare obiectivă și rezonabilă, persoane aflate în situații similare relevante. Cu toate acestea, statele contractante se bucură de o anumită marjă de apreciere în evaluare dacă și în ce măsură diferențele în situații altfel similare justifică tratament diferit*".

În special, încheierea de acorduri între stat și o anumită comunitate religioasă instituind un regim special în favoarea din acesta din urmă nu contravine, în principiu, cerințelor articolelor 9 și 14 din Convenția, cu condiția să existe o justificare obiectivă și rezonabilă pentru diferență de tratament și că acorduri similare pot fi încheiate de către alte persoane comunitățile religioase care doresc acest lucru, *Alujer Fernández și Caballero García v. Spania* (dec.)[459]

Curtea constată că nu a fost contestat între părți că reclamantul bisericile erau tratate diferit de acele comunități religioase care aveau a încheiat acorduri cu probleme de interes comun cu guvernul Croației, în temeiul secțiunii 9 (1) din *Legea comunităților religioase*. Curtea nu vede niciun motiv ține altfel. În consecință, singura întrebare pe care Curtea trebuie să o stabilească este dacă diferența de tratament a avut „ *o justificare obiectivă și rezonabilă* ", adică dacă urmărea un „ *scop legitim* " și dacă exista un „ *rezonabil - relație de proporționalitate*" între mijloacele folosite și scopul urmărit să fie realizat.

Curtea a constatat, de asemenea, că impunerea unor astfel de criterii a ridicat delicat întrebări, deoarece statul avea datoria de a rămâne neutru și imparțial în exercitarea acestuia puterea de reglementare în sfera libertății religioase și în relațiile sale cu diferiți religii, confesiuni și credințe. Prin urmare, astfel de criterii impuneau o atenție specială de control din partea Curții.

Statul nu trebuie să ia măsuri care să împiedice normalul funcționarea unei comunități religioase. În consecință, o taxă exorbitantă evaluare care perturbă grav organizarea internă și funcționarea asociației unei astfel de comunități, prevenind aceasta desfășurarea activității sale religioase ca atare, echivalează cu o interferență cu drepturile prevăzute la articolul 9 din Convenție și pot constitui o încălcare dacă Curtea consideră că este disproporționat.

[459] Vezi *Alujer Fernández și Caballero García v. Spania* (dec.), nr. 53072/99, CEDO 2001-VI

3. Impunerea de către stat a anumitor practici asociate religiei

Poate un stat să impună anumite practici asociate cu o religie? În cazul *Buscarini și alții*[460], citat, Curtea a examinat cazul unui număr de membri ai parlamentului care au trebuit să depună un jurământ pe data de Biblia pentru a-și asuma îndatoririle. Curtea a considerat că a existat o încălcarea articolului 9 deoarece cererea lor de a depune jurământ era echivalentă obligându-i să jure credință față de o anumită religie. La fel, în conformitate cu principiul liberei alegeri, o persoană nu poate fi obligată participă împotriva voinței lor la activitățile unei comunități religioase atunci când nu aparțin acelei comunități.

În cazul *Dimitras și alții împotriva Greciei*[461], Curtea a constatat o încălcarea articolului 9 din Convenție din cauza obligației impuse reclamanților, în calitate de martori într-o serie de proceduri judiciare, să dezvăluie convingerile lor religioase pentru a evita să aibă să depună jurământ pe Biblie.

Problema impunerii de către stat a unor practici asociate cu religia - sau referitoare la credințele religioase ale anumitor cetățeni - pot apărea și în școli. În cazul *Valsamis împotriva Greciei*[462], pentru de exemplu, reclamanții - o familie de Martori ai lui Iehova - s-au plâns că al treilea reclamant, un elev de școală de stat, a fost pedepsit pentru refuz să ia parte la celebrarea Zilei Naționale, care comemorează izbucnirea războiului dintre Grecia și Italia fascistă. Reclamanții, ale căror credințele religioase interzic orice asociere cu comemorările de război, presupuse a încălcarea articolului 9 al Convenției (cu privire la fiica lor însăși) și articolul 2 din Protocolul nr. 1 (în ceea ce privește părinții). Curtea a statuat: *„ Domnii și doamna Valsamis au susținut că au fost victimele încălcării articolului 2 din Protocolul nr. 1”*

„Stabilirea și planificarea curriculumului se încadrează în principiu în competența statelor contractante. Aceasta implică în principal întrebări de oportunitate asupra căruia nu revine Curții să se pronunțe și a cărei soluție poate varia în mod legitim după țară și epocă ”. Având în vedere această marjă de apreciere, Curtea a considerat că a doua teză a articolului 2 din Protocolul nr. 1 interzice statului *„să urmărească un scop de îndoctrinare care ar putea fi*

---

[460] Buscarini și alții c. San Marino, de exemplu, două persoane care au fost alese în Parlament au fost obligate să țină un jurământ religios cu mâna pe Biblie, ca o condiție a numirii lor în funcție. Guvernul pârât a încercat să argumenteze că formularea cuvintelor ("Jur pe Sfintele Evanghelii să fiu mereu credincios și să ascult de Constituția Republicii ...") a fost în esență de semnificație istorică și socială, decât religioasă. În acord cu prevederile Comisiei prin care "ar fi contradictoriu să se creeze obiectul unei declarații prealabile de angajament la un anumit set de convingeri în exercitarea unui mandat destinat să reprezinte puncte de vedere diferite ale societății în cadrul Parlamentului", Curtea de la Strasbourg a stabilit că impunerea cerinței nu poate fi considerată ca fiind "necesară într-o societate democratică"

[461] *Dimitras și alții împotriva Greciei*[461], nr. 42837/06, 3237/07, 3269/07, 35793/07 și 6099/08, 3 iunie 2010

[462] *Valsamis împotriva Greciei*[462] (18 decembrie 1996, *Rapoarte de hotărâri și decizii* 1996-VI),

considerat ca nerespectând religia părinților și convingeri filozofice. Aceasta este limita care nu trebuie depășită…. ”

În primul rând, Curtea constată că domnișoara Valsamis a fost scutită de lecții de educație religioasă și Liturghia ortodoxă, așa cum îi ceruse ea și părinţi. Acesta din urmă a dorit, de asemenea, să fie scutită de nevoia de a defila în timpul comemorare națională la 28 octombrie.

Deși nu revine Curții să se pronunțe asupra deciziilor statului grec în ceea ce privește stabilirea și planificarea curriculumului școlar, este surprins că elevii pot fi suspendați de la școală - chiar și numai pentru o zi - pentru a defila afară de incinta școlii într-o vacanță.

Cu toate acestea, nu poate discerne nimic, nici în scopul paradei, nici în aranjamente pentru aceasta, care ar putea ofensa condamnările pacifiste ale reclamanților la o măsură interzisă de a doua teză a articolului 2 din Protocolul nr. 1.

Astfel de comemorări ale evenimentelor naționale servesc, în felul lor, ambelor obiective pacifiste și interesului public. Prezența reprezentanților militari la unele dintre defilările care au loc în Grecia în ziua în cauză nu modifică în sine natura paradelor.

Mai mult, obligația elevului nu îi privează pe părinții ei de dreptul lor *„Să-și lumineze și să-și sfătuiască copiii, să facă exerciții cu privire la copiii lor naturali funcțiile părintești ca educatori sau pentru a-și îndruma copiii pe o cale în conformitate cu convingerile religioase sau filosofice ale părinților”.*

Curtea nu trebuie să se pronunțe cu privire la oportunitatea altor metode educaționale ceea ce, în opinia reclamanților, ar fi mai potrivit pentru scopul de a perpetua memoria istorică în rândul generației tinere. Cu toate acestea, observă că pedeapsa de suspendare, care nu poate fi privită ca o măsură exclusiv educativă și poate avea un anumit impact psihologic asupra elevului căruia i se impune, este cu toate acestea de durată limitată și nu necesită excluderea elevului din incinta școlii.

În concluzie, nu a existat o încălcare a articolului 2 din Protocolul nr. 1. Domnișoara Valsamis s-a bazat pe articolul 9 din convenție. Ea a afirmat că dispoziția (art. 9) i-au garantat dreptul la libertatea negativă, să nu manifeste, prin gesturi de susținere, niciun fel de convingeri sau opinii contrare ei. Ea a contestat atât necesitatea, cât și proporționalitatea interferenței, având în vedere gravitatea pedepsei, care a stigmatizat - o și a marginalizat-o.

Curtea constată de la bun început că „*domnișoara Valsamis a fost scutită de religie și Liturghia ortodoxă, așa cum ceruse ea din motive proprii credințe religioasa. Acesta a susținut deja, că obligația de a a participa la parada școlii nu a fost de natură să ofenseze religios pe părinților ei. Prin urmare, măsura atacată nu a însemnat o interferență cu dreptul ei la libertatea religiei. Prin urmare, nu a existat o încălcare a articolului 9 al Convenției.*

4. Domeniul de protecție al libertății de religie

Conform articolului 9 § 2 al Convenției, orice interferență cu exercitarea dreptului la libertatea religiei trebuie să fie „ *necesară într-o societate democratică* ”. Asta înseamnă că trebuie să corespundă unei „ *presări socială* ”; astfel, noțiunea „ *necesar* ” nu are flexibilitatea de expresii precum „ *util* ” sau „ *dezirabil* ”[463].

Cu excepția cazurilor foarte importante, dreptul la libertatea religiei garantat în temeiul Convenției exclude orice discreție din partea Statului pentru a determina dacă credințele religioase sau mijloacele utilizate pentru a exprima astfel de convingeri sunt legitime[464]

Acțiunile de stat în favoarea unui lider al unei comunități religioase divizate sau întreprinse cu scopul de a forța comunitatea să se reunească sub o singură conducere împotriva propriilor dorințe constituie o ingerință cu libertatea religiei. În societățile democratice statul nu are nevoie ia măsuri pentru a se asigura că comunitățile religioase sunt aduse sub o conducere unificată. În consecință, rolul autorităților în asemenea circumstanțele nu sunt de a elimina cauza tensiunii prin eliminarea pluralism, dar pentru a se asigura că grupurile concurente se tolerează reciproc[465]

În cazul *Miroļubovs și alții împotriva Letoniei*[466] Curtea a examinat modul în care autoritățile din statul respondent a rezolvat un conflict intern în cadrul unui ceremonial religios în comunitate. Acesta a declarat că, atunci când a examinat dacă o măsură internă a respectat articolul 9 § 2 al Convenției, a trebuit să țină cont de contextul istoric și specificitățile religiei în cauză, dacă acestea priveau principiile, ritualurile, organizarea sau alte aspecte.

Bazându-se pe *Cha'are Shalom Ve Tsedek*[467], a considerat că această concluzie în mod logic a decurs din principiile generale stabilite în cauza Curții - legislația prevăzută la articolul 9, și anume libertatea de a practica o religie în public sau autonomie privată, internă a comunităților religioase și respect pentru pluralismul religios. Având în vedere mecanismul subsidiar al protecția drepturilor individuale stabilite prin Convenție, la fel obligația poate fi impusă autorităților naționale atunci când acestea sunt obligatorii decizii în relațiile lor cu diferite religii.

În acest sens, Curtea s-a referit și la jurisprudența sa dezvoltată în temeiul articolului 14 din Convenție, potrivit căreia, în unele circumstanțe, un eșec de tratare în mod diferit, persoanele

---

[463] (*Svyato-Mykhaylivska Parafiya*,, § 116).
[464] *Hasan și Chaush*, citate mai sus, § 78; *Mitropolia Basarabiei și alții, citată mai sus*, § 117; și *Serif v. Grecia*, nr. 38178/97, § 52, CEDO 1999-IX.
[465] Ibidem.
[466] Ibidem.
[467] *Cha'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței*, consultat la data de 11.02.2019) https://opil.ouplaw.com/view/ 10.1093/law:ihrl/ 2966echr00.case.1/law-

aflate în situații relevante diferite pot constitui un încălcarea acestei prevederi (*Thlimmenos împotriva Greciei)*[468] . Pe scurt, Curtea nu trebuie să neglijeze caracteristicile specifice ale diferitelor religii în care acestea au o semnificație deosebită în rezolvarea litigiu adus în fața Curții.

[468] *Thlimmenos împotriva Greciei* [GC], nr. 34369/97, § 44, CEDO 2000-IV

5. Protecția împotriva infracțiunilor, incitarea la violență și ura împotriva unei comunități religioase

Oare articolul 9 protejează dreptul la protecția sentimentelor religioase precum un aspect al libertății religioase? Domeniul de aplicare al articolului 9 al Convenției este de fapt foarte larg, astfel încât un astfel de drept pare să fie protejat de acest Articol. Desigur, Curtea Europeană precizează că credincioșii tolerează și acceptă negarea credințelor lor religioase și chiar a propagarea de către alții a doctrinelor ostile credinței lor.

Cu toate acestea, s a specificat în cazul *Otto-Preminger-Institut* [469], rămâne faptul că modul în care credințele religioase și doctrinele sunt opuse sau refuzate este o chestiune care poate implica responsabilitatea statului, în special responsabilitatea acestuia de a asigura liniștea să se bucure de dreptul garantat în temeiul articolului 9 titularilor acestora credințe și doctrine. Într-adevăr, în cazuri extreme, efectul particular, metodele de a se opune sau de a nega credințele religioase pot fi de natură să inhibe cei care dețin astfel de credințe de la a-și exercita libertatea de a deține și exprimare.

În hotărârea *Kokkinakis*, Curtea a statuat, în contextul articolului 9, pe care un stat îl poate considera legitim necesar să ia măsuri menite să reprime anumite forme de conduită, inclusiv transmiterea de informații și idei, considerate incompatibile cu respectul pentru libertatea de gândire, conștiință și religie a altora. În *Otto- Preminger-Institut*, Curtea a recunoscut respectul pentru sentimentele religioase ale credincioșilor, așa cum a fost garantat de articolul 9, au fost încălcat de reprezentări provocatoare ale obiectelor de venerație religioasă; astfel de portretizările ar putea fi privite ca o încălcare rău intenționată a spiritului toleranța, care trebuie să fie și o trăsătură a societății democratice. în aceea hotărâre, Curtea a considerat că măsurile reclamate au fost întemeiate asupra unui articol din Codul Penal *austriac* care era destinat să suprime comportament îndreptat împotriva obiectelor de venerație religioasă care ar fi putut provoacă „ *indignare justificată* ”. Scopul lor era astfel de a proteja dreptul de cetățenii să nu fie insultați în sentimentele lor religioase de expresia publică a punctelor de vedere ale altor persoane.

În consecință, nu erau disproporționați față de scopul legitim urmărit, care a fost protejarea drepturilor altora.

În cazul *Gündüz împotriva Turciei*[470], Curtea a considerat că a avut loc o încălcare a articolului 10 în urma convingerea liderului unei secte pentru incitarea oamenilor la ură și

[469] *Otto-Preminger-Institut*, 20 septembrie 1994, Seria 1 nr. 295
[470] cazul *Gündüz împotriva Turciei*, nr. 35071/97, CEDO 2003-XI

ostilitate pe baza unei distincții bazate pe religie, pe baza declarațiilor realizate în timpul unui program de televiziune. Curtea a observat mai întâi că programul în cauză a căutat să dezbată teoria conform căreia solicitantul concepția despre Islam era incompatibilă cu valorile democratice. Acest subiect, care a fost dezbătut pe scară largă în presa turcească, se referea la o chestiune de interes general. Anumite comentarii pe care se bazase condamnarea a demonstrat o atitudine intransigentă față de o nemulțumire profundă cu instituțiile contemporane din Turcia. Curtea a considerat că simplul fapt de a apăra legea *Sharia*, fără a solicita stabilirea violenței nu ar putea fi privit ca „ *discurs de ură* ". Având în vedere contextul în acest caz, Curtea a considerat că necesitatea restricției în cauză avea nu a fost stabilit în mod convingător.

În cazul *Gündüz împotriva Turciei* [471], în noiembrie 2003, Curtea a declarat inadmisibilă o cerere formulată de un lider al unei secte islamice condamnat pentru incitarea oamenilor la infracțiuni religioase și ura prin publicarea comentariilor sale în presă. A considerat că, având în vedere conținutul violent și tonul comentariilor reclamantului, s-au ridicat la discursuri de ură care susțin violența și, în consecință, au fost incompatibil cu valorile de bază ale dreptății și păcii exprimate în Preambul la Convenție. Mai mult, în articolul în cauză, reclamantul dăduse numele uneia dintre persoanele la care făcea aluzie. La fel de acea persoană era un scriitor care se bucura de o anumită faimă, era ușor recunoscut de publicul larg și, după publicarea articolului, prin urmare, expus incontestabil la un risc semnificativ de violență fizică.

În consecință, Curtea a considerat că severitatea pedepsei impuse (patru ani și două luni închisoare și o amendă) a fost justificată până acum deoarece era un factor de descurajare care s-ar putea dovedi necesar în contextul prevenirea incitării publice la comiterea infracțiunilor.

În cazul *Giniewski împotriva Franței*[472] Curtea a declarat admisibilă o cerere a unui jurnalist condamnat de defăimare a unui grup de persoane pe baza apartenenței lor la o religie. Reclamantul publicase un articol în care considera că anumite doctrine ale Bisericii Catolice „*pregătiseră terenul în care ideea și implementarea lui Auschwitz au luat semințe*". La 31 ianuarie 2006, Curtea a considerat că a existat o încălcare a articolului 10.

În cazul *Paturel împotriva Franței*[473] (nr. 54968/00, 22 decembrie 2005), Curtea a declarat admisibilă o cerere privind condamnarea pentru defăimarea autorului unei cărți care critică acțiunile întreprinse de o organizație împotriva sectelor. Într-o hotărâre din decembrie 2005, Curtea a susținut că a existat o încălcare a articolului 10

[471] Ibidem.
[472] În cazul *Giniewski împotriva Franței*[472] ((dec.), Nr. 64016/00, 7 iunie 2005)
[473] *Paturel împotriva Franței* (nr. 54968/00, 22 decembrie 2005),

VI „TRAIESTE IMPREUNĂ” UN VIITOR PENTRU LIBERTATEA RELIGIOASA

În intenția *CEDO* din spatele *„trăirii împreună”* a început cu siguranță ca o încercare de bună-credință de a ajunge la un echilibru între interesele publice larg răspândite și libertățile religioase individuale, pentru a aduce o armonie socială mai largă în Europa. Majoritatea interdicțiile sunt dispoziții neutre; nu menționează o anume religie.[474] În încercarea de a echilibra interesele menționate anterior majoritatea țărilor s-a remarcat că încearcă să protejeze *„un principiu de interacțiune între indivizi”* pe care statul o consideră „*esențială pentru exprimarea nu numai a pluralismului, ci și a toleranței și spiritul larg fără de care nu există societate democratică.*”

Interdicția încearcă să facă viață într-un stat modern, multietnic mai confortabil prin îndepărtarea „barierei” burqa sau hijab și pentru a facilita comunicarea deschisă. Susținătorii au argumentat că interdicția va *„elibera femeile de subordonarea întregului voal de față”* permițându-le să aparțină societății. [475] Unii văd burqa și hijab ca „*mormânt*” pentru femeile care îl poartă. Astfel, prin interzicerea burqa, suporterii susțin că scapă de o haină apăsătoare, pe care unele femei musulmane nu au de ales, trebuie să le poarte. [476]. Cu toate acestea, femeile le ignoră complet, aleg în mod independent să poarte burqa, fără forță externă.

Efortul de bună credință al Curții, totuși, nu ușurează integrarea musulmanilor în societatea europeană, ci mai degrabă îi obligă pe musulmani a se asimila cultura europene. Hotărârea Curții, care afirmă în esență că cei care poartă acoperiri religioase nu pot *„trăi împreună ”* cu cele din altă naționalitate este un absurd și o concluzie potențial periculoasă. În loc să protejeze individul și libertăți consacrate în diferite instrumente ale drepturilor omului, Curtea a instituit un nou concept fără nicio justificare legală sau morală. în schimb Curtea a ales să promoveze imigrația și forțarea unei minorități să se predea preferințelor majorității.

---

[474] Shaira Nanwani, *The Burqa Ban: An Unreasonable Limitation on Libertatea religioasă sau o restricție justificabilă [comentarii]*, 25 E MORY I NTL . L. R EV . 1431, 1431 (2011) (explicând interdicția franceză de burqa și fundalul său).

[475] Hakeem Yusuf, *SAS împotriva Franței: susținerea „a trăi împreună” sau forțat Asimilare*, 3 I NTL . H UMAN R IGHTS L. R EV . 277, 283 (2014).

[476] „*Un număr mare de femei care poartă burka - fie în Franța, Marea Britanie sau oriunde altundeva-nu au de ales.*”).

Asimilarea este un concept în mod obișnuit greșit. Asimilare reduce diversitatea culturilor.[477] Culturile sunt similare cu lucrările de artă; în mod similar, pierderea unei culturi poate fi o tragedie pentru lume ca întreg, la fel cum se deplânge o operă de artă pierdută.[478]

Protecții ale minorităților precum drepturile minorităților, *Comitetul pentru Drepturile Omului* există, și protejează supraviețuirea culturilor minoritare. Cu toate acestea, această hotărâre de *CEDO* ce subminează toate grupurile de protecție, cum ar fi *Comitetul pentru Drepturile Omului.* Prin solidificarea ideii de *„Trăind împreună”* ca un argument real, substanțial, instanța încalcă aceste protecții și, în schimb, prețuiește neutralitatea culturală asupra personalului ca expresie religioasă.

Aceasta nu înseamnă că libertățile ar trebui să primeze întotdeauna. Există anumite circumstanțe în care libertățile pot fi încălcate de interese copleșitoare, cum ar fi o securitate națională reală și o amenințare iminentă. Curtea a ajuns la această concluzie și a folosit un tip de test de echilibru înainte de hotărârea *SAS v Franța* [479] *(Anexa 12*). În situațiile în care interdicția a fost restrânsă și specific, cum ar fi asigurarea siguranței publice în aeroporturi și consulate, cum ar fi *Phull* și *El Morsli*, justificarea ar suprima și libertățile religioase. în orice caz, când interdicția era prea largă, iar statul nu poate să o limiteze la o justificare specifică, cum ar fi în *Ahmet Arslan*, libertățile religioase ar câștiga. Hotărârea din *SAS* a distrus orice sistem de echilibrare

În schimb, Curtea a aruncat toate hotărârile prioritare pe care le stabilise în prealabil în favoarea introducerea și justificarea *„trăirii împreună”*. În hotărârea *SAS*, *CEDO* a afirmat chiar că o interdicție totală în toate locurile publice era disproporționat pentru îndeplinirea temeiului

---

[477] Michael Blake, *Diversitate, supraviețuire și asimilare,* 12 J. C ONTEMP . L EGAL I SSUES 637, 650 (2001-2002) („*Prețul de a acționa la se păstrează diversitatea culturilor, se pare că este diversitatea din cadrul culturii pot fi astfel ofilite.* ”).

[478] A se vedea în general id. la 442 (explicarea problemelor cu asimilarea).

[479] *SAS împotriva Franței a* fost un caz introdus pentru Curtea Europeană a Drepturilor Omului, care a decis că interdicția franceză de acoperire a feței nu încalcă dispozițiile Convenției Europene a Drepturilor Omului (CEDO) privind dreptul la viață privată sau libertatea religiei și nici alte invocate prevederi. Cu privire la aceste două puncte, Curtea și-a menținut decizia cu cincisprezece voturi împotrivă. Cei doi judecători din minoritate și-au exprimat părerea parțial disidentă. Interdicția franceză împotriva acoperirii feței, *loi n ° 2010-1192 din 11 octombrie 2010 interdisant disimulation du visage dans l'espace public*, a fost adoptată la 11 octombrie 2010 și a intrat în vigoare la 11 aprilie 2011. În timp ce legea interzice tot felul de acoperirea feței, s-a înțeles în general că urmărește în special interzicerea niqab-ului . În aceeași zi în care a intrat în vigoare legea, o franceză născută în 1990 de origine pakistaneză denumită SAS a depus o plângere împotriva statului francez, deoarece legea îi împiedica să poarte niqab în locuri publice. Femeia a susținut că legea a încălcat articolele 3 (împotriva tratamentelor sau pedepselor inumane sau degradante), 8 (privind dreptul la viață privată), 9 (privind libertatea religiei), 10 (privind dreptul la libertatea de exprimare), 11 (privind dreptul la libertatea de întrunire) și 14 (care interzice discriminarea) din CEDO. De partea lor, statul francez a susținut cu privire la articolele 8 și 9 că excepțiile de la alineatul 2 din aceste articole se aplică. Alineatul 2 al articolului 9 permite limitarea dreptului la religie dacă limitările „sunt prescrise de lege și sunt necesare într-o societate democratică în interesul siguranței publice, pentru protecția ordinii publice, a sănătății sau a moralei sau pentru protecția drepturile și libertățile altora. " Mai exact, Franța a invocat trei motive pentru limitarea dreptului de a purta burqa: „respectarea egalității între bărbați și femei”, „respectarea demnității umane” și „respectarea cerințelor minime ale vieții în societate”.

siguranței publice; în orice caz, conceptul de a *„trăi împreună”* justifica încă interdicția totală ca proporțională. [480] Prin urmare, în loc să implementăm un echilibru proporțional, echitabil, un sistem care cântărește atât drepturile individului, cât și ale statului, Curtea a introdus *„trăirea împreună”* captivantă, care este în mare măsură în favoarea statului.

Un test de echilibrare echitabil nu poate fi făcut cu conceptul de „*a trăi împreună*”, deoarece conceptul este amorf. Acum, în loc de drepturile comunității, numai în unele cazuri, nu numai altele, cu o justificare bine formulată care justifică o incluziune, în societate sau prevenirea unei întreruperi a comunicării, individual de drepturile religioase vor fi în mod continuu împiedicate și obstrucționate de către Curte. Cu toate acestea, prin hotărârile sale recente, Curtea nu pare a fi dornică adoptă de această abordare, dar în schimb și-a extins aria de „*viață împreună*."

Cazul *Osmanoglu și Kocabas împotriva Elveției* implică refuzul părinților musulmani de a-și trimite fiicele la înotului obligatoriu, mixt al școlii la cAre aerau înscriseî. [481] Școala a refuzat să acorde fiicelor o excepție și cazul a fost ridicat de părinții celor două fete musulmane. CtEDO, deși nu citează în mod specific *„trăirea împreună”*, a exprimat din nou această idee de asimilare asupra libertăților personale. Instanța a subliniat *„faptul că școala a jucat un rol special în procesul social integrare."* Astfel, *„integrarea socială de succes”* a copiilor a prevalat asupra *„interesului privat al solicitanților*”.

În timp ce alte analize ale *SAS împotriva Franței* au sugerat că justificarea *„trăirii împreună”* a Curții este puțin probabil să fie utilizată de către Curte în cauzele viitoare, dar această ultimă hotărâre demonstrează contrariul. în schimb de a limita utilizarea *„locuinței împreună”*, instanța a folosit un mod inclusiv societatea ca justificare în afara hainelor religioase. Această hotărârea recentă ar trebui să fie îngrijorătoare; arată că Curtea nu va continua să justifice *„trăirea împreună”*, dar ar putea-o lărgi la alte zone decât utilizarea sa inițială. Lățimea poate trece și la alte veșminte religioase din alte religii. Cele mai multe dintre utilizările și provocările care au apărut înainte de *CEDO* îi implică pe musulmani.

In orice caz, nu există nimic care să împiedice folosirea acestei justificări, alte afișări de simboluri religioase; în trecut, *CEDO* a auzit de afișajul vizibil al crucii pe coliere.[482] Aceasta a

---

[480] Vezi Marshall, *(„În timp ce o interdicție totală era atunci analizate ca disproporționate din punct de vedere al siguranței publice, majoritatea a concluzionat că conceptul de a trăi împreună justifica o interdicție totală ca fiind proporțional și deci „necesar într-o societate democratică*”. ”).

[481] Comunicat de presă, Eur. CT. HR *Osmanoğlu și Kocabaş împotriva Elveției* (10 ianuarie 2020) http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-5592122- 7062572 [https://perma.cc/2KQ9-EPFB].

[482] *Angajații creștini British Airways Nadia Eweida câștigă cazul*, BBC (Ianuarie 15, 2013), http://www.bbc.com/news/uk-21025332 [https://perma.cc/G636-PE5W].

fost înainte de Hotărâre *SAS* ; cu toate acestea, post - *SAS* ., atâta timp cât o țară ar putea oferiți o vagă justificare a *„trăirii împreună*" sau ar putea fi implementată o interdicție.

Acesta este traseul extrem de incorect pentru care Curtea trebuie să se îndrepte. Pentru echitabilitate și pentru a preveni înlocuirea unui interes un altul, Curtea trebuie să reintroducă un test de echilibrare, precum și restrângerea exactă a ceea ce presupune *„a trăi împreună".* Fără

discuții și orientări, acest termen prea larg și vag poate distruge toată munca pentru care militanții libertății religioase s-au luptat atât de mult

Conceptul de *„a trăi împreună*" ca un concept destul de nou, este încă semnificativ nedezvoltat. În timp ce conceptul va juca un rol imens în decizia actuală și viitoare a decizilor Curții, decizia în sine poate permite, de asemenea, o mică perspectivă asupra conceptului de *„a trăi împreună*".

Un alt efect care rămâne de văzut este modul în care conceptul de *„a trăi împreună"* va afecta dreptul internațional al drepturilor omului. După cum Hotărârea Curții din *SAS* arată, în timp ce drepturile omului sunt predicate, drepturi aproape irevocabile, există anumite justificări și raționamente care pot depăși aceste drepturi individuale garantate.

Dacă continuarea hotărârilor privind calea *SAS* va avea efecte de durată asupra protejării drepturilor omului în Europa va fi cu siguranță interesantă de văzut.

După cum arătă sondajele de opinie publică, interdicțiile sunt supuse acestora care poartă articole de expresie religioasă, în special burqa și hijabul , pot crește. Cu un număr crescut de interdicții, rezultă cu siguranță că va apărea un număr sporit de reclamații. Aceasta este o problemă care ar putea avea consecințe profunde asupra libertatea expresiilor religioase, cu siguranță în Europa. Cel mai probabil o problemă ca aceasta se poate extinde și în afara gamei de burqa și niqab, dar afectează și alte religii.

În cazul în care Curtea nu face o susținere sau restrânge definiția sa de *„a trăi împreună"*, mulți cetățeni europeni trebuie să învețe cum să trăiască în afara libertății lor de expresie.

CONCLUZII

Cuvântul „religie”, care provine din cuvântul latin *religare*, înseamnă „a lega, a lega rapid”. Această etimologie este favorizată de mulți pe baza abilității sale de a explica puterea pe care o are religia asupra oamenilor și a comunităților în care trăiesc. Religia este în mod obișnuit, dar nu întotdeauna, asociată cu un anumit sistem de credință și cult al unei zeități sau zeități transcendente. Cu toate acestea, în discursul privind drepturile omului, utilizarea termenului „religie” include și sprijin pentru dreptul la credințe nereligioase, cum ar fi ateismul sau agnosticismul. În 1993*, Comitetul pentru Drepturile Omului*, un organism independent format din 18 experți selectați printr-un proces al *ONU*, a descris religia sau credința drept *„credințe teiste, non-teiste și ateiste, precum și dreptul de a nu profesa nicio* religie sau credință”

Credințele religioase și nereligioase aduc speranță și consolare pentru miliarde de oameni de pe tot globul și dețin un mare potențial pentru pace și reconciliere. Totuși, ele au fost și sursa unei mari tensiuni și conflicte. Această complexitate și dificultatea de a defini inclusiv „*religia”* și „*credința*” sunt ilustrate de lupta continuă pentru protejarea libertății religiei sau a credinței în contextul drepturilor internaționale ale omului.

Lupta pentru libertatea religioasă a continuat de secole și a dus la nenumărate conflicte deseori tragice. Secolul XX a văzut codificarea valorilor comune legate de libertatea religioasă și de credință în numeroase tratate, declarații și convenții internaționale. *Organizația Națiunilor Unite* a recunoscut importanța libertății religioase sau de credință în *Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948 (Declarația Universală), articolul 18* din care se spune „*Orice persoană va avea dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie. Acest drept include libertatea de a avea o religie sau orice altă credință la alegerea sa ”*. Dispoziții similare pot fi găsite în articolul 18 din *Pactul internațional privind drepturile civile și politice (Pactul civil și politic*), precum și în alte instrumente regionale și specializate privind drepturile omului . Cu toate acestea, încercările de a elabora un document obligatoriu, legat în mod specific de libertatea religiei sau credinței, nu au avut succes.

În 1966*, ONU* a adoptat *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, extinzându-și declarația prealabilă pentru a aborda manifestarea religiei sau credințelor.

Articolul 18 al Pactului civil și politic este considerat pe larg ca unul dintre cele mai importante - dacă nu chiar cele mai importante - articole despre libertatea religiei sau credințelor. Acesta scrie:

1. *„Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie. Acest drept include libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau credință la alegerea sa și libertatea,*

fie individuală, fie în comunitate cu alții și în public sau privat, de a-și manifesta religia sau credința în închinare, respectare, practică și predare".

2. Nimeni nu va fi supus unei constrângeri care i- ar afecta libertatea de a avea sau de a adopta o religie sau credință la alegere.

3. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile poate fi supusă numai limitărilor prevăzute de lege și care sunt necesare pentru a proteja siguranța publică, ordinea, sănătatea sau morala sau drepturile și libertățile fundamentale ale altora.

4. Statele părți la prezentul pact se angajează să respecte respectul pentru libertatea părinților și, dacă este cazul, a tutorilor legali pentru a asigura educația religioasă și morală a copiilor lor, în conformitate cu propriile convingeri".

Important este că deși articolul 18, nu a primit aceeași atenție internațională ca și alte dispoziții ale Pactului civil și politic. Tratatele detaliate, de exemplu, au codificat în continuare interdicțiile Pactului civil și politic împotriva torturii, discriminării împotriva femeilor și discriminării bazate pe rasă. În contrast, poate din cauza complexității subiectului și a problemelor politice implicate, articolul 18 nu a fost elaborat și codificat în același mod. Deși Pactul civil și politic este un tratat internațional obligatoriu, natura scurtă a atenției acordate libertății religioase și conștiente lasă mult de dorit.

Date și tratate istorice

1948 : *Declarația universală a drepturilor omului, articolul 18;*

1966 : Pactul internațional privind drepturile civile și politice, articolul 18

1981 : Declarație privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare bazate pe religie sau credință(Anexa 15)

1986 *: Înființarea raportorului special pentru a identifica obstacolele existente și emergente în calea exercitării dreptului la libertatea religioasă sau de credință*

1993 *Consiliul general numărul 22 al Comitetului pentru drepturile omului cu privire la articolul 18 din Pactul civil și politic*

După douăzeci de ani de dezbateri, luptă intensă și muncă grea, în 1981 *Adunarea Generală* a făcut pași spre realizarea obiectivului introducerii unui tratat privind libertatea religioasă sau de credință, adoptând (fără vot) *Declarația privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și a discriminării bazate pe religie sau credință (Declarația din 1981*) . În timp ce *Declarația din 1981* nu are proceduri de executare, rămâne cea mai importantă codificare contemporană a principiilor libertății de religie și credință.

Declarația din 1981 conține *opt articole*, dintre care t*rei* (*1, 5 și 6) definesc drepturi specifice*. Celelalte articole acționează într-un rol de susținere prin conturarea măsurilor de promovare a toleranței și / sau prevenirea discriminării. Luate împreună, cele opt articole constituie o paradigmă pentru a pleda pentru toleranță și pentru a preveni discriminarea bazată pe religie, credință și libertatea de conștiință. *Declarația ONU din 1981* identifică drepturile persoanelor, statelor, instituțiilor religioase, părinților, tutorilor legali, copiilor și grupurilor de persoane.

Articolul 1*: *Definiție juridică . Acest articol repetă mai multe drepturi din Pactul civil și politic, inclusiv dreptul la gândire, conștiință, religie și / sau credință. Pledează pentru dreptul de a adopta religia sau credința la alegere și de a practica această religie sau credință în mod liber, sub rezerva libertății și siguranței altora. Articolul I implică în mod inerent faptul că statele pot limita manifestarea religiei sau credinței doar dacă este necesar pentru a proteja siguranța publică, ordinea, sănătatea sau morala sau drepturile și libertățile fundamentale ale altora.

1. „*Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, conștiință și religie. Acest drept include libertatea de a avea o religie sau orice credință la alegere și libertatea, fie individuală, fie în comunitate cu alții și în public sau privat, de a-și manifesta religia sau credința în închinare, respectare, practică și predare.*
2. *Nimeni nu va fi supus unei constrângeri care i-ar afecta libertatea de a avea o religie sau credință la alegere.*
3. *Libertatea de a-și manifesta religia sau credința poate fi supusă numai limitărilor prevăzute de lege și care sunt necesare pentru a proteja siguranța publică, ordinea, sănătatea sau morala sau drepturile și libertățile fundamentale ale altora*."

Articolul 2*: *Clasificarea discriminării. Acest articol identifică categoriile de potențiale încălcări ale libertății religioase sau de credință. Acesta afirmă dreptul de a nu fi supus discriminării pe motive de religie sau credință de către state, instituții, grupuri de persoane sau persoane.

1. „*Nimeni nu va fi supus discriminării de către niciun stat, instituție, grup de persoane sau persoană din motive de religie sau alte credințe.*
2. *În sensul prezentei declarații, expresia „intoleranță și discriminare bazată pe religie sau credință" înseamnă orice distincție, excludere, restricție sau preferință bazată pe religie sau credință și care are ca scop sau ca efect anularea sau afectarea recunoașterea, bucurarea sau exercitarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale în mod egal."*

Articolul 3*: *Legătură cu alte drepturi. Acest articol leagă *Declarația din 1981* de alte documente internaționale, declarând că discriminarea bazată pe religie sau credință constituie un afront față de demnitatea umană și o respingere a principiilor *Cartei Națiunilor Unite.* Astfel, o astfel de discriminare va fi condamnată ca o încălcare a drepturilor omului și a libertăților fundamentale proclamate în *Declarația universală a drepturilor omului* și enunțate în detaliu atât în Pactul civil și politic, cât și *în Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale.*

Discriminarea între ființe umane pe motiv de religie sau credință constituie un afront adus demnității umane și o respingere a principiilor *Cartei Națiunilor Unite* și va fi condamnată ca o încălcare a drepturilor omului și a libertăților fundamentale proclamate în *Declarația universală. drepturilor omului* și enunțate în detaliu în Pactele internaționale privind drepturile omului și ca obstacol în calea relațiilor prietenoase și pașnice între națiuni.

Articolul 4: Soluții posibile. Articolul 4 declară că toate statele [inclusiv toate sectoarele societății civile] vor lua măsuri eficiente pentru a preveni și a elimina discriminarea bazată pe religie sau credință.

1. *„Toate statele vor lua măsuri eficiente pentru a preveni și elimina discriminarea pe motiv de religie sau credință în recunoașterea, exercitarea și exercitarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale în toate domeniile vieții civile, economice, politice, sociale și culturale.*
2. *Toate statele vor depune toate eforturile pentru a promulga sau anula legislația, acolo unde este necesar, pentru a interzice orice astfel de discriminare și pentru a lua toate măsurile adecvate pentru a combate intoleranța pe motiv de religie sau alte credințe în această materie."*

***Articolul 5*: *Părinți, tutori, copii* .** Articolul 5 abordează numeroasele drepturi în joc, inclusiv:

- Dreptul părinților sau al tutorilor legali de a crește copilul în religia sau credința lor;
- Dreptul copilului la educație în religie sau credință, în conformitate cu dorințele părinților, și dreptul de a nu fi obligat să primească educație împotriva dorințelor lor;
- Dreptul copilului la protecție împotriva discriminării și la educație pentru toleranță;
- Dreptul dorințelor copilului atunci când nu se află în grija părinților sau a tutorilor legali;

– Dreptul statului de a limita practicile dăunătoare dezvoltării sau sănătății copilului.

1. *„Părinții sau, după caz, tutorii legali ai copilului au dreptul să organizeze viața în cadrul familiei în conformitate cu religia sau credința lor și având în vedere educația morală în care cred că ar trebui să se afle copilul adus în discuție.*
2. *Fiecare copil se bucură de dreptul de a avea acces la educație în materie de religie sau credință, în conformitate cu dorințele părinților săi sau, după caz, a tutorilor legali și nu va fi obligat să primească predare despre religie sau credința împotriva dorințelor părinților sau tutorilor legali, interesul superior al copilului fiind principiul călăuzitor.*
3. *Copilul este protejat de orice formă de discriminare pe motiv de religie sau credință. El va fi crescut într-un spirit de înțelegere, toleranță, prietenie între popoare, pace și fraternitate universală, respect pentru libertatea religioasă sau credința celorlalți și în deplină conștiință că energia și talentele sale ar trebui să fie dedicate serviciului semenilor săi bărbați.*
4. *În cazul unui copil care nu se află în grija părinților sau a tutorilor legali, se va ține seama în mod corespunzător de dorințele lor exprimate sau de orice altă dovadă a dorințelor lor în materie de religie sau credință, cel mai bun interesele copilului fiind principiul călăuzitor. 5. Practicile unei religii sau credințe în care este crescut un copil nu trebuie să fie dăunătoare sănătății sale fizice sau mentale sau dezvoltării sale depline, ținând seama de articolul 1 alineatul (3) din prezenta declarație."*

Articolul 6*: *Manifestarea religiei sau credinței. În conformitate cu articolul I din prezenta declarație și sub rezerva dispozițiilor articolului 1 alineatul (3), dreptul la libertatea de gândire, conștiință, religie sau credință include, printre altele, următoarele libertăți:

a) să se închine sau să se adune în legătură cu o religie sau credință și să stabilească și să întrețină locuri în aceste scopuri;
b) să înființeze și să mențină instituții caritabile sau umanitare adecvate;
c) să realizeze, să dobândească și să utilizeze într-o măsură adecvată articolele și materialele necesare legate de riturile sau obiceiurile unei religii sau credințe;
d) să scrie, să emită și să difuzeze publicații relevante în aceste domenii;
e) să predea o religie sau credință în locuri adecvate pentru aceste scopuri;
f) să solicite și să primească contribuții financiare și alte contribuții voluntare de la persoane și instituții;
g) să instruiască, să numească, să aleagă sau să desemneze prin succesiune lideri adecvați solicitați de cerințele și standardele oricărei religii sau credințe;

h) Să respecte zilele de odihnă și să celebreze sărbătorile și ceremoniile în conformitate cu preceptele religiei sau credinței cuiva;
i) Să stabilească și să mențină comunicări cu indivizi și comunități în materie de religie și credință la nivel național și internațional.

Articolul 7*: *Legislația națională. Acest articol declară că toate drepturile în joc în *Declarația ONU din 1981* trebuie să fie acordate în legislația națională în așa fel încât toată lumea să poată beneficia de aceste drepturi și libertăți în practică.

Drepturile și libertățile prevăzute în prezenta declarație vor fi acordate în legislația națională în așa fel încât toată lumea să poată beneficia de aceste drepturi și libertăți în practică.

Articolul 8*: *Protecții existente. Acest articol specifică faptul că *Declarația ONU* din 1981 nu este obligatorie pentru state, astfel încât să se asigure că declarația nu neagă protecțiile legale existente cu privire la libertatea religioasă sau de credință.

Nimic din prezenta Declarație nu poate fi interpretat ca restricționând sau derogând de la orice drept definit în *Declarația Universală a Drepturilor Omului* și în *Pactele Internaționale cu privire la Drepturile Omului.*

Declarația ONU din 1981 a fost un compromis între state, elaborat după douăzeci de ani de discuții și dezbateri complexe și după trecerea finală a *Adunării Generale*. Deși a reprezentat un pas remarcabil înainte, numeroase probleme rămân de abordat:

- Drept național versus drept internațional; Cum vor încorpora statele dreptul la libertatea religioasă sau de credință în sistemele lor juridice naționale ?
- Prozelitism;
- Obiecție de conștiință față de serviciul militar;
- Statutul femeilor în religie sau credință;
- Revendicări de superioritate sau inferioritate a religiilor și credințelor;
- Alegerea și schimbarea unui angajament religios;
- Legile privind înregistrarea religioasă și asocierea;
- Mass-media publică și religie sau credință și relația dintre religie sau credință și stat; Extremismul religios.

Instrumentele juridice internaționale iau forma unui *tratat* (denumit și acord, convenție, pact sau protocol), care poate fi obligatoriu pentru statele contractante. La finalizarea negocierilor, textul unui tratat este stabilit ca autentic și definitiv și este *semnat* de reprezentanții

statelor. Există diferite mijloace prin care un stat își exprimă consimțământul de a fi obligat printr-un tratat, cele mai frecvente fiind ratificarea sau aderarea. Un nou tratat este *ratificat* de acele state care au negociat instrumentul, în timp ce un stat care nu a participat la negocieri poate, într-o etapă ulterioară, să *adere* la tratat. Tratatul intră în vigoare atunci când un număr prestabilit de state au ratificat sau au aderat la tratat.

Atunci când un stat ratifică sau aderă la un tratat, acel stat poate face rezerve, înțelegeri sau declarații la unul sau mai multe articole ale tratatului (cu excepția cazului în care tratatul interzice aceste acțiuni sau dacă acestea ar înlocui punctul și scopul tratatului, sau dacă o altă parte se opune). Rezervele sunt excepții pe care un stat le face la un tratat - dispoziții pe care nu este de acord să le respecte - și care, în mod normal, pot fi retrase oricând. În unele țări, tratatele internaționale au prioritate față de legislația națională. În altele - cum ar fi Statele Unite - poate fi necesară o lege sau un vot specific pentru a încorpora un tratat internațional la nivel național. Aproape toate statele care au ratificat sau au aderat la un tratat internațional pot emite decrete, pot modifica legi existente sau pot introduce noi legislații pentru ca tratatul să fie pe deplin eficient pe teritoriul național.

Când Declarația din 1981 a fost adoptată ca instrument neobligatoriu pentru drepturile omului, mai multe state au avut rezerve, inclusiv România, Polonia, Bulgaria, Cehoslovacia și URSS . România, Siria, Cehoslovacia și URSS au formulat o rezervă generală cu privire la dispozițiile care nu sunt în conformitate cu legislația lor națională. Irakul a formulat o rezervă colectivă în numele *Organizației de Cooperare Islamică* (care în acel moment includea Iordania, Afganistan, Emiratele Arabe Unite, Indonezia, Uganda, Iran, Pakistan, Bahrain, Bangladesh, Burkina-Faso, Turcia, Ciad, Tunisia, Algeria, Djibouti, Arabia Saudită, Senegal, Sudan, Siria, Sierra Leone, Irak, Oman, Gabon, Gambia, Guineea, Guineea-Bissau, Palestina, Comore, Qatar, Camerun, Kuweit, Liban, Libia, Maldive, Mali, Malaiezia, Egipt, Maroc, Mauritania, Niger și Yemen) cu privire la aplicabilitatea oricărei dispoziții sau formulări din Declarație care ar putea fi contrară *legii Shari'a* (islamice) sau legislației sau actelor bazate pe legea islamică. Siria și Iranul au aprobat în mod specific această rezervă.

CAPITOLUL III

IMPACTUL RELIGIEI ASUPRA DREPTULUI INTERNAȚIONAL UMANITAR

I. ISTORICUL IMPACTULUI RELIGIEI

Deşi există unele puncte de vedere potrivit cărora dreptul conflictelor armate ar reprezenta o creaţie de dată recentă, unele reguli specifice domeniului au aceeaşi vechime ca şi războiul. În acest sens Jakob Kellenberger, fost preşedinte al *CICR*, arată că Dreptul războiului s-a născut în confruntarea dintre forţele armate pe câmpul de bătălie. Susţinătorii primei categorii, pornesc de la faptul că, în forma sa actuală dreptul internaţional umanitar s-a născut sub impulsul sentimentului de umanitate, pe care bătălia de la Solferino l-a avut în conştiinţa şi modul practic de acţiune al statelor.[483]

Paradoxal, deşi practica internaţională a înregistrat adevărate capodopere juridice, încă din antichitate, încercările de sistematizare şi teoretizare sunt relativ târzii. Nu există practic o perioadă istorică sau o dată exactă care să marcheze începutul dreptului internaţional umanitar în general.

Prezintă relevanţă pentru demersul nostru identificarea contribuţiei pe care cultura şi civilizaţia creştină l-a adus la dezvoltarea dreptului internaţional în general, a dreptului conflictelor armate în special. Din perspectiva ariei de influenţă circumscrisă culturii şi civilizaţiei creştine sunt câteva aspecte care trebuie menţionate din punct de vedere istoric. În antichitate, Grecia clasică a răspândit în Orient cele două instrumente de bază ale dreptului internaţional: tratatul şi diplomaţia căreia i-a adăugat o creaţie proprie: arbitrajul internaţional. Imperialismul Republicii romane, apoi visul imperial (concretizat prin *Edictul de la Caracalla* în 212) de a asimila toate popoarele imperiului într-un ansamblu universal nu era deloc compatibil cu practica internaţională pe care grecii o transmiseseră.

Peste tot însă Roma a contribuit la perfecţionarea procesului. Înainte de a înlocui ceva, Roma a tratat de la egal la egal (*faedus aequum*) cu cetăţile latine şi Cartagina. Apoi pe timpul ocupaţiei şi-a organizat relaţiile cu popoarele străine pe baza a două noţiuni juridice: *ius fetiale* şi *ius gentium*. *Ius fetiale* de esenţă religioasă reia ideea inviolabilităţii ambasadorilor şi se află la originea distincţiei dintre războiul just şi războiul injust. *Ius gentium* sau dreptul ginţilor, prin

[483]http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/

activitatea juriştilor a impus necesitatea de a permite romanilor să stabilească relaţii juridice cu persoanele care nu erau de origine romană.[484]

Relaţiile internaţionale veritabile au apărut în decursul evului mediu, mai exact în secolului al XI-lea. Occidentul reia practicile diplomatice ale antichităţii pe care le îmbogăţeşte şi le perfecţionează. Cu toate că *summa divisio* este cea a dreptului păcii şi a dreptului războiului, războiul ca atare era just sau injust conform criteriilor specifice doctrinei creştine. Exercitarea efectivă a dreptului represaliilor devine un mijloc de prevenire a războaielor, arbitrajul adesea pontifical este folosit frecvent în dreptul internaţional al mării, atât public cât şi privat, care s-a format în Mediterana şi s-a extins apoi în mările occidentale.[485]

Școala de dreptul naturii şi ginţilor mai este numită şi şcoala de drept natural. S-a născut în secolul XVII cu marii juristconsulţi de religie reformată în fruntea cărora s-a aflat Hugo Grotius care a publicat la Paris în 1654 *„Dreptul războiului şi păcii*."

O dată cu el, Samuel Pufendorf este considerat a fi un veritabil fondator al acestei şcoli după apariţia în 1672 a lucrării *Dreptul naturii şi al ginţilor*. Acest termen reprezintă una din primele tentative de a introduce dreptul internaţional în gândirea juridică europeană. Se poate considera că punând în evidenţă existenţa unui drept al ginţilor separat de dreptul natural, aceşti autori au urmărit să arate că se impune crearea unui drept, care să se aplice statelor, alături de un drept care să vizeze individul.[486]

Hugo Grotius a cărui contribuţie în acest domeniu este incontestabilă nu a urmărit să teoretizeze dreptul internaţional clasic. Europa din epoca sa era măcinată de conflictele religioase şi teritoriale ale secolului al XVI-lea, iar războiul de treizeci de ani se afla la început. Acesta este contextul în care juristul olandez a elaborat principala sa lucrare. Condus de un profund sentiment de umanitate, el dorea să elaboreze un drept al războiului raţional, care să se impună ansamblului puterilor suverane şi să limiteze recurgerea la violenţă. Dar dreptul ginţilor în cazul lui Grotius, era conceput la un loc cu dreptul natural care trebuia să permită judecarea conduitei oamenilor, doar în aspecte care scăpau reglementărilor civile sau atunci când acestea erau insuficiente. Acest drept putea avea ca obiect şi aspecte internaţionale cum ar fi spre exemplu dreptul de înmormântare[487].

Acesta era un drept cutumiar, comun ansamblului puterilor suverane, fondat cu acordul popoarelor civilizate. Totodată, identificând în cadrul dreptului războiului, acest tip de reguli diferenţiate de dreptul natural, Grotius a prezentat mutaţiile din dreptul ginţilor care erau

[484] Ibidem.
[485] *Ibidem.*
[486] *Ibidem.*
[487] *Ibidem.*

formulate în opera lui Suarez. Alţi autori între care germanul Samuel Rachel (1628-1681), englezul Richard Zanche (1590-1660) şi olandezul Cornelius von Bynkershoek (1673-1743), formulau clar ideea că acordul statelor poate fi creator de reguli juridice de drept al ginţilor, ei admiţând existenţa dreptului cutumiar al lui Grotius. Se cristaliza totodată o concepţie mai pronunţat internaţionalistă şi mai completă de drept al ginţilor, faţă de cea a lui Grotius care se referea doar la un drept al războiului. Aceşti succesori vedeau dreptul războiului ca un domeniu distinct între alte drepturi ale ginţilor în ansamblu. Între altele, Grotius şi discipolii săi erau tributari unei viziuni individuale de drept al ginţilor: statul nu era pentru ei subiect de drept al ginţilor, Prinţul se confunda cu statul. Dreptul ginţilor văzut de ei nu era deci un drept interstatal ci un drept care se referea la conduita indivizilor şi prinţilor suverani (conducători reprezentanţi ai statelor).[488]

Apariţia dreptului internaţional clasic a fost însoţită în secolul al XVIII-lea de punerea în evidenţă a teoriei războiului just, care nu permitea decât acţiunea puterilor suverane a căror cauză era considerată ca fiind justă. În concepţia clasică, legitimitatea recurgerii la război era dată de situaţia în care exista o violare a drepturilor fundamentale ale statului. Dar din raţiuni de suveranitate, statele decideau singure deci subiectiv, să recurgă la război în scopul redobândirii unui drept sau cel puţin să obţină o reparaţie în cazul unei nedreptăţi produse de un terţ.[489]

Cu certitudine, după Wolff şi Vatel, dreptul în război *(jus în bello),* acela al combatanţilor şi civililor se va umaniza considerabil, în schimb, ideea că decizia de a recurge la război (*jus ad bellum*) este un drept ce revine statelor, nu a fost pusă în discuţie decât în secolele XVIII şi XIX.[490]

În 1868, Bluntschli, prezintă acest aspect în termeni foarte precişi: „*Războiul nu este o simplă manifestare de drept, el este realmente o sursă de drept (...) el este astăzi încă, un mijloc indispensabil pentru asigurarea progresului necesar umanităţii"*[491].

Dezvoltarea dreptului internaţional în ultima sută de ani a pus accentul pe „*reglementarea paşnică a diferendelor*" limitând odată cu *Pactul Ligii Naţiunilor,* apoi interzicând cu *Carta ONU*[492] recurgerea la forţă pentru rezolvarea litigiilor dintre state. De-a lungul secolelor, războiul a putut fi considerat ca un mod *„normal"* de reglementare a diferendelor, fie că era văzut ca un fel de „*judecată divină*" făcându-se voia învingătorului, fie că

[488]http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/
[489] *Ibidem.*
[490] *Ibidem.*
[491]*Ibidem.*
[492] *Ibidem*, parag.4 („Membrii Organizaţiei se vor abţine, în relaţiile lor internaţionale,de a recurge la ameninţarea sau la folosirea forţei, atât împotriva integrităţii teritoriale sau independenţei politice a altui stat, cât şi într-o altă manieră incompatibilă cu scopurile Naţiunilor Unite").

se acţiona conform unei concepţii mai raţionale de *„echilibru al puterilor*" fiind vorba de o ajustare de forţe. A fortiori, un „*darwinism social*" putea găsi în „*legea celui puternic"* o justificare raţională a cuceririlor pentru învingător, consacrând imperialismul european în perioada *„politicii tunului*."[493]

Recurgerea la *„mijloace de interpretare a păcii*" mai mult sau mai puţin formalizate reprezintă o cale civilizată de a formaliza războiul, un duel juridic care este o „*purtare a războiului cu alte mijloace*"[494].

Constatăm din cele prezentate, că începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un puternic curent ideologic începe să fundamenteze pacea pe drept, altfel spus să protejeze pacea prin drept punând războiul *„în afara legii",* dar şi de a face justiţie pe baza unei păci durabile. Astfel, recurgerea la război este interzisă pentru anumite tipuri de diferende, în mod special în materie de drepturi contractuale, în timp ce războiul însuşi este limitat în ceea ce priveşte mijloacele şi efectele odată cu dezvoltarea dreptului umanitar („*dreptul de la Geneva*") şi dreptul războiului („*dreptul de la Haga*")[495].

Până la jumătatea secolului al XIX-lea se acţiona exclusiv după reguli cutumiare care se respectau deoarece existau din vremuri imemoriale şi pentru că răspundeau unor exigenţe ale lumii civilizate. Toate civilizaţiile au formulat reguli care vizau limitarea violenţelor, chiar şi în cazul unei forme de violenţă instituţionalizată cum este războiul, deoarece limitarea violenţei este esenţa însăşi a civilizaţiei[496].

Asemenea lui Grotius în dreptul internațional, Henry Dunant este considerat un veritabil pionier al dreptului internațional umanitar modern. Invocând formula că „*orice principiu internaţional convenţional este sacru*[497], în scopul protejării răniţilor şi a tuturor celor care au nevoie de ajutor, Dunant a determinat ca dreptul umanitar să facă un pas înainte. Prin adoptarea în 1864 a *Convenţiei de la Geneva* pentru ameliorarea sorții militarilor răniţi de forţele armate în campanie, Dunant şi fondatorii *Comitetului Internaţional al Crucii Roşii* au creat piatra unghiulară a dreptului umanitar convenţional. Această convenţie va fi revizuită în 1906, apoi în 1929 şi 1949. Noile convenţii adoptate protejau navele spital, prizonierii şi victimele de război. Cele patru *Convenţii de la Geneva* din 1949 formează sediul principal al domeniului dreptului

[493]http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/
[494] *Ibidem..*
[495] *Ibidem.*
[496] *Ibidem.*
[497]*Ibidem..*

internaţional umanitar în vigoare astăzi. Adoptarea acestor texte de aproape toate statele lumii[498] *„demonstrează posibilitatea adoptării din timp de pace a unor reguli care să limiteze consecinţele nefaste ale războiului şi să protejeze victimele.*"[499]

Între factorii care au influenţat dezvoltarea dreptului internaţional umanitar cu certitudine creştinismul ocupă un loc important.

Religia iudeo-creştină proclamase crearea omului ca imagine a lui Dumnezeu, toţi copiii având acelaşi Tată şi şansă la viaţa eternă. Consecinţele acestei noi doctrine sunt multiple şi incalculabile, pentru că statutul persoanei derogă din structura cosmică. Fiinţa umană conţine o demnitate încă necunoscută, oamenii sunt fraţi, uciderea este o crimă nu şi sclavia. Această concepţie era revoluţionară dar oscilantă pe bazele societăţii antice. Isus predicase iubirea aproapelui şi a ridicat-o la nivel universal. Iubirea umană trebuie să fie imaginea divină, absolută şi fără motiv. Ea se referă la toţi, inclusiv la inamic. Trebuie să iubim aproapele aşa cum e, fără a măsura meritele sale şi fără a aştepta ceva în schimb. [500]

Din nefericire oamenii au deformat această doctrină, văzând înainte de toate în altruism un mijloc de a li se aduce omagiul lor ca persoană, sau să câştige cerul fără să aplice perceptele fraţilor în credinţă. În Evul Mediu se încerca prezentarea vieţii ca o simplă cale către lumea de dincolo. Preocuparea se concentra către salvarea sufletului văzut separat de corp. Viaţa terestră nu părea un bun de preţ şi prin urmare nu erau necesare eforturi de a o păstra sau prelungi.[501]

Suferinţei i se atribuie o valoare mistică, în virtutea educaţiei. Isus nu s-a pronunţat asupra războiului, nici a manierei de a-l conduce, dar este important de cunoscut dacă îndemnul Decalogului *„nu ucide*" sau a celui din Evanghelie *„iubeşte-ţi aproapele*" se aplică războiului sau numai la viaţa privată a individului. Chestiunea a fost mereu controversată.[502]

Dacă în primele secole creştinii refuzau să servească în armata romană, ca urmare a caracterului păgân a acestea şi a pretenţiilor divine a persoanei imperiale, ulterior aceste obiecţii au fost abandonate. Anul 313, este momentul memorabilului *Edict de la Milano* prin care împăratul Constantin care se convertise la noua credinţă, va face din Biserică o mare putere peste timp.[503]

---

[498]http://www.arduph.ro/domenii/protectie-persoane-si-bunuri/drepturile-omului-la-pace/rolul-dreptului-international-umanitar-in-sistemul-de-protectie-a-drepturilor-omului/
[499] *Ibidem.*
[500]http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/.
[501] *Ibidem*.
[502] *Ibidem.*
[503] *Ibidem*

Printre multiplele consecinţe ale acestei alianţe a Bisericii cu Statul a fost şi chemarea autorităţii ecleziastice să legitimeze războiul. Dar această situaţie a tulburat multe spirite care considerau că vărsarea de sânge este o crimă condamnată de Scriptură.

În faţa acestor scrupule, Sfântul Augustin – o mare personalitate a creştinismului – urmat mai târziu de Thomas d,Anguino, la începutul secolului al V-lea au promovat o formulă care să atenueze consecinţele, folosită şi de Romani: faimoasa şi funesta doctrină a ”*războiului just”*. Era o cale care propunea un compromis între idealul moral şi necesitatea politică.

Raţionamentul se baza pe faptul că ordinea naturală este reflectată de ordinea obiectivă. Suveranul legitim ar putea să stabilească şi să menţină această ordine. Cum scopul justifică mijloacele, actele de război comise pentru cauza suveranului nu erau considerate greşeli. Acest război era declarat just, era acceptat de Dumnezeu, adversarul era inamicul lui Dumnezeu şi nu putea face decât un război injust.[504]

Condiţiile pentru ca războiul să fie just erau ca acesta să fie dus pentru respingerea unui atac sau repararea unui afront. Folosirea pe scară largă în acest „*joc”* a armelor şi mitul *„războiului just”* va fi o piedică în calea progresului umanitar al societăţii peste secole[505].

Urmărind cu orice preţ să-şi afirme dreptatea, căutând justificarea în credinţă, morală, justiţie şi onoare cei doi beligeranţi se luptau până la consumarea forţelor. Cruciadele sunt„*războaie sfinte*” prin excelenţă. Biserica admitea că se putea ucide captivii inamici ca fiind eretici sau să fie transformaţi în sclavi chiar dacă erau femei sau copii.

După ce al II-lea *Conciliu de la Luteran* din 1139 a prohibit arbaleta ca fiind o armă crudă, a precizat că ea putea fi folosită totuşi împotriva infidelilor. La fel şi otrava. Aceste derogări erau departe de caritatea evanghelică pretinsă. Abia în secolul al XX-lea biserica catolică nu mai consideră războiul ca o consecinţă necesară a păcatului originar. Din nefericire constatăm că mitul „*războiului just”* este reluat de unii ideologi în condiţiile în care *Societatea Naţiunilor* apoi *ONU* interzic războiul.[506]

De origine germanică această instituţie a cavalerilor caracterizează perioada feudalismului. Ordinul cavalerilor reunea un corp de elită al celor care au dreptul de a purta arme şi de a lupta călare, altfel spus nobili. Acest drept reprezintă onoarea care presupune anumite obligaţii. Între altele se angajează să supravegheze cum îl servesc pe Dumnezeu sau pe suveranul

[504]http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/.
[505] I*bidem*. Proba o reprezintă faptul că războaiele religioase au fost conflicte care s-au soldat cu cele mai multe atrocităţi:pasiunea şi cruzimea au acţionat întotdeauna împreună.
[506] *Ibidem.*

lor. Nerespectarea acestui crez este suprema ofensă. Valorile ordinului sunt onoarea, credinţa şi dragostea, iar virtuţile lui sunt loialitatea, fidelitatea, sacrificiul, moderarea şi compasiunea.[507]

Principiile cavalerismului au contribuit la dezvoltarea dreptului internaţional umanitar. Declaraţia de război, statutul parlamentarilor, interzicerea unor arme, sunt o moştenire a cavalerismului.

Ceea ce este însă regretabil, aceste reguli erau valabile doar pentru creştini şi în lumea închisă a nobililor. De menţionat că statutul nobililor era aplicat şi inamicilor de acelaşi rang. Mai mult, aceste reguli nu vizează decât cavalerii. Doar nobilul captiv avea viaţa salvată şi putea să-şi cumpere libertatea. Lupta în armură care îl proteja în luptă nu oferea aceeaşi siguranţă contra unei săgeţi trasă de la distanţă cu arbaleta. Prin urmare această armă trebuia interzisă. Înţelegem deci mai bine curiosul amestec de compasiune şi cruzime, delicateţe şi asprime, credinţă şi trădare, ideal şi decădere care este propriu cavalerismului. [508]

Cruciadele sunt o perioadă a istoriei în care creştinismul şi cavalerismul s-au intersectat. Adversarul lor comun era lumea islamică a cărei putere, în plină dezvoltare, se exercita asupra Europei. Cruciadele au costat viaţa a milioane de fiinţe umane. Aveau loc masacre abominabile fără nici un rezultat. Dar occidentul trebuie să recunoască, ca de altfel şi europenii, că sub pretextul de a aduce civilizaţia şi credinţa adevărată, semănau ură, violenţă şi deziluzie. În această epocă războaiele aveau loc printr-o singură bătălie la care participau mercenari, soldaţi anonimi plătiţi. Cruzimea lor era fără limite. [509]

Pentru a se consemna o culme a nenorocirilor, în 1213 prin *Conciliul de la Luteran*, a interzis clericilor să practice chirurgia. Răniţii erau abandonaţi pur şi simplu. Răniţilor inamici li se aplica o lovitură de sabie. Doar seniorii aveau un medic personal. Prizonierii de război care nu puteau fi răscumpăraţi erau ucişi. Populaţia civilă nu beneficia nici de condiţiile minime de cazare. Când se decreta prădarea (devastarea, jefuirea) unui oraş asediat, garnizoana era trecută prin sabie, femeile şi copiii erau la discreţia învingătorilor.

Către 1020, Monarhia şi Biserica, cele două puteri organizate în epocă, impuneau lumii occidentale „*Armistiţiul lui Dumnezeu*" care interzicea actele de război duminica, de sâmbătă seara până luni dimineaţa şi chiar mai mult. Dar toate acestea nu erau suficiente pentru a opri ororile războiului. Evul mediu va rămâne din punct de vedere al dreptului umanitar o epocă fanatică şi sângeroasă.[510]

---

[507]http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/
[508] *Ibidem.*
[509] *Ibidem*
[510] *Ibidem.*

La sfârşitul secolului al XIV-lea o stare de fapt a marcat un punct de cotitură în istoria militară: apariţia armelor de foc, cu care diferenţele fizice între oameni dispăreau. Artileria a bulversat arta războiului şi o dată cu aceasta ordinea socială. Piesele de artilerie erau scumpe şi doar regii puteau să şi le permită. Armatele deveneau regale şi mercenare, cavalerismul începea să dispară. Puterea statului urma celei a feudalului. Războaiele private şi sclavia sunt depăşite. În acelaşi timp se manifesta o anumită îngrijorare faţă de prizonierii de război pentru care răscumpărarea se generalizase ca şi faţă de răniţi pentru care începeau să se creeze servicii sanitare.[511]

Începând cu secolul al XV-lea se recurgea la carteluri şi capitulaţii cu aprobarea şefilor armatelor adverse. Din 1851 la 1864 au fost încheiate nu mai puţin de 291 acorduri având menţiuni de acest fel[512]. Unul din primele este *Acordul de la Sempach*, încheiat în 1393 între cantoanele elveţiene care menţionează clauza referitoare la respectarea răniţilor şi femeilor. În secolul al XVI-lea, de asemenea, formarea statelor moderne şi declinul autorităţii pontificale au condus la o nouă concepţie de dreptul ginţilor, care a devenit *jus inter gentes*, în care entităţile politice luau locul indivizilor ca subiecte de drept."[513]

În această epocă filozofii scolastici aveau o influenţă benefică asupra războiului. Astfel dominicanul spaniol Francisco de Vitorio reluând ideile Sfântului Augustin şi Thomas d'Aquino, le dezvoltă şi reuneşte întru-n corp doctrinar distinct. Prin ideile sale umanitare Vitorio se plasează în avans faţă de epoca sa. Bazându-se pe dreptul natural el condamna suferinţele excesive şi masacrarea nevinovaţilor.

Câţiva ani mai târziu,[514] *Reforma* a împărţit creştinii în două. În relaţiile internaţionale era nevoie de unitate care se impunea de dreptul ginţilor. Artizanii au fost Grotius şi discipolii săi, protestanţi de această dată. Pentru Grotius dreptul nu mai era expresia justeţei divine ci a raţiunii umane. Dreptul nu precede acţiunea statelor, decurgea din aceasta. Dreptul ginţilor era opera naţiunilor care îl creau în plenitudinea suveranităţii lor. în această concepţie, legislaţia naţională se inspiră din dreptul natural şi proclamă anumite drepturi ale persoanei umane pe care le exercită prin puterile publice. Cum în timp de război indivizii nu mai beneficiază de protecţia

[511] http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/
[512] *Ibidem.*
[513] *Ibidem.*
[514] La 1054 s-a produs separarea creştinismului în Biserica catolică şi biserica ortodoxă. Aceasta din urmă a rămas fidelă doctrinei definite de Conciliul de la Calcedonia (451).

naturală a ţării de origine în raporturile cu inamicul, doar dreptul internaţional mai poate garanta respectarea persoanei" [515]

La Grotius noţiunea de „*război just"* se menţine dar se are în vedere nu numai dacă o cauză este justă cât şi competenţa de a face război. Acesta este un mijloc politic de a conserva statul „*În război* – scrie el – *trebuie să ai întotdeauna în vedere pacea*". Şi Grotius este primul care a spus că o "*cauza justă*" care autorizează un stat să recurgă la război, nu înlătură obligaţia beligeranţilor de a respecta legile războiului. Dar ca şi Vitorio, Grotius admitea că populaţia adeversă este inamic şi este la discreţia învingătorului. Totodată violenţele care nu sunt necesare pentru obţinerea victoriei nu se mai justifică".[516]

Cruţarea civililor chiar şi a combatanţilor era permisă dacă exigenţele militare o permiteau. Violenţa nu mai era privită din perspectiva sancţiunii, înceta să mai fie un scop în sine. Ea devenea „*un mijloc, care va fi folosită cu moderaţie crescută şi calculată*"[517]. În lucrarea sa *„De jure belli ac pacis*," pe care Biserica romană a interzis-o până în 1899 – Grotius enumera *temperamenta belli* (*temperarea războiului*) ca fiind printre cele mai solide baze ale dreptului războiului.[518]

În epoca lui Grotius războiul de treizeci de ani a reprezentat o încălcare flagrantă a prevederilor dreptului internaţional umanitar. Prezenţa jefuitorilor în teritoriul amic sau inamic, soldaţii care maltratau ţăranii care se răsculau atunci când nu mai puteau suporta asuprirea sunt caracteristicile perioadei.[519]

Cum se justifică această flagrantă contradicţie cu spiritul Renaşterii? Bestialitatea umană şi vandalismul nu explică totul. Armatele erau formate din bande de mercenari prost plătiţi care participau la război pentru a obţine un câştig. Începând cu reformele lui Louis IV şi Frederic al II-lea, armatele au devenit corpuri regulate, naţionale, plătite şi disciplinate. Ştiinţa a cunoscut o dezvoltare remarcabilă. Omul a descoperit legile fizicii care conduc universul şi propria persoană.

Viaţa a devenit un scop în sine. Încă de la început, societatea şi-a luat în propriile-i mâini destinul, cu intenţia de a corecta erorile generatoare de ură şi cruzime. Perioada care a fost numită „*secolul luminilor*", va recunoaşte umanitarismul, ca formă evoluată şi raţională a

---

[515]http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/
[516]*Ibidem.*
[517] Pierre Boissier,*op.ci*t.,p.83
[518]http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/
[519] *Ibidem.*

carităţii şi justiţiei. Oamenii sunt egali în drepturi şi îndatoriri, pe care statele au obligaţia să le garanteze.[520]

În secolul al XVIII-lea, războiul devine o luptă între armate profesioniste cu efective mai reduse, civilii nu mai sunt implicaţi, deoarece trupele dispun de formaţiuni de servicii şi se interzice jefuirea. Războiul este o artă care are regulile lui şi dacă mai apar violenţe ele sunt excepţii. Mijloacele perfide şi crude sunt condamnate.[521]

Umanizarea războiului la nivel naţional, făcea, paşi importanţi. Cartelurile care erau încheiate în prealabil între conducătorii armatelor, în scopul stabilirii situaţiei victimelor, sunt adesea modele de bun simţ şi moderaţie. Cel mai remarcabil este fără îndoială „*Tratatul de prietenie şi pace*" încheiat în 1785 de Frederic cel Mare şi Benjamin Franklin ale cărei prevederi se ridicau la nivel de principii."[522] Pentru prima dată se exprimă concepţia că Părţile „*se angajează mutual şi faţă de Univers*" şi că o convenţie încheiată între state are ca scop protejarea individului. „Se stipulează că în caz de conflict se va renunţa la blocadă şi că civilii inamici vor putea să părăsească ţara într-un termen stabilit. Prizonierii de război vor fi hrăniţi şi cazaţi ca şi soldaţii puterii deţinătoare şi un om de încredere îi va putea vizita şi să le trimită ajutoare.

Respectarea unor astfel de clauze creează un veritabil drept cutumiar, care poate fi rezumat astfel: spitalele sunt luate în evidenţă şi marcate cu un fanion, a cărei culoare variază în raport cu armatele; răniţii şi bolnavii nu sunt consideraţi ca fiind prizonieri de război. Ei sunt îngrijiţi ca cei ai armatei captatoare şi eliberaţi după război; medicii şi ajutoarele lor, precum şi personalul religios, sunt exceptaţi de la captivitate şi trimişi în liniile lor; prizonierii de război au viaţa salvată şi pot fi schimbaţi fără răscumpărare; populaţia civilă pacifistă nu trebuie molestată. Aceste prevederi ating un anumit grad de perfecţionare în 1876 „*aproape toate dispoziţiile pozitive ale Convenţiei de la Geneva* "… se regăsesc în tratatele anterioare şi trebuie spus, din toate punctele de vedere, mai stricte, mai extinse. [523]

Şi adesea concepute într-o manieră „*mai justă şi practic mai utilă* …"[524]. Se impune precizarea că aceste carteluri aveau un caracter temporar, valabil doar pentru un conflict armat determinat.

Trebuie făcută menţiunea că aceste realizări pe plan material ca şi pe plan juridic nu erau valabile decât în câteva ţări din Europa occidentală. În cea mai mare parte a continentului situaţia era asemănătoare celei din războiul de treizeci de ani.

---

[520] *Ibidem*
[521] http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/
[522] *Ibidem.*
[523] *Ibidem*.
[524] M.-C. Luder, *Etude sur la Convention de Geneve*, Erlanger,CICR, Geneve,1876,p.51

O parte din gânditorii epocii au încercat elaborarea unor reguli sociale care să fie aplicate de state în raporturile cu cetăţenii. Între aceştia Jean-Jacques Rousseau şi-a exprimat opinia că: „*Războiul nu este o relaţie de la om la om, ci o relaţie de la stat la stat, în care indivizii nu sunt decât accidental inamici, nu ca oameni, nici ca cetăţeni, ci doar ca soldaţi, nu ca membri ai patriei ci doar ca apărători …".* vieţii lor *„Sfârşitul războiului fiind distrugerea statului, ei au dreptul să-i ucidă apărătorii atât când au armele în mâini; dar imediat ce depun armele şi se predau, încetează să mai fie inamici sau instrumente ale inamicului, ei redevin simpli cetăţeni"*[525].

Prin aceste idei se readuce în atenţie o regulă fundamentală a dreptului modern al războiului – *protecţia persoanei*. În acest fel Rousseau, combate tezele lui Hobbes potrivit cărora războiul este în natura omului şi se justifică prin raţiunea suveranităţii de stat pentru care indivizii sunt obiecte. El reglementează şi conţinutul vechiului sofism al „*războiului just*" propunând o regulă mai corectă care se referea la ceea ce trebuie făcut între combatanţi şi necombatanţi. Un conflict are ca scop nimicirea statului inamic, dar nu trebuie să se meargă până acolo. Soldaţii în afara luptei, civilii pacifişti nu poartă culpabilitatea unei crime pe care nu au comis-o, ei trebuie „*să fie protejaţi şi nu vor fi supuşi la tratamente crude şi inumane*"[526]. Aceste idei au fost reluate de Revoluţia franceză care proclama solemn în Constituţia sa drepturile naturale, inviolabile şi sacre ale omului şi adopta celebra *Declaraţie a drepturilor omului.* Între altele, legislaţia prevedea „*tratament obligatoriu şi egal soldaţilor inamici şi soldaţilor proprii*" şi sublinia că „*prizonierii de război sunt sub ocrotirea naţiunii şi protecţia legilor"*[527].

În acest sens Holzendorff scria *„marile principii pe care Revoluţia franceză le-a proclamat şi care au devenit patrimoniul comun al naţiunilor civilizate, dau acestei revoluţii o importanţă capitală în istoria dreptului ginţilo*r"[528].

Cu toate acestea au existat numeroase situaţii în care cruzimile au fost prezente. Nemuritoarele principii în spiritul conducătorilor revoluţionari din 1789, trebuiau să aibă drept corolar pacea universală. Din nefericire evenimentele au decis altfel: naţiunea întreagă a fost mobilizată pentru salvarea Republicii. O nouă invenţie a provocat alt curs istoriei: conscripţia, altfel spus serviciul militar obligatoriu care transforma radical natura însăşi a luptei. De acum încolo războaiele vor fi de masă, şocul suprem al tuturor popoarelor care se îndreaptă

[525]http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/
[526] *Ibidem.*
[527] *Ibidem.*
[528] *Ibidem.*

unul contra celuilalt, după ce şi-au mobilizat toate resursele materiale şi pasionale. Nu se vor mai bate pentru un interes, ci şi pentru idei, pentru o anumită concepţie de viaţă. Astfel începe era *„războaielor dezlănţuite”* cum spunea mareşalul Foch. Se înregistrează un teribil recul umanitar. Războaiele primului imperiu francez au accelerat această tragică decadenţă[529]. *„Războaiele inevitabile sunt întotdeauna juste”* spunea Napoleon. Acest mare cuceritor nu se interesa deloc de răniţi. El trebuia să aibă mereu carne proaspătă pentru a alimenta nevoia de soldaţi. În acest fel mortalitatea în armată a fost foarte ridicată. Suferinţele răniţilor erau imense. Exemplul retragerii din Rusia este evocat în toate memoriile. Epopeea culiselor întunecate şi Austerlitz a fost un veritabil „*Waterloo sanitar*”[530].

Foarte grav, a fost faptul că principiile umanitare au fost uitate. Cartelurile au devenit tot mai rare şi şi-au pierdut din importanţă. Spitalele de campanie erau ţinta atacurilor, medicii capturaţi erau separaţi de răniţi şi făcuţi prizonieri. Cu toate limitele impuse de stadiul de dezvoltare a dreptului internaţional şi a diferenţelor evidente dintre dorinţele unor vizionari optimişti şi realităţile concrete în care se desfăşurau războaiele, încercările de reglementare a acestui fenomen se constituie într-o etapă importantă o procesului general de codificare a conflictelor. Un rol decisiv în acest sens îl va avea mişcarea umanitară generată şi susţinută de *Crucea Roşie internaţională*.”[531]

Omenirea a inventat de timpuriu norme şi reguli de purtare a războaielor astfel încât violenţa să fie întrucâtva limitată. în felul acesta s-a dezvoltat o „*etică a războiului*.”

Etică înseamnă o concepţie coerentă, sistematică, legată de normele vieţii morale, altfel spus, de ce se cuvine şi ce nu. Mai înseamnă şi o disciplină filozofică preocupată de aspectele teoretice şi practice ale moralei. Cuvântul vine din greacă, unde semnifică „*morav, obicei, „caracter".*

S-au cristalizat pe un fond asupra căruia nu este locul aici să insistăm, dea lungul timpului, reguli privitoare la ce este permis şi la ce nu este permis în război. Epoca de înflorire a cavalerismului a constituit şi momentul în care etica militară s-a aflat la cea mai înaltă expresie a ei. Ceea ce nu înseamnă, automat, că tot ceea ce am moştenit drept regulă era respectat ad litteram. Dar, cel puţin, se făcea caz şi exagerările, dezlănţuirile sângeroase aveau o barieră care ţinea nu doar de omenească milă ci şi de o opinie general împărtăşită. Cei care luptau în războaie s-au deprins să considere că este interzis a ucide duşmanul care se predă sau care se află în imposibilitatea de a se apăra, că nu se poate lovi sau ucide pe la spate ci numai într-o înfruntare

---

[529] *Ibidem*
[530] http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-si-afirmarea-dreptului-international-umanitar/
[531] *Ibidem*.

bărbătească, dreaptă, faţă în faţă, că nu se pot ataca oameni neînarmaţi, femei, bătrâni, copii. S-a găsit că este normal ca un prizonier să fie tratat corespunzător rangului său; nu chiar dezinteresat, rangul presupunea un nivel mai mare al sumei care urma să fie cerută drept răscumpărare. O vreme, armatele chiar s-au luptat nu pentru a omorî inamicul ci pentru a face cât mai mulţi prizonieri. Ca să nu mai spunem că motivaţia prăzii dădea imbolduri nebănuite combatanţilor."[532]

Etica cu care venea creştinismul a şlefuit mult din aceste moravuri militare. Dar nu numai în spaţiul european se poate vorbi de un cod al războiului. Dacă ar fi să mergem către Extremul Orient, am vedea că samuraii construiseră foarte severe legi ale onoarei militare şi ale purtării luptei. *Bushido* cum se numeşte acest cod, poate părea în mai multe puncte de neînţeles pentru mentalitatea europeană, dar trebuie văzut că el s-a structurat în conformitate cu specificul psihologiei şi moralei japoneze, iar scopul său era, în esenţă, tot acela de a reglementa violenţa[533]

În momentul în care armatele profesioniste au cedat locul armatelor de mercenari, când târgoveţii şi ţăranii au pătruns masiv în formaţiunile care purtau războiul, etica pe care cavalerismul o conturase - destul de fragilă şi ea, abaterile nu au lipsit şi istoria a avut grijă să le consemneze - s-a prăbuşit, rămânând aproape numai în cărţi şi, de multe ori, doar la nivelul corpului ofiţeresc, mai mult sau mai puţin conştient că se află în descendenţa cavalerilor.[534]

Cel dintâi război mondial a fost poate şi ultima răbufnire, în contexte izolate - memorabilul final al lui Jean Renoir. Iluzia cea mare, din 1937, vrea să marcheze tocmai sfârşitul unei epoci când inamicii se respectau unii pe alţii şi se luptau după reguli a acestui tip de etică.

Tot ceea ce a urmat a fost numai măcel. Iar astăzi, când există atâtea convenţii internaţionale care reglementează şi dreptul războiului şi dreptul umanitar, se poate spune că ne aflăm mai departe ca oricând în ultima mie de ani de idealul unui*, „război curat"*

Mişcările teroriste, gherilele, înrolarea copiilor şi adolescenţilor în rândul forţelor combatante - deşi se ştie (sau poate tocmai de aceea) că ei au cruzime inimaginabilă şi că nu au apucat să-şi formeze comportamentul care cenzurează manifestările de bestialitate - sunt premise pentru ca acţiunile de luptă şi ceea ce urmează „*după bătălie",* ca să parafrazez titlul unui alt film celebru, de Andrej Wajda, să constituie un..*„spectacol al degradării fiinţei umane şi să ne facă să credem că o etică militară ar rămâne o utopie"*.[535]

---

[532] Bădescu Valentin-Stelian, Articol: *Etica afacerilor actuale – între utopie şi realitate în Studii şi comunicări* / DIS, vol. VI, 2013
[533] *Ibidem.*
[534] http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/religia-si-dreptul-international-umanitar/
[535] *Ibidem*

Poate că armele neconvenţionale neletale să mai *„îndulcească*„ din soarta combatanţilor şi a celor pe care împrejurările nenorocoase îl duc în zonele de operaţii. Poate conceptul recent al *„războiului cu zero morţi”,* să fie impulsul către o nouă strategie şi o nouă tactică prin care să se evite la maximum vărsările de sânge inutile şi suferinţele imense provocate populaţiei civile.

Deocamdată, însă, mişcările fundamentaliste, războaiele interetnice fac ravagii pe toate continentele. Iar misiunile umanitare bazate pe folosirea forţei nu fac decât să pervertească un concept care rămâne numai în aparenţă nobil, pozitiv.[536]

În armatele *NATO* au sporit preocupările pentru dezvoltarea virtuţilor ostăşeşti, formarea caracterelor, respectarea codurilor etice şi de comportament militar în diferite situaţii, înţelegerea relaţiilor intermilitare din perspectivele filozofică, religioasă şi psihologică, proiectarea valorilor morale, ş.a.m.d.

Menţinerea unui standard ridicat al educaţiei militare s-a răsfrânt în rezultate pe măsură în instruirea personalului pentru operaţii combat, de menţinerea şi implementarea păcii, de acţiune la criză, de respectarea valorilor culturale ale altor popoare. Dar mai ales a creat acel background adecvat care permite astăzi ca, în armatele *NATO*, „*etica militară*" să fie percepută ca un domeniu vast în care sunt abordate tematici de la cele de subordonare şi executare a ordinului până la comportamentul militarilor într-un teritoriu străin, atitudinea faţă de refugiaţi, acţiunea pentru salvarea civililor aflaţi în pericol sau respectarea regulilor de drept umanitar. A sosit aşadar vremea ca educaţia militară să fie repusă în drepturi şi la noi. Fără teama de capcanele trecutului. Fără frica de îndoctrinările prezentului şi viitorului. Pentru că etica militară şi valorile morale se afle în faţa unor noi provocări.[537]

Oamenii de drept, politicienii, avocații internaționali tind să retragă rolul religiei într-unul din rolurile istorice ca surse ale dreptului internațional. Aici vom demonstra modul în care religia are o viață continuă și relații complexe cu dreptul internațional umanitar. Prin examinarea rolului pe care religia l-a jucat atât din punct de vedere istoric, cât și în conflictele moderne, avocații, politicienii care se angajează în normele umanitare au motive întemeiate să dezvolte o mai bună înțelegerea a puterii religiei, deci dreptul umanitar trebuie să prospere în multe culturi conexe. Prin examinarea învățăturilor religioase despre natura umanității și regulile războiului și având în vedere influența religioasă asupra conformității legale și a conducerii, demonstrează că influența religioasă este cu două tăișuri. În timp ce religia poate submina și susține drept umanitar, autorul concluzionează că un angajament mai strâns cu învățăturile religioase pot fi benefici chiar și pentru susținătorii laici ai dreptului umanitar.

---

[536] http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/religia-si-dreptul-international-umanitar/
[537] *Ibidem*

Într-o analiză a modului în care principalele manuale de drept internațional și-au schimbat accentul de pe religie[538] de-a lungul timpului, concluzionează profesorul Mark Janis[539], avocat și procuror al *Curții Supreme de Victoria*; lector superior, *Facultatea de Drept*, *Universitatea din Melbourne.*

Asta până în 1905, când Oppenheim a publicat clasicul său *drept internațional* [540] religia nu mai joacă rolul important pe care îl avea în textele anterioare: „*[] alte, religii au făcut parte din istoria dreptului internațional"*, ceva care odată *„contase*"[541].

O soartă similară s-a abătut asupra tratamentului religiei în principalele texte moderne de pe dreptul internațional umanitar. Legătura clară dintre învățăturile religioase, etc. ca doctrină de război dezvoltarea legii moderne asupra armelor, conflictor, înseamnă că majoritatea manualelor se referă la religie ca fiind una dintre izvoare istorice ale dreptului modern.[542]

Dar abordarea standard a majorității internaționale a cărților de drept umanitar trebuie să se ocupe de religie într-un prim capitol de istorie sau surse și, după aceea, să neglijăm cu totul subiectul religiei. Cu toate acestea, chiar dacă religia este adesea diferențiată de lege în legea occidentală și filozofie politică și ignorată în mare parte în scrierea juridică[543], nici o astfel de diviziune nu poate să fie îngrădită în mod real în lumea reală. Acesta este în special cazul în multe părți ale lumii care sunt împărțite de conflicte armate, unde legea și religia sunt adesea

---

[538] Termenul generic „religie" va fi folosit în acest articol, accentul va fi pus pe cele trei religii majore monoteiste - iudaism, creștinism și islam - așa cum au avut acestea cea mai semnificativă influență asupra dezvoltării dreptului umanitar modern. Atenția este necesare pentru extrapolarea problemelor relevante pentru aceste religii la alte religii, religii deosebit de politeiste cu rădăcinile lor în culturile asiatice. Pentru o introducere în unele dintre aceste probleme în afara contextului monoteist vezi Ved Nanda, „Drept internațional în Ancient Hindu India 'în Mark Janis și Carolyn Evans (eds), *Religion and International Legea* (1999) 51, 54-6; Hilaire McCoubrey, *Drept internațional umanitar: modern .Evoluții în limitarea războiului* (ediția a II -a, 1998) 8-13.

[539] Mark Janis și Carolyn Evans (eds), *Religion and International Law* (1999) 145, 146.

[540] Lassa Oppenheim, *Drept internațional: un tratat* (prima ediție, 1905–06).

[541] Dreptul internațional umanitar are o semnificație juridică mai specifică decât conceptul laic *de „umanitar*"'. Dreptul internațional umanitar este legea care guvernează conflictele armate. Aspectele acestei legi includ reguli privind tratamentul prizonierilor de război, orientarea către civili, protecția anumitor tipuri de situri, interzicerea anumitor arme și tratamentul populațiilor ocupate. Multe dintre regulile cheie sunt conținute în cele patru *Convențiile de la Geneva* și cele două *protocoale* ale acestora din 12 august 1949: *Convenția de la Geneva pentru Ameliorarea stării răniților și bolnavilor în forțele armate în domeniul 12 august 1949*, *Convenția privind tratamentul prizonierilor de război din 12 august 1949*, (intrat în vigoare la 21 octombrie 1950) *Convenția de la Geneva privind protecția în timp a persoanelor civile de război din 12 august 1949*, în vigoare la 21 octombrie 1950) .Cu toate acestea, acest articolul va adopta o abordare ceva mai largă a dreptului internațional umanitar și va includ în cadrul său și crimele acoperite de Curtea Penală Internațională și Internațională. Tribunale penale pentru fosta Iugoslavie și Rwanda: *Statutul Romei, Curtea Penală Internațională*, deschisă pentru semnare la 17 iulie 1998, în vigoare la 1 iulie 2002) („ *Statutul Romei* "); *Statutul Tribunalului Internațional pentru Fosta Iugoslavie*, anexată la *Rezoluția 827*, *Statutul Tribunalului Penal Internațional pentru Rwanda*, anexat la *Rezoluția 955*, (8 noiembrie 1994).

[542] Christopher Greenwood, „*Dezvoltare istorică și temei juridic*" în Dieter Fleck (ed), *Manualul de drept umanitar în conflictele armate* (1995) 1, 12-16; Ingrid Detter, *Legea războiului* (2 nd ed, 2000) 151; și Timothy LH McCormack și Gerry Simpson (eds), *Legea crimelor de război: abordări naționale și internaționale* (1997).

[543] Pentru o discuție despre modul în care acest lucru s-a întâmplat în dreptul internațional, vezi Janis, „*Religia și literatura de drept internațional"*.

profund împletite și religia poate juca un rol mai semnificativ influențând comportamentul decât o face legea.

Locul religiei în sistemul juridic internațional sau, într-adevăr, în orice alt tip legal de sistem care se pretinde a fi laic, este probabil să fie controversat și complex. Teama iluministă față de pasiunea irațională și diviziunea religiei, continuă să descurajeze orice discuție evidentă a relației dintre lege și religie. Și când religia *este* discutată într-un context precum cel internațional al dreptului umanitar, este descris fie ca un bun neatins, fie ca integral rău.[544]

Unii scriitori se concentrează doar pe aspectele pozitive ale unei religii și anume tradiție și respinge orice rol negativ jucat de acea religie ca fiind interpretarea greșită a adevăratului ei sens.[545]Alți scriitori aleg doar să se concentreze asupra unor aspecte mai periculoase și dezbinătoare ale religiei.[546]

Ce poziție ar putea avea atunci un avocat internațional laic, angajat într-o lege care reține cele mai grave abuzuri comise în perioade de conflict, să ia cu respect religia? Theodor Meron a ajuns la concluzia că o serie de factori se mișcau în dreptul internațional umanitar departe de rădăcinile sale în reciprocitate strictă și către un sistem bazat mai mult pe valori umane și drepturile omului[547]. El își încheie articolul cu un avertisment, totuși, că numai legea poate lua acest proiect de până acum. În timp ce umanitarismul a câștigat stăpânirea în retorică și din punct de vedere juridic, realitatea războiului de pe teren este încă crudă și adesea implică atrocități grave. Meron conchide: „*Pe termen lung, normele umanitare trebuie să devină o parte a conștiinței publice pretutindeni. Educație, formare, convingere și accent pe valorile care stau în afara legii, precum etica, onoarea, mila și rușinea, trebuie să fie viguros urmărit. Această slujbă nu poate fi lăsată doar legii. Opinia publică și socialul consensul care s-a dovedit atât de eficient în dezvoltarea legii ar trebui să fie orientate și spre transformarea practicii. Pentru aceasta, crearea unei culturi a valorile este indispensabil*.”[548]

Religia pare un candidat probabil pentru a juca un rol în această creație a unei culturi de valori. Poate avea o valoare convingătoare pentru cei care sunt sau care iau în considerare ei înșiși, în afara domeniului de aplicare al dreptului internațional tradițional, în special actorul nestatal tot mai important. Poate adăuga o morală importantă sau dimensiunea emoțională a motivelor de conformitate cu dreptul internațional. Chiar și un avocat pragmatic și laic al

---

[544] William Vendley și David Little,„*Implicații pentru comunitățile religioase: budism, islam, hinduism și creștinism"* în Douglas Johnston și Cynthia Sampson (eds), *Religion, the Missing Dimension of Statecraft,*1995. 306.
[545] Christopher G Weeramantry, *Jurisprudența islamică: o perspectivă internațională* (1988).
[546], Davis New, *Holy War: The Rise of Militant Christian, Jewish and Islamic Fundamentalism* (2002).
[547] Theodor Meron, *„The Humanization of Humanitarian Law”* (2000) AJDI, 2000. P. 239
[548] I*bidem* 278.

dreptului internațional poate considera strategic avantaje ale utilizării selective a aspectelor tradițiilor religioase de consolidat, respectarea și angajamentul față de legile statului.

Cu toate acestea, vom susține că o astfel de implicare va trebui să fie strategică și pragmatică. Orice tradiție religioasă este complexă și multifacetată în ceea ce privește dreptul umanitar, lucrând simultan pentru și împotriva normelor internaționale.

Acest lucru poate fi văzut luând în considerare patru domenii: modul în care religia construiește ideea umanității, potențialul religiei în consolidarea respectului pentru regulile internaționale, rolul religiei în motivarea conformității sau nerespectarea regulilor și importanța simbolismului religios. Privind la rândul lor fiecare dintre aceste domenii, în cele din urmă există un loc pentru religie în a ajuta la crearea unei culturi a valorilor care stă la baza dreptului internațional umanitar. Pentru pragmatistul uman doar căutând să susțină și, eventual, să extindă principiile juridice în curs de dezvoltare, religia este o sabie cu două tăișuri și există motive pentru a fi prudenți în privința ei..

Vom evită intrarea în dezbatere, interpretări ale textelor și dacă îndatoririlor religioase sunt „*corecte*" sau „*adevărate".* Multe problemele discutate aici fac obiectul unei dezbateri intense între membrii aceeași religie. Unii autori intră în aceste dezbateri și construiesc un argument pentru a spune că anumite pasaje din textele religioase sau învățăturile demonstrează compatibilitatea dreptului internațional și a preceptelor religioase, ignorând sau marginalizând acele învățături care sunt mai puțin congruente cu normele legale.[549]. Altele folosesc pasaje religioase pentru a argumenta împotriva aceloraşi norme internaționale. Este important pentru coreligionişti să intre în aceste dezbateri, Ebrahim Moosa subliniază faptul că, *„pentru universitari, poate fi convenabil să utilizeze o metodă eclectică pentru a valida un anumit punct de vedere, dar acesta nu oferă un cadru teoretic riguros pentru o dezbatere"* [550]. Prin urmare, punctele de vedere prezentate aici sunt acceptate de *unii* membri ai relevantei religii ca învățătură autentică și obligatorie în raport cu problemele discutate.

Alți membri ai aceleiași religii contestă adesea autoritatea sau interpretarea acestor învățături. Judecați privind interpretarea tradiției religioase este autentică sau are o pretenție mai mare la adevăr. Aceasta este o chestiune internă pentru credincioși. De la un străin, din perspectivă, ceea ce este relevant este măsura în care grupurile de persoane pretind motivația religioasă sau citarea autorităților religioase o fac într-un mod care ajută sau poate dăunează

[549] Unele dintre lucrările lui Weeramantry, discutate mai jos în partea III (A), se încadrează, fără îndoială, în acest sens categorie. A se vedea, de asemenea, Weeramantry, *Islamic Jurisprudence*, mai sus n 8. Un exemplu de a abordarea selectivă a textelor religioase poate fi văzută și în Brian Lepard, *Re-Thinking Intervenție umanitară: o nouă abordare bazată pe principiile etice și fundamentale din România. Drept internațional și religii mondiale* (2002).

[550] Ebrahim Moosa, „*Dilema schemelor drepturilor islamic*e" (2000–01) 15 *Journal of Law și Religia* 185, 193.

dreptului internațional umanitar. Este posibil să se găsească exemple atât utile cât și dăunătoare pentru comportament, cu credincioși din aceleași grupuri religioase care pretind în întregime puncte de vedere opuse.

Vom evita, utilizarea unor termeni încărcați sau emotivi, cum ar fi „f*undamentalist*" în descrierea oricărei practici sau grupuri religioase. Tehnic sensul termenului fundamentalist se referă la o abordare teologică specială - *Concise Oxford English Dictionary*, de exemplu, se definește ca fiind *„strict menținerea doctrinelor antice sau fundamentale ale oricărei religii"*[551]. Cu toate acestea, acest termen, așa cum este folosit în prezent în cultura populară, poartă cu el implicit condamnare și, în special atunci când este legată de islam, insinuări pe care grupul fundamentalist este violent. Mai degrabă decât etichetarea anumitor grupuri sau învățături în acest fel, ceea ce creează potențialul de neînțelegere a faptului dacă termenul este folosit tehnic sau în sensul său popular.[552]

[551] Judy Pearsall (ed.), *Concise Oxford English Dictionary* (a 10- a ed . Revizuită, 1995), p. 573.
[552] Din motive similare, termenii nu vor fi utilizați.

II. UMANIZAREA DREPTULUI INTERNAȚIONAL

După cum a susținut Meron, regulile legale ale dreptului sunt supuse unui proces de umanizare. În timp ce conceptele tradiționale de reciprocitate continuă să joace un rol important în unele conflicte, ele sunt mult mai puțin relevante în altele, mai ales atunci când actorii nestatali care cred că au puțin de câștigat implică reciprocitatea[553].Pentru această nouă înțelegere a nucleului internațional și ca dreptul umanitar să fie eficient, combatanții și strategii militari au nevoie de simțul umanității comune chiar și al dușmanului lor[554]. Acest lucru este recunoscut în carta comună a *Convențiilor* de la *Geneva*[555], care necesită umanitatea în tratamentul celor care nu iau parte activă la ostilități. În acest articol se arată necesitatea acestui tratament uman „*fără o distincție adversă bazată pe rasă, culoare, religie sau credință, sex, naștere sau bogăție sau orice alte criterii similare ".*

Preambulul *Protocolului adițional II* reamintește că „*principiile umanitare consacrate"* în art. 3 comun al *Convențiilor* de la *Geneva* din 12 august 1949, constituie *„fundamentul respectului pentru persoana umană în cazurile de conflict armat"*.[556] Acest principiu al nediscriminării (inclusiv nediscriminarea pe baza religiei) și respectul față de persoana umană se află astfel tot mai mult la inima dreptului internațional modern.

Cu toate acestea, în timp de război și pace, au fost definite grupuri mari de oameni în afara comunității celor deplin umani - cei care au dreptul la deplina protecția de legilor războiului. Din punct de vedere istoric, astfel de grupuri au inclus, de diferite ori și în diverse locuri: femei, oameni de culoare, sclavi, străini și relevante în special pentru scopurile actuale, minorități religioase, dizidenți sau necredincioși.[557] Conceptul de a fi pe deplin uman s-a schimbat în timp și poate continua să fie redefinită ca răspuns la aspectele sociale și schimbările tehnologice, cum ar fi dezvoltarea unor forme mai sofisticate de inteligență artificială. Religia a jucat și continuă să joace un rol în acest proces de definire cine este pe deplin uman și are astfel dreptul să fie tratat cu respect și considerație care se datorează ființelor umane.

---

[553] Meron constată restricțiile crescânde privind utilizarea reciprocității în contexte precum prizonierii de război: Meron, deasupra, 248

[554] Primul dintre principiile fundamentale pe care Comitetul Internațional al Crucii Roșii își bazează activitățile este umanitatea. Acest principiu necesită o recunoaștere, despre necesitatea de a trata pe toți oamenii cu umanitate și demnitate: a se vedea CICR, *The Fundamental Principiile Crucii Roșii și Semilunii Roșii* (1996) http://www.icrc.org/WEB/ENG/ siteeng0.nsf / htmlall / p0513? Open Document & style = Custo_Final.4 & View = defaultBody2 # 2 la 1 mai 2021.

[555] *Ibidem*.

[556] *Ibidem*

[557] Pentru o critică a punctelor de vedere esențialiste ale umanității, vezi Costas Douzinas, *Sfârșitul omului Drepturi: gândire juridică critică la începutul secolului* (2000) 211-16.

Când religia promovează un conceptul larg de umanitate, ajută la consolidarea unuia dintre elementele de bază, premise pe care se bazează dreptul internațional modern.

Există multe în învățăturile religioase care ar putea fi folosite ca bază pentru promovarea idei unei umanități comune și tratamentul adecvat chiar și al celor care sunt în afara grupului religios. Textele de bază ale fiecăruia dintre trei mari tradiții monoteiste, iudaismul, creștinismul și islamul, oferă numeroase exemple de îndemnuri pentru a trata pe toți oamenii cu respect.

In carte din *Levitic* - un text sfânt pentru toate cele trei tradiții monoteiste majore - poporul lui Dumnezeu este instruit să *„nu-ți urăști fratele și sora ta”* și să *„iubește-ți aproapele ca pe tine însuți”*[558]. Zeci și sute de rabini care au comentat acest pasaj de-a lungul anilor au remarcat, de asemenea, că ordinul de iubire a aproapelui tău nu este limitat la cei din propria comunitate,[559] imediat după acest pasaj de acolo este porunca „*să-l iubești* [pe străin] *ca pe tine însuți”*.[560]

Coranul pune accentul pe unitatea tuturor oamenilor ca crearea lui Allah: *„O, Omenire! Te-am creat dintr-o singură (pereche) de bărbat și de femeie și cu voi am creat națiuni și triburi, ca să vă cunoașteți (nu ca să vă disprețuiți.) fiecar*e”.[561]. Într-un alt loc, Profetul ne învață că *„dacă cineva a ucis o persoană - dacă este crimă sau pentru răspândirea răutății în țară - ar fi la fel dacă ar ucide pe tot poporul: și dacă cineva ar salva o viață, ar fi ca și cum ar fi salvat viața întregului popor”*.[562] Savantul islamic Majid Khadduri descrie *„demnitate și fraternitate”* ca unul dintre cele mai importante cinci principii și drepturi ale omului în islam.[563]

În *Evanghelia creștină a lui Matei*, Isus spune: *„Ați auzit ce a fost spus: „Să-ți iubești aproapele și să-ți urăști dușmanul”.* Dar eu zic „tu, *Iubește-ți dușmanii, binecuvântează pe cei care te blestemă, fă bine celor ce te urăsc*”.[564] Când mai târziu predică, că oamenii ar trebui să-și iubească aproapele ca pe ei înșiși,[565], el folosește pilda bunului samaritean pentru a învăța asta *„vecinii”* care sunt toți cei ce își arată milă unul față de altul, mai degrabă decât în grupuri definite de coreligionești.[566]

Acestea, și numeroase alte texte, au fost folosite de către persoane religioase și grupuri care utilizează argumente religioase pentru a încuraja sprijinul pentru principiile de drept. După atacurile din 11 septembrie 2001, de exemplu, *Conferința Episcopilor Catolici din Statele Unite*

---

[558] *Sfânta Biblie* (Versiunea autorizată King James, ed. 1957) Levitic 19: 17–18.
[559] A se vedea, de exemplu, George Horowitz, *The Spirit of Jewish Law* (1953) 120
[560] *Sfânta Biblie*, , Levitic 19:34.
[561] *Sfântul Coran* (Abdullah Yusuf Ali trans, ed. 2000) 49:13
[562] *Ibidem* 5:32 (*Al-Mā'idah* - Masa răspândită).
[563] Majid Khadduri, *Concepția islamică a justiției* (1984) 236.
[564] *Sfânta Biblie*, mai sus n 21, Matei 5: 43–4.
[565] I*bidem* Luca 10:27.
[566] I*bidem* Luca 10: 30–7.

a lansat un mesaj pastoral îndemnând la respectarea legislației morale și internaționale ca răspuns la atacuri pentru că *„fiecare viață este prețioasă, indiferent dacă o persoană lucrează la World Trade Center sau locuiește în Afganistan”*[567].

În astfel de momente este destul de înțeleasă indignare, există întotdeauna tentația de a-i demoniza pe cei care au aceeași rasă sau religia ca atacatori. Poziția episcopilor catolici, care este doar un exemplu de lideri din multe grupuri religioase,[568] a încercat să subliniez umanitatea comună a poporului din Afganistan și al SUA – un pas important în căutarea asigurării faptului că regulile dreptului internațional erau aplicat oricărui conflict apărut cu Afganistan.

Un alt exemplu de simț inspirat religios al umanității comune într-o vreme a unui conflict și a unei diviziuni naționale și mai mari a fost comportamentul liderilor musulmani din Ruanda în timpul genocidului din 1994. În timp ce unii lideri a Bisericile creștine au fost direct implicate în masacre[569] (deși mulți au acționat curajos în apărarea poporului lor), aproape întreaga comunitatea musulmană a refuzat să participe la crimă.[570] 33 În cuvintele lui Ramadhani Rugema, secretar executiv al *Asociației Musulmane din Rwanda*, *„Ne-am ridicat în fața milițiilor. Și noi am ajutat mulți non-musulmani să scape”*.[571] Religia a creat un sentiment de identitate comună care s-a dovedit mai puternică în comunitatea musulmană decât *etnicii hutu* și *identități tutsi* promovate de guvern ca sursă de dezunire și dezumanizare.

Musulmanii joacă acum un rol în comisia interconfesională care a fost înființat pentru a promova unitatea și toleranța după genocid,[572] și conducerea morală care a fost dată de comunitatea musulmană a dus la o dublare a numărului de musulmani din țara predominant creștină în 10 ani de la masacru.[573]

Acestea sunt doar două exemple din lunga tradiție a oamenilor religioși stând împotriva falselor diviziuni ale umanității în cei care sunt pe deplin umani și cei care nu sunt pe deplin umani. Tradiția include lupta împotriva sclaviei,[574] mișcarea internațională pentru pace,[575] și

---

[567] Conferința SUA a Episcopilor Catolici, *Un mesaj pastoral: Trăind cu credință și speranță după11 septembrie* (2001) <www.nccbuscc.org/sdwp/sept11.htm> la 1 mai 2005. Vezi și Wesley Mission, Baptist World Alliance, „Baptiștii din întreaga lume răspund la Statele Unite Terrorist Attack” (Comunicat de presă, 12 septembrie 2001) disponibil la adresa<http://www.wesleymission.org.au/releases/September01/010912/13.htm> la 1 mai 2005

[568] Sute de grupuri religioase au răspuns la atacurile din 11 septembrie și la o arhivă utilă care demonstrează gama de răspunsuri poate fi găsit la Biblioteca Congresului, *11 septembrie Web Archive* (2004) <http://lcweb4.loc.gov/911/911/DrillSearch?x=d&t=Religios&dp=.t>la 1 mai 2005

[569] Vezi mai jos n 54 și textul însoțitor despre Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea dinRwanda.

[570] Marc Lacey, „*Din '94 groază, ruandezii se întorc spre Islam*”, *The New York Times* (New York, SUA), 7 aprilie 2004, A1.

[571] Ibidem.

[572] Laurie Goering, *„Ruandezi întorcându-se la Islam, ca credință zdruncinată de genocid*”, *Seattle Times* (Seattle, SUA), 9 august 2002, A9.

[573] Lacey, deasupra n 33.

[574] Seymour Drescher, *De la sclavie la libertate: studii comparative în creșterea și căderea anului Atlantic Slavery* (1999) 35–56

stabilirea ajutorului pentru sărăcie, programe de ajutor care încearcă să se asigure că toți oamenii sunt capabili să trăiască la un nivel de demnitate care este în concordanță cu umanitatea lor.[576]

Legea este în sprijinul puternic al multor grupuri religioase prin înființarea *Curții Penale Internațională (CPI).*[577] În timp ce unele dintre aceste exemple provin din afara zonei conflictului armat, ei demonstrează o mare capacitate religioasă. Grupurile lucrează la nivel politic și cultural pentru a încerca să schimbe legalitatea *statu quo* într-un mod care sporește respectul pentru toate ființele umane.

---

[575] Mark Janis, „*Protestanți, progres și pace: entuziasm pentru o curte internațională la începutul anului America din secolul al XIX-lea* 'în Mark Janis și Carolyn Evans (eds), *Religion and Drept internațional* (1999) 191; Nicholas Grief, *'Quakerii britanici, impozitul pentru pace și Drept internaționa*l 'în Mark Janis și Carolyn Evans (eds), *Religie și drept internațional* (1999) 339.

[576] Exemple ale unor grupuri care operează în acest domeniu includ World Vision, St Vincent de Paul,Muslim Aid și B'nai B'rith.

[577] A se vedea, de exemplu, Coaliția Organizațiilor Nonguvernamentale Americane pentru Tribunalul Internațional Penal,*Credință și Etică* <http://www.amicc.org/faith.html> la 1 mai 2005. Acest organism se descrie ca fiind o coaliția a ONG - urilor religioase și interconfesionale care examinează aspectele morale, etice pe considerente religioase în jurul Curții. Organizațiile religioase au un rol special de jucat în creșterea gradului de conștientizare la nivel de bază și în ajutarea conturării CPI.

III. DIVIZAREA RELIGIILOR ȘI INFLUENȚA ASUPRA DREPTULUI INTERNAȚIONAL

Să ne concentrăm asupra modului în care religia poate susține conceptul de umanitatea. Învățături religioase și practici pot fi incompatibile cu ideea unei umanități comune și a unei religii ce poate fi una dintre cele mai mari surse de diviziune între oameni.

În toate cele trei tradițiile monoteiste se disting cel puțin într-o oarecare măsură credincioșii adevărați și necredincioși. În *Cartea Deuteronomului*, într-un exemplu deosebit de sângeros apare o astfel de distincție. În acea carte, Dumnezeu poruncește distrugerea lui Hitiții, Amoriții, Canaaniții, Fereziții, Hiviții și Iebusiții pentru practicarea „*urâciunilor"*[578]. Armatei i se spune să „*distrugă cu totul"* „și să nu salvăm viu nimic din ce respiră"[579]. 42 Acest pasaj i-a condus pe amândoi scriitorii creștini și evrei să fie de acord că există o categorie de război religios în care nu a fost permisă nicio constrângere, dar, odată cu dispersarea triburilor apare o întrebare, dar, majoritatea scriitorilor evrei au concluzionat că obligația de a plăti astfel războiul total ordonat divin (sau *milhemet reshut*) a expirat acum.[580] Pasajul a fost reînviat de Biserica Catolică, care a pretins un drept în timpul Evului Mediu pentru a determina dacă există temeiurile unui război sfânt. Acesta a fost baza pe care au fost lansate cruciadele și a fost folosită ca o teologică justificare pentru o parte din cruzimea în timpul acelor războaie.[581] După *Reformă,* scriitorii protestanți au preluat și ei noțiunea *de război sfânt* ca parte a justificării exceselor celor din cei treizeci de ani de război[582].

Învățăturile islamice au creat, de asemenea, o bază pentru tratarea umanității ca fiind divizată. În unele învățături islamice lumea este împărțită în două sfere - *dar al-Islam* (locuința Islamului) și *dar al-harb* (locuința războiului).[583] *Dar al-Islam* descrie părți ale lumii care s-au convertit la Islam și *dar al-harb* este constituit din părțile lumii care nu s-au convertit încă.[584] O stare de război permanent (deși nu neapărat ostilități directe) trebuia să existe între celei două

---

[578] *Sfânta Biblie*, mai sus n 21, Deuteronom 20: 17-18.
[579] *Ibidem* Deuteronom 20: 16-18.
[580] Horowitz, , 147-8.
[581] James Johnson, *Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical Anchetă* (1981) 159.
[582] *Ibidem,* 162
[583] Guy Roberts, „*Surse iudaice și opinii asupra legilor războiului*" (1988) 37 *Legea navală Revizuirea* 221, 225. Acest lucru sa întâmplat în ciuda faptului că atunci când Sfântul Augustin a dezvoltat ideea de un „război sfânt" a fost acoperit de restricții, ca singurul moment în care credincioșii ar putea fi sigur că un război a fost comandat de Dumnezeu a fost atunci când porunca a venit direct de la Dumnezeu (așa cum a făcut-o în câteva pasaje din Vechiul Testament): vezi James Brundage, *Canon medieval Law and the Crusader* (1969) 19–21
[584] O oarecare recunoaștere a fost dată și unei a treia sfere a *dar al-sulh*, tărâmul pașnic acord, adică teritorii cărora comunitățile islamice le-au acordat o recunoaștere limitată dacă au a încheiat tratate de pace de durată limitată. Nu exista nicio obligație de a purta război împotriva astfel de oameni: Sarvenaz Bahar, 'Khomeinism, *Republica Islamică Iran și Internațional Law*: The Relevance of Islamic Political Ideology '(1992) 33 *Drept internațional Harvard Jurnalul* 145, 166..

sfere până când întreaga omenire va fi convertită.[585] Chiar dacă devreme statele musulmane au fost remarcabil de tolerante față de *„oamenii cărții”* (cei care cred într-un zeu monoteist din tradiția abrahamică), non-musulmanii erau, nefiind acordat un statut deplin în corpul politic și a putea fi politeiști și eretici, erau tratați foarte rău (în unele state predominant musulmane acest tratament pe baza religiei continuă).[586] 49 În ceea ce privește războiul, Ibn Rushd în discuția sa din jihad spune că toți juriștii sunt de acord că oamenii care trebuie luptați sunt *„toți”* politeistii (*mushrikun*), din cauza cuvintelor *Exaltatului*, *„și luptă ei până când persecuția nu mai există și religia este totul pentru Allah ”*[587].

Diferențele religioase sunt încă folosite pentru a justifica tratamentul celorlalți ca fiind mai puțin uman în lumea modernă. Rapoartele *Națiunilor Unite* pentru libertatea religiei sau credinței prezintă o imagine sumbră a modului în care minorități religioase sunt tratate în multe state.[588] Astfel de tratamente de maltratare de la forme ușoare de discriminare, la utilizarea închisorii, torturii, violului, munca forțată și execuția ca metode de terorizare a grupurilor religioase. Aceste metodele dau naștere adesea rezistenței și pot fi o sursă a conflictelor interne care cauzează astfel de probleme pentru aplicarea dreptului internațional .

Când animozitatea religioasă a stat la baza persecuției unui grup minoritar, părților la orice conflict le va lipsi adesea un sentiment de umanitatea comună a părții opuse. Acest lucru poate duce la unele dintre cele mai multe grave încălcări ale dreptului internațional, inclusiv genocid.[589]

În cazul genocidului ruandez discutat mai sus,[590] de exemplu, în timp ce mulți liderii religioși au căutat să-și protejeze oamenii (și unii au fost uciși făcând acest lucru), alții au participat la genocid, folosind justificări religioase. Una dintre cele mai notorii a fost șeful

---

[585] Pentru o explicație în mod rezonabil pacifică a acestei distincții, vezi Majid Khadduri, „*Jihad as a Conceptul Just War* 'în Gerald Lampe (ed.), *Justiție și drepturile omului în dreptul islamic* (1997) 91. Khadduri susține că distincția este cel mai bine înțeleasă ca o cerință de intrare în război numai când este atacat de *dar al-harb* . Vezi și Bahar,167.

[586] Pentru discuții suplimentare și sugestii despre modul în care trebuie învățate aceste învățături epoca modernă, vezi Abdullahi An-Na'im, „**Minoritățile religioase în conformitate cu legea islamică și Limitele relativismului cultural** '(1987) 9 *Human Rights Quarterly* 1, 10-18. Vezi și Ann Elizabeth Mayer, *Islamul și drepturile omului: Tradiție și Politică* (3 rd ed, 1999) ch 5.

[587] Ibn Rushd, *The Distinguished Jurist's Primer* (Imran Ahsan Khan Nyazee trans, ed. 1994) vol 1, 455 [trad. de: *Bidāyat Al-Mujtahid*].

[588] A se vedea, de exemplu, Abdelfattah Amor, *Raportul interimar al raportorului special al Comisiei la Drepturile omului privind libertatea religioasă sau a credinței*, ONU GAOR, 58 - lea sess, UN Doc A / 58/296 (19 august 2003). Vezi, în general, Carolyn Evans, „*Raportorul special pentru religii Freedom* 'în Nazila Ghanea (ed.), *Provocarea discriminării religioase în zorii anului Noul Mileniu* (2003) 33.

[589] Pentru o prezentare generală a multor conflicte moderne care au un element religios, consultați Susan Page și Jack Kelley, „*În numele lui Dumnezeu: cel mai mortal al luptei*”, *USA Today* (McLean, SUA), 16 iulie 2002, 4. Theo van Boven susține că cel puțin 25 de războaie civile sau regionale în anii 1980 s-au bazat „într-un grad semnificativ” pe dispute care au fost cel puțin parțial bazate pe religie sau credință: Theo van Boven, „Pr*ogrese și obstacole în construirea înțelegerii și respectului între oamenii de religii și credințe divers*e (1991) 13 *Drepturile omului trimestrial* 437,442.

[590] Vezi mai sus n 532 și textul însoțitor.

Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea din Rwanda, Elizaphan Ntakirutimana, care a fost găsit vinovat de comiterea genocidului, în parte folosindu-și autoritatea ca lider al Bisericii pentru a atinge acest scop.[591]

Religia poate fi, de asemenea, un factor de divizare în afacerile internaționale. În timp ce primul Războiul din Golf a atras un sprijin larg din partea multor state musulmane, războiul împotriva Irakul a provocat reacții care au fost adesea polarizate pe baza religie. Limbajul creștin folosit de președintele George W Bush pentru a justifica atacurile au servit doar la promovarea acestei animozități și suspiciuni inter-religioase.[592] Unii lideri musulmani au subliniat că războiul din Irak deschide o diviziune în religie, argumentând că ar trebui privită ca un atac asupra tuturor musulmanilor. Cercetătorii de la Universitatea Sunni Al-Azhar, de exemplu, au susținut că înainte de atacurile asupra Irakului jihad-ul și-a chemat „*arabii și musulmanii din întreaga lume să fie pregătiți pentru a-și apăra credința lor*" [593].

Evenimentele din 11 septembrie par să fi exacerbat diviziunile religioase din general și au pus, în special, o presiune pe relațiile dintre musulmani și creștini.

Raportorul special al *ONU* pentru libertatea religiei sau credinței a remarcat „impactul profund" din 11 septembrie asupra problemelor libertății religioase. El susține că actele teroriste împreună cu măsurile de securitate luate de state au consolidat izolaționismul multor oameni, care se concentrează pe religie și promovează neîncrederea, intoleranța și chiar respingerea altora și se exprimă prin discriminarea religiei la toate nivelurile. Pledoarie sau incitare la ură și ... acte de violența împotriva membrilor minorităților religioase a devenit, de asemenea, din ce în ce mai mare.[594] El notează rapoarte despre violența anti-musulmană împotriva indivizilor și a locurilor din în SUA după 11 septembrie[595] 5și raportează că Procurorul general al SUA a declarat la radio că *„Islamul este o religie în care Dumnezeu îți cere să trimiți fiul tău să moară pentru el. Creștinismul este o credință în care Dumnezeu își trimite fiul să moară pentru tine"*.[596]

În același timp, în Pakistan, au existat numeroase atacuri împotriva creștinilor și a organizațiilor creștine, inclusiv un atac asupra unei slujbe de Crăciun pentru copii într-o biserică

---

[591] *Procuror împotriva Elizaphan Ntakirutimana și Gérard Ntakirutimana*, cauzele nr. ICTR – 96–10 și ICTR – 96–17 – T (21 februarie 2003).
[592] Tracy Wilkinson, „*Lumea arabă vede conflictul în termeni religioși*", *Los Angeles Times* (Los Angeles, SUA), 18 martie 2003, 115.
[593] Anthony Shadid, „*Savanții îndeamnă la jihad în cazul războiului din Irak: Centrul Cairo declară totul Muslims Threatened* ', *The Washington Post* (Washington DC, SUA), 11 martie 2003, A12. Declarația a continuat spunând că [na] ur națională arabă și islamică, și chiar credința noastră, sunt o ținta principală pentru toate aceste acumulări militare ".
[594] *Ibidem* 137
[595] *Ibidem* pp.139-141.
[596] *Ibidem* 46

presbiteriană în care trei copii au fost uciși.[597] Nici SUA, nici guvernul pakistanez nu au acceptat aceste atacuri și într-adevăr fiecare folosește legea penală pentru a-i urmări pe cei care ucid și distrug proprietatea în numele religiei,[598] dar creșterea spontană a atacuri asupra membrilor unui grup religios, împotriva altora în multe părți ale lumea este o reflectare a cât de fragil poate fi un sentiment al umanității comune și a modului în care tribalismul religios poate duce la violență și ură îndreptată către ceilalți oameni numai pe baza religiei lor.

Cu toate acestea, trebuie amintit că deseori invocarea religioasă, simplifică disputele complexe care se suprapun în probleme de teren, politice de putere și venituri. La un nivel, de exemplu, conflictul dintre Nordul și Sudanul de Sud poate fi caracterizat doar ca o ciocnire între musulmani și creștini cu implicația că arabii musulmani sunt incapabili să vadă animiști și creștinii sunt pe deplin umani și îndreptățiți la beneficiile cetățeniei egale în Sudan. Există oarecare adevăr în această reprezentare. Modul în care guvernul central a început să creeze un stat islamic este un altă demonstrație a modului în care religia poate fi folosită pentru a împărți omenirea.

Cu toate acestea, chiar dacă această complexitate este acordată, este încă remarcabil faptul că atunci când liderii caută un motiv pentru a pune o parte a populației în fața alteia, religia este adesea un candidat, datorită potenții sale ca sursă de diviziune. Exemplele antice și moderne abundă în ceea ce privește religia obișnuită, subminează umanitatea sau valoarea unui grup dintr-o altă religie sau confesiune. Mai mult, învățăturile religioase sunt o justificare comună pentru inegalitate. În timp ce grupurile religioase pot fi condus lupta împotriva sclaviei și rasism, s-au dat și justificări religioase (și în unele locuri continuă să fie dat) pentru întreținerea lor. [599] Și oricare ar fi fost progresul realizate în ultimii ani, din punct de vedere istoric, niciuna dintre marile religii monoteiste nu are un record bun pentru tratamentul femeilor ca egali, care pot face parte din explicație pentru îngrozitorul tratament al femeilor în timpul războiului și ocupaţie.[600] Astfel, dacă un sentiment al umanității comune este o cerință pentru o un sistem eficient de drept, religia este la fel de capabilă să submineze acel sentiment împărtășit al umanității așa cum este în a ajuta la susținerea ei.

---

[597] *Ibidem* 48-50.

[598] În cazurile penale federale din SUA, de exemplu, se aplică sancțiuni mai dure pentru infracțiunile care au fost comisă, printre altele, pentru religia victimei: vezi *Crima de ură Legea privind îmbunătățirea sentințelor din 1995*, 28 USC § 994 (2002).

[599] David Goldenberg, *Blestemul Hamului: rasă și sclavie în iudaismul timpuriu, creștinism și Islam* (2003); Shaun Marmon (ed.), *Slavery în the Islamic Middle East* (1999); Douglas Johnston, „Bisericile și apartheidul din Africa de Sud" în Douglas Johnston și Cynthia Sampson (eds), *Religion, the Missing Dimension of Statecraft* (1994) 177

[600] A se vedea John Raines și Daniel Maguire (eds), *What Men Owe to Women: Men's Voices from World Religions* (2001), care prezintă atât punctele tari, cât și punctele slabe ale religiei în relația cu femeile. Pentru o discuție despre efectele războiului asupra femeilor, vezi Judith Gardam și Michelle Jarvis, *Women, Armed Conflict and International Law* (2001) cap 2.

Este demn de remarcat faptul că natura duală a religiei în ceea ce privește simțul umanității comună este împărtășită și de dreptul internațional. La un nivel superior, după cum s-a discutat mai sus,[601] dreptul internațional este din ce în ce în mai mare dependentă de abordări mai umane și bazate pe drepturile omului. Totuși, atâta timp cât principiile de bază ale dreptului internațional rămân în vigoare, respectul deplin nu poate fi acordat demnității și valorii persoanei umane – chiar civilul.

Legile războiului sunt doar asta - legi care reglementează o stare de conflict în care ia viața combatanților și privarea de libertate pentru prizonierii din războiul este permisă. Chiar și civilii, deși nu pot fi vizați, pot fi privați din viața, proprietatea și libertatea lor dacă este necesar „*daunele colaterale*" din o acțiune militară sunt proporțională și inevitabile.[602]

[601] Vezi mai sus n 517 și textul însoțitor
[602] Despre limitele umanizării dreptului umanitar vezi Meron, , 240-2.

IV. NORMELE INTERNAȚIONALE DE DREPT ȘI APORTUL RELIGIEI

Pe lângă simțul general al umanității comune, dreptul internațional poate folosi învățăturile diferitelor religii, grupuri pentru a susține, sprijini anumite norme internaționale. Învățături religioase s-au ocupat de modul adecvat pentru a purta războiul mii de ani. Unele dintre aceste învățături au fost folosite ca bază pentru dezvoltarea regulilor moderne ale dreptului internațional și altele par să se potrivească perfect cu regulile moderne și ar putea fi astfel văzut că adaugă legitimitate morală și relevanță interculturală pentru aceste reguli.

Cu toate acestea, acesta este un domeniu complex, cu pragmaticele sale obiective. Ca regulă generală, un astfel de drept ar dori pur și simplu să împrumute sprijinul religie pentru reguli internaționale preexistente sau, eventual, pentru o extindere limitată a astfel de reguli într-un mod care respectă principiile fundamentale ale dreptul internațional La un prim nivel este prin menținerea că sursele dreptul internațional rămân ansamblul pozitivist de tratate și obiceiuri.

Dreptul internațional este, prin urmare, definit de instrumentele sale juridice și de obicei care a crescut în jurul lor. Religia joacă pur și simplu un rol în demonstrare, relevanță interculturală a normelor dreptului internațional și în convingerile persoanelor religioase că aceste norme sunt acceptabile și fac parte din legea lor mai degrabă decât o impunere din afară.

Pe lângă conceptul larg de reciprocitate, există multe învățături religioase care se ocupă direct de regulile de război. Într-adevăr, regulile cele mai timpurii ce reglementau războiul aveau mai degrabă un temei religios decât legal.

Un prim exemplu de religie, învățătura folosită pentru a atenua duritatea războiului poate fi văzută în Deuteronom, atunci când armata se apropie de un oraș ar trebui să ofere orașului șansa de a se preda fără lupte și, dacă orașul acceptă această ofertă, că armata ar trebui să se abțină de la practica normală de a ucide oamenii și de a înrobi femeilor și copiilor și, mai degrabă, ar trebui să accepte dreptul tuturor oamenilor [603] Unul dintre principiile cheie ale dreptului internațional umanitar este distincția dintre populații civile și militare.[604]

Din aceste și alte texte biblice, se afirmă că *Unul* dintre scopurile *Halakah* este de a învăța poporul evreu „*să se comporte cu milă chiar și cu dușmanii noștri în timp de război ... și*

[603] A se vedea *Protocolul adițional I*, mai sus n 4, art. 48, care prevede că „[p] arties la conflict vor face în permanență distincția între civil populația și combatanții și între obiecte civile și obiective militare și în consecință, își direcționează operațiunile numai împotriva obiectivelor militare ”. Restricțiile că aceste locuri în armată sunt prezentate în detaliu la art. 49-56.

[604] *Sfânta Biblie*, mai sus n 21, Deuteronom 20: 10-14. Vezi și Michael Broyde, „Battlefield Etica în tradiția evreiască '(2001) *Societatea americană de drept internațional: proceduri al celei de-a 95- a reuniuni anuale* 92, 95.

acesta este un mitzwah pentru toate generațiile"[605]. Shabtai Rosenne [606] concluzionează că „*nu este surprinzător faptul că moralitatea tonului iudaismului mozaic ar fi trebuit să încerce să modifice practicile crude ale războaie primitive*"[607]. În analiza sa, rolul pe care îl joacă religia evreiască dezvoltarea regulilor de război este spre limitarea cruzimii și a barbariei care există în multe războaie.

Există multe limite în ceea ce privește metodele de a purta război stabilite în s*haria*[608]. Un exemplu des citat al congruenței Islamului și dreptului umanitar poate fi găsit în adresa primei expediții siriene din Abu Bakr, în care spunea: *„Opriți-vă, oameni, ca să vă dau zece reguli pe care să le țineți pe de rost! Nu te angaja în trădare și nici nu te îndepărta de calea cea bună. Nu trebuie să mutilezi, nici să ucizi un copil sau bărbat sau femeie în vârstă. Nu distruge un palmier și nu-l ardeți cu foc și nu tăiați niciun copac roditor. Nu trebuie să ucizi nici o turmă, nici turme, nici cămile, salvați-le pentru subzistență. Este probabil să treceți pe lângă oameni care în trecut și-au dedicat viața serviciilor monahale; lăsați-le ceea ce au, și-au dedicat viața.*"[609]

Preocuparea pentru protejarea necombatantului, respingerea trădării și respectul pentru instituțiile religioase are o puternică rezonanță cu evoluțiile moderne ale dreptului internațional.[610] În insistența sa asupra importanței protejării mediului natural - atât vegetal, cât și animal - vorbirea în multe moduri depășește starea actuală a dreptului internațional [611], unde relativ recent o cerință de îngrijire a mediului a fost inclus în *Protocolul I suplimentar* .[612] Unii

---

[605] Așa cum s-a citat în Horowitz, mai sus n 522, 150-1.

[606] Shabtai Rosenne (ebraic : רוזן שבתאי) (24 noiembrie 1917 - 21 septembrie 2010) a fost profesor de drept internațional și diplomat israelian . Rosenne a primit Premiul Israel pentru Jurisprudență din 1960, Medalia Manley O. Hudson din 1999 pentru Drept Internațional și Jurisprudență, Premiul de la Haga din 2004 pentru Drept Internațional și Premiul Distinguished Onassis Scholar din 2007. A fost principalul savant al Curții Mondiale - PCIJ și CIJ și avea o expertiză larg recunoscută în dreptul tratatelor, responsabilitatea statului, autoapărarea, UNCLOS și alte probleme de drept internațional.

[607] El oferă, de asemenea, o imagine de ansamblu a surselor de autoritate pentru diferite reguli modificatoare: Shabtai Rosenne, „Influența iudaismului asupra dezvoltării dreptului internațional: An Evaluare 'în Mark Janis și Carolyn Evans (eds), *Religion and International Law* (1999) 63, 77.

[608] A Ibrahim, „Traditional Asian Approaches: A Malaysian View" (1995) 9 *An Australian Cartea dreptului internațional* 217, 225–32, oferă o privire de ansamblu asupra unora dintre aceste reguli pe probleme precum: tratament pentru bolnavi, răniți și morți; acte interzise; tratamentul prizonierilor de razboi; și reguli pentru războiul civil. Sharia poate fi interpretată în mod vag ca lege și seturi islamice reguli care acoperă ceea ce ar fi considerat atât obligațiile legale, cât și cele religioase din Legea occidentală. Pentru o privire de ansamblu, a se vedea Wael Hallaq, *A History of Islamic Legal Theories* (1997); Weeramantry, *Jurisprudența islamică*, mai sus.

[609] Așa cum este citat în Khadduri, *Război și pace în legea Islamului*, mai sus n 546, 102.

[610] Abdur Rahman I Doi, *Sharī'ah, The Islamic Law* (1984) 445; dar vezi Rushd, peste n 550, 461, pentru o dezbatere asupra implicării depline a acestor cuvinte

[611] Weeramantry, *Islamic Jurisprudence*, mai sus n 508, 138.

[612] Articolul 55 alineatul (1) prevede că „[c] sunt luate în război pentru a proteja natura mediu împotriva daunelor extinse, pe termen lung și severe ".

scriitori evrei au interpretat texte similare pentru a interzice „*distrugerea fără voie*" a mediului atunci când sunt angajați în război.[613]

De la primii scriitori creștini, se spune că regulile internaționale în general își urmărește rădăcinile.[614] Sfântul Augustin, în timp ce permițând națiunilor să se angajeze în războaie, a considerat că un război nu era pornit din motive greșite. El a susținut că, *„[este] pasiunea pentru a provoca rău, setea crudă de răzbunare, un spirit nepacificist și implacabil, febra revoltei, pofta puterii și asemenea lucruri, toate condamnate pe bună dreptate".*

Distincția dintre *jus ad bellum* (războiul just) și *jus în bello*, care este încă folosit în dreptul internațional astăzi, își are rădăcinile în învățătura creștină.[615] Aceste învățături, totuși, nu sunt doar texte istorice de modernitate și cu relevanță limitată. Acestea sunt folosite de grupuri religioase și de persoane care se angajează în argumente moderne despre răspunsurile adecvate ale propriilor comunități sau comunitatea internațională la conflictele actuale, cum ar fi atacurile teroriste din SUA,[616] sau folosirea forței împotriva Irakului[617].Cea mai recentă versiune a *Catehismul Bisericii Catolice* (o schiță autoritară a învățăturilor din Biserica) trage foarte direct din dreptul internațional în definiția păcătoșeniei în vremuri de conflict. Articolul 2313 prevede: *„Non-combatanții, soldații răniți și prizonierii trebuie respectați și tratați uman. Acțiuni în mod deliberat contrare legii națiunilor și principiile universale ale sale, sunt infracțiuni, la fel și ordinele care comandă astfel de acțiuni. Ori ascultarea nu este suficientă pentru a-i scuza pe cei care le îndeplinesc. Astfel, exterminarea unui popor, a unei națiuni sau a unei minorități etnice trebuie condamnată ca un păcatul de moarte. Unul este obligat moral să reziste ordinelor care comandă genocidul.*[618]

O regulă ulterioară (regula 2314) afirmă că distrugerea fără discriminare a întregilor orașe sau zonele și locuitorii este o *„crimă împotriva lui Dumnezeu și a omului"* și ea este aproape să condamne simpla deținere a armelor de distrugere în masă ca oferind posibilitatea de a comite astfel de infracțiuni, Un alt exemplu de învățătură religioasă se mișcă probabil înaintea

---

[613] Vezi, de exemplu, Horowitz, mai sus n 522, 150-1; Roberts, peste n 45, 231; Broyde, deasupra n 578, 98.

[614] A se vedea Malcolm Evans, *Libertatea religioasă și dreptul internațional în Europa* (1997) 20-41, pentru a o bună prezentare generală a legăturilor istorice dintre teologia creștină și legile legate de război,

[615] Nafziger, peste n 570, 164–6.

[616] Conferința SUA a Episcopilor Catolici, de peste n 30, a folosit direct învățăturile despre războiul drept preluat de la Sfântul Augustin și Sfântul Toma de Aquino în discuția sa despre etica atacuri asupra Afganistanului.

[617] A se vedea, de exemplu, Michael Novak, *„Greșit: războiul pentru a răsturna Saddam este o obligație morală*", *The Times* (Londra, Marea Britanie), 12 februarie 2003, T2–5.

[618] Această regulă reflectă (în formă prescurtată) cerințele dreptului umanitar cu privire la non-combatanți, răniți și prizonieri de război și reflectă, de asemenea, respingerea modernă a ordinelor superiorilor. Referința explicită la termenul relativ modern „genocid"este o demonstrație că legile Bisericii Catolice se adaptează preocupărilor limbii moderne și legalității.

dreptului internațional.[619] Autoritatea religioasă poate fi, de asemenea, importantă pentru respingerea justificărilor religioase, folosite de cei care încalcă regulile războiului.

În primul război din Golf, de exemplu, Saddam Hussein a încercat să obțină sprijin pentru invazia sa din Kuweit și rezistența față de Coaliție, cerând un jihad împotriva armatei occidentale a forțelor dispuse împotriva lui. Încercarea sa de a-și descrie acțiunile ca jihad i s-au opus majoritatea savanților islamici de masă și a liderilor din multe statele musulmane. Un consiliu de erudiți de la facultatea de șaria a *Universității Al-Azhar*, de exemplu, a condamnat invazia Kuweitului și, de asemenea, metodele utilizate de Irakul în ocupația sa este *„profund greșit și merită sever pedepsită”*,[620] și mulți alți cărturari și lideri politici musulmani au condamnat încercările sale de a folosi argumente islamice pentru a-și susține cauza.[621]

În prezent există o dezbatere sofisticată între cărturarii musulmani cu privire la acceptabilitatea războiului terorist al lui Osama bin Laden cu erudiți precum Profesorul Bernard Haykel, profesor asistent de studii din Orientul Mijlociu la *Universitatea New York*, susținând că *„războiul în care ne-a angajat bin Laden nu poate fi etichetat ca jihad ... [și] se poate susține un caz puternic pentru care a acționat contrar principiile Islamului și pot fi excluși din comunitatea de credință a musulmanilor*”.[622]Astfel de argumente pot fi mai importante pentru unii musulmani decât argumente derivate din dreptul internațional sau din dreptul intern al puterii occidentale.

Totuși, după cum s-a menționat mai sus în această parte, complexitățile apar atunci când oamenii de drept internațional se angajează în dispute cu religia. Opera lui Christopher G Weeramantry în ambele sale roluri academice și judiciare demonstrează acest lucru. Ca academic și promotor de drept internațional umanitar a scris despre modul în care diferite tradițiile religioase, în special islamul, sunt compatibile cu normele dreptul internațional umanitar.[623] El folosește această lucrare pentru a susține influența islamului în dreptul internațional și statutul dreptului internațional în cadrul Islamului. Acesta pare a fi un bun exemplu al modului în care religia poate fi folosită pentru a crea respect pentru normele internaționale.

---

[619] Cf *Legalitatea amenințării sau utilizării armelor nucleare (aviz consultativ)* [1996] Rep. CIJ 226 („ *Aviz consultativ privind armele nucleare* ”).

[620] John Yemma, „*Islamul îi judecă pe Saddam Hussein; Savanții cheie condamnă acțiunile împotriva Kuweit* ', The Boston Globe (Boston, SUA), 14 ianuarie 1991, 3.

[621] Michael McAteer, „*Are Saddam dreptul de a numi acest război sfânt*?”, The Toronto Star (Toronto, Canada), 9 februarie 1991, K10; Michael Hirsley, „*Coranul poate justifica ambele părți într-un război sfânt* ”, Chicago Tribune (Chicago, SUA), 3 februarie 1991, C12; Kenneth Freed și Michael Ross, „*Liderii musulmani resping apelul lui Hussein la război pentru„ necredincioși ”, Los Angeles Times* (Los Angeles, SUA), 21 ianuarie 1991, 5.

[622] Two Views: *Can the Coran Condone Terror*?”, The New York Times (New York, SUA), 13 octombrie 2001, A15. A se vedea, de asemenea, Roy Mottahedeh, „*Islamul și opoziția împotriva terorismului*”, The New York Times (New York, SUA), 30 septembrie 2001, secțiunea 4, 13; „*Viziunea musulmană asupra acest Vile Act ca UnIslamic* ', The Herald (Glasgow, Marea Britanie), 14 septembrie 2001, 25.

[623] Weeramantry, *Jurisprudența islamică*, mai sus n 558, 134–5.

Totuși, complexitățile apar atunci când adoptă aceeași abordare în timp ce acționează într-un rol judiciar. În decizia *CIJ* în *Opinia în consultarea armelor nucleare,*[624] Judecata divergentă a judecătorului Weeramantry care s-a uitat în detaliu la ideile diferitelor tradiții culturale și religioase în ceea ce privește utilizarea arme nucleare. [625] Într-o secțiune îndelungată intitulată "*Contextul multicultural al legile umanitare ale războiului* "el susține că aceasta întărește foarte mult conceptul legilor umanitare de război pentru a observa că acest lucru nu este o invenție recentă, nici produsul unei culturi ... este adânc înrădăcinată în multe culturi - hinduse, budiste, chineze, creștine, islamice și tradiționale[626].

El continuă spunând că tradițiile multiculturale care există în această chestiune importantă nu pot fi ignorate în examinarea de către Curte a acestei întrebări, pentru că a face acest lucru ar însemna să o privăm de concluziile acelei plenitudini de autoritate universală care este disponibilă pentru o putere adăugată[627] .

Apoi discută povestea hindusă a armelor hiper-distructive din povestea lui Rama și Ravana în epica *Ramayana*, precum și citarea din *Deuteronom,* citând studii despre tradițiile de reținere și clemență tradițională

Societățile oferind o imagine de ansamblu asupra implicării istorice creștine în legile războiului, tradițiile islamice ale războiului și pacifismul inerent din Budism,l conchide că, atunci când își dă avizul consultativ, *„ar fi o gravă omisiune pentru a neglija perspectivele umanitare disponibile din acest segment major al tradițiilor culturale ale lumii"* [628]- deși această poziție de ordine culturală este tocmai cea adoptată de majoritatea judecătorilor CIJ în majoritatea cazurilor, inclusiv acesta.

Totuși, în hotărârile sale, judecătorul Weeramantry pare să evite în mod deliberat, precizând rolul pe care îl joacă religia. Este „*fundamental*" și ceva care „*întărește considerabil*" conceptul de drept umanitar. El critică implicit majoritatea, pentru că nu a reușit să se ocupe de învățăturile religioase despre război, dar nu explică clar de ce este esențial pentru ei să facă acest lucru. Este, pentru că religia este o sursă de drept internațional în acest domeniu Face parte dintr-un obicei sau o sursă independentă, sau poate chiar un principiu general[629]. Fiind că este o sursă de drept internațional, înseamnă că *CIJ* ar trebui să țină cont de toate aspectele religiei care subminează normele dreptului internațional umanitar[630], răspunsul la ultima întrebare este

[624] [1996] Rep. ICJ 226.
[625] *Ibidem* 429 (Opinia disidentă a judecătorului Weeramantry).
[626] *Ibidem* 478.
[627] *Ibidem.*
[628] *Ibidem 481.*
[629] A se vedea *Statutul Curții Internaționale de Justiție* art. 38.
[630] Discutat mai jos în partea IV

aproape sigur nu, așa cum Weeramantry în scrierile sale a avut tendința să se concentreze asupra modalităților de a demonstra compatibilitatea islamului și dreptul internațional și a ezitat să se angajeze sau să recunoască acele elemente ale Islamului care sunt incompatibile cu dreptul internațional. S-a sugerează că judecătorul Weeramantry este angajat într-un principiu personal, dar pragmatic din punct de vedere juridic, a încercat să folosească religia într-un mod care susține poziția normelor elaborate în cadrul sistemului juridic internațional.

Chiar și majoritatea *CIJ* a recunoscut într-un grad limitat importanța, demonstrând relația dintre dreptul internațional umanitar și islam. În *Statele Unite ale Americii personalul diplomatic și consular la Teheran (SUA / Iran)*[631] . Dar, cazul a implicat luarea de ostatici americani de către susținătorii unui nou guvern care și-a bazat în mod expres legitimitatea în Islam, nu este surprinzător că acesta a forțat una dintre puținele recunoașteri ale religiei de către Curte. În discuția sa despre legalitatea luării de ostatici a diplomaților americani de către studenții iranieni, Curtea a făcut referire la *„principiul inviolabilității persoanelor diplomatice agenții și sediile misiunilor diplomatice”*"ca fiind una dintre bazele regimului juridic *„de multă vreme*" în jurul diplomaților. Judecata Curtea notează pe scurt că *„tradițiile islamului au adus o contribuție substanțială”* la dezvoltarea regimului.

Judecătorul Tarazi, în opinia sa divergentă, dezvoltă acest argument în cel mai mic detaliu. În opinia sa, el citează dintr-o lucrare intitulată *Drept internațional* publicat de *Institutul de Stat și Drept al Academiei de Științe a Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice*. Pasajul pe care îl citează a observat că statele arabe aveau un concept bine dezvoltat al dreptului internațional chiar și în mijlocul veacului și că acest lucru era legat de religie. În special, arabii au recunoscut inviolabilitatea ambasadorilor și nevoia de îndeplinirea obligațiilor tratatului. Ei, a considerat respectarea certă a reguli de drept necesare în timp de război *„sângele femeilor, copiilor și bătrânilor nu-ți va smulge victoria”*.[632]

În timp ce judecătorul Tarazi nu a fost de acord cu decizia majorității, el a fost de acord cu majoritatea în ceea ce privește raționamentul său referitor la imunitatea diplomatică. [633].

Judecata lui este una dintre cele mai clare recunoașteri contemporane în *CIJ* a relevanței continuă a religiei pentru înțelegerea și acordarea legitimității obligațiile legale internaționale. Este interesant să contrastăm detaliile considerate pe care o acordă problemei cerințelor legii islamice în ceea ce privește tratamentul diplomaților - chiar și în vremuri de revoluție și război -

[631] [1980] Rep. ICJ 2.
[632] Academia de Științe a URSS, Institutul de Stat și Drept, *Drept internațional: A Manual pentru utilizare în școlile de drept* (Dennis Ogden trans, ed. 1961) 35; așa cum este citat în *United Personal diplomatic și consular al statelor din Teheran (SUA / Iran)* [1980] Rep. CIJ 2, 59 (Avizul disident al judecătorului Tarazi).
[633] *Personal diplomatic și consular al Statelor Unite la Teheran (SUA / Iran)* [1980] Rep. CIJ 2, 58 (Avizul disident al judecătorului Tarazi).

comparativ cu recunoașterea mutată, cu o singură linie, a acestui punct din hotărârea majorității. În timp ce referința majorității la Islam este o recunoașterea importanței demonstrării relevanței interculturale, a regulii în cauză (în special în contextul naturii litigiului, judecătorii majoritari sunt reticenți în a dezvolta pe deplin acest lucru, probabil pentru că, așa cum am discutat mai devreme, este departe de a fi clar cum și de ce religia ar trebui să joace un rol ca sursă a dreptului internațional sau ceea ce este pe deplin implicațiile adoptării unei astfel de poziții.

Astfel, multe învățături religioase pot fi și au fost folosite pentru a întări principiile dreptului internațional. Din norma de bază a reciprocității acolo, la reguli mai specifice care protejează vulnerabilii sau limitează tactica militară, este congruența dintre unele învățături religioase despre război și cele norme moderne internaționale. Această congruență are potențialul de a permite celor care promovează dreptul internațional într-o varietate de contexte pentru a se baza pe reguli religioase, pentru a promova legitimitatea regulilor internaționale.

Acest lucru poate fi deosebit de important în contexte în care regulile internaționale sunt tratate cu suspiciune și se acordă mai multă credință liderilor religioși locali și nu învățăturii.

V. SUBMINAREA NORMELOR INTERNAȚIONALE

Din nou, totuși, învățăturile și practicile religioase au o limită dublă, respectarea standardelor cerute în război [634]. În timp ce selectarea anumitor textele religioase par să arate tradițiile religioase ca susținând normele dreptului internațional, o selecție diferită (adesea din aceleași surse) creează o imagine semnificativ diferită. [635] În cele trei tradiții examinate există numeroase exemple de îndemnuri de a acționa într-un mod care este incompatibil cu legile războiului. *Cartea lui Ieremia* (într-un pasaj folosit de cruciați pentru a-și justifica tactica) afirmă: *„Blestemat să fie cel care face lucrarea Domnului înșelător; și blestemat să fie cel ce-și ține sabia de sânge”*.[636] *Talmudul* ne învață că soldați sunt *„scutiți de îndeplinirea altor porunci”*, inclusiv cea a restricții asupra distrugerii, și Guy Roberts observă că tradițiile evreiești în ceea ce privește „*tratamentul civililor, ocupația, utilizarea armelor otrăvite iar tratamentul prizonierilor de război în timpul războiului diferă mult de coduri moderne de conduită”*.[637]

În contrast puternic cu interpretarea blândă a lui Weeramantry a cerințelor Islamului, Majid Khadduri conchide că jihadiștii au voie să asedieze orașele inamice, să folosească artileria de asediu (*hurling*) pentru distrugerea zidurilor și caselor orașului și pentru arderea sau inundarea teritoriului inamicului. De asemenea, li se permite să taie canalele de apă și să distrugă alimentarea cu apă… Poate fi otrăvire, sau orice alt material care poate strica apa potabilă aruncat în rezervoarele de apă sau canale pentru a forța inamicul să capituleze.[638]

Ibn Rushd, în lucrarea sa despre legea islamică, discută despre răul care ar putea fi cauzat în timpul *jihadului* și concluzionează că executarea prizonierilor de război a fost permisă (în ciuda unor dezacorduri între cercetători), la fel ca și sclavia atât a soldaților, cât și a civililor învinși.[639] De asemenea, se ocupă oarecum de distribuirea prăzii războiului (din care o cincime a revenit celor nevoiași și patru cincimi au revenit soldaților) [640]- comportament care ar fi acum sinonim ca jefuirea în temeiul *Convenției de la Geneva IV* .

---

[634] Pentru o scurtă prezentare generală a diferențelor, vezi Dino Kritsiotis, „Despre *Jus ad Bellum* și *Jus în Bello* of Operation Enduring Freedom '(2002) *Societatea americană de drept internațional: Lucrările celei de-a 96- a reuniuni anuale* 33.

[635] Roberts, mai sus n 545, 231-3. Perspectivele religioase sau spirituale pot acționa și într-un un mod constructiv critic în ceea ce privește ortodoxiile actuale în domeniul umanitar internațional lege. Pentru o critică interesantă a CPI folosind principiile *gandhiene* ale *satyagraha* vezi Carrie Gustafson, 'Gandhi's Philosophy of *Satyagraha* : Cautionary Notes for the International Penal Lobby 'în Carrie Gustafson și Peter Juviler (eds), *Religion and Human Drepturi: Revendicări concurente?* (1999) 88.

[636] *Sfânta Biblie*, mai sus n 521, Ieremia 48:10.

[637] Roberts, mai sus n 545, 232.

[638] *Talmud babilonian*, deasupra n 571, *Sotah* 44b. Vezi și Roberts, mai sus n 545, 229-30.

[639] Rushd, peste n 550, 456–8. Cu toate acestea, execuția femeilor și a copiilor nu a fost permisă atâta timp cât nu participau la lupte.

[640] A se vedea, de asemenea, *Sfântul Coran*, deasupra n 24, 8 (*Al-Anfāl* - Spoils of War).

Învățătura evreiască în legătură cu asediile a început cu cerința benignă, că civilii (sau chiar soldații) ar trebui să aibă întotdeauna posibilitatea de a fugi din orașul asediat, dar acest lucru a condus la presupunerea că cei care nu au fugit erau să nu fie considerați „nevinovați". Astfel, nu exista aceeași preocupare pentru protejarea vieții non-combatanților, așa cum s-a dezvoltat în legea modernă.

Chiar și un scriitor precum Sfântul Augustin, care tinde să fie asociat cu dezvoltarea restricțiilor privind desfășurarea războiului (prin dezvoltarea doctrina războiului drept și descrierile sale vii ale relelor care apar prin război), a permis un comportament care ar fi acum luat în considerare în opoziție la unele dintre cele mai de bază principii ale legii umanității internaționale. Într-o analiză atentă a învățăturilor Sfântului Augustin despre ucidere, Richard Hartigan concluzionează că Sfântul Augustin *„a prezentat un grad neașteptat de duritate și indiferență aparentă față de soarta inocenților"* în purtarea dintr-un război drept.[641]

Exemple moderne de justificări religioase folosite pentru a submina legile războiului sau liderii religioși care acceptă încălcările standardelor internaționale sunt, din păcate, încă obișnuite. Apelurile la război total, de exemplu, sunt clare în cuvintele șefului Lashkar-e-Tayyaba care a predicat *că „musulmanii nu ar trebui să ne odihnim în pace până nu vom fi distrus America și India"*[642].

În mod similar, în scrisoarea emisă de *Frontul Islamic Mondial* (o organizație înființată de Osama bin Laden) la 22 februarie 1998, organizația a spus că *„prin prezenta acordăm tuturor musulmanilor următoarea judecată: Judecata de a ucide și lupta împotriva americanilor și a aliaților lor, fie că sunt civili sau militari, este o obligație pentru fiecare musulman care poate face acest lucru în orice țară "*[643]. Astfel de instrucțiuni încalcă cerința legală de a face distincția între combatanți și civili - una dintre cele mai fundamentale principii ale dreptului umanitar.

Nerespectarea completă a regulilor obișnuite ale războiului poate fi găsită în comportamentul *Armatei de Rezistență a Domnului din Uganda*. În timp ce obiectivele grupul rămâne oarecum obscure, originile și conducerea sa au o presupusă baza spirituală; armata este strict controlată în termeni de închinare și practică spirituală și uneori a susținut că scopul său este să se asigure că Uganda este guvernată de cele Zece Porunci.[644] În eforturile sale de a obține

---

[641] Citat în Arnaud de Borchgrave, „*Oozing Venom and Jihad*", The Washington Times (Washington, SUA), 19 august 2004, A19. Lashkar-e-Tayyaba este un Kashmir grup independentist care caută crearea unui stat islamic kashmir folosind mijloace violente.

[642] *Ibidem.*

[643] Peter Bergen, *Holy War, Inc: Inside the Secret World of Osama bin Laden* (2001) 96. Vezi de asemenea, John Esposito, *Unholy War: Terror în the Name of Islam* (2002) 20-1.

[644] Pentru o explicație a dimensiunii spirituale a stăpânirii pe care conducătorii o au asupra armatei, vezi Viziunea lumii, *pionii politicii: copii, conflict și pace în nordul Ugandei* (2004) 13-14 <http://www.child-

dominația în sângerosul război civil care a distrus țara, armata de rezistență a Domnului a încălcat aproape toate normele internaționale și legea drepturile omului. Este deosebit de notoriu pentru răpirea copiilor și inrolarea lor armata prin ritualuri religioase, abuzuri fizice oribile și participare forțată labrutalități (de exemplu, cerând copiilor să omoare pe alții, chiar și rude, pentru a controla grupuri prin vinovăție și un sentiment de complicitate). Sunt folosiți 126 de băieți ca soldați și fete, inclusiv, unii de până la opt și nouă ani, sunt folosite și ca sclavi. Armata nu face nicio distincție semnificativă între civili și membri ai forțelor armate și supune populația civilă la tortură și ucideri arbitrare. Brutalitatea conducerii armatei, care are fără îndoială, exacerbată de abuzurile comise de ugandezi. Guvernul și forțele armate, au făcut o demonstrație teribilă a unui război, nelimitat de regulile legale obișnuite de conduită corectă și inspirate de zel religios sau spiritual.

Prin urmare, religia nu este un tovarăș ușor al normelor dreptului internațional. Chiar dacă unele dintre regulile de război permise de religii sunt compatibile cu dreptul internațional, religia a avut de multe ori permis - și uneori necesar - un comportament fundamental incompatibil cu dreptul internațional. Acest lucru ajută la explicarea și cel puțin parțial justificatei precauții pe care o au judecătorii *CIJ* atunci când includ referințe la religie în judecățile lor. Uni oamenii de drept legitimând cu entuziasm un rol central pentru religie în crearea normelor se ridicări întrebarea rezonabilă dacă, odată ce religia este folosită pentru a justifica anumite reguli, nu poate fi folosit și pentru a submina pe alții.

---

rights.org/PolicyAdvocacy/pahome2.5.nsf/cractionnews/49B263F 8D988F D6488256F1C004C960A / $ file / Pawns_Of_Politics.pdf> la 1 mai 2005.

1. Religia în conformitate cu dreptul internațional

Crearea motivelor pentru conformitate este una dintre principalele provocări pentru dreptul internațional umanitar și, unul care nu a fost întotdeauna îndeplinit, ca nevoie pentru *CIJ* demonstrează.[645] Religia a jucat un rol în încurajare și respectarea legilor războiului prin sisteme atât juridice, cât și morale. Din punct de vedere istoric, instituțiile bisericești au jucat un rol în aplicarea directă legile războiului vremii. Un exemplu în acest sens este riturile penitențiale impuse forțelor normande pentru *„arestarea Nordului"* după 1066 în invazia Angliei.[646] . Deși natura religioasă a acestor pedepse poate părea a fi o cale îndepărtată de procesele moderne și de închisoarea în cadrul *ONU* tribunalele, în societățile care erau profund religioase, se temeau de a suporta mânia divină sau dezaprobarea Bisericii ar putea acționa ca un factor de descurajare a încălcărilor grave ale legile războiului vremii.

Chiar și acum, în special în țările care încorporează elemente *ale Shariei* în dreptul intern, este posibil ca instanțele religioase să fie direct implicat în aplicarea legilor privind conduita în război. în timpul primul război din Golf, *ulema* saudită (autoritățile religioase) a dat naștere ideii că Saddam Hussein și membrii de frunte ai regimului său ar trebui judecați la nivel internațional de *tribunalul sharia*.[647] Hussein nu a fost capturat în timpul războiului și întrebarea a devenit discutabilă, dar este interesant să luăm în considerare modul în care ar putea fi istoria recentă schimbată dacă ar fi fost judecat și pedepsit de o instanță de șaria pentru acțiunile sale din Kuweit, mai degrabă decât să i se permită să rămână președintele Irakului pentru atât de mulți ani.

Un alt mod prin care religia poate încuraja respectarea regulilor dreptul se aplică prin respectarea obligațiilor din tratate, în special în acest sens, contextul *Convențiilor de la Geneva* . Tratatele sunt înțelese ca fiind importante obligații religioase de către multe grupuri religioase.[648] Chiar și atunci când profetul Iosua a fost înșelat în a încheia un tratat cu gabaoniții, tratatul a fost

---

[645] Preambulul *Statutului de* la *Roma*, afirmă. *„că cele mai grave infracțiuni ale îngrijorarea pentru comunitatea internațională în ansamblu nu trebuie să rămână nepedepsită și că lor urmărirea penală eficientă trebuie asigurată prin luarea de măsuri la nivel național și prin îmbunătățirea cooperării internaționale"*, dar are și scopul de a *„pune capăt impunității pentru autorii acestor infracțiuni și astfel să contribuie la prevenirea acestor infracțiuni* ". Această recunoaștere implicită că o astfel de cultură a impunității există în prezent și crește probabilitatea ca să se comită genocid, crime de război și crime împotriva umanității.

[646] Hilaire McCoubrey, „*Drept natural, religie și dezvoltarea dreptului internațional*" în Mark Janis și Carolyn Evans (eds), *Religion and International Law* (1999) 177, 182.

[647] Kathy Evans, „*Islamul caută dreptul de a încerca pe Hussein*", *The Guardian* (Londra, Marea Britanie), 25 Ianuarie 1991, 3.

[648] Horowitz, mai sus n 522, 152; *Personal diplomatic și consular al Statelor Unite la Teheran* (SUA vs Iran) [1980] Rep. CIJ 2, 59 (Opinie disidentă a judecătorului Tarazi).

acceptat din cauza importanței de a acționa onorabil în legătură cu pacea[649], astfel, chiar și exigențele războiului nu erau o scuză pentru nerespectare.

În lumea antică, astfel de tratate erau adesea însoțite de sacrificii religioase sau ceremonii de reiterare a importantei obligații morale / religioase care stau la baza acorduri formale între state.[650] Ca reguli primare ale dreptului internaționale umanitar este formă de tratat, o metodă de încurajare a respectării regulilor din statele semnatare, ar putea fi pentru a reaminti liderilor sau populației importanța religioasă a aderării la tratate. Introducerea ceremoniilor religioase să însoțească intrarea în tratate relevante pentru dreptul internațional (cum ar fi tratatele care urmăresc să reglementeze sau să pună capăt conflictelor armate interne) poate contribuie, de asemenea, la îndepărtarea atenției de la statutul formal și juridic al unor astfel de tratate asupra importanței morale și religioase a aderării la termenii din ele.

Cu toate acestea, respectarea nu este doar o chestiune de sancțiuni formale, sau legale ale instanțelor sau tratatelor. În multe privințe, cel mai important motivator pentru conformitate este crearea unei culturi a conformității - o cultură pe care o văd indivizii sau grupurile conformate ca o parte importantă a integrității lor personale sau de grup și înțelegerea de sine. Crearea unei culturi care apreciază dreptul umanitar sau alte forme de reținere în perioadele de conflict armat este o chestiune complexă, dar religia poate juca cu siguranță un rol în crearea unei astfel de culturi.

Istoricul Barbara Donagan susține, de exemplu, că, în timpul războiului civil englez, cu durată relativ ridicată, standardele de conduită au fost menținute, parțial, deoarece fiecare soldat era perceput el însuși ca „*soldat, creștin și gentleman*”.[651] Mesajul privind importanța onoarei (în special în ceea ce privește aspecte, precum și predarea prizonieri de război) a fost reiterat de pe amvon și de soldați înșiși și a contribuit la crearea unei forme moderne de războaielor profesionale.

Capacitatea religiei de a juca un rol în încurajarea respectării legii și regulile războiului nu au fost ignorate de scriitorii moderni. Argumentează profesorul Ibrahim că dreptul internațional este mai puțin eficient ca formă de constrângere de a adera la reguli de război decât legea islamică, deoarece statele respectă doar dreptul internațional când este pusă în aplicare, dar

---

[649] *Sfânta Biblie*, mai sus n 21, Iosua 9: 2-19. Vezi și Rosenne, deasupra n 80, 78.

[650] David Bederman, *„Religia și sursele dreptului internațional în antichitate*” în Mark Janis și Carolyn Evans (eds), *Religion and International Law* (1999) 1, 12-18.

[651] Barbara Donagan, „*Rețeaua de onoare: soldați, creștini și domni* în engleză Civil War '(2001) 44 *Jurnalul istoric* 365, 389 (subliniat). Interesant este că Donagan remarcă faptul că această noțiune de creștinism a traversat diviziunile sectare și a fost împărtășită de soldați catolici și protestanți.

regulile Islamului sunt urmate de *„musulmani în toate circumstanțele”*, indiferent de comportamentul inamicului, deoarece acestea sunt *„ordinele lui Dumnezeu”*.[652]

Astfel, credința religioasă poate crea un motiv pentru indivizi implicați în conflicte armate pentru a respecta legile războiului chiar și în (foarte multe) cazuri în care executarea formală nu este posibilă.

Influența religioasă este de asemenea folosită pentru a face presiuni asupra guvernelor să se comporte în conformitate cu cerințele dreptului internațional în multe state. Pentru de exemplu, *Conferința Episcopilor Catolici din SUA* a emis o declarație foarte curând după atacurile teroriste din 11 septembrie condamnând atacurile, dar și apelând la guvernul SUA să adere la dreptul internațional, în special la cerința de proporționalitate și protecție a vieților civile, în orice răspuns la atacurile. [653] În societățile în care religia joacă un rol important sau în care liderii religioși sunt considerați lideri morali sau etici, o astfel de presiune poate fi parte a creării unei culturi a conformității.

[652] Ibrahim, mai sus n 581, 232
[653] Conferința SUA a Episcopilor Catolici, mai sus n 530.

2. Religia și nerespectarea dreptului internațional

În timp ce puterea convingerii religioase poate fi suficientă pentru a întări angajamentul față de tratamentul decent al inamicului chiar și în circumstanțe dificile, poate oferi, de asemenea, o justificare pentru nerespectarea dreptului internațional.

La fel de discutată mai sus, ideea unui război sfânt a fost dezvoltată de *Biserica Catolică* ca o excepție de la regulile necesare în războiul obișnuit. Războiul religios, cruciadele sau jihadul pot aprinde pasiunile și convingerile într-un mod care se răsfrânge împotriva legilor dreptului internațional, legile umanitare sau învățăturile oficiale ale unei religii. Făptașii atacurile teroriste din 11 septembrie, de exemplu, ar fi putut acționa în conflict cu învățăturile Islamului în ceea ce privește sinuciderile sau uciderea inocenților, dar religioși credinței par să joace un rol puternic în atracția continuă la metodele și scopurile *Al Qaeda*[654]

Puterea religiei ca justificare a încălcărilor normelor internaționale ale dreptul umanitar este amplificată atunci când religia și etnia se întrepătrund. Aceasta poate duce la situația insidioasă în care religia, datorită fuziunii sale cu rasa, devine văzută ca o caracteristică inerentă.[655] Astfel, în numele „*adevăratului religie*", sacrificarea sau maltratarea unor populații întregi devine justificată.

Un exemplu al acestei mentalități poate fi văzut în discursul Papei Urban al II-lea la *Consiliul de la Clermont în 1095*, unde a îndemnat liderii laici să preia Cruciade pentru a smulge Țara Sfântă de *„rase necurate, complet înstrăinate de la Dumnezeu"*.[656] Acest amestec periculos de politică religioasă și rasială evident în unele faze ale cruciadelor l-au determinat pe John France să concluzioneze că războiul ideologic, mai ales atunci când este format de sentimente de superioritate rasială, a produs ceva de genul războiului total, în care populații întregi ar putea avea de suferit teribil. Cruciada și cucerirea în experiența europeană au fost justificate de exclusivitate religioasă și a produs o sălbăticie care altfel era rezervată pentru eretici.[657]

---

[654] Pentru un mic eșantion din literatura de specialitate din acest domeniu, a se vedea Roland Jacquard, în *the Name of Osama bin Laden: Terorismul global și Frăția bin Laden* (2002); Bergen, deasupra n 124.

[655] Raportorul special al ONU pentru intoleranța religioasă, Abdelfattah Amor, a menționat că „identitatea multor minorități, sau chiar grupuri mari de oameni, este definită atât de rasă, cât și de aspecte religioase. Prin urmare, multe cazuri de discriminare sunt agravate de efectele identității multiple ": vezi Conferința mondială împotriva rasismului, discriminării rasiale, Xenofobia și intoleranța conexă, Comitetul pregătitor, *Discriminarea rasială și Discriminarea religioasă: identificare și măsuri*, [6], UN Doc A / CONF.189 / PC.1 / 7 (13 aprilie 2000).

[656] John France, *Western Warfare în the Age of the Cruades, 1000–1300* (1999) 205.

[657] I*bidem* 233; *Ibidem* 227–8. Pentru un argument că o combinație similară de rasă și religie într-un încercarea de a defini un „inamic" are loc în SUA, vezi Leti Volpp, „*The Citizen and teroriste din* "(2002) 49 *Universitatea din California, Los Angeles, Law Review* 1575, 1576, care descrie apariția unei „noi categorii de identitate care grupează împreună persoane care apar „Orientul Mijlociu, arab sau musulman". Această consolidare reflectă o rasializare în care membrii acestui grup sunt identificați ca teroriști și sunt dezidentificați ca cetățeni. Volpp citează, de asemenea, cifre care sugerează că o treime din americani cred că arabo Americanii ar trebui internați: la 1591.

În contextul modern, războiul și violența alimentate religios devin tot mai frecvente, ceea ce poate face mult mai dificilă soluționarea conflictelor și pentru a asigura respectarea regulilor dreptului internațional. Ca fost Secretarul de stat Madeleine Albright[658] a menționat: *„[când] adăugați un substrat religios [la conflicte], sunt îngreunate găsirea de soluții pragmatice ... [și] asta denota că trebuie să faci negocieri dacă vrei să rezolvi o problemă”*[659]. Revendicări religioase pot fi dificile, trebuie să ai putere să negociezi voia lui Dumnezeu sau de a compromite adevărul religios. Poate fi și mai dificil că limitele legale seculare ar trebui respectate în lupta pentru adevăruri superioare, decât în conflicte banale despre pământ sau avere. Un cercetător observa că în raport cu Europa medievală, restricțiile observate în războaiele din creștinătate nu se aplicau „*războaielor simple*” în care creștinii au luptat să-și apere, pentru a purifica, sau de a extinde credința lor. Pentru a trimite la restricții care îi prejudiciază pe cei cu șansele de victorie atunci când luptă într-0 cauză dreaptă, să accepte conceptul de *jus în bello* atunci când cineva avea de necontestat *jus anunț bellum*, a fost un paradox către câteva comunități aflate în conflict, atunci sau de atunci, a fost ușor de acceptat.[660]

În timp ce respectarea regulilor de îndurare și reținere pot fi adecvate în cele mai multe cazuri, o astfel de conformitate într-un război sfânt poate arata care este dreptatea și adevărul cauzei sfinte. Credințele religioase și spirituale pot, de asemenea, să scadă probabilitatea respectării regulile dreptului internațional dacă îi determină pe combatanți să creadă că sunt imuni de vicisitudinile uzuale ale războiului.[661] Respectarea oricărui set legal de norme depind cel puțin parțial de frica de pedeapsă pentru încălcarea legilor.

În timp ce regimuri pentru pedepsirea crimelor internaționale, inclusiv crimele de război și crime împotriva umanității, sunt în curs de dezvoltare în multe sistemele juridice, este puțin probabil să fie eficiente împotriva persoanelor care iau în considerare ei înșiși invulnerabilitatea

---

[658] Madeleine Albright s-a născut într-o familie de evrei cehi convertiți la catolicism.. Tatăl ei, Josef Korbel, (Körbel) a fost diplomat al Cehoslovaciei, apoi profesor de politică la Universitatea Denver. Înainte de invazia nazistă în Cehoslovacia, în anul 1939, s-a refugiat cu familia la Londra. După cel de-al Doilea Război Mondial, familia Korbel s-a întors la Praga. Trei din bunicii ei, și alte rude pieriseră între timp în Holocaust, fapt pe care, ca și originea evreiască, i-au devenit cunoscute lui Madeleine abia la vârstă adultă.În anul 1948, după lovitura de stat comunistă în Cehoslovacia, familia Korbel a plecat din nou în exil, de această dată în SUA. În anul 1957 Madeleine Albright a primit cetățenia Statelor Unite. A studiat la Universitatea de Științe Politice *Wellesley College* și apoi Dreptul la *Columbia University*, studii încheiate în 1976. Între elevii tatălui ei s-a numărat Condoleezza Rice, care va îndeplini și ea în viitor funcția de secretar de stat.

[659] Așa cum este citat în Page și Kelley, mai sus n 552.

[660] Michael Howard, „ *Temperamenta Belli* : războiul poate fi controlat?” în Michael Howard (ed.),*Restricții asupra războiului: studii în limitarea conflictului armat* (1979) 1, 5.

[661] De exemplu, Human Rights Watch a raportat că unii dintre tinerii care au fost uciși cu ciocnirile cu forțele de securitate în sudul Thailandei în aprilie 2004 ar fi fost "înșelat în participarea la atacul inițial pe motive religioase false și în temeiul credința că vrăjile i-ar proteja de gloanțele aruncate asupra corpului lor: Drepturile Omului Urmăriți, „Thailanda: urmăriți și disciplinați pe oficialii responsabili pentru violența din sud” (Comunicat de presă, 5 august 2004) <http://hrw.org/english/docs/2004/08/05/thaila9188.htm> la 10 mai 2005.

din cauza puterii religiei lor. În Uganda, de exemplu, recruții nou răpiți ai *Armatei de Rezistență a Domnului* sunt supuși unui inițierea spirituală care li se spune îi protejează de ucidere și permite, de asemenea să fie urmărite prin mijloace mistice dacă încearcă să scape din armată[662].

Noii recruți copiilor li se spune că „*ei pot depăși gloanțele*", în lupta lor pentru armată. Liderul grupului, Joseph Kony, este considerat de mulți dintre adepții săi un mediu spiritual puternic și acest lucru îi întărește autoritatea, frica și respectul în care acesta este ținut.[663]

Puterea spirituală pe care o deține peste adepții săi pot face parte din explicația măsurii în care au fost pregătiți să comită crime teribile în războiul civil din Uganda. Frica de pedeapsa penală este subminată dacă cei care comit infracțiuni internaționale se tem mai mult de puterea spirituală imediată a conducătorului (și/sau sunt pregătiți să aibă încredere în protecția spirituală a liderului) decât de multe ori în în puterea instanțele interne sau internaționale îndepărtate.

În mod similar, dificultățile pentru respectarea dreptului internațional umanitar sunt create de crezuri religioase care subliniază recompensele din viața de apoi. Aceste problemele sunt exemplificate de sinucigașii care vizează civili și nu încalcă legile războiului. În unele cazuri, motivația din spatele acestor atacuri se află împărtășită în dorința de a deveni martir și de a obține recompensele în viața de apoi și provin din îndeplinirea lucrării lui Dumnezeu pe Pământ.

Un studiu al *ONU* în care sinucigașii au eșuat, au citat un membru al *Hamas* despre instruirea oamenilor pentru sinucidere prin bombardamente. Antrenorul a spus: *„Îi concentrăm atenția asupra Paradisului, asupra faptului că suntem în prezența lui Allah, la întâlnirea cu profetul Muhammad ... și la lupta împotriva ocupației israeliene"*[664] '. Este dificil de văzut cum teama obișnuită de criminal de război, pedeapsa poate acționa ca motiv pentru conformare în raport cu o persoană care este pregătiți să renunțe la propria viață pentru a-și atinge obiectivele și a căror minte este axată pe lumea cealaltă, mai degrabă decât lumea aceasta.

Astfel, există o varietate de moduri în care religia poate acționa ca rațiune în privința respectarea regulilor dreptului internațional umanitar. Aceasta este în special cazul în care actul de încălcarea este interpretat de persoana care o considera după voia lui Dumnezeu. Într-un astfel de caz, cerința mai mari a religiei este probabil să învingă frica seculară de pedeapsă sau dorința de a asculta de legile omenești.. Totuși, acest lucru sugerează, de asemenea, că pur și simplu într-un cadru legal este foarte puțin probabil să se rezolve aceste probleme.

---

[662] Human Rights Watch, *răpit și abuzat*, mai sus n 526, 20

[663] Chiar și ministrul ugandez de stat pentru apărare Ruth Nankabirwa a spus în timpul unei prese informând că Kony este *„un om al spiritelor. Aceasta este real."*.

[664] Așa cum este citat în Michael Bond, „*The Making of a Suicide Bomber*", *New Scientist* (Londra, Marea Britanie), 15 mai 2004, 34, 37. Același articol menționează relația „*complicată"* dintre atentatele sinucigașe și religia, subliniind că mulți sinucigași nu sunt motivat religios, de exemplu, Tigrii Tamil din Sri Lanka.

Proliferarea normelor legale și a nou createlor instanțele și tribunalele penale internaționale nu pot avea decât un impact limitat împotriva tipurile de raționamente cominatorii discutate aici. Se poate ca numai argumentele religioase și conducerea pot pune în mod eficient îndoieli asupra promisiunilor și recompenselor în viața de apoi sau în protecția spirituală, laică și argumentând că pedepsele sunt atât de departe de forțele motivante pentru persoanele care comit atrocități în numele religiei, despre care există motive să fim sceptici și eficacitatea lor dacă nu sunt susținute de un discurs mai familiar și puternic pentru cei motivați religios.

VI. SIMBOLISMUL ȘI CONDUCĂTORII

După cum a susținut profesorul Thomas Franck,[665] simbolismul poate juca un rol semnificativ, un rol în dezvoltarea unui sentiment al legitimității și, astfel, legătura conformității cu dreptul internațional.[666] Liderii religioși pot juca, de asemenea, un rol important într-o comunitate, chiar dacă rolul lor poate să nu fie formal sau să facă parte din oficialii din ordinea constituțională. Autoritatea lor poate fi, de asemenea, un sens, simbolic. Simbolismul religios a fost uneori valorificat sau recunoscut de ambele părți inclusiv de dreptul internațional.

Noțiunea unei biserici ca sanctuar, de exemplu, a permis un spațiu în care ostilitățile convenționale ale războiului sau violenței trebuiau să cedeze la un mod de activitate mai blând.[667] Sfințenia lăcașurilor de cult - și importanța pe care multe civilizații o acordă protejării sfinteniei - a dus la interzicerea modernă a *„actelor de ostilitate îndreptate împotriva istoriei, monumentelor operelor de artă sau lăcașuri de cult care constituie cultura sau moștenirea spirituală a popoarelor "*[668]. În mod similar, rolul special al personalului religios atașat forțelor armate este recunoașterea de către dreptul internațional a rolului important de îndrumare spirituală și sprijin pentru membrii armatei.

In timp ce la un anumit nivel a fost posibil să se obțină acordul cu privire la importanța simbolurilor religioase și a lăcașurilor de cult, simbolismul religios are potențialul de a diviza, precum și de a se uni. Cel mai semnificativ exemplu aici este rolul jucat de simbolul crucii roșii al *Comitetului internațional al Crucea Roșie (CICR*). Simbolul simplu al unei cruci roșii pe un

---

[665] Thomas Martin Franck (14 iulie 1931 - 27 mai 2009) a fost avocat, profesor de drept și expert în drept internațional . Franck a fost profesor de drept Murry și Ida Becker la Universitatea din New York și a sfătuit multe națiuni în probleme juridice, ajutându-i chiar pe unii să își scrie constituțiile.
Franck s-a născut la 17 iulie 1931 la Berlin, fiul unei familii de evrei . În noiembrie 1938, familia sa a fugit din Germania nazistă și a petrecut șase luni în Elveția . După ce i s-au refuzat vizele pentru a emigra în Statele Unite, familia Franck a obținut vize canadiene și s-a mutat la Vancouver.. Franck a urmat cursurile Universității din British Columbia, unde a obținut licența în 1952 și licența în drept în 1953. Apoi și-a început cariera didactică ca profesor asistent la Universitatea din Nebraska în 1954. A studiat în continuare la Universitatea Harvard unde a primit un master în drept în 1954 și un doctor în științe juridice în 1959 s-a alăturat facultății Universității din New York în 1957 ca profesor asociat, devenind profesor titular în 1962 și primind o catedră numită, ca Murry și Ida Becker, profesor de drept în 1988.

[666] Thomas Franck, „*Legitimitatea în sistemul internațional*" (1988) 82 American Journal of Drept internațional 705, 729-30.

[667] Vezi Dawn Marie Hayes, *Corpul și locul sacru în Europa medievală 1100–1389* (2000) 20–3. Rezonanța continuă a conceptului de sanctuar poate fi văzută în sanctuar circulație în Statele Unite: a se vedea Hilary Cunningham, *Dumnezeu și Cezar la Rio Grande: Sanctuary and the Politics of Religion* (1995); Susan Bibler Coutin, *Cultura protestului: Religioase Activismul și Mișcarea Sanctuary SUA* (1993). Această mișcare în Statele Unite a crescut din ajutorul oferit de voluntarii religioși refugiaților din America Centrală în începutul anilor 1980: Coutin, deasupra acestei note, 3.

[668] *Protocolul I suplimentar*, art 53 a se vedea, de asemenea, *Convenția pentru protecția Proprietatea culturală în caz de conflict armat*, deschisă pentru semnare 14 mai 1954, 249 UNTS 240 (intrat în vigoare la 7 august 1956).

fundal alb nu a fost ales inițial pentru importanța sa religioasă, a fost pur și simplu reversul steagul elvețian și, dacă este ceva cu simbol mai degrabă național decât mândrie religioasă[669].

Simbolul a jucat un rol important în a permite reprezentanților în locurile aflate sub *controlul CICR* pentru a fi ușor identificate și protejate în perioadele de conflict. Odată ce *CICR* a extins sfera sa de funcționare în Țările arabe, totuși, simbolul a fost perceput ca fiind religios.

Crucea Rosie pe un fond alb, a avut asocieri dureroase, nu numai cu creștinismul în general, dar în special cu cruciadele, și a dus la un răspuns ostil de către Țările Arabe și mai târziu alte state musulmane[670]. 155 Într-un efort de a face față acestor sensibilități, *CICR* a permis două simboluri alternative: Leul Roșu și Soarele pentru ceea ce a fost apoi Persia (care nu mai este folosită) și *Semiluna Roșie*. În timp ce roșul Semiluna a permis *CICR* să lucreze în țările musulmane, a avut efect nefericit al sublinierii aparentei simbolisme creștine a originalului.[671] Acest lucru a făcut-o inacceptabilă pentru state precum Israelul care nu sunt pregătiti să utilizeze fie semiluna sau crucea. *CICR*, luând act de diluarea eficacității simbolului său, este încă în curs de examinare a altor opțiuni pentru simbolul acestuia [672].

În timp ce alegerea inițială a unui simbol clar și simplu pentru *CICR n*u a fost influențat de sentimentele religioase ale fondatorilor *CICR*, a fost, de asemenea, făcută fără a lua în considerare sensibilitățile religioase ale altora. Astfel, este clar că în dezvoltarea simbolurilor moderne și căutarea surselor moderne de inspirație, acelea care încearcă să promoveze dreptul internațional umanitar trebuie să fie conștiente de importanța religiei în multe părți ale lumii. Nu este suficient să acționezi cu bunăvoință sau pentru a pretinde ignorarea semnificația religioase. Președintele George W. Bush a aflat când a folosit termenul „*cruciadă*" pentru a descrie războiul împotriva terorii.

Simbolul adevărat internațional trebuie să fie unul care nu are conotații religioase pe care unele grupuri le vor găsi jignitoare sau alienante. Pe de altă parte, simbolurile eficiente la nivel regional sau național pot avea legături religioase. Înregistrarea unora dintre liderii musulmani din timpul cruciadelor care au aderat la idealurile umanitare chiar și în fața agresiunii și invaziei [673]

---

[669] Pentru o istorie a emblemei a se vedea Francois Bugnion, *Către o soluție cuprinzătoare la întrebarea emblemei* (A doua ed., 2003) 5-10, disponibil de la <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/emblem!Open> la 1 mai 2005; Timotei LH McCormack, „Ce este într-o emblemă: asistență umanitară sub orice altă bandă Ar fi la fel de reconfortant '(2000) 1 *Melbourne Journal of International Law* 175.

[670] McCormack, „*Ce este într-o emblemă*", 177–8.

[671] Bugnion notează că „*juxtapunerea celor două embleme - crucea roșie și semilună roșie - conferă emblemei originale o conotație religioasă pe care nu o avea neapărat de la început"*

[672] Actualizări despre această problemă pot fi găsite la CICR, *Crucea Roșie și Semiluna Roșie - Către o emblemă suplimentară* (2005) <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/ emblemă! Deschis> la 1 mai 2020

[673] Peter Holt, *Epoca cruciadelor: Orientul Apropiat din secolul al XI-lea până în1517* (1986) 7.

ar putea fi exemplu de puternice restrictie pentru multe state arabe. Un simbol bun probabil nu ar avea același efect în altă parte.

Datorită potențialului simbolismului și limbajului religios, dreptul internațional se confruntă cu o sarcină complexă în ceea ce privește măsura în care acestea ar trebui folosit. Dezbaterea privind includerea referinței specifice la Dumnezeu în instrumente internaționale privind drepturile omului,[674], cum ar fi *Declarația universală a Drepturilor Omului*, demonstrează că nu există răspunsuri simple la aceste întrebări.

În timp ce punctul de vedere laic (care a predominat în cazul tratatele internaționale privind drepturile omului și dreptul umanitar), este faptul că excluderea limbajului religios și simbolismul, face ca astfel de instrumente să fie acceptabile pentru oameni de toate credințele sau deloc, alții consideră că excluderea este jignitoare sau alienantă.[675]

Deși există pericole în acceptarea prea ușoară a unui simbol precum Crucea Roșie care se înțelegea a avea tonuri religioase, simpla excludere a simbolismul religios și limbajul își creează propriul set de probleme și nu este întotdeauna cel mai potrivit răspuns la dezvoltarea simbolurilor pentru dreptul umanitar, în special la nivel local.

Și în conducere, rolul liderilor religioși în înțelegerea comunității și acțiunile lor pot fi semnificative. În Nigeria, de exemplu, opoziția față de vaccinare de către liderii religioși și tradiționali a dus la interzicerea imunizării cu 11 luni a poliomielitei. Interdicția a apărut deoarece acești lideri credeau că imunizare a inclus o substanță care ar putea face fetele infertile.[676] Până la urmă, preocupările liderilor religioși nu au fost luate în serios de coreligioniști, vaccinul fiind importat din Indonezia musulmană și programul de imunizări a putut reîncepe.[677]

Prin urmare, în alegerea partenerilor cu care să lucreze la nivel local, cei care lucrează în dreptul internațional trebuie să fie conștient de simbolicul semnificativ și puterea socială, care poate fi exercitată de liderii religioși. Dacă acei lideri se simt înstrăinați de programe pentru a

---

[674] Vezi Mary Ann Glendon, *O lume făcută nouă: Eleanor Roosevelt și* Universal Declarația drepturilor omului (2001) 89, 146–7, 161

[675] Vezi dezbaterea dintre Max Stackhouse, „*Drepturile omului și teologia publică: elementele de bază Validarea drepturilor omului* și Louis Henkin, „*Drepturile omului: religioase sau iluminate*?" ambele în Carrie Gustafson și Peter Juviler (eds), *Religion and Human Rights: Competing Creanțe?* (1999) 12-30, 31-5. Conferința islamică nouasprezecea miniștrilor afacerilor externe, *Declarația de la Cairo privind drepturile omului în Islam* (1990) (anexa la Rez. Nr. 49/19-P), face legături clare între Allah și drepturile omului în preambul, care afirmă parțial că *„drepturile fundamentale și libertățile universale în Islam sunt o parte integrantă a islamului religie ... ei sunt poruncile divine, care sunt conținute în Revealed de legare Cărțile lui Dumnezeu* ".

[676] Lawrence Altman, „*OMS recomandă imunizarea completă împotriva poliomielitei pentru călătorii în Nigeria*", The New York Times (New York, SUA), 1 iulie 2004, A7.

[677] Arabia Saudită a amenințat că „*îi va exclude pe nigerieni din hajj dacă nu vor face eforturi stopează creșterea poliomielitei*: John Donnelly, „*Progres văzut în Africa cu privire la imunizările împotriva poliomielitei*",The Boston Globe (Boston, SUA), 3 august 2004, A8; David Newberry, „Nigeria Key to Lumea fără polio ", The Washington Times (Washington, SUA), 29 iunie 2004, A16.

spori respectul pentru normele drepturilor internațional - așa cum au simțit unii lideri religioși cu privire la programe de imunizare - au puterea de a le perturba grav programele. În cazul în care, se întâmplă așa ceva, se pierde timp pentru a discuta problemele cu ei într-un spirit de respect pentru cunoștințele și autoritatea lor religioasă, atunci pot face parte din partenerii importanți. *CICR,* de exemplu, include în mod regulat pe liderii religioși în programele sale de instruire în domeniul dreptului internațional.[678] Liderii religioși, simbolurile și ritualurile pot fi, de asemenea, importante pentru muncă de prevenirea conflictelor sau restabilirea păcii într-o societate în tranziție, de la conflict la un sistem juridic stabil.

Atunci când au existat încălcări semnificative a dreptului internațional umanitar și a conflictelor prelungite, pericolul ca aceste conflicte să se reaprindă și că încălcările vor reapărea este semnificativ. Religia poate juca un rol în restaurarea societăților rupte de război; un rol care poate să nu fie capabil să fie jucat de politicieni și experți bine intenționați, dar acest lucru poate fi esențial în ajutorul victimelor războiului și în crearea condițiilor în care atrocitățile nu pot recidiva. Există momente în care este mai bine ca participantul să stea înapoi și să lase riturile religioase sau culturale să ocupe locul central. De exemplu, ar putea fi adecvat la situații particulare în care experții lasă suficient spațiu pentru riturile religioase pentru cei care mor sau au murit în timpul unui război. [679] Accentul experții în drept internațional cu privire la practică uneori nu reușesc să perceapă semnificația și importanța riturilor religioase sau de înmormântare, pentru victimele conflictului armat. Pentru familiile victimelor conflictului, confortul simbolurilor religioase într-o perioadă de suferință poate fi considerabil și nu ar trebui să fie subminate de prioritățile mai pragmatice ale experților.

În Irak chiar dacă majoritatea irakienilor nu doresc să vadă guvern religios,[680] ei apelează la unii lideri religioși pentru îndrumarea în probleme importante, incluzând probabil modul în care tranziția post-conflict către guvernul irakian ar trebui să aibă loc. Influența există și cei care doresc să se asigure că standardele internaționale sunt menținute în Irak ignoră pericolul lor.

Simbolism și conducerea morală poate juca un rol influent în modelarea societăților și influențând receptivitatea lor la norme precum cele stabilite în dreptul internațional umanitar.

---

[678] A se vedea, de exemplu, CICR, „*Senegal: răspândirea cunoașterii dreptului umanitar în regiunile* sudice" (Comunicat de presă, 22 august 2002); CICR, „*Afganistan: C.I.C.R. Începe«Oamenii de război»* Consultare "(Comunicat de presă, 16 iunie 2002).Consultat 01 mai 2020

[679] Sylvain Froidevaux, „Acțiunea umanitară, ritualul religios și moartea" (2002) 848 *Revista internațională a Crucii Roșii* 785, 798.

[680] Peste 76% dintre cei chestionați au avut încredere în liderii religioși „*mult"* sau „*destul de mult*", în ciuda faptului că majoritatea irakienilor nu au perceput problemele religioase ca fiind deosebit important în reconstrucția Irakului și nu a vrut să vadă un guvern religios: Oxford Research International, *National Survey of* Iraq (2004) 22, <http: //www.oxford research.com/Iraq%20February%202004%20Frequency%20Tables.pdf> la 1 mai 2020.

Pentru expertul laic care caută să promovează dreptul umanitar, este important să fii conștient de simbolurile semnificative și identitatea liderilor religioși din comunitatea specială în care aceștia lucrează. Este posibil ca oamenii de drept internațional să înstrăineze neintenționat oamenii printr-o lipsă de gândire (așa cum a făcut *CICR* cu simbolul său) și de dragul oportunității de a lucra cu oameni care sunt respectați în comunitățile locale, dacă nu au o bună înțelegere a rolului pe care îl joacă în special religia în comunitate.

CONCLUZII

Ce este expertul pragmatic, laic, care dorește să promoveze respectarea dreptului internațional umanitar, în parteneriat cu religia? Este un partener util în lupta pentru dezvoltarea unei „*culturi a valorilor*” care să fie eficientă și să limiteze abuzurile și atrocitățile în timp de război.

Există câteva motive întemeiate pentru ezitarea cu privire la intrarea într-un astfel de parteneriat, conform istoriei, religia poate juca un rol distructiv și periculos în vremuri de război. Experții în drept internațional ar putea fi îngrijorați de deschiderea unei uși către religie și va legitima locul său în sistemul juridic internațional și să permită parte a religiei pentru a juca un rol negativ în conflictele armate în viitor. Este suficient de ușor pentru a vedea ura predicată în numele religiei, discordia care este semănată, conflictul care este exacerbat, și pentru a concluziona că ar fi mai bine să încercăm să îndepărtăm legea de toate complexitățile și problemele potențiale creat de religie. Acest răspuns inspirat de iluminism la conflictul religios încearcă să ridice un sistem juridic laic și neutru deasupra conflictelor religioase.

Cu toate acestea, aceasta este o lume în care religia continuă să joace un rol influent și unde unele sisteme juridice sunt (destul de corect) tratate cu suspiciune și neîncredere de către oamenii pe care îi guvernează. Religia continuă să fie o vitală și influentă putere în multe regiuni, inclusiv unele dintre cele mai vulnerabile și posibil război. Este foarte posibil ca, cel puțin pe termen scurt, ca războiul să se facă în numele religiei, acesta poate fi contracarat doar de un pragmatic parteneriat între oamenii de bună credință ce vor lucra împreună cu ambele părți.

Experții internaționali pot încerca în mod rezonabil să limiteze influența religia - să-i țină departe de sursele de drept, pentru a limita influența, pentru a consolida legilor preexistente și respectarea simbolurilor și a conducerii sale numai unde pot fi de folos. Liderii religioși pot căuta în mod rezonabil să extindă influența religiei, așteptându-se ca învățăturile lor să fie urmate în detrimentul legii, în cazul în care există un conflict. Totuși, așa cum am susținut în acest articol, există multe temeiuri comune și multe domenii în care s-ar putea dovedi un parteneriat (chiar unul precaut, limitat) benefic pentru amândoi.

În ceea ce privește preocupările laicilor de a nu deschide ușa religiei chiar și în acest caz în care intră influențe religioase mai puțin benigne, răspunsul simplu este că cei care folosesc religia în scopuri abuzive sunt deja jucători puternici în felul în care se desfășoară multe conflicte.

Cei care au căutat să declare război totală sau justifică atacurile împotriva inocenților nu au ezitat să folosească limbajul religios și revendicări cu tentă divină pentru acțiunile lor. În timp

ce această utilizare a religiei ar putea ridică în mod rezonabil îngrijorări cu privire la rolul religiei, există surse bogate în multe religii care nu ar trebui să fie ușor eliminate de către experții internaționali. În experții care caută să explice regulile legale sau să încurajeze respectarea acestor din dreptul internațional umanitar se poate baza pe tradiții și practici religioase care se potrivesc cu normele juridice moderne.

Liderii religioși și simbolurile religioase ne pot ajuta să încurajăm respectarea regulilor în anumite culturi, în special cele în care sistemele juridice laice pot fi percepute ca monedă degradată. Și profunda tradiție de respect pentru întreaga umanitate care poate fi găsită în învățăturile religioase pot ajuta la crearea unei baze puternice și durabile pentru drepturile reciproce și obligații în dreptul umanitar.

Religia ar putea fi o sabie cu două tăișuri, dar ea rămâne o armă puternică care nu ar trebui lăsată doar celor care pledează violența în numele său.

CAPITOLUL IV

RELIGIA – ELEMENT DINAMIZATOR AL DREPTULUI INTERNATIONAL PUBLIC

I. CONCORDATELE - INSTRUMENTE ECLEZIASTICO-DIPLOMATICE INTERNAȚIONALE

Concordatele sunt tratate internaționale între două entități, statul și biserica, ambele suverane în propriul domeniu, respectiv temporal și spiritual . Ele sunt doar instrumente, în sine, nu sunt nici bune, nici rele. Devin bune sau rele în funcție de conținutul lor.

Ar fi interesant să reluam evoluția istorică a concordatelor pentru a detecta dacă și cum au garantat libertatea religiei în cele trei aspecte ale sale, instituțional, colectiv și individual.

Am putea începe cu un aranjament inițial (practic un concordat) încă sub împăratul Commodus în epoca romană, ceea ce permite o încetare temporară de persecuție împotriva creștinilor, pentru a constata că aceasta garantează libertatea religioasă ca nivel existențial minim: libertatea de a trăi ca creștini. Sau, pentru un acord formal pentru a asigura *libertas Ecclesiae*, ne referim la *Concordat Worms (1122)*[681], care în Evul Mediu a pus capăt controalelor de investitură, eliberând Biserica de puterea principilor. Ar fi interesant să ne oprim asupra concordatelor Epocii Absolutismului:care erau o alianță echivocă între Tron și Altar, dar a permis un spațiu (acum mic, acum mare) de libertate pe care ar avea-o într-o societate bazată pe privilegii să nu se acorde altfel. Cu toate acestea, era un spațiu înconjurat de asemenea precauție și neîncredere care au reprezentat o restricție jurisdicționalistă asupra *Libertas Ecclesiae* privind libertatea religioasă a subiecților care au religie diferită de cea a Suveranului.

În cele din urmă, luăm în considerare primul Concordatul neconfesional, Concordatul lui Napoleon (1801)[682]. Pentru primul libertatea religioasă nu mai era legată de alegerea suveranului ci la alegerea oamenilor. Nefiind posibilă aprofundarea acestor probleme, aș concentra problema gândurilor către secolul al XX-lea și începutul secolului nostru către Drepturile universale într-o lume a diversității. Cazul libertății religioase evidențiază o tendință specială: transformarea concordatului din ex- schimbarea privilegiilor „în „ *pact de libertate ”*.

---

[681] Concordat Worms (1122)[681], https://www.britannica.com/event/ (acvcesat la data de 14.02.2020)

[682] Pontifical Academy of Social Sciences, Acta 17, 2012 www.pass.va/content/dam/scienzesociali /pdf/ acta17 /acta17-fumagalli.pdf

Mai mulți factori duc la trecerea de la privilegiu la libertate. *Ex parte Status* răspândirea regimurilor democratice într-o vreme autoritară Statele creează necesitatea de a armoniza Concordatele anterioare cu cele noi pe principiile libertății.

Să luăm în considerare, de exemplu, cele mai importante trei concordate atât de controversate ale secolului al XX-lea cu tări europene: Concordatele cu Italia fascistă, cu Reichul nazist și cu Spania lui Franco. Concordatele erau o protecție împotriva răspândirii regimurilor - dacă nu totalitare: nu erau o protecție completă - desigur - dar totuși erau o protecție. După căderea regimurilor liberale, *„pactul libertății”* devine modelul Concordatului care - a făcut-o astfel compatibil cu pluralismul confesional - este inserat în evoluția procesului democrației pluraliste. *Ex parte Ecclesiae* se ajunge la *„pactul libertății”* după un lucru extraordinar, evenimente în regândirea relației dintre Biserică, politic și comunitate:

Conciliul Vatican II. Este pregătit de Enciclică *Pacem în Terris*. La fel aspectele politicii concordatare a Bisericii post-Vatican II arată o mare capacitatea a Bisericii Catolice de a deveni un standard al libertății.

1. Conciliul Vatican II

În primul rând, Consiliul nu se exprimă în termeni juridici tehnici. Consiliul nu folosește termenul Concordat, ci referința la *sana cooperatio* pe de o parte și, în al doilea rând, afirmația că *„Biserica și politica, comunitatea din propriile domenii este autonomă și independentă de fiecare altele*" [683] sunt argumente în favoarea concordatarului. Dialogul dintre Biserică și Stat va fi mai fructuos în măsura în care va respecta demnitatea egală, chiar și în termeni legali, a participanților. Concordatul - ca act juridic între două entități este reciproc recunoașterea reciprocă a suveranității în domeniul lor respectiv și ambele concepute pentru a servi persoana umană - permite să ajungă la un acord care este mai degrabă rodul cooperării decât rezultatul unui act de suveranitate. Să luăm în considerare exemplul italian. În epoca fascistă, în 1929, Concordatul oferă zone de libertate importante - deși limitate – pentru Biserica și pentru individ care altfel nu ar exista și cele două entități, Biserica și Statul, par zeloși pe propria lor suveranitate.

În epoca democratică, în 1984, Concordatul este un instrument de *„cooperare reciprocă"* operațiune în interesul persoanei și pentru binele țării. Aceasta trece de la o poziție statică a *actio finium regundorum* la o poziție activă care să servească binele comun. Concordatul din 1993 cu Polonia se exprimă în termeni similari.[684] Al doilea punct se referă la o discontinuitate a Consiliului cu trecutul. *Gaudium et Spes*, afirmă că Biserica *„nu își pune încrederea în privilegiile oferite de autoritatea civilă. Va renunța chiar la anumite drepturi care au fost dobândite în mod legitim, dacă devine clar că folosirea lor va pune la îndoială sinceritatea martorului ei sau acele noi modurile de viață ce necesită metode noi"*. Deci privilegiile trebuie abandonate, nu Concordatele.

O a treia noutate a Concordatelor post conciliare privește libertatea persoanei și a alegerilor sale. Declarația Conciliară *Dignitatis Humanae* continuă un moment de cotitură într-o direcție deja indicată de *Pacem în Terris* . Ioan XXIII (în discontinuitate cu *programa* lui Pius IX) a avut deja invitația să facă distincția între eroare și persoana care greșește. În consecință *Dignitatis Humanae* prevede libertatea religioasă ca drept fundamental beneficiind de asemenea *„celor care nu se ridică la înălțimea obligației lor de a căuta adevărul și aderarea la acesta"*, în credința că *„adevărul nu se poate impune decât în virtutea propriului său adevăr"*.

---

[683] *Gaudium et Spes,* n. 76)

[684] "*Republica Polonia și Sfântul Scaun reafirmă că statul și Biserica este, fiecare în domeniul său, independentă și autonomă, și așa sunt pe deplin angajat să respecte acest principiu în toate relațiile lor reciproce și în cooperare care promovează beneficiul umanității și binele comunității* ".

De aici și alte evoluții în diferite Concordate post-conciliare, cum ar fi nevoia de a asigura libertatea alegerii religioase. Un exemplu din *Acordul din 1984 cu Italia*: este garantat dreptul de a participa la învățătura religioasă catolică în școlile publice, precum și că este garantat dreptul de a nu participa la o astfel de predare. De aici și tendința de a evita preferințele regim juridic inițial pentru catolici, deoarece ar putea avea un tratament diferențiat cu consecințe dăunătoare pentru necatolici.

În cele din urmă, faptele demonstrează, de asemenea, că Biserica postconciliară nu este adepta Concordatelor închise. După Vatican II nu numai că a existat revizuirea Concordatelor existente, pentru a le adapta la învățătura Consiliului, dar au fost de asemenea semnate câteva altele, chiar și cu non-oficial sau sociologic cu Tarile Catolice. Să luăm în considerare Acordul cu Israel sau acela cu Kazahstanul. Acest lucru arată că Concordatul va continua să fie un instrument pentru o *sana cooperatio.*[685]

[685] O altă critică a Concordatelor se bazează pe afirmația că relația devine între Biserică și Stat după Consiliu nu mai poate fi clasificat ca o relație între două sisteme juridice, dar între două comunități de bărbați. Învățătura lui Pavel al VI-lea a respins deja această afirmație în 1969, atât de curând după încheierea Vaticanului II. Lui *Motu proprio Sollicitudo Omnium Ecclesiarum* afirmă că statul și biserica „ *ambele sunt societăți perfecte, înzestrate prin urmare cu mijloace proprii și sunt autonome în sfera lor de activitate respectivă* ”

II. SISTEMELE ACTUALE DE RELAȚII DINTRE BISERICĂ ȘI STAT

Pentru a evalua mai bine caracteristicile Concordatelor, vom încerca să ne extindem acum orizontul către diferitele sisteme de relații dintre Biserică și popor, comunitate (care este de obicei statul național, dar care poate fi un altul articular în sisteme federale, cum ar fi Landul în Germania).

Ele reflectă tradițiile istorice, culturale și juridice ale fiecărei țări. Ele sunt în esență referibile la trei modele: a) modelul separatismului, b) modelul Bisericii de Stat; c) modelul concordatarian.

Înainte de a le evalua pe fiecare dintre ele nu atât de mult în modul abstract teoretic, dar în concretizarea realității prezente, aș sublinia că libertatea religioasă poate fi protejată în fiecare dintre cele trei modele. Impunerea unui singur model - așa cum și-ar dori cineva în cazul *UE - Uniunea Europeană* - ar încălca principiul subsidiarității, pe care îl acordă fiecărei comunități politice, o marjă de apreciere în alegerea modului cum derulează relațiile lor cu confesiile religioase și cum să le garanteze cetățenilor libertatea religioasă.

1. Modelul separatist

Modelul separatist are ca arhetipuri cele mai faimoase țări Franța și SUA: separatismul *„ostil religiei”* primul, *„prietenul religiei”* al doilea. Această distincție a fost valabilă la începutul secolului al XX-lea când ecourile iluminismului din Franța și ale revoluției franceze nu a fost încă stinsă, în timp ce în America, părinții erau încă puternici. Recent a existat o atenuare a separării franceze (cel puțin în cuvintele președintelui Sarkozy) și SUA separatism (unele hotărâri ale *Curții Supreme* au subliniat rolul așa-numitului perete al separării) în sensul opus celui subliniat de Alexis de Tocqueville în celebrul său eseu *„Democrația în America”*[686].

În plus, reafirmând obiectivele dialogului dintre Biserică și stat, le consideră mai mult ușor accesibil dacă există un raport juridic oficial, cum ar fi practica concordatariană. Separatismul se caracterizează prin faptul că statul se va abține de la adoptarea de măsuri în sprijinul cultelor religioase (de exemplu, fonduri,), oferind ca *pandantiv* un angajament de a nu se amesteca în activitatea acestor confesiuni. Este un model în sine care nu este contrar libertății religioase dar care ridică trei probleme.

În primul rând, lipsa sprijinului statului pentru fenomenele religioase poate duce la tratament egal: alegerea de a nu finanța cultele religioase nu este expresă, neutralitatea în fața fenomenului religios, este o atitudine favorabilă față de non-religie. În al doilea rând, separatismul apare adesea ca „*liber”*.

Biserica într-un stat liber. o expresie bine cunoscută pentru italieni, a fost inventata de Cavour[687]. O expresie seducătoare, dar înșelătoare. Pentru că înseamnă de fapt că Biserica nu

---

[686]Alexis de Tocqueville - *Despre Democratie în America* - Vol. 1. 2 Alexis de Tocqueville Despre democraţie în America vol 1 Traducere de Magdalena Boiangiu, Editura Humanitas, 2005. Tocqueville sesizează că la naţiunile în care domină principiul suveranităţii populare, individul este propriul său stăpân, este considerat la fel de luminat şi de valoros ca ceilalţi, la fel de puternic şi de cinstit. Totuşi, în ciuda acestui evident individualism, el se supune voinţei societăţii. Întrebarea este de ce se întâmplă astfel şi de ce acest individ autonom, care nu ascultă, în ce priveşte viaţa sa personală, decât de impulsurile sale proprii, este capabil, atunci când se pune problema întregii societăţi, să fie atât de docil, să se supună majorităţii sau voinţei societăţii. Aceasta se întâmplă, spune el, pentru că fiecare individ este conştient de utilitatea unirii cu ceilalţi, ca şi de faptul că această unire nu poate exista în lipsa unei puteri care s-o reglementeze. Prin urmare, în viziunea lui Tocqueville, forţa politică a statului american constă în individualismul indivizilor, al comunelor (care sunt un soi de indivizi pentru guvernul central, acesta din urmă nu intervine abuziv în treburile comunelor, dimpotrivă, comunele sunt cele care hotărăsc ce anume atribuţii deleagă guvernului central, al statului: "În Franţa, guvernul împrumută comunei agenţii lui, în America, comuna îi împrumută pe ai ei guvernului", spune Tocqueville, deci puterea politică se naşte în America de jos în sus, iar în Franţa invers, de la guvernul central în jos), dar şi, lucru foarte important, conştiinţei pe care o au indivizii, anume că forţa lor stă în uniune, iar consecinţa este că trebuie să respecte cu toţii legile generale ale uniunii. Americanii sunt în acelaşi timp individualişti (căci fiecare dintre ei este propriul stăpân), dar şi antiindividualişti, în măsura în care se supun conştient deciziei majorităţii. Această dualitate ne previne că individualismul simplist este imposibil în ordine politică.

[687] Camillo Benso Conte de Cavour (n. 10 august 1810 Torino, Regatul Sardiniei – d. 6 iunie 1861, Torino, Italia) a fost un politician italian n politica internă, Camillo Benso a fost un făuritor al ordinii monarhice constituționale. Toate reformele sale erau dictate de dorința sa de a împiedica orice insurecție democratico-republicană. Convins

este recunoscută de stat ca primară și ordinea juridică originală (nu se spune *„Biserică liberă și stat liber”*), ci ca o ordine juridică secundară, prin urmare supusă suveranității statului.

Prin urmare, promisiunea de a nu interveni în activitatea Bisericii poate rămâne o scrisoare moartă. În cele din urmă - și este probabil cel mai important aspect - separatismul impune necomunicarea între legislația statului și ordinea juridică religioasă. Cu excepția faptului că toți știm asta dacă există materii spirituale (sacramente) și materii pur temporale (sabia, cântarul și moneda), există, de asemenea, diferite *amestecuri de res* .

Să luăm în considerare, de exemplu un patrimoniu cultural amplu și de interes religios care aparține structurilor ecleziastice: necomunicarea dintre cele două sisteme juridice o face dificilă pentru o reglementare satisfăcătoare pentru unul sau pentru celălalt, rezultatul este o decizie unilaterală.

susținător al unei Biserici libere într-un Stat liber, a fost interesat în a redimensiona puterea bisericii în înapoiatul regat al Sardeniei, a promovat construirea de grădinițe, a dus o luptă puternică împotriva Iezuiților care dețineau monopolul instrucției. A determinat aprobarea unei legi care suprima ordinele monastice cu scop contemplativ și abolea privilegiile forurilor eclesiastice. Această lege a determinat un mare scandal și opoziția regelui care a forțat Cavour să demisioneze, așa-zisa criză Calabiana (26 aprilie 1855). După câteva zile însă, regele trebuind să renunțe, îl recheamă pe Cavour, dar proiectul de lege a fost în parte abandonat.

2. Modelul Bisericii de Stat

Modelul Bisericii de Stat (confesionalismul) este chiar mai variat decât cel separatist. Este prezent în contexte foarte diferite: în mai multe țări ortodoxe și țările protestante, doar pentru a menționa contextele creștine. Dar chiar și Israel și multe state islamice îl adoptă. Este posibil să se identifice un numitor comun: inexistența (sau cel puțin slăbirea) distincției dintre puterea temporală și puterea spirituală Aceasta în două moduri: fie șeful statului este, de asemenea, șeful Națiunii și Biserica națională (gândiți-vă la Regina Angliei) sau liderii religioși au rolul guvernului. În acest al doilea sens, cazul Iranului este emblematic. De asemenea Dalai Lama a afirmat conducerea politică și spirituală a Tibetului, la care a renunțat foarte recent.

Obiecția generală față de un astfel de model este că acesta neagă principiul dualitatea guvernării omenirii, întruchipată în preceptul Evangheliei *„dați lui Cezar ceea ce aparține lui Cezar și lui Dumnezeu ceea ce îi aparține lui Dumnezeu”.*

Pe un plan mai practic, modelul Bisericii de Stat poate produce libertății religioase nu numai a membrilor altor confesiuni, dar și a libertății Bisericii de Stat. Biserica Norvegiei, de ex. este supusă în toate privințele legislației Parlamentului Național (*Storting)* care, în iunie 2008, a legalizat uniunile homosexuale. Ca urmare, Biserica națională era de așteptat să susțină aceste uniuni și a fost chemată să reformeze liturghia pentru a se conforma noii legislații.

Încălcarea libertatea religioasă instituțională este evidentă: o decizie relevantă - chiar din punctul de vedere doctrinar - nu este luată de autoritățile religioase (*Sinod)*, ci de puterea politică.[688]

[688] Pe de altă parte, în Grecia, o legislație a fost în vigoare până în anii nouăzeci (mai târziu rogat în urma hotărârii Curții Europene a Drepturilor Omului, *Manoussakis v. Grecia*) conform căreia construirea lăcașurilor de cult ale confesiunilor religioase diferit de cel greco-ortodox era supus autorizării localului Mitropolitul ortodox. Intenția de a păstra tradiția istorică și religioasă a țării este apreciată, dar nu putem să nu raportăm încălcarea consecventă a libertății religioase..

3. Modelul concordatarian

Modelul concordatarian presupune o negociere bilaterală între Biserică și comunitate politică care respectă autonomia lor reciprocă. În Țările democratice dialogul cu Biserica întrunește o participare care naște libertăți. Am menționat deja mai sus referindu-se la situația italiană. Ar trebui adăugat aici că puternica tradiția concordatariană din Italia conducea spre libertatea altor denominațiuni. Părinții noștri fondatori au introdus, de fapt, o nouă instituție juridică *Intesa* (acord) cu confesiuni necatolice, care le-a permis își protejează propria identitate prin negocierile cu Guvernul. Diferența e tratament derivat din faptul că Biserica Catolică are personalitate juridică conform dreptului public internațional și, prin urmare, poate încheia un tratat internațional (Concordatul), în timp ce alte confesiuni – fără personalitate juridică internațională - încheie un acord în temeiul legilor interne. Acest principiu al bilateralismului a fost reflectat în 1997 de către *Constituția democratică a Poloniei*, care privea exemplul italian ca model.

Dacă modelul concordatarian nu este în sine imun la critici (în mod special atunci când este folosit ca instrument de privilegiu în detrimentul membrilor altor confesiuni religioase), cu toate acestea are cel puțin două aspecte care îl face preferabil altor modele: 1) implică recunoașterea de către stat a suveranității Bisericii (ale cărei implicații le vom examina în scurt timp) și astfel distincția dintre sfera temporală și cea spirituală; 2) regulamentul de *res mixtae* este rezultatul negocierilor bilaterale și nu unilaterale.

Unde este posibil, Biserica Catolică a intrat cu Concordate (sau, dincolo de *nomen iuris*, tratate internaționale similare) pentru a-și regla relațiile cu statele. Până în prezent, Sfântul Scaun are relații diplomatice cu 178 Statele și 43 dintre ele au semnat un acord concordatarian.

Faptul că sistemul concordatarian presupune și confirmă suveranitatea Bisericii Catolice nu este doar un decor sau un ceremonial. Se referă la aspecte fundamentale, în primul rând pretenția Sfântului Scaun, personalitatea juridică și capacitatea conform dreptului internațional. Dacă doctrina juridică diferă prin furnizarea justificării teoretice pentru un astfel de principiu (există cei care susțin că ar fi o dogmă a credinței), o imagine de ansamblu empirică a acestui fapt(o abordare care caracterizează dreptul public internațional) conduce să-i recunoască personalitatea juridică și capacitatea juridica.

De fapt istoricul Sfântului Scaun participă în mod normal la relațiile internaționale, îndeplinind criteriul solicitat în temeiul dreptului internațional pentru suveranitate externă: existența *de facto* ca centrul voinței și acțiunea independentă. Printre cele mai semnificative contribuții aș aminti că Sfântul Scaun a participat la lucrarea de elaborare a *Convențiilor de la*

Viena privind relațiile diplomatice și tratate naționale și apoi a devenit un partid al acestora. În mod similar, în 1972, când a fost convocată Conferința privind securitatea și cooperarea în Europa a fost considerat un stat participant, fără nici o dispută cu privire la suveranitatea sa. Trebuie menționate două aspecte. Primul se referă la faptul că Suveranitatea internațională a Sfântului Scaun este independentă de cea temporală asupra statului orașului Vatican. După *debellatio* a statelor papale, din 1870 până în 1929 Sfântul Scaun a continuat să exercite drepturi active și pasive de legație și pentru a încheia Concordatele.

Este o demonstrație a spiritualului - nu temporală - natura suveranității sale internaționale, recunoscută de *ius gentium.* A doua întrebare este strâns legată de această natură specială: Sfântul Scaun - autolimitându-și suveranitatea (articolul 24 din *Tratatul Lateran*) - se declară „*neimplicată în dispute internaționale între state și în cadrul conferințelor internaționale organizate în acest scop*". Prin urmare ea nu mai intenționează să se ocupe de dispute pur politice sau militare. Chiar și atât de limitată, suveranitatea internațională a Sfântului Scaun este victimă a unei campanii de propagandă menită să o excludă din organizații internaționale și la negarea naturii Concordatelor ca tratate internaționale.

Aceste lobby-uri sunt extrem de periculoase, nu atât de mult sau doar pentru că ele sunt din lumea funcției sale preoțești, profetice și regale, dar și pentru că, limitateaza suveranitatea sa, caută să impună Bisericii reguli noi..

Spre deosebire de trecut, când era libertatea numirilor episcopale care era în joc, astăzi atacul neo-jurisdicțional este mai subtil, dar nu mai puțin periculos. Negarea suveranității Bisericii înseamnă, în acest context, aplicarea legislației de stat chiar și în cadrul Biserica Catolică însăși.

Parlamentul European a adoptat deja o contraofensivă confesiunilor religioase care permit femeilor accederea în funcțiile sacerdotale. Se așteaptă ca în curând o altă rezoluție ce va obiecta împotriva interdicției Bisericii împotriva căsătoriei între persoane de același sex în conformitate cu legea canonică. Din acest punct de vedere, Concordatele au o importanță crucială, în plus pentru a reafirma suveranitatea Sfântului Scaun pentru a se asigura că legislația statului nu afectează însăși natura Bisericii Catolice. Este un bastion legal atât de important încât există mai multe încercări să-l atace indirect.

Organisme supranaționale (mă refer în special la *Curtea Europeană a Drepturilor Omului* și către instituțiile *UE)* – fiind incapabile să conteste în mod direct conținutul Concordatelor – le contesta indirect. Aceste organisme susțin că statul parte, în timp ce dă executare la Concordate, introduce în legislația internă o legislație care nu se află conforma cu

standardelor internaționale. Urmează o invitație către state, mai mult sau mai puțin explicit, pentru a denunța Concordatul.

Scopul final al acestor manevre este de a exclude religia din viața publică. Eliminând de fapt orice autonomie și individualitate a cultelor religioase, comunităților și supunerea lor legilor statului devine instrumentală la asimilarea alegerii religioase,. În esență, înseamnă eliminarea rolului public al religiilor și restrângând-o la un fapt pur privat

4. Concordatele și episcopatul național

În concluzie, menționez o problemă care, deși specifică, are consecințe de natură generală: rolul conferințelor episcopale naționale. După Conciliu, au fost cei care au pus la îndoială rolul Sfântul Scaun în relațiile sale cu statele și a încercat să excludă orice jurisdicție al nunțiului apostolic în favoarea conferințelor episcopale.

Deși mai nuanțat decât anterior, actualul drept Canon continuă să dea Sfântului Scaun (*Sectio altera)* al Secretariatului de Stat)[689] și nunțiului apostolic autoritatea de a întreține relații cu statele și dă primului puterea de a intra în Concordate.

În unele Concordate există o mediere: se amână la acordurile subconcordatare între stat și conferința episcopală înființarea și punerea în practică a principiilor generale stabilite în Concordat.

Din punct de vedere juridic, se observă o nouă extindere a acestei practici ce riscă să ducă la apariția bisericilor naționale. Istoria arată cum au ajuns uneori conferințele naționale ale episcopilor sa convieţuiască cu guvernele nedrepte. Colegii noștri francezi, dar nu numai ei, își vor aminti cu siguranță *Declarația Clericului Gallican din 1682* cu cele patru articole infame ale sale: o pagină neagră de subordonare a episcopiei către regele absolut. Pentru a evita ispite similare, autoritatea universală a Sfântului Scaun este cea mai bună garanție a libertății.

Raţiunea pentru care nici concepţia pe care am considerat-o ca inspirată din exclusivismul laic, nici cea pe care am considerat-o ca inspirată din exclusivismul eclesiastic nu ni se par justificate este faptul că aceste două teorii rezolvă problema înţelegerii concordatare printr-o concepţie unilaterală, textul diplomatic având numai falsa aparenţă a unui pact bilateral.

Dacă teoria cooperării contractuale a concordatelor pare să fie singura care are măsura exactă a naturii şi a semnificaţiei pactului încheiat între autoritatea pontificală şi guvernul statelor, trebuie precizat însă că de-a lungul timpului teoriile laică şi eclesiastică au fost formulate în lupta dintre Vatican şi State, din anumite interese politice. În acest sens amintim perioadele destul de îndelungate din Evul Mediu, când cele două părţi contractante susţineau fie puterea supremă seculară a papei, fie suveranitatea absolută a principilor. Întrucât în materie de drept internaţional nu mai pot fi valabile vechile teorii referitoare la puterea temporală şi spirituală a papilor*, „am considerat concordatul a fi un tratat bilateral* [690].

---

[689] *Motu Proprio Sollicitudo Omnium Ecclesiarum*, can. 365 Cod de drept canonic și articolul 46 din Constituție *Bonus pastor..*

[690] Câmpean G.C.*, Concordatele franceze. Raporturile Vaticanului cu Franţa de la medieval la modern*, Universitatea „Babes Bolyai" Cluj Napoca, 2013, p.11.

O altă problemă legată de natura juridică a actelor concordatare, dezbătută de-a lungul timpului, ia în discuţie personalitatea internaţională a papei. De aici se trece mai departe şi se analizează ideea conform căreia concordatele pot aparţine sau nu în dreptul internaţional. Părerile în această privinţă sunt împărţite, existând păreri pro şi contra.

Fiind o instituţie cu o organizare internaţională, cu o ierarhie foarte bine stabilită, *„Biserica Romano-catolică şi-a câştigat o personalitate internaţională şi se manifestă ca atare*." Această personalitate se referă la întreaga organizare a Bisericii Catolice, care este o unitate supra sau mai bine zis interstatală. Acordurile sau actele concordatare nu se încheie între Bisericile locale şi Stat, ci între însăşi această organizaţie internaţională şi Statul respectiv, prin şeful ei suprem. Ţinând cont de această argumentare, concluzionăm că actul concordatar e *„un tratat, un act de drept internaţional"*[691].

Cu toate că am ajuns la concluzia că actele concordatare sunt acte ale dreptului internaţional, trebuie să precizăm că natura juridică a concordatelor nu se prezintă ca a unui tratat normal, ci ca a unui tratat cu o natură specială. Acest lucru se datorează faptului că unul dintre cei doi contractanţi nu este o persoană internaţională normală. De fapt, concordatele constituie, printre convenţiile diplomatice, o categorie distinctivă şi din cauza raportului lor cu domeniul spiritual şi din cauza obiectului lor care are de-a face cu două societăţi de pe acelaşi teritoriu şi compuse amândouă din aceleaşi persoane.

Dimpotrivă, concordatele constituie, ca şi toate celelalte convenţii diplomatice, acorduri bilaterale între puteri suverane şi generând reciprocitatea obligaţiilor contractuale. Acesta este esenţialul doctrinei. Biserica şi Statul tratează aici de la putere la putere şi contractează angajamente sinalagmatice pe tărâmul dreptului public şi al dreptului oamenilor.

Putem preciza aşadar că actul sau pactul concordatar este un tratat internaţional bilateral, cu un caracter formal contractual, având o natură juridică deosebită de cea a celorlalte tratate internaţionale.

De-a lungul timpului, Biserica Romano - Catolică s-a confruntat cu schimbări istorice, politice, materiale, cu răsturnări sociale, cu evoluţia mentalităţilor şi a legislaţiilor. Pentru că legile Statului nu au coincis cu cele ale Bisericii şi pentru că interesele lor erau de cele mai multe ori divergente, raporturile celor două puteri au fost de multe ori tensionate şi chiar s-a ajuns la conflicte extrem de grave. Rivalitatea celor două puteri a fost atât de mare în trecut, încât ea a sfâşiat de mai multe ori unitatea lumii creştine"[692].

---

[691] *Ibidem,* p. 12.
[692] *Ibidem.* p.13-14

Pentru a pune capăt acestor conflicte, pentru a asigura pacea, cele două părţi au trebuit să fixeze în scris condiţiile relaţiilor lor. Aşadar, urmărindu-se reglementarea problemelor care interesau în acelaşi timp atât puterea bisericească cât şi cea statală, s-a ajuns la încheierea de concordate care au tratat de-a lungul timpului cele mai diverse teme. Amintim „*căsătoria, educaţia religioasă, organizarea eparhiilor, numirea clerului superior şi parohial, educarea viitorilor clerici, organizarea congregaţiilor şi ordinelor monahale, recunoaşterea Bisericii Romano - Catolice ca persoană de drept public spre a fi subiect de drepturi juridice şi altele.*”[693]

Dacă facem o comparaţie a temelor dezbătute în vechile concordate şi cele dezbătute în acordurile şi concordatele recente, constatăm că temele din acordurile recente corespund unor abordări diferite ale relaţiei Biserică-Stat.

În zilele noastre, acordurile trebuie să definească atitudinea statului democratic faţă de religii şi faţă de manifestările lor sociale, îndeosebi libertatea religioasă, egalitatea cetăţenilor şi laicitatea. Dintre temele care au făcut în ultimii douăzeci de ani obiectul unor concordate ale Vaticanului cu diverse state, le amintim pe următoarele: şcolile şi alte bunuri ale Bisericii (Malta, 1993), recunoaşterea efectelor civile ale căsătoriilor canonice (Malta, 1993), asistenţa religioasă a forţelor armate şi de poliţie a frontierei (Ungaria, 1994), crearea unui ordinariat militar în Republica Venezuela (1994), chestiuni de interes comun în Ţara Sfântă (Spania, 1994), colaborarea în domeniul educaţiei şi al culturii (Croaţia, 1996), convenţie monetară între Uniunea Europeană şi Statul Vatican (2009)[694].

---

[693] *Ibidem.* p.14
[694] *Ibidem.* p.8-9
[694] Câmpean G.C., *Concordatele franceze. Raporturile Vaticanului cu Franţa de la medieval la modern*, Universitatea „Babes Bolyai” Cluj Napoca, 2013, p.15-16.

III. DIPLOMAȚIA ECLEZIASTICĂ ORTODOXĂ

Relațiile teologice al Bisericilor Ortodoxe cu alte Biserici creştine constituie forma cea mai oficială a relaţiilor aşa-zise ecumenice, în care au fost angajate, pe parcursul ultimelor decenii, toate Bisericile Ortodoxe Autocefale[695]. Acest tip de relaţii, sau mai precis tot ceea ce poate fi considerat ca ecumenic/ecumenist în atitudinea Bisericilor Ortodoxe, constituie una din cele mai controversate chestiuni din ultima vreme în sânul tuturor Bisericilor Ortodoxe, chiar dacă de o intensitate diferită de la o Biserică Ortodoxă la alta. În acest context, noțiunea de ecumenist tinde din ce în ce mai mult să se suprapună cu aceea de trădător al tradiţiei ortodoxe sau chiar de eretic. în mod evident, aceste tendinţe se bazează pe foarte multă ignoranţă sau, mai bine spus, pe o ignorare sistematică a informaţiilor exacte privind acele relaţii şi mai ales a deciziilor luate la nivel pan ortodox, deci de către toate Bisericile Ortodoxe împreună, cu privire la caracterul şi cadrul în care se desfăşoară relaţiile respective. Una dintre măsurile care se impun, în vederea clarificării acestor chestiuni uneori aspru disputate, este, în mod evident, aceea de a oferi nu numai specialiştilor, ci şi tuturor credincioşilor ortodocşi, care s-ar preocupa de aceste chestiuni, informaţii cât mai exacte cu privire la felul în care Biserica Ortodoxă practică relaţiile sale cu celelalte biserici creştine, precum şi a principiilor teologice care stau la baza acestor relaţii, cu atât mai mult cu cât multe din aceste informaţii nu sunt încă traduse în limba română. Numai pe baza unei informări corecte se va putea ajunge la un dialog necesar între diferitele poziţii, cu privire la relaţiile ecumenice ale Bisericilor Ortodoxe din ultimele decenii.

Biserica Ortodoxă a fost preocupată încă de la început, mai mult decât oricare altă biserică, de păstrarea unităţii Bisericii, precum şi a unirii tuturor în Biserica cea noua a Mântuitorului Iisus Hristos, preocupare care îşi găseşte expresia nu doar în tratate teologice, ci chiar în cultul Bisericii Ortodoxe. În decursul istoriei sale bimilenare, Biserica cea una a lui Hristos, adică Biserica Ortodoxă, nu s-a împuţinat cu nimic atunci când unii credincioşi s-au rupt din trupul ei, pentru că deplinătatea Bisericii nu depinde de numărul credincioşilor ei, ci de prezenţa deplină a lui Iisus Hristos în ea, a lui Hristos întreg (lotus Christus), cum spunea Părintele Dumitru Stăniloae. Şi totuşi, aşa cum arăta acelaşi mare teolog român, Biserica Ortodoxă nu este indiferentă de cei care s-au depărtat de ea, sau de cei care se numesc creştini, dar nu se află în cadrul ei. Această grijă constituie unul din cele mai importante argumente în favoarea cultivării unor relaţii cu bisericile separate de Biserica Ortodoxă. Din acest motiv, Biserica Ortodoxă a fost dintotdeauna dispusă să dialogheze cu celelalte biserici, cu scopul

[695] Sfântul și Marele Sinod: Relațiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creștine, Studiat la data de 12.09.2018

declarat de refacere a unităţii Bisericii celei Una. în vederea promovării acestui dialog în limitele fixate de învăţătura Bisericii Ortodoxe, aceasta a fixat, pe parcursul secolului trecut, o serie de criterii, la nivel panortodox, adică la cel mai înalt nivel de decizie din cadrul Bisericii Ortodoxe la ora actuală. în acest sens ne vom referi doar la trei momente şi anume:

1. prima *Conferinţă Panortodoxă (24 septembrie - 1 octombrie 1961*, în insula Rhodos, Grecia)[696];
2. prima *Conferinţă Panortodoxă Presinodală (21 - 28 noiembrie 1976*, Chambesy/ Elveţia)[697] şi
3. cea de a 3-a *Conferinţă Panortodoxă Presinodală (28 octombrie - 6 noiembrie 1986*), Chambesy/Elveţia[698].

[696]*The Orthodox Church în the Ecumenical Movement, Documents and Statements 1902-1975*

[697]Cfr. Synodica*, Publication périodique du Secrétariat pour la préparation du Saint et Grand Concile de l'Eglise Orthodoxe,* vol. III, éditée par Vlassios J. Pheidas, Centre Orthodoxe du Patriarchat Œcuménique, Chambésy - Genève, 1979, p. 115 ş.u.

[698]Vezi *Iile Conférence Panorthodoxe Préconciliaire, Chambésy,* 28 octobre-6 novembre 1986, Procès- Vertbaux - Documents, Chambésy, 2000.

1. Relațiile diplomatico-ecleziastice ale bisericii ortodoxe pe plan internațional

A. Prima Conferinţă Panortodoxă a adoptat, printre altele, un document referitor la relaţiile Bisericii Ortodoxe cu celelalte biserici după următoarea schemă, prin care se stabileşte care sunt bisericile mai apropiate de Biserica Ortodoxă şi care sunt cele mai îndepărtate*:*

1. Relaţiile dintre Bisericile Ortodoxe locale întreolaltă, *deci relaţii interortodoxe*[699]*;*

2. Ortodoxia şi Bisericile Orientale, faţă de care se propunea:

a) promovarea de relaţii amicale în vederea stabilirii unirii cu ele prin: 1) schimb de vizite; 2) schimb de profesori şi studenţi şi 3) contacte teologice;

b) studiul istoriei, credinţei, cultului şi structurii administrative ale acestor Biserici;

c) colaborarea cu aceste Biserici: 1) în cadrul conferinţelor ecumenice; 2) în chestiuni de ordin practic etc.

3. Ortodoxia şi Biserica Romano-Catolică:

a) promovarea de relaţii amicale în spiritul manifestat de enciclica patriarhală din anul 1920 şi, în general, în acord cu eforturile de apropiere şi de unire ale Bisericilor creştine;

b)studierea punctelor negative între cele două Biserici cu privire la: 1) credinţa; 2) conducerea Bisericii şi 3) diferite activităţi bisericeşti (propagandă, prozelitism şi mişcarea uniată).

4. Ortodoxia şi Protestantismul:

a) *confesiunile care se află mai aproape de Ortodoxie: 1) Biserica Anglicană; 2) Biserica Episcopaliană, în general;*

b) *confesiuni care se găsesc la o distanţă mai mare de Ortodoxie: 1) Biserica Luterană; 2) Biserica Reformată sau Calvinistă; 3) Biserica Metodista şi 4) Alte confesiuni protestante.*

5. Ortodoxia şi Biserica Veche Catholică, faţă de care se propunea reluarea relaţiilor începute încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

B. Prima Conferinţă Panortodoxă Presinodală a elaborat un text privind „Revizuirea şi evaluarea generală a relaţiilor şi dialogurilor Bisericii Ortodoxe", cu privire la[700]:

---

[699] Biserica Ortodoxă se concretizează prin cele 14 Biserici Ortodoxe Autocefale sau locale, care stau în comuniune euharistică întreolaltă; de aceea vorbim uneori de Biserici ortodoxe la plural, având în vedere una sau alta din aceste Biserici, sau la singular de Biserica Ortodoxă, când le avem în vedere pe toate în comuniunea lor indestructibilă. Bisericile Ortodoxe autocefale sunt: 1) Patriarhia Ecumenică; 2) Patriarhia Alexandriei; 3) Patriarhia Antiohiei; 4) Patriarhia Ierusalimului; 5) Patriarhia Rusă; 6) Patriarhia Sârbă; 7) Patriarhia Română; 8) Patriarhia Bulgară; 9) Patriarhia Georgiei; 10) Biserica Ciprului; 11) Biserica Greciei; 12) Biserica Ortodoxă din Albania; 13) Biserica Ortodoxă din Polonia şi 14) Biserica Ortodoxă din Cehia şi Slovacia. Conferinţele Panortodoxe se constituie din episcopii reprezentând aceste Biserici.

1. Relațiile Bisericii Ortodoxe în curs de desfăşurare la acea data, şi anume cu:

a) anglicanii ;

b) vechii catolici şi

c) Bisericile Vechi Orientale.

În legătură cu aceste relații, Prima Conferinţă Panortodoxă Presinodală a considerat că acestea trebuie să continue şi să se intensifice, iar cel cu Bisericile Vechi Orientale ar trebui reactivat în mod special, scopul principal al acestor relații rămânând restaurarea unităţii *creştine.*

C. Cea de a Treia Conferinţă Panortodoxă Presinodală a adoptat un text elaborat mai înainte de către o comisie interortodoxă, intitulat: „Relaţiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creştine"[701], adică cu diferitele Biserici creştine. Trebuie, de asemenea, subliniat faptul că aceeaşi conferinţă a adoptat şi un alt text, intitulat „Biserica Ortodoxă şi Mişcarea Ecumenică", de unde se deduce în mod clar că Biserica Ortodoxă face o distincţie netă între relaţiile intracreştine, adică relaţiile bilaterale de la Biserică la Biserică şi relaţiile cu Mişcarea Ecumenică, acestea din urmă fiind considerate, în general, relaţii multilaterale. într-o notă de subsol din textul privind relaţiile bilaterale, se precizează că acest text va avea autoritate canonică în momentul în care va fi adoptat de către Sfântul şi Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe, dar, în acelaşi timp, nota respectivă subliniază că acest text poate avea o aplicare imediată, deci poate fi considerat ca text cadru pentru relațiile Bisericii Ortodoxe cu celelalte Biserici[702].

În hotărârea din 1986 se mai precizează că relațiile teologice bilaterale, pe care le vom prezenta pe scurt în cele ce urmează, *„sunt expresia deciziei unanime a tuturor Preasfintelor Biserici Ortodoxe locale, care au datoria supremă de a participa activ şi de o manieră continuă la derularea acestor relații, pentru ca astfel să nu constituie un obstacol pentru mărturia unanimă a Ortodoxiei spre slava lui Dumnezeu în Treime*"(Dieu Trinitaire*).*[703] În cazul în care o Biserică ar decide să nu desemneze delegaţi - pentru unul din aceste relații sau pentru o întrunire anume - şi dacă această decizie nu este luată la nivel panortodox, relațiile se continuă. Absenţa unei Biserici *...„trebuie, orice s-ar întâmpla, să facă obiectul unei discuţii în sânul Comisiei*

---

[700] Articol: Documentul Relaţiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creştine – principalele teme și dezbateri în https://basilica.ro/ la data de 11.08.2018.p. 5

[701]Vezi și *Beziehungen der Orthodoxen Kirche zur übrigen christlichen Welt, în* „Orthodoxe Kirche und Ökumenische Bewegung. Dokumente - Erklärungen - Berichte 1900-2006", herausgegeben von Athanasius Basdekis, Verlag Otto Lembeck, Frankfurt am Main / Bonifatius Verlag, Paderborn, 2006, p.379-387.

[702] Legea şi Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, promulgate în "Monitorul Oficial" nr. 97 din 6 mai 1925, Editura Diecezană, Caransebeş, 1926.

[703] Articol: Documentul Relaţiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creştine – principalele teme și dezbateri în https://basilica.ro/ la data de 11.08.2018.p. 7-9

*Ortodoxe angajate în acel dialog - înainte de deschiderea relațiilor sau a întrunirii în chestiune - pentru a exprima solidaritatea şi unitatea Bisericii Ortodox*e"[704].

În textul din 1986 mai sunt precizate unele aspecte legate de metodologia relațiilor respective, dintre care reţinem următoarele:

1) în cazul în care nu se poate ajunge la depăşirea unei divergenţe teologice anume, aceasta va fi consemnată, iar relațiile vor continua;

2) metodologia relațiilor se poate adapta de la caz la caz, după specificul fiecăruia dintre aceste relații, dar toate converg spre acelaşi scop, şi anume: refacerea unităţii creştine; de aceea se va impune o coordonare a diferitelor comisii, cu atât mai mult cu cât „unitatea ontologică şi indisolubilă existentă în sânul Bisericii Ortodoxe trebuie să fie afirmată şi manifestată în mod egal în cadrul acestor relații”;

3) încheierea acestor relații nu se va putea face decât după ce comisiile respective şi-au încheiat mandatul lor, iar preşedintele comisiei respective va prezenta un raport în acest sens patriarhului ecumenic, care, în acord cu întâistătătorii Sfintelor Biserici Ortodoxe locale, va proclama relația respectivă închisă.

Relațiile teologice bilaterale discutate pe scurt în textul adoptat la Chambésy, în anul 1986[705], sunt următoarele (potrivit ordinei şi terminologiei folosite în textul respectiv):

1. Relațiile cu anglicanii;
2. Relațiile cu vechii catolici;
3. Relațiile cu Bisericile Vechi Orientale;
4. Relațiile cu Biserica Romano - Catolică;
5. Relațiile cu luteranii şi cu reformattii

[704]Secrétariat pour le préparation du Saint et grad Concile de l'Eglise orthodoxe, *llle Conférence Panorthodoxe Préconsiliaire. Chambésy, 28 octobre-6 novembre 1986.* Centre orthodoxe du Patriarchat œcuménique, Chambésy, Genève, 2000, p. 261-262.

[705]Ioniţă, Viorel, Articol: *Sfântul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe*, http://ziarullumina.ro/sfantul-si-marele-sinod-al-bisericii-ortodox..., p. 11

2. Relaţiile teologice oficiale dintre Biserica Ortodoxă şi Comuniunea Anglicana

Biserica Anglicană a apărut pe parcursul primei jumătăţi a secolului al XVI-lea, când în timpul domniei regelui Henric al VlII-lea (1509-1547) Biserica Albionului s-a separat de Biserica Romei. Odată cu expansiunea imperiului britanic, Biserica Anglicană s-a răspândit în întreaga lume, numărând astăzi 54 de Biserici, grupate în 34 de provincii. Din anul 1867, conferinţele de la Lambeth, la care participă toţi episcopii anglicani şi care au loc la 10 ani distanţă una de alta, reprezintă forul de manifestare a Comuniunii Anglicane[706].

Anglicanii au încercat în mai multe rânduri să intre în dialog fie cu unii teologi ortodocşi, fie cu una din Bisericile Ortodoxe, încă de la începutul secolului al XVII-lea. Pe la începutul secolului al XX-lea, unii ortodocşi, chiar ierarhi, socoteau că unirea dintre ortodocşi şi anglicani este posibilă, chiar iminentă[707].

Relaţia oficială cu anglicanii la nivel mondial, respectiv cu Comuniunea Anglicană, a început în anul 1973, în cadrul căruia s-a decis să nu se adopte declaraţii la fiecare întrunire, ci numai câte un comunicat cu privire la tema discutată, care apoi erau integrate în declaraţiile comune mai ample[708.] Astfel, între 1973 şi 2006 au fost adoptate 3 declaraţii comune (common statement), şi anume:

1. Declaraţia de la Moscova (1976);
2. Declaraţia de la Dublin (1984) şi
3. Declaraţia din Cipru (2006).

Prima declaraţie conţine următoarele 7 capitole: 1) Cunoaşterea lui Dumnezeu; 2) Inspiraţia şi autoritatea Sf. Scripturi; 3) Scriptură şi Tradiţie; 4) Autoritatea sinoadelor; 5) Adaosul Filioque; 6) Biserica în calitate de comuniune euharistică şi 7) Invocarea Sf. Duh în Euharistie[709].

În legătură cu această declaraţie se impun două observaţii: 1) Abordarea adaosului Filioque în Simbolul de credinţă niceo-constantinopolitan şi 2) chestiunea eclesiologiei euharistice. în legătură cu Filioque**,** anglicanii s-au arătat dispuşi să accepte înlăturarea acestui adaos din Crez, deci cu privire la aspectul formal al acestui adaos, dar nu şi afirmaţia ortodoxă că Duhul Sfânt purcede numai de la Tatăl. De aceea, Comisia Mixtă Anglicano-Ortodoxă a revenit

---

[706]Vezi: W. R. W, Stephens et al,, ed., *A History of the English Church* (8 vol., 1899-1910; (1985).
[707]Vezi *The Orthodox Church în the Ecumenical Movement, Documents and Statements 1902-1975,* edited by Constantine G. Patelos, WCC Geneva 1978, p. 34-39.
[708] Rev. Prof. Dr. loan Mircea Ielciu. *Notes on the Anglican-Orthodox Theological Dialogue,* Reseptio, Helsinki, 1/2006, p. 12.
[709]*www.anglicancommunion.org/ministry/ecumenical/resources/index.cfm*

asupra acestui adaos în cea de-a treia declaraţie. Cât priveşte eclesiologia euharistică, dezvoltată de unii teologi ruşi din exil în frunte cu Nicolae Afanasieff (+1966) şi reflectată în acest dialog, arată că discuţiile respective luau în considerare cele mai recente contribuţii din gândirea teologică ortodoxă a secolului al XX-lea.

Declaraţia de la Dublin conţine: 1) O prefaţă; 2) Taina Bisericii (The Mystery of the Church); 3) Credinţă în Treime, Rugăciune şi sfinţenie; 4) Cultul (worship) şi Tradiţia; 5) un epilog[710]. Problema cea mai importantă reflectată în această declaraţie este cea a intercomuniunii, pe care anglicanii o practică, dar care nu este posibilă din punct de vedere ortodox. Teologii ortodocşi ai secolului trecut, în frunte cu Părintele Dumitru Stăniloae, au arătat că din punct de vedere ortodox comuniunea euharistică implică mărturisirea prealabilă a aceleiaşi credinţe, pe când intercomuniunea acceptă împărtăşania credincioşilor de diferite tradiţii, chiar dacă nu mărturisesc aceeaşi credinţă. în urma discuţiilor purtate, anglicanii au fost de acord că, chiar dacă practică intercomuniunea, „*nu trebuie negat că trebuie căutată o expresie mult mai completă, cum ar fi Comuniune deplină sau uniune organică*”[711].

Declaraţia din Cipru, intitulată „Biserica lui Dumnezeu celui în Treime (The Church of the Triune God)"[712], este cea mai dezvoltată din toate declaraţiile comune anglicano-ortodoxe şi conţine următoarele capitole: 1) Treimea şi Biserica; 2) Hristos, Duhul Sfânt şi Biserica; 3) Hristos, umanitatea şi Biserica, partea I; 4) Hristos, umanitatea şi Biserica, partea a Il-a; 5) Autoritatea în Biserică (Episcope), episcopul şi primatul; 6) Preoţia, Hristos şi Biserica; 7) Femei şi bărbaţi, slujirile în Biserică; 8) Erezie, schismă şi Biserică şi 9) Receptare şi comuniune. în legătură cu temele tratate în cadrul acestui dialog se înregistrează un grad foarte mare de consens, dar rămân şi unele chestiuni deschise, cum ar fi cea a hirotoniei femeilor, care se practică în Biserica Anglicană doar de câteva decenii. întrunirile care au urmat din 2006 până astăzi au abordat probleme antropologice, fără ca să se ajungă încă la adoptarea unei noi declaraţii comune.

În textul aprobat de către cea de a 3-a Conferinţă Panortodoxă Presinodală, ortodocşii se arată mulţumiţi de rezultatele relațiilor cu anglicanii înregistrate până la acel moment, dar observă că, deşi s-a hotărât înlăturarea adaosului Filioque din Crez de către anglicani, acest lucru nu s-a întâmplat, precum şi faptul că în ciuda discuţiilor privind problema hirotoniei femeilor, mai multe Biserici anglicane continuă să practice acest lucru, ceea ce înseamnă că aceştia nu iau

---

[710] *Ibidem*
[711] *Ibidem*
[712] *The Church of the Triune God.* The Cyprus Statement of the International Commission for Anglican - Orthodox Theological Dialogue 2006, published by the Anglican Communion Office, London, UK, 2006

în serios relațiile în cauză[713]. La acestea se adaugă faptul că din 1986 până în prezent Bisericile anglicane au continuat hirotonia femeilor şi, cel puţin unele dintre ele, au luat hotărâri în favoarea căsătoriei cuplurilor de homosexuali, precum şi accesul persoanelor cu aceste înclinaţii declarate la rangul de preot şi chiar de episcop. Toate aceste atitudini anglicane vor îngreuia şi mai mult nu atât continuarea relațiilor, cât mai ales receptarea oficială a rezultatelor acestuia de către Bisericile Ortodoxe.

[713]Secrétariat pour le préparation du Saint et Grad Concile de l'Eglise orthodoxe, *l/le Conférence Panorthodoxe Préconsiliaire. Chambèsy, 28 octobre-6 novembre 1986,* Centre orthodoxe du Patriarchat oecuménique, Chambèsy, Genève, 2000, p. 261-26

3. Relațiile cu Bisericile membre ale Uniunii de la Utrecht, Vechi-Catolice

Aceste biserici minoritare, prezente mai ales în Olanda, Germania, Elveţia (unde se numesc creştini catolici), Austria, Polonia şi Portugalia[714], au apărut după Primul Conciliu de la Vatican (1869-1870) şi au la bază comuniunii lor „Declaraţia de la Utrecht" (1889)[715], prin care mărturisesc „vechea credinţă catolică a Bisericii nedespărţite din primul mileniu creştin"[716]. Uniunea de la Utrecht este coordonată de către Arhiepiscopul vechi-catolic de la Utrecht, Olanda. Aceste Biserici au intrat încă din deceniul al 9-lea al secolului al XlX-lea în legătură cu ortodocşii şi mai apoi au purtat discuţii cu diferite grupe de teologi ortodocşi, astfel că relația oficială la nivel mondial este socotit de către Prof. Dr. Urs von Arx de la Berna[717], ca fiind cea de a 5-a fază de discuţii dintre cele două familii de Biserici. Relația oficială ortodox - vechi-catolic s-a desfăşurat între 1975-1987, după ce vechii catolici au depus, la 21 iunie 1970, o mărturisire de credinţă la Patriarhia Ecumenică, prin care mărturiseau, printre altele, că resping adaosul Filioque din Crez. De altfel, tematica acestui dialog a urmat structura Simbolului de credinţă niceo - constantin - opolitan, fiind adoptate o serie de texte grupate pe următoarele mari teme:

1) *Învăţătura despre Dumnezeu*: revelaţia divină şi transmiterea ei; canonul Sf. Scripturi; Sfânta Treime;

2) *Hristologia*: întruparea Cuvântului lui Dumnezeu; unirea ipostatică; Maica Domnului;

3) *Eclesiologia:* natura şi atributele Bisericii; unitatea Bisericii şi bisericile locale; limitele Bisericii; autoritatea Bisericii şi în Biserică; indefectibilitatea Bisericii; sinoadele Bisericii; necesitatea succesiunii apostolice; capul Bisericii;

4) *Soteriologia:* lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos; lucrarea Sf. Duh în Biserică şi însuşirea sau aproprierea mântuirii;

5) *Doctrina sacramentală*: tainele/sacramentele Bisericii; Botezul, Mirungerea; Euharistia; Pocăinţa, Maslul; Hirotonia şi căsătoria;

6) *Eshatologia*: Biserica şi sfârşitul timpului; viaţa după moarte; învierea morţilor şi înnoirea pământului şi

7) *Comuniunea eclesială*: condiţii şi consecinţe.

---

[714] Constituţie portugheză din 1822. Constituția Republicii Portugheze. Disponibil în Codex Constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene. Disponibil în: http://codex.just.ro/Tari/Download/PT.
[715] Bercan, Gheorghe, Ciachir, Nicolae, Diplomaţia europeană în epoca modernă, Bucureşti, 1984.p,124
[716]http://www.ecumcnical-catholic-communion.org/cccpdfAJtrecht.pdf
[717] Vezi *Koinonia auf altkatholischer Basis (The Koinonia on Old Catholic Basis),* edited by Urs von Arx, Bern, 1989.

Fiecare din aceste texte se încheie cu o declaraţie solemnă care subliniază că prin afirmaţiile respective este exprimată credinţa comună a celor două Biserici, textele fiind apoi semnate de către şefii celor două delegaţii. Să mai remarcăm faptul că deşi aceste texte sunt cele mai cuprinzătoare, tinzând să abordeze toate temele mari ale învăţăturii celor două Biserici, deşi fără o prea mare profunzime teologică, nu întâlnim în acest dialog niciun punct de deosebire, ceea ce ar fi putut duce la concluzia, exprimată de altfel de profesorul von Arx, amintit mai sus, că cele două Biserici ar fi trebuit să treacă, drept urmare a rezultatelor pozitive înregistrate în relația lor, la elaborarea formalităţilor de unire, sau cel puţin de comuniune euharistică. în realitate, lucrurile sunt mult mai complicate, pentru că între timp vechii catolici au introdus hirotonia femeilor, precum şi alte practici, prin care se îndepărtează de presupusul teren comun cu ortodocşii. La acestea se adaugă şi faptul că vechii catolici au aprobat toate afirmaţiile doctrinare respective împreună cu ortodocşii, fără ca aceste afirmaţii să aibă vreun impact în viaţa lor religioasă. De altfel, textul adoptat de către cea de a 3-a Conferinţă Panortodoxă Presinodală identifică două dificultăţi în calea apropierii dintre ortodocşi şi vechii catolici, şi anume[718]:

1) practicarea intercomuniunii dintre vechii catolici şi anglicani, precum şi, tendinţa de a extinde intercomuniunea şi cu alte biserici, de exemplu cu Biserica Evanghelică din Germania şi

2) dificultăţile Bisericilor Vechi-Catolice de a incorpora în viaţa lor teologică, cum spune textul din 1986, a textelor semnate cu ortodocşii.

La acestea se adaugă practicile amintite, introduse în viaţa acestor Bisericii în ultimii ani, ceea ce face tot mai dificil, dacă nu chiar imposibil, impactul eclesiologic în Bisericile Ortodoxe al acordurilor semnate în cadrul acestui dialog.

[718] Ionița Viorel, op.cit. p. 199

4. Relațiile dintre Bisericile Ortodoxe și cele Vechi – Orientale

Bisericile Vechi-Orientale reprezintă grupa de Biserici separate de Biserica ortodoxă după cel de al IV-lea Sinod Ecumenic de la Calcedon (451), tocmai prin refuzul lor de a accepta acest sinod, care a fixat învăţătura ortodoxă despre Mântuitorul Iisus Hristos ca o singură persoană în două naturi, una divină şi alta umană. Credincioşii acestor Biserici care au respins hotărârile de la Calcedon s-au numit până mai de curând monofiziţi, pentru că mărturiseau numai o fire, în înţeles de natură, a Logosului întrupat. Aceste Biserici au supravieţuit până astăzi, majoritatea lor trăind ca minorităţi printre musulmani. Bisericile Vechi-Orientale sunt[719]:

1. Biserica Siro-iacobită, cu sediul la Damasc, în Siria;
2. Biserica creştinilor copţi din Egipt;
3. Biserica Armeană;
4. Biserica Malankara din India şi
5. Biserica din Etiopia.

Chiar dacă aceste Biserici sunt despărţite de Biserica Ortodoxă încă din secolul al V-lea, ele păstrează intactă tradiţia Bisericii primare, astfel că se aseamănă cel mai mult cu Bisericile Ortodoxe.

Relațiile oficiale dintre aceste două grupe de Biserici a fost pregătit printr-o serie de patru consultaţii teologice neoficiale la Aarhus, Danemarca (1964); Bristol, Marea Britanie (1967); Geneva (1970) şi Addis Abeba, Etiopia (1971), care s-au concentrat toate asupra chestiunilor hristologice, ajungând la concluzia că, în ciuda folosirii unei terminologii diferite sau a accentuării diferite a unor aspecte de credinţă, cele două familii de Biserici mărturisesc aceeaşi credinţă cu privire la Persoana Mântuitorului Iisus Hristos. Succesul celor patru consultaţii neoficiale a accelerat deschiderea relației oficiale, care s-a desfăşurat pe o perioadă foarte scurtă de timp, şi anume între 1985-1993, în patru şedinţe. Relația oficială s-a concentrat asupra aceleiaşi teme[720], confirmând rezultatele consultaţiilor neoficiale. La întrunirile oficiale s-a pus însă şi problema recunoaşterii de către vechii orientali a ultimelor patru sinoade ecumenice, începând cu cel de la Calcedon, ca şi aceea a ridicării anatemelor reciproce. în 1993, relația ortodox-vechi oriental nu s-a încheiat, ci s-a întrerupt, continuat fiind prin unele subcomisii, sau conversaţii între reprezentanţi ai celor două grupe de Biserici în vederea clarificării mai multor

[719] Al patrulea Sinod Ecumenic s-a ținut la Calcedon (Halkidon) în anul 451 d.Hr., fiind cunoscut și ca Sinodul de la Calcedon. Acest important sinod s-a ocupat de două mari chestiuni: unele aspecte privind Firea (Natura) și Ipostasul (Persoana) lui Hristos, și organizarea Bisericii.

[720] *Growth în Agreement II. Reports and Agreed Statements of Ecumenica! Conversations on a World Level, 1982-1998.* Edited by Jeffrcy Gros, FSC, Harding Meycr and William G. Rusch, WCC Publications, Geneva, 2000, p. 190.

chestiuni de ordin canonic şi liturgic dintre cele două tradiţii, fără ca să fi înregistrat un rezultat mai substanţial până în prezent.

5. Relațiile dintre Biserica Ortodoxă şi cea Romano-Catolică

Cele două biserici, care reprezintă una partea orientală şi cealaltă partea occidentală a tradiţiei creştine, au cunoscut perioade de negocieri una cu alta încă înainte de schisma din anul 1054. Mai apoi, din a doua jumătate a secolului al XI-lea până în secolul al XV-lea, mai precis până la Sinodul de la Ferrara-Florenţa (1448-1449), au existat mai mult de o sută de încercări de refacere a unirii dintre cele două Biserici, fie la nivel oficial, fie la nivel particular, adică acţiuni întreprinse de persoane particulare. Toate aceste tratative din trecut au avut, de cele mai multe ori, un caracter de inegalitate între cei doi parteneri, de cele mai multe ori în defavoarea ortodocşilor aflaţi sub asuprire ne-creştină. Când în urma celui de al Doilea Conciliu de la Vatican (1962-1965), Biserica Romei a solicitat prin Consiliul Pontifical pentru Unitatea Creştinilor începerea unui dialog cu ortodocşii, aceştia au pus condiţia clară ca un eventual dialog să se poarte pe picior de egalitate. După o perioadă de intense pregătiri, relația oficială dintre Biserica Ortodoxă şi cea Romano-Catolică a început în anul 1980, mai întâi în insula Patmos, ca apoi lucrările propriu-zise să se desfăşoare în insula Rodos (29 mai - 4 iunie 1980)[721], când a fost adoptat un text privind metodologia, precum şi tematica acestui dialog, în acest text se sublinia să se caute mai ales părţile comune ale învăţăturii celor două Biserici. Ortodocşii au solicitat de la început clarificarea chestiunii uniatismului, cu atât mai mult cu cât din delegaţia catolică făceau parte şi reprezentanţi ai Bisericilor Greco-Catolice[722].

Începând cu cea de a doua întâlnire, desfăşurată în anul 1982 la München, Germania, şi până în anul 1988, au fost adoptate următoarele declaraţii comune:

1. Taina Bisericii şi a Euharistiei, în lumina tainei Sf. Treimi, în care se dezvoltă foarte mult ideea de taină, apoi cea de comuniune/koinonia s.a.;
2. Credinţa, tainele şi unitatea Bisericii, prin care se subliniază legătura dintre aceste trei noţiuni, punându-se accentul pe lucrarea harului lui Dumnezeu chiar şi în actul credinţei individului;
3. Tainele iniţierii creştine; relaţia lor cu unitatea Bisericii, în care s-a dezbătut relaţia dintre Botez şi Mirungere, respectiv confirmare;

[721]Vezi Irimie Marga, în *Dragoste şi adevăr. Dialogul teologic oficial ortodox-catolic, de la Rodos la Balamand,* Cluj-Napoca, 2000, 345 p.

[722] Sinodul de la Florenţa-Ferrara. Disponibil în: https://saraca.orthodoxphotos.Com /biblioteca/sinodul_ florentin.htm

4. Taina preoţiei în structura sacramentală a Bisericii; în care se pune problema treptelor ierarhiei şi a succesiunii apostolice, fără ca să fie abordată deschis problema primatului papal[723].

După 1990, când în urma schimbărilor politice din Europa Centrală şi de Est, relaţiile dintre Bisericile Ortodoxe şi cele Greco-Catolice au devenit foarte încordate, relaţia acesta nu a mai putut urma cursul de până atunci, ci a trebuit să abordeze problema uniatismului, la cererea expresă a ortodocşilor. Astfel, în 1993 a fost adoptată la Balamand, în Liban, o declaraţie intitulată: „*Uniatismul. Metodă de unire în trecut şi actuala cătare a comuniunii depline".* În acest text, uniatismul era declarat ca o metodă a trecutului, care nu poate fi folosită ca model de unire a celor două Biserici. Mai mult, în acel document se făcea o serie de recomandări pentru promovarea relaţiei dintre ortodocşi şi greco-catolici. *„Declaraţia de la Balamand"* nu a fost adoptată de toate Bisericile Ortodoxe, dar nici de cele Greco-Catolice, de aceea chiar Vaticanul nu i-a acordat o atenţie prea mare. Datorită acestor tensiuni, relaţia s-a amânat din 1993 până în anul 2000, când s-a organizat o întrunire a Comisiei Mixte de dialog la Baltimore, în USA, cu scopul de a discuta tema: *„Implicaţiile eclesiastice şi canonice ale Uniatismului"*[724], fără însă să se poate ajunge la un acord, publicându-se doar un comunicat de presă în termeni foarte generali[725].

A urmat o altă pauză de 6 ani, până la întrunirea de la Belgrad (septembrie 2006), unde s-a discutat tema: „Consecinţele canonice şi eclesiologice ale naturii sacramentale a Bisericii." Comuniune eclesială, conciliaritate şi autoritate în Biserică la cele trei niveluri ale vieţii bisericeşti: local, regional şi universal", fără ca să ajungă la adoptarea unei declaraţii comune în legătură cu această temă. În octombrie 2007, la Ravenna, Italia, Comisia Mixtă a adoptat un raport comun, cu privire la tema: *„Consecinţele ecclesiologice şi canonice ale naturii sacramentale a Bisericii. Conciliaritatea şi sinodalitatea Bisericii* "[726], care a fost considerat, mai ales de către catolici, ca un pas important pe calea spre clarificarea chestiunii primatului papal. în sfârşit, ultima întrunire a Comisie mixte de dialog ortodox-romano-catolic s-a desfăşurat în luna septembrie 2010 la Viena, Austria, şi a discutat textul elaborat de subcomisia

---

[723] Vezi aceste declaraţii în *Groth în Agreemenl II.* p. 647 ş. u.; vezi şi loan I. Ică Jr., „Dialogul teologic ortodox-catolic 1986-2000 la răscruce: către ccleziologie? Status questionis", în *Arhiepiscopul Bartolomeu Valeriu Anania în honorem,* Ed. Renaşterea, Cluj-Napoca, 2000, p. 61-79.

[724]*http://www.pro.urbe.it/dia-int/o-rc/e_o-rc-info.html*

[725] Vezi amănunte la loan I. Ică Jr, „*Uniatismul impas ecleziologic. Pe marginea celei de a VIII-a Sesiuni plenare a Comisiei internaţionale mixte pentru dialog teologic între Bisericile Ortodoxe şi Biserica Romano-Catolică*, Baltimore, 9-19 iulie 2000", în *Vestitorul Ortodoxiei,* nr. 251-252, 1 august 2000, p. 1-3.

[726]Vezi această declaraţie la *http://www.pro.urbe.it/dia-int/o-rc/doc/e_o-rc_ravenna.hlml;* vezi şi Ioan I. lcă Jr, „Autocefalia Ortodoxiei româneşti în viziunea europeană şi ecumenică (III)",în *Telegraful Român,* anul 158, nr. 45-46, p. 4-5.

pregătitoare, propus încă de la Ravenna şi intitulat: „*Rolul episcopului Romei în comuniunea Bisericii din primul mileniu"*. Textul a fost în final socotit ca insuficient şi a fost trimis subcomisiei în cauză spre a fi revizuit.

Cea de a 3-a Conferinţă Panortodoxă Presinodală a avut prilejul să aprecieze primele două declaraţii ale acestui dialog, pe care îl aprecia ca foarte important, dar pe care îl socotea blocat de problemele legate de prozelitismul catolic printre ortodocşi, ca şi de problema uniatismului. Precizările din 1986 s-au dovedit profetice, căci, aşa după cum am văzut, după 1990, relația ortodox-catolic a intrat într-o fază de mari dificultăţi, din care se pare că nu poate să iasă chiar aşa de uşor. Este regretabil faptul că acest dialog s-a confruntat cu atâtea dificultăţi, cu atât mai mult cu cât în declaraţiile adoptate pe parcursul primului său deceniu de existenţă, relația acesta a fost cel mai complex şi mai profund din punct de vedere teologic. Pe de altă parte, reflecţiile teologice prezentate în aceste texte demonstrează pe deplin că teologia romano-catolică a depăşit stagnarea ei scolastică.

6. Relaţiile Bisericilor Ortodoxe cu Federaţia Luterană Mondială

Federaţia Luterană Mondială (FLM), cu sediul la Geneva, a fost înfiinţată în anul 1947 la Lund, Suedia, şi numără, în prezent 145 de biserici din 79 de ţări[727]. Relaţia teologică oficială dintre ortodocşi şi luterani la nivel mondial trebuie privit în contextul mai larg al relaţiilor dintre cele două tradiţii teologice, care au intrat în contact chiar din secolul Reformei, mai întâi din iniţiativa lui Philip Melanchton (1497-1560), colaboratorul cel mai important al lui Martin Luther (1483-1546), de a trimite Confessio Augustana la Constantinopol în traducere greacă, iar mai apoi prin cunoscuta corespondenţă dintre teologii luterani de la Tübingen şi Patriarhul Ecumenic Eremia al II-lea (între 1573-1581).[728] Relaţiile dintre ortodocşi şi luterani au luat însă adeseori, încă din secolul al XVI-lea, forme de tensiune datorate, mai ales, încercării protestanţilor de a-i atrage pe ortodocşi la învăţătura lor, folosindu-se de mijloace culturale, politice şi, nu în ultimul rând, economice, g în epoca modernă relaţiile dintre ortodocşi şi luterani s-au îmbunătăţit în special a prin întâlnirea dintre cele două grupe de biserici în cadrul Mişcării Ecumenice.

Una din problemele cu care s-a confruntat încă de la început acest dialog a fost faptul că FLM nu este o biserică, ci o federaţie de biserici, care nici nu sunt a toate luterane, unele fiind unite, adică luterane şi reformate în acelaşi timp. în afară de relaţia cu Bisericile Ortodoxe, FLM este angajată încă în alte 6 relaţii bilaterale la nivel mondial şi anume cu următoarele biserici: anglicană, metodista, reformată, romano-catolică, precum şi cu baptiştii şi cu adventiştii de ziua a şaptea[729]. Membrii delegaţiei luterane la întrunirile de dialog cu ortodocşii sunt numiţi cade către Federaţie şi nu de către propriile lor biserici, ceea ce înseamnă că Bisericile Ortodoxe sunt numai în mod mijlocit în dialog cu bisericile luterane[730].

Pentru prima sa întrunire de dialog (1981), Comisia Mixtă Ortodoxo-Luterană şi-a propus să abordeze o temă teologică principală, şi anume: Participarea la taina Bisericii, dar s-a constatat foarte repede că cele două părţi nu erau de acord 3 asupra unei serii întregi de aspecte metodologice, în primul rând de ordin hermeneautic. De aceea, Comisia Mixtă a hotărât să procedeze mai întâi la clarificarea unei baze comune, abordând astfel, pe parcursul mai multor întruniri, ceea ce teologul francez André Birmelé numea o serie de *„chestiuni de teologie*

---

[727]httpj/www. lutheranworld.org/lwf/index.php/who-we-are

[728]*Orthodoxie im Dialog. Bilaterale Dialoge der orthodoxen und der orientalisch-orthodoxen Kirchen 1945-1997.* Eine Dokumentensammlung, *hrsg.* von Thomas Bremer, Johannes Oeldemann und Dagmar Stoltmann, Paulinus Verlag, 1999, 225.

[729] Vezi amănunte la: *www.lutheranworld.org*

[730] Constituţia Suediei din 1975. Constituţia Regatului Suediei. Disponibil în Codex Constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene în http://codex. just.ro/Tari/Download/SE.

fundamentală"[731]. Primele teme discutate în cadrul acestui dialog, în legătură cu care s-a ajuns la câte o declaraţie finală comună, au fost: 1) Revelaţia divină (1985); 2) Scriptură şi Tradiţie (1987) şi 3) Canonul şi inspiraţia Sfintei Scripturi (1989)[732].

Prima declaraţie comună, şi anume cea „*Despre Revelaţia divină,"* este foarte scurtă (doar 6 paragrafe) şi e redactată într-o formă de mărturisire comună, fără precizarea unor eventuale diferenţe între cele două tradiţii teologice angajate în dialog, deşi în paragraful 5 se afirmă că „*revelaţia divină este păstrată vie prin Sfânta Scriptură şi Sfânta Tradiţie*". Cele două căi de transmitere a revelaţiei dumnezeieşti, Sfânta Scriptură şi Sfânta Tradiţie, sunt puse aici pe acelaşi plan, ceea ce nu este uşor de admis din punct de vedere protestant. Poate tocmai de aceea, cea de a doua temă discutată în acest dialog a fost Scriptura şi Tradiţia, iară niciun calificativ. Pentru a sublinia importanţa Sfintei Tradiţii, delegaţii ortodocşi au ţinut ca în fiecare declaraţie comună adoptată până în prezent să fie folosit cel puţin câte un citat din Sfinţii Părinţi.

Declaraţia *„Scriptură şi Tradiţie"*[733] este dublă ca lungime faţă de cea despre Revelaţie (12 paragrafe) şi abordează una din temele clasice de diferenţă între cele două tradiţii teologice.[734] Totuşi, Comisia Mixtă s-a străduit să formuleze în acest text doar ceea ce pot accepta împreună cele două Biserici. Punctul central al acordului constă în sublinierea acţiunii Sfântului Duh, cel care ţine tradiţia vie şi asigură adevărata interpretare a Scripturii în cadrul Bisericii. în rest, nu se face nici o referinţă la Tradiţia apostolică, cea care leagă de la început Scriptura de Tradiţie, aşa cum s-a subliniat în relația teologică bilaterală dintre Biserica Ortodoxă Română şi Biserica Evanghelică din Germania[735].

În sfârşit, cel de al 3-lea text din prima grupă de declaraţii comune ale relației ortodoxo-luteran, „*Canonul şi inspiraţia Sfintei Scripturi,"* este cel mai lung (19 paragrafe). În această declaraţie comună sunt formulate o serie întreagă de afirmaţii valoroase din punct de vedere teologic, cu privire la inspiraţia dumnezeiască, lucrare prin excelenţă a Sfântului Duh, apoi cu privire la formarea canonului Vechiului şi al Noului Testament etc. În ultimul paragraf este precizată, cu ceva mai mult curaj, o deosebire dintre ortodocşi şi luterani, cu privire la inspiraţia

---

[731] *Accords et dialogues oecuméniques,* Textcs éditées par André Birmelé et Jaques Terme, Paris, 1995, p. IX-15.

[28] Toate aceste trei texte comune au fost publicate în limbile engleză, germană și greacă, în Lutheran World Federation, Lutheran-Orthodox Joint Commission, *Agreed Statements 1985-1989,* Geneva, 1992, 63 p.

[733] Mănăstireanu, Dănuț, Locul Scripturii în tradiţia ortodoxă, Locul Scripturii în tradiția ortodoxă Editura Alma Mater, Cluj2006, p. 112.

[734] Vezi pe larg la Michael Staikos, Metropolit von Austria, „Sola scriptum sine traditione? Aktuelle Perspektiven über «Schrift und Tradition» im ökumenischen Dialog, insbesondere zwischen der Orthodoxie und dem Lutherischen Weltbund", în *Kirche: Lernßhig în die Zukunft? Festschrift für Johannes Dantine zum 60. Geburtstag,* hg. von M. Bunker und Th. Krobach, Innsbruck - Wien, 1998, p. 49-66.

[735] Cfr. *Die Heilige Schrift, die Tradition und das Bekenntnis. Eine Dokumentation über das 1. Theologische Gespräch mit der Rumänischen Orthodoxen Kirche în Goslar 1979,* Beiheft zur ökumenischen Rundschau, No 42, Verlag Otto Lembeck, 1982, p. 23.

Sfântului Duh asupra Sfinţilor Părinţi ai Bisericii în lucrarea lor de formulare a deciziilor sinoadelor ecumenice. Tocmai de aceea, la întrunirea din 1989, când s-a încheiat tratarea temelor introductive, s-a recomandat ca următoarea temă să fie Autoritatea Bisericii şi autoritatea în Biserică. Teologul finlandez Risto Saarinen[736], care a publicat cea mai substanţială sinteză asupra relațiilor dintre ortodocşi şi luterani la toate nivelurile, apreciază că textele din 1987 şi 1989 au la bază câteva idei dogmatice, care nu au mai fost folosite niciodată înainte într-un dialog ortodox-luteran. Este vorba de„ o teologie a experienţei mistice şi a preamăririi ”(a theology of mystical experience and glorification),[737] care subliniază valoarea acestor texte în contextul general al relațiilor ecumenice din ultimele decenii.

Cea de a 6-a întrunire a Comisiei Mixte (Moscova, 1991) a fost încă o dată dedicată problemelor de metodologie cu privire specială la temele ce urmau să fie discutate, astfel că această întrunire nu a adoptat o declaraţie comună, ci numai un comunicat final, întrucât au apărut unele nelămuriri cu privire la autoritatea sinoadelor ecumenice în concepţia luterană. Pe aceste considerente s-a propus ca tema despre autoritatea Bisericii să fie adâncită prin trei subteme, şi anume: 1) Sinoadele Ecumenice şi autoritatea în Biserică şi a Bisericii (1993); 2) învăţătura despre mântuire în hotărârile Sinoadelor ecumenice (1995) şi 3) Mântuirea: har, justificare (îndreptare) şi sinergie. Această grupă de texte comune adoptă mai întâi o uşoară schimbare a metodologiei. în prezentarea declaraţiilor comune la subtemele respective este adoptată, în fond, metodologia de: consens, convergenţă şi puncte rămase deschise, metodologie promovată în acei ani mai ales de către FLM.

În sfârşit, cea de a treia grupă de subteme se constituie în jurul temei adoptate în 1998 la Sigtuna, şi anume *„Taina Bisericii,”* care până în prezent a fost aprofundată tot prin trei subteme: 1) Taina Bisericii: Cuvânt şi Taine în viaţa Bisericii (2000); 2) Taina Bisericii: Tainele ca mijloace ale mântuirii (2002) şi 3) Taina Bisericii: C. Botezul şi Mirungerea ca taine ale iniţierii în Biserică (Durau, România, 2004).

Declaraţia comună în legătură cu prima subtemă abordează Sfintele Taine în raportul lor cu Taina Bisericii. Raportul dintre Sfintele Taine (Sacramente - Mystiria) şi cuvânt, temă foarte importantă pentru teologia luterană, este privit, în acest text final, în relaţie cu Taina Bisericii, ceea ce a dat prilejul unor consideraţii comune foarte profunde. Atât în cuvânt, ca propovăduire a Cuvântului lui Dumnezeu, cât şi în Sfintele Taine, principiul operator este Harul divin. între aceste două acţiuni ale Harului este un raport de reciprocitate, căci ambele decurg din natura

[736] Vezi la el toate textele comune adoptate în acest dialog publicate la *www.helsinki. Fi-risaarin/lutortjointtext.*
[737]Risto Saarinen, *Faith and Holiness. Lutheran-Orthodox Dialogue 1959-1994,* Vandenhoeck & Ruprecht în Göttingen, 1997, p. 203.

hristocentrică a Bisericii. O altă afirmaţie comună în subtema,, Despre Cuvânt şi Taine ”este aceea că administrarea Sfintelor Taine nu se poate face decât de către preoţi (adică de către persoane mandatate în mod special pentru această lucrare -n.n V.I.) în cadrul Bisericii. Elementele văzute ale Tainelor, ca apa, pâinea, vinul etc. devin, prin acţiunea harului în Biserică, elemente concrete şi neschimbătoare ale acţiunii Sfintei Treimi pentru mântuirea oamenilor.

Declaraţia finală cu privire la subtema „Taina Bisericii: Botezul şi Mirungerea ca taine ale iniţierii în Biserică" cuprinde trei paragrafe introductive şi 11 paragrafe cu privire la tema discutată[738]. Ca o noutate în metodologia folosită la această întrunire este de menţionat faptul că, pe lângă discursul dogmatic, au fost luate în considerare aici şi apoi citate în declaraţia finală textele liturgice legate de cele două taine în discuţie. Acest fapt a lărgit orizontul de dezbatere, oferind noi amănunte cu privire la modul în care tradiţiile celor două familii de Biserici mărturisesc prin credinţă şi practică prin cult tainele mântuirii în Hristos.

Comisia Mixtă de Dialog Ortodox-Luteran a mai discutat thema: *„Taina Bisericii:” „Sfânta Euharistie în viaţa Bisericii*”[739](Bratislava, 2006), precum şi „*Sf. Euharistie în viaţa Bisericii. Pregătirea, dimensiunea socială şi ecologică "* (2008, Cipru). Atunci când Comisia Mixtă va considera că a discutat toate aspectele legate de tema centrală pe care o discută în prezent, şi anume *„Taina Bisericii,”* rezultatele acestui dialog vor fi supuse Bisericilor respective spre receptare. Succesul acestui dialog va depinde de modul în care atât Bisericile luterane cât şi cele Ortodoxe vor recepta rezultatele relațiilor, apreciind în ce măsură cele două grupe de Biserici s-au apropiat efectiv una de alta[740].

Cu referire la prima fază a acestui dialog, cea de a 3-a Conferinţă Panortodoxă Preconciliară a constatat că acest dialog a început cu bine şi a exprimat speranţa că în cadrul acestuia atât aspectele academice, cât şi cele bisericeşti vor fi luate în aceeaşi măsură în considerare.[741] Din această recomandare presupunem că întrunirea de la Chambesy a fost îngrijorată ca nu cumva relația în cauză să se transforme în simple conversaţii academice, ci să aibă în vedere faptul că este vorba de un dialog între două Biserici, respectiv două familii de biserici. În sfârşit, se cuvine subliniat faptul că în cadrul acestui dialog s-a înregistrat o serie de

[738] „Declaraţia celei de-a XII-a Comisii Internaţionale Mixte de Dialog Luterano-Ortodox", traducere din limba engleză de AO şi VI, în *Vestitorul Ortodoxiei,* Anul XVI, Nr. 346, 30 Noiembrie 2004, p. 5.
[739]M Pr. Prof. Dr. Viorel Ioniță, „*A XII-a întrunire a Comisiei Mixte de Dialog Ortodox-Luteran*", în *Vestitorul Ortodoxiei,* Anul XVI, Nr. 346, 30 Noiembrie 2004, p. 4.
[740] Benga, Daniel, *Marii reformatori luterani şi Biserica Ortodoxă. Contribuţii la tipologia relaţiilor luterano-ortodoxe din secolul al XVI-lea*, Editura Sofia, Bucureşti, 2003, p. 98.
[741]. Athanasios Basdekis, *Die Orthodoxe Kirche,* Otto Lembcck Verlag, 2001, p. 125

puncte comune cu privire la temele discutate, dar şi unele chestiuni deschise, care ţin în suspensie punctele comune[742].

[742] *Ibidem,* p. 126

7. Relațiile Bisericilor Ortodoxe cu reformaţii sau, mai precis cu Alianța Mondială a Bisericilor Reformate

Această alianţă a luat fiinţă în anul 1875, iar în iunie 2010 s-a unit cu Consiliul Reformat Ecumenic, devenind astfel Comuniunea Mondială a Bisericilor Reformate[743], care include majoritatea bisericilor calviniste din întreaga lume. Relațiile ortodoxe - reformate oficial[744], pregătit printr-o serie de consultaţii dintre cele două familii de biserici, a început în anul 1988 şi a urmat în mare parte schema Simbolului de credinţă. Astfel, declaraţiile comune adoptate au abordat următoarele teme:

1) Sf. Treime;
2) Hristologia;
3) Identitatea şi unitatea Bisericii (sumar al discuţiilor);
4) Biserica în calitate de trup al lui Hristos (declaraţie revăzută);
5) Calitatea de membru şi încorporarea în trupul lui Hristos;
6) Sfinţenia Bisericii (the Holiness of the Church), adoptată în anul 2003, la Sibiu;
7) Catolicitatea şi Misiunea Bisericii[745];
8) Eshatologia: a doua venire, învierea morţilor şi judecata de pe urmă, care încă nu a fost adoptată ca declaraţie comună.

În legătură cu aceste teme s-au înregistrat foarte multe puncte de consens, cu atât mai mult cu cât acest dialog a evitat temele prea sensibile, cum ar fi succesiunea apostolică sau taina preoţiei. Referitor la tema Eshatologiei, discutată la Voios, Grecia, se subliniază că, în legătură cu situaţia celor care mor înainte de ziua finală (the state of those who die before the final day), „Biserica Ortodoxă crede că după moarte şi înainte de judecata finală, este încă posibil să se facă rugăciuni pentru mântuirea lor, pe când tradiţia reformată nu cunoaşte această practică. Cu toate acestea, speranţa în mântuirea semenilor noştri este şi trebuie să fie prezentă în inimile tuturor creştinilor"[746]. Întrucât acest dialog a început după cea de a 3-a Conferinţă Panortodoxă Presinodală, aceasta a recomandat călduros începerea relațiilor, care era atunci în pregătire şi şi-a

[743]Vezi http://wcrc.ch/

[744]Vezi *Agreed Statements from the Orthodox-Reformed Dialogue,* edited by Lukas Vischcr, World Alliance of Reformed Churches, Geneva, 1988 şi *Orthodox-Reformed Dialogue on the Doctrine of the Church.* Reformed World, Volume 57 (1), March 2007, p. 89; *Theological Dialogue between Orthodox and Reformed Churches,* Volume 2, edited by Thomas F. Torrance, Scottish Academic Press, Edinburgh, 1993.

[745]*Orthodox-Reformed Dialogue on the Doctrine of the Church,* Reformed World, Volume 57 (1), March 2007, p. 89.

[746] Cauza CEDO. Kokkinakis contra Greciei - Manifestare religioasă Conţinut. Disponibil la https://jurisprudenta cedo.com/

exprimat temerea că prozelitismul practicat de unele biserici reformate, precum şi practica hirotoniei femeilor în sânul acestor biserici, ar putea reduce credibilitatea relațiilor în cauză[747].

[747] Constituţia Republicii Elene. Disponibil în Codex Constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene în http://codex. just.ro/Tari/Download/EL

IV. RECEPTAREA RELAȚIILOR IN CADRUL BISERICILOR ORTODOXE SURORI

Ideea de receptare a hotărârilor luate de diferitele Biserici la nivel ecumenic a fost foarte intens discutată mai ales în a doua jumătate a secolului al XX-lea. în contextul acelor dezbateri, teologii ortodocşi au sugerat că cel mai important punct de referinţă pentru abordarea temei privind această receptare este modul cum Biserica a receptat hotărârile Sinoadelor Ecumenice, care s-au bucurat de autoritate numai începând din momentul în care au fost receptate şi considerate de către Biserică drept ecumenice, adică normative pentru întreaga Biserică. Receptarea hotărârilor Sinoadelor Ecumenice a fost, uneori, un proces foarte complicat şi anevoios, chiar dacă acesta s-a bucurat uneori de sprijinul împăraţilor bizantini. Când însă procesul de receptare s-a împlinit, atunci hotărârile respective au devenit normative pentru întreaga Biserică şi, ca atare, au fost asimilate în învăţătura şi cultul Bisericii.[748]

În legătură cu receptarea oricăror hotărâri, chiar luate de un Sinod Ecumenic, Părintele Prof. Liviu Stan a subliniat că Biserica le recentrează - în sensul de mai sus - numai arunci când ea recunoaşte în acele hotărâri „*cuvântul lui Dumnezeu",* respectiv, când ea recunoaşte în acele hotărâri propria ei învăţătură, pe care a primit-o de la Mântuitorul Iisus Hristos prin Sfinţii Apostoli şi pe care a păstrat-o neştirbită. Deci, adevărata receptare de către Biserica Ortodoxă a unor adevăruri cu conţinut dogmatic, care ating învăţătura Bisericii, nu se poate face decât numai atunci când hotărârile respective corespund în întregime cu învăţătura Bisericii, pe care însă hotărârile respective o pot explica şi aprofunda, dar ale cărei limite nu le pot depăşi. Criteriile de receptare aplicate de către Biserică cu privire la hotărârile Sinoadelor Ecumenice au fost aceleaşi cu cele aplicate la stabilirea canonului Sfintei Scripturi, ca şi la receptarea textelor liturgice, care au toate caracter normativ în Biserica Ortodoxă. De aceea, în momentul în care Biserica Ortodoxă ar recurge la receptarea unor hotărâri cu caracter doctrinar, chiar şi în timpurile moderne, ea va aplica aceleaşi criterii pentru receptare, chiar dacă rezultatele relațiilor acestei Biserici cu alte biserici creştine, respectiv declaraţiile comune adoptate de către reprezentanţii ortodocşi în cadrul acestor relații, nu au acelaşi caracter ca şi hotărârile Sinoadelor Ecumenice[749].

Declaraţiile comune semnate de reprezentanţii ortodocşi împreună cu reprezentanţii altor biserici în cadrul relațiilor prezentate mai sus au fost prezentate autorităţilor Bisericilor Ortodoxe angajate în dialog, la nivelul cel mai înalt, iar Sfintele Sinoade ale acestor Biserici au luat cunoştinţă de acele rezultate, uneori le-au corectat şi eventual au recomandat continuarea

[748] Vlaicu Patriciu, *op.cit*. 166
[749] *Ibidem,* p. 167-168

relațiilor în cauză, dar nu au receptat acele hotărâri şi nici nu puteau să le recepteze, căci Biserica nu putea recunoaşte în acele hotărâri învăţătura sa în integritatea ei, hotărârile respective fiind incomplete, chiar dacă ele nu conţin idei eretice în sine. Cu alte cuvinte, o receptare la nivel eclesial a rezultatelor relațiilor teologice ale Bisericilor Ortodoxe cu alte biserici nu poate avea loc, pentru simplul motiv că acele rezultate sunt numai parţiale, ele conţin multe întrebări deschise şi nu reprezintă punctul de vedere complet al Bisericii Ortodoxe în legătură cu temele dezbătute, deci ca atare stau în contradicţie cu învăţătura Bisericii. Cum rezultatele relațiilor Bisericii Ortodoxe cu alte biserici din lume nu pot fi receptate în sens propriu, ele nici nu pot avea niciun impact, respectiv nicio influenţă asupra relaţiilor Bisericilor Ortodoxe cu celelalte biserici în sens eclesiologic[750].

[750] *Ibidem,* p. 170

CONCLUZII

Referitor la cele expuse anterior în Capitolul IV intitulat„ *Religia –element dinamizator al Dreptului internaţional Public* ” noi am emis următoarele concluzii

1 Concordatul este un instrument juridico –diplomatic ,apanaj prin excelenta a Sfântului Scaun care reglementează relaţiile internaţionale diplomatice între instituţia suverană a papalităţii şi ţările beneficiare, de aici rezultând atât drepturi cât şi obligaţii de ambele părţi;

2. Am expus relaţiile internaţionale cu referire mai accentuată pe doctrină tocmai pentru a înţelege importanţa şi rolul diplomaţiei ecleziale în cadrul dreptului internaţional public cat şi rolul concordatului ca act juridic internaţional;

3. Diplomaţia eclezială şi concordatul au incidenţă în domeniul izvoarelor auxiliare ale dreptului internaţional public deoarece după cum principiile generale de drept pot constitui izvoare subsidiare cu transpunere în dreptul internaţional tot aşa şi principiile interne ale unor biserici naţionale converg prin doctrină şi formează un *„corpus comun”* şi pot constitui prin intermediul diplomaţiei ecleziale izvor subsidiar al dreptului internaţional public;

4 Considerăm că diplomaţia eclezială şi concordatul ca instrumente ecleziastico – diplomatice sunt un *„perpetuum mobile*” al relaţiilor interbisericeşti şi prin acest fapt aduc o contribuţie incontestabilă în domeniul religiei care la rândul ei poate fi un izvor subsidiar al dreptului internaţional.

Din cele expuse mai sus constatăm că religia se afirmă pe arena relaţiilor internaţionale şi contribuie la dinamizarea dreptului internaţional public, înscriindu-se cu succes în sistemul izvoarelor auxiliare ale Dreptului Internaţional Public.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Cercetările și investigațiile efectuate în prezentul demers științific au pus în evidență actualitatea și importanța temei abordate. Scopul și obiectivele dezbătute au fost realizate.

Problema științifică soluționată în teza de doctor constă în elaborarea instrumentarului de identificare în premieră a religiei ca element dinamizator în dreptul internațional public. Raportul dintre religie și dreptul internațional public precum și locul religiei în contextul internațional, dar și unele probleme de actualitate și de importanță majoră pe care religia le ridică și le soluționează în cadrul dreptului internațional public.

Analizând demersul științific atât din punct de vedere doctrinar cât și normativ putem spune că s-a realizat fundamentarea științifică a conceptului de religie, locul, rolul și influența ei în cadrul dreptului internațional public.

Sintetizând cele expuse în prezenta teza de doctor, prin metode științifice formulăm următoarele concluzii generale:

1. Noțiunea de religie în cadrul dreptului internațional constituie un fundament ce nu poate fi ignorat, deoarece legile umanității își au izvorul și se grefează pe dreptul divin. Cu alte cuvinte nu putem vorbi despre lege (fie ea internă sau internațională) fără a situa în epicentrul sistemului juridic dreptul divin - sorginte primară, plenară și eternă a tuturor sistemelor juridice ale umanității.

2. Cadrul legislativ intern și internațional este de fapt o condiție fundamentală pentru buna funcționare a cultelor, aceasta conferindu-le stabilitate în cadrul societăților plurietnice și pluriconfesionale. Fără cadru legal nici nu putem vorbi de fapt de o funcționare a sistemului eclezial care trebuie să aibă și o anumită autonomie bazată pe canoanele și regulamentele interne, dar care în același timp nu trebuie să fie o independență în sensul de a exceda cadrul normativ - constituțional intern și dreptul internațional.

3. Raportul dintre biserică și stat trebuie să fie un raport de colaborare și coordonare având în vedere că atât statul cât și biserica au în epicentrul misiunii lor coroana creației - OMUL. Statul asigură propășirea și bunăstarea cetățenilor săi iar biserica este pilonul de coeziune a societății care îndeplinește porunca evanghelică a desăvârșirii spirituale a omului, a asigurării scopului spiritual final al vieții - salvarea în Hristos.

4. Drepturile și libertățile fundamentale ale omului constituie o instituție juridică de prim rang atât în cadrul teologic când și în sfera dreptului internațional public. Tocmai de aceea

această instituție nu trebuie să rămână într-un cont de umbră și nici să fie elaborată și eludată numai la nivel teoretic. Atât religia cât și dreptul internațional trebuie să își colaboreze eforturile în vederea creării condițiilor privind exercitarea drepturilor, libertăților și îndatoririle fundamentale ale omului, promovarea lor atât în spațiul intern cât și internațional precum și aplicarea în mod practic a procedurilor și mecanismelor ce stau la baza acestei instituții fundamentale a societății internaționale. Instituția juridică a drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale omului nu trebuie să se lovească de conservatorismul religios care de multe ori se prevalează de anumite reguli și cutume religioase ce vin în contradicție și chiar tind să anihileze anumite norme atât interne cât și internaționale. Drepturile și libertățile fundamentale ale omului putem spune că sunt un dar de la Dumnezeu, sunt în firea umană și atât timp cât ele nu vin în coliziune cu legile civile și religioase trebuie respectate.

5. Deschiderea instituției bisericii în plan internațional constituie un pas mare în afirmarea ei ca instituție divino - umană. Deosebit de importante sunt actele bisericii în plan internațional (în teza de doctor am abordat problema concordatului în speță concordatul Sfântului Scaun cu România) care constituie o mărturie a relațiilor interbisericești ce au ca rezultat întărirea instituției bisericii în plan internațional precum și afirmarea identității religioase a fiecărei biserici, care la rândul ei trebuie să formeze un „*corpus eclesiag”* unic după cuvântul mântuitorului care se ruga în grădina Ghetsimani „*Ca toți să fie una”.*

O mare realizare pentru biserică în plan internațional o constituie congresele și conferințele bisericești internaționale care au ca rezultat adaptarea de comun acord și în duhul frățietății și a iconomiei a unor convenții bisericesc internaționale ce au caracter de lege și pot fi înscrise drept tratate, ordinea juridică internațională.

6. Religia este reflectată în dreptul internațional public în mai multe domenii. Ca urmare a investigațiilor efectuate în teza de doctor religia are implicații ca factor identitar în relațiile pacifiste sau conflictogene cu alte religii. Religia poate avea implicații și în dreptul internațional umanitar, în dreptul intern, dreptul constituțional, dreptul familiei, dreptul muncii, dreptul penal sau în dreptul internațional public, dreptul internațional penal. Prezența elementului religios în dreptul internațional public este de necontestat deoarece poate să fie de multe ori un fundament pentru multe norme cutumiare și convenționale importante în dreptul internațional sau poate influența în sens pozitiv doctrina și chiar cadrul legislativ informațional, fiind de multe ori un pilon, un factor de coeziune, un reper moral și religios pentru sfera internațională.

În vederea soluționării unor probleme stringentă în domeniul teologic cu raportare la dreptul internațional public și ca urmare a investigațiilor efectuate în teza de doctorat să fac următoarele recomandări:

1. Este necesar crearea unui cadru legislativ mai coerent care va constitui fundamentul unei mai bune organizări și funcționări a cultelor religioase.

2. Niciodată problema drepturilor, libertăților și îndatoririlor fundamentale ale omului nu trebuie să fie disociată. Atât normele religioase cât și cele civile internaționale trebuie să se interpreteze și nici de cum să se anihileze una pe alta, deoarece prin instituția juridică internațională a drepturilor omului trebuie având în vedere omul - coroana creației divine și centrul Universului. Atât legea divină cât și cea civilă trebuie să respecte drepturile omului și să contribuie din punct de vedere juridic și religios la făurirea unei conștiinței umane și la o structură a umanității în general cu valențe multiple atât spiritual - morale cât și civice.

3. Este absolut necesar ca biserica să iasă din carapace conservatorismului și a unor limitări inexplicabile și să se afirme în plan internațional prin toate formele legale de exprimare (convenții, tratate, congrese conferințe, sinoade etc.). Un factor important al promovării bisericii în plan internațional îl constituie organizațiile bisericești internaționale (*CMB - Consiliul Mondial al Bisericilor, CEB - Consiliul European al Bisericilor* ș.a.)[751].

4. Recomand de asemenea ca relațiile dintre culte și stat, indiferent de coloratura religioasă cât și de forma de guvernământ să fie relații de coordonare și colaborare, în sens vectorial, să se respecte supremația statului cât și autonomia religioasă. Când mă refer la autonomia religioasă al cultelor, nu mă refer la independența totală care să depășească limitele constituționale și legale, riscând să cădem în extrema de *„stat în stat”* ci mă refer la biserică ca instituție divino - umană care trebuie să se conducă după canoanele și regulamentele ei neeludând, sub nici o formă cadrul constituțional și legal, atât cel intern cât și în cel internațional.

5. Recomand în planul dreptului internațional public ca actele juridice internaționale (în speță tratatele) să fie încheiate cu luarea în considerare a elementului religios ca și factor cu autoritate moral - religioasă generală și universală.

6. Factorul religios trebuie să fie fundamentul ce străbate ca un fir roșu cadrul legislativ internațional având ca idee de bază conceptul „*Nihil sine Deo*” – „*Nimic fără Dumnezeu.* ”

Ținând cont că religia își găsește locul în dreptul internațional începând cu principiile fundamentale ale dreptului internațional public care fiecare în parte prin deducție au la bază principii morale religioase și continuând cu celelalte domenii, cum ar fi, spre exemplu:

[751] Cristina Ceban, *Mecanisme internaționale de protecție a drepturilor omului,* Universitatea de Studii Europene din Moldova. Facultatea de Drept, Chișinău, 2013, p. 109

- dreptul tratatelor - formula veche de încheiere a tratatelor în care Dumnezeu era pus drept garanție și martor al încheierii tratatului cât și a respectării lui cu bună credință („*Pacte sunt servanda”*).

- normele convenționale în dreptul internațional public au la bază norme cutumiare religioase;

- atât în dreptul religios cât și în cel internațional se apără drepturile și libertățile fundamentale ale omului;

- biserica este o autoritate religios - morală în cadrul internațional atât prin actele sale cât și prin multe alte forme de manifestare;

- cultele religioase sunt reprezentate în planul dreptului internațional public prin organizații religioase internaționale, Consiliul Mondial al Bisericilor (CMB);

- religia prin doctrina și învățătura ei are reverberații și influență în dreptul internațional al mediului (apără mediul ambiant și implicit viața - bunul suprem, apără natura și o respectă ca pe Creația lui Dumnezeu - Atotcreatorul), în dreptul internațional economic (principiul echității conform căruia fiecare să primească ce i se cuvine în folosul propriu), în dreptul internațional umanitar (conform căruia omul trebuie ajutat să-și păstrează demnitatea ca și chip al lui Dumnezeu atât pe timp de pace cât și pe timp de război), în dreptul internațional penal (biserica condamnă păcatul în același timp și pe păcătoși dar cu simțul umanului, apărând în același timp contra infracțiunilor internaționale, crime contra păcii, crime de agresiune, crime contra umanității, genocidului, crime de război;

- religia își poate avea fundament în dreptul contenciosului internațional (litigiile internaționale trebuie soluționate în spiritul dreptății divine și a moralei creștine care pe o parte trebuie să aibă ca elemente constitutive dreptatea și neîngrădirea în fața legilor internaționale), în dreptul securității internaționale (apărarea internațională trebuie să fie comună și colectivă în spiritul religios al întrajutorare frățești);

- doctrină religioasă trebuie să fie în același timp și un factor pacificator, un pilon cu caracter de referință în instituția soluționării pe cale pașnică a diferendelor internaționale.

Planul investigațiilor în perspectiva din teza de doctor este orientat în esență spre plasarea religiei și recunoașterea ei ca posibil izvor auxiliar al dreptului internațional public, luând în considerare în valențele acestui domeniu, locul și raportul religiei cu drepturi internațional public precum și conotațiile religioase în planul doctrinar și legislativ internațional.

În acest sens trebuie avut în vedere acțiunea de elaborare a unor legi internaționale, să se studieze în continuare impactul religiei asupra dreptului internațional public având în vedere caracterul dinamic al celor două domenii (teologii și juridică internațional) și să se evalueze într-

un ritm continuu și susținut atât doctrina teologică cât și cadrul legislativ internațional ca și temelie a unei societăți internaționale bazată pe moralitate și dreptate.

BIBLIOGRAFIE

ACTE INTERNE

1. Constituția Republicii Moldova. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 18.08.1994
2. Codul Penal al Republicii Moldova, Publicat : 14.04.2009 în Monitorul Oficial Nr. 72-74

ACTE INTERNAȚIONALE

3. Adunarea Generală a Națiunilor Unite A / RES / 49/75 / K: Cerere de aviz consultativ din partea Curții Internaționale de Justiție cu privire la legalitatea amenințării sau a utilizării armelor nucleare. A 90-a ședință plenară, 15 decembrie 1994.
4. Agreed Statements from the Orthodox-Reformed Dialogue, edited by LukVischcr, World Alliance of Reformed Churches, Geneva, 1988.
5. Al Doilea Conciliu Vatican (în latină Concilium Vaticanum secundum; cunoscut și sub numele de Conciliul Vatican II).
6. BOR, Relaţiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creştine (Document presinodal), 2016.Disponibil în https://basilica.ro/relatiile-bisericii-ortodoxe-cu-ansamblul-lumii-crestine.
7. Borhard d'Helleencourt, Le vicissitudes d'une Sécularisation entretienne en Royaume-Uni in Jean Bauberot.Paris, 2002. Disponibil în: https://journals.openedition.org/assr/21289.
8. Breck, John, Daniile sacre ale vieţii -Tratat de bioetică, traducere de Irineu Pop Bistriceanu, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2003. Disponibil în: http://www.eucred.ro /wp-content/uploads/2013/02/Darul-sacru-al-vietii-John-Breck.pdf.
9. Buda Daniel, Articolul: Statutul Curţii Penale Internaţionale în Revista transilvăneană de studii administrative nr. 197/ 2002, Cluj Napoca, 2002.
10. Conférence Panorthodoxe Préconciliaire, Chambésy, 28 octobre-6 novembre 1986, Procès-Vertbaux - Documents, Chambésy, 2000.
11. Conferinţa Naţiunilor Unite privind Mediul Înconjurător, Stockholm, 5-16 iunie 1972 Disponibil la: https://www.ueb.ro/drept/ebiblioteca/old/sinteze_dreptul_international_al_mediului.pdf
12. Conferinţa plenipotenţiarilor Naţiunilor Unite convocată în aplicarea dispoziţiilor Rezoluţiei

608 (XXI) a Consiliului economic şi social din 30 aprilie 1956. Intrată în vigoare la 30 aprilie 1957.nr. 375 din data de 13 noiembrie 1957, publicat în Buletinul Oficial al României, Partea I, nr. 33 din data de 9 decembrie 1957

13. Conferința privind educația pentru toți îndeplinind nevoile de învățare de bază . Jomtien, Thailanda, 59 martie 1990 . Paris: Editura UNESCo. 1994.
14. Conferința SUA a Episcopilor Catolici, Un mesaj pastoral: Trăind cu credință și speranță după11 septembrie (2001) <www.nccbuscc.org/sdwp/sept11.htm.
15. Conferinţei pentru securitate şi cooperare în Europa, Act final elaborat la Helsinki la 1 august 1975 din 01/08/1975. Publicat în Buletinul Oficial al României, nr. 92 din 13/08/1975.
16. Consiliul Europei, „Ghid pentru drepturile omului pentru utilizatorii de internet", http://www .coe.int/en/web/internet-users-rights.
17. Consiliul Europei, Fișă informativă privind jurisprudența și noile tehnologii (martie 2017), http://www.echr.coe.int/Documents/FS_New_technologies _ENG.pdf
18. Convenţia de la Viena cu privire la dreptul tratatelor Încheiată la Viena la 23 m1969. Publicată în ediţia oficială a Monitorului Oficial „Tratate Internaţionale", volumul 4.
19. Convenţia de la Viena cu privire la dreptul tratatelor Încheiată la Viena la 23 m1969. Publicată în ediţia oficială a Monitorului Oficial „Tratate Internaţionale", (volumul 4). Disponibilă la:http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=4mKw8IY%3 D&tabid =144.
20. Convenţia internaţională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială, intrată în vigoare în 1969, la care România a aderat în 1970. Disponibilă la: Legislatie.just.ro/ Public/DetaliiDocumentAfis/239867 .Publicată în BULETINUL OFICIAL nr. 92 din 28 iulie 1970.
21. Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, cunoscută și sub denumirea de Convenția Europeană a Drepturilor Omului, în vigoare pe 3 septembrie 1953. Disponibill în: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention _RON.pdf
22. Convenția UNESCO împotriva discriminării în educație (adoptată la 14 decembrie 1960, a intrat în vigoare 22 m1962).
23. Convenţie privind statutul refugiaţilor, încheiată la Geneva la 28 iulie 195. Publicat în Monitorul Oficial nr. 148/17 iul. 1991.
24. Convenţiei cu privire la prevenirea şi reprimarea crimei de genocid, adoptată la 9 decembrie 1948. Disponibil în: http://www.irdo.ro/irdo/pdf/089_ro.pdf
25. Declaraţia celei de-a XII-a Comisii Internaţionale Mixte de Dialog Luterano-Ortodox,

traducere din limba engleză de AO şi VI, în Vestitorul Ortodoxiei, Anul XVI, Nr. 346, 30 Noiembrie 2004. Disponibil în: http://www.helsinki.fi/~risaarin/lutort.html.

26. Declaraţia celei de-a XII-a Comisii Internaţionale Mixte de Dialog Luterano-Ortodox", traducere din limba engleză de AO şi VI, în Vestitorul Ortodoxiei, Anul XVI, Nr. 346, 30 Noiembrie 2004.
27. Declarația de la Balamand din data de 23 iunie 1993. Disponibil la: https://lumea-ortodoxa.ro/acordul-de-la-balamand-1993/
28. Declaraţia de la Lima din 8 august 1970 privitoare la delimitarea spaţiilor maritime. În Mazilu D. Dreptul Mării – concepte şi instituţii consacrate de Convenţia de la Montego-Bay. - Bucureşti: Lumina LEX, 2002.
29. Declarația Universală a Drepturilor Omului a fost adoptată la 16 decembrie 1948.nr. 345, publicat în„Buletinul Oficial al României“, partea I, nr. 92 din 28 iulie 1970.
30. Del Vecchio,G., Diritto naturale e unita europea, Roma, 1958. 590 p. Disponibil în: https://books.google.ro/books?id=8JHpLTJBmvAC&pg=PA463&lpg=PA463&dq=Del+Vecchio,G.,++Diritto+naturale+e+unita+europea,+Roma,+1958
31. Deuteromul. Disponibil la: ttps://biblia.resursecrestine.ro/deuteronomul.
32. Dino Kritsiotis, „Despre Jus ad Bellum și Jus în Bello of Operation Enduring Freedom '(2002) Societatea americană de drept internațional: Lucrările celei de-a 96- a reuniuni anuale.
33. Directiva 2000/78 / CE Stabilirea unui cadru general pentru egalitatea de tratament în muncă și ocupare [2000] JO L 303/16.
34. D'Onorio Joel-Benoit, La Nomination des évêques procédures canoniques et conventions diplomatiques, Éditeur, Tardy, 1986. 189 p. Disponibil în: https://www.erudit.org/fr/revues/rgd/1987-v18-n3-rgd04504/1058704ar.pdf.
35. Fattah el Sissi, Abdel, Raportul interimar al raportorului special al Comisiei la Drepturile omului privind libertatea religioasă sau a credinței, ONU/ 58/296 (19 august 2021).
36. Fitzmaurice M, Istoria articolului 38 din Statutul Curții Internaționale de Justiție, Regina Maria. University of London, School of Law Studies Legal Research Research No. 232/2016.
37. Foreigner, în Interpretes Dictionary of the Bible, An Illustrated Encyclopedia, F. J. Abingdon Press, Nashville, 1962. Disponibil la: https://www.worldcat.org/title/interpreters-dictionary-of-the-bible-an-illustrated-encyclopedia/oclc/1035712926
38. GDPR, Autoritatea Naţională de Supraveghere a Prelucrării Datelor cu Caracter Personal, https://www.dataprotection.ro/?page=noua%20_pagina_regulamentul_GDPR

39. Hotărârea din 18 decembrie 1951 privind pescăriile norvegiene, Disponibil în: https://ro.scribd.com/document/30356952/Organizarea-Curtii-Internationale-de-Justitie
40. Hudson M., Curtea Permanentă de Justiție Internațională 1920-1942.
41. Naţiunile Unite, Comite pour Pelimination de la discrimination raciale, onzieme rapport Grece de 7 august 1991, 30 sept.1991, Nr. 45, Nations Unies · New York, 1996
42. Naţiunile Unite. Comitetul pentru drepturile omului, CCPR/C/46/Add2, 26 august 1987.Nr. 384. Disponibil la https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RON.pdf.
43. Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale (adoptat la 16 decembrie 1966. În vigoare 3 ianuarie 1976).
44. Pactul Kellogg-Briand, cunoscut și ca Pactul de la Paris. Disponibil în: https://www. historia.ro/sectiune/general/articol/pactul-kellogg-briand-de-la-idealism-politic-la-realitate
45. Proiectul Dreptul la educație. Promovarea mobilizării și responsabilității juridice [interactiv]. [accesat 05-06- 2010]. <http://www.right-to-education.org/node/201>.
46. SS Wimbledon, Hotărârea din 17 august 1923, PCIJ Seria A,
47. Statutul Curtea Penală Internațională, Publicat in Monitorul Oficial al României în nr. 211 din 28 martie 2002.
48. Statutul din 26 iunie 1945 al Curții Internaționale de Justiție, Emitent: Organizația Națiunilor unite publicat: Monitorul Oficial din 26 iunie 1945, p.8, studiat la http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala Carta_Organizatiei_Natiunilor_Unite_ ONU_.pdf.

ACTE NORMATIVE STRAINE

49. Constituția Republicii Turcia Disponibil la: http:///constitution.org/cons/turkey/turk _cons.htm> la 8 decembrie 2009
50. Codul lui Hammurabi (sau Hammurapi sau Codex Hammurapi). Articol Codul lui Hammurabi+ primul cod al lumii. Disponibil în: https://romaniafarajustitie.wordpress. com/2009/05/12/codul-lui-hammurabi-primul-cod-al-lumii/
51. Cohen, A., Talmudul, trad. de C. Litman, Editura Hasefer, Bucureşti, 1999. 508 p. Disponibil în: http://www.emanuelcalvarychapel.com/wp-content/uploads/2011/12/ Talmudul-de-A-Cohen.pdf.
52. Concordat Worms (1122), https://www.britannica.com/event/ (accesat la data de 14.02.2020)

53. Constituția Africii de Sud Disponibil în Codex Constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene în http://codex. just.ro/Tari/Download/EL
54. Constituţia Republicii Elene. Disponibil în Codex Constituțional. Constituțiile statelor membre ale Uniunii Europene în http://codex. just.ro/Tari/Download/EL
55. Constituţia României (republicată) Emitent: Adunarea Constituantă, publicată in: Monitorul Oficial nr. 767 din 31 octombrie 2003
56. Constituţia Suediei din 1975. Constituţia Regatului Suediei. Disponibil în Codex Constituțional.
57. Constituţie portugheză din 1822. Constituţia Republicii Portugheze. Disponibil în Codex Constituțional
58. Decretul nr. 345, publicat în Buletinul Oficial al României, partea I, nr. 92 din 28 iulie 1970.
59. Edictul de la Milano (la: Edictum Mediolanense). În Boicu Dragoș „Edictul de la Milano – mmult decât o convenţie istorică". Disponibil în: https://www. academia.edu// Edictul_de_la_Milano_313_mai_mult_dec%C3%A2t_o_conven%C5%A3ie_istoric% C4%83
60. Legea nr. 144/1998, publicată în „Monitorul Oficial al României", partea I, nr. 261din 13 iulie 1998.
61. Legea nr. 375, publicat în„Buletinul Oficial al României", partea I, nr. 33 din 9 decembrie 1957.
62. Legea şi Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române, promulgate în "Monitorul Oficial" nr. 97 din 6 m1925, Editura Diecezană, Caransebeş, 1926.
63. Națiunilor Unite Pactul cu privire la drepturile civile și politice (1966) .
64. O.A.C.I. Organizația Internațională a Aviației Civile (International Civil Aviation Organization acronim ICAO). Disponibil la https://www.icao.int/Pages/default.aspx
65. ONU, Rezoluția nr. 2656/1970 privind adoptarea declarației asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și cooperarea dintre state, conform Cartei Națiunilor Unite. Publicat în Monitorul Oficial al României în vigoare de la 24 octombrie 1970.
66. ONU, Rezoluția nr. 3314/1974 privind definiția agresiunii. Publicat în Monitorul Oficial al României în vigoare de la 14 decembrie 1974.
67. Regulamentul (UE) 2016/679 al Parlamentului European și al Consiliului din 27 aprilie 2016 privind protecția persoanelor fizice în ceea ce privește prelucrarea datelor cu caracter

personal și libera circulație a acestor date și abrogarea Directivei 95/46 / CE. DFisponibil la : http://ec.europa.eu/justice /data-protection/reform/files/regulation_oj_en.pdf

68. Rezoluţia nr. 678/1990 a Consiliului de Securitate. Disponibilă în: ttps://www.scribd com/document/142946636/Rezolutii-232-678.
69. Tratatul privind Uniunea Europeană – Tratatul de la Maastricht.Disponibil în: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0026.
70. U.E. Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE) (Versiune consolidată), Bruxelles, 2012, art. 253.
71. UE, Convenția Europeană a drepturilor omului, în Cartea europeană a Drepturilor Omului. Consiliul Europei, Strasbourg, 2010. Disponibil în https://www.echr.coe. int/Documents /Convention_RON.pdf.
72. UNESCO, Raportul global de monitorizare al EFA 2002 „Educația pentru toți: lumea este pe cale?”
73. UNESCO, Raportul global de monitorizare al EFA 2010 „Ajungem la marginalizați?” [interactiv]. Editura UNESCO,
74. Rezoluţia 2106 (XX) din 21 decembrie 1965. Intrată în vigoare la 4 ianuarie 1969. 415 p. Disponibilă în: https://books.google.ro/books?id=j6evjKHP-OkC&pg=PA265&lpg=PA265&dq=%E2%80%A2%09Rezolu%C5%A3ia+2106+(XX)+din+21+decembrie+1965
75. Rezoluţia nr. 2145 (XXI) din 27 octombrie 1996. Disponibilă în: https://books.google.ro/books?id=tgskDwAAQBAJ&pg=PT408&lpg=PT408&dq=Rezoluția+nr.+2145++din+27+octombrie+1996.
76. Legea nr. -28 din 3 martie 2004, Journal Officiel de la Republique Frangaise, Monitorul Oficial al Franței, 17 martie 2004.
77. Codul Familiei din România. Legea nr. 288 din 29 octombrie 2007, pentru modificarea şi completarea Legii nr. 4/1953 - Codul familiei. În Monitorul Oficial nr. 749 din 5 noiembrie 2007.
78. Noul cod Penal din România din 17 iulie 2009. Legea nr. 286. Publicat în Monitorul Oficial nr. 510 din 24 iulie 2009.

JURISPRUDENȚA INTERNAȚIONALĂ

79. C.I.J. Republica Nicaragua împotriva Statelor Unite ale Americii (1986). Disponibil: În http://bailey83221 .livejournal.com/55750.html.

80. C.I.J., „Recueil", 1966. În Les réactions devant l'arrêt de la Cour internationale de Justice concernant le Sud-Ouest africain (articole în limba franceză) Annuaire Français de Droit International Année 1966 p. 154. Disponibil. În https://www.persee.fr/doc/afdi_0066-3085_1966_num_12_1_1877
81. C.I.J., Aviz consultativ din 21 iunie 1971 privind prezenţa continuă a Africii de Sud în Namibia, În Rezoluția 276 (1970) a Consiliului de Securitate, aviz consultativ (CIJ Recueil 1971, p.16, punctul 52) Disponibil în: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO /TXT/PDF /?uri=CELEX:62016CC0266&from=EN.
82. C.I.J., Avizul consultativ din 12 noiembrie 1925 privind art. 3 parag. 2 din Tratatul de la Lausanne, frontiera între Turcia şi Irak. În Treaty of Peace with Turkey Signed at Lausanne, July 24, 1923. Disponibil la: https://wwi.lib.byu.edu/index.php/ Treaty_of_Lausanne
83. C.I.J., Hotărârea din 12 octombrie 1984 privind Golful Maine, Revista Institutului Naţional al Justiției din Moldova nr. 1 (44), 2018. Disponibil în: https:// www.inj.md/sites/default/files/18/Competenta%20curtii%20internationale%20de%20justitie%20a%20ONU%20de%20a%20solutiona%20o%20cauza%20EX%20AEQUO%20ET%20BONO. pdf/
84. C.I.J., Hotărârea din 15 iunie 1962 privind Templul Preah Vihear, în Rezoluția Parlamentului European din 17 februarie 2011 referitoare la confruntările de la frontiera dintre Thailanda și Cambodgia. Disponibil în: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ TXT/PDF/?uri=CELEX:52011IP0072&from=GA.
https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/
TXT/PDF/?uri=CELEX:52011IP0072&from=GA.
85. C.I.J., Hotărârea din 18 decembrie 1951 privind pescăriile norvegiene. – tradusă şi comentată de Cantemir Păcuraru. Disponibil în : https://www.hamangiu.ro/upload/hotarari-importante-din-jurisprudenta-curtii-internationale-de-justitie.pdf
86. C.I.J., Hotărârea din 20 decembrie 1974 privind experienţele nucleare (Noua Zeelandă c. Franţei), în Floroiu M., Otovescu C., Deciziile arbitrale internaționale : Cauza « Rainbow Warrior». Disponibil în https://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2008/RSJ1/10Floroiu Otovescu.pdf
87. C.I.J., Hotărârea din 20 februarie 1969 privind delimitarea Platoului continental al Mării Nordului, În Manea C., Moșneagu M., Dreptul mării în timp de pace și de război: Regimul juridic al zonelor maritime, Editura Mica Valahie, București, 2011, p. 356
88. C.I.J., Hotărârea din 24 februarie 1982 privind platoul continental Tunisia c. Libia, În Curtea Internaţională de Justiţie, Diferendul Tunisia vs Libia. Dispobinil în:

http://www.worl dcourts.com/icj/eng/decisions/1982.02.24_continental_shelf.htm
89. Carolyn Evans, Raportorul special pentru libeertatea religiilor Nazila Ghanea (ed.), Provocarea discriminării religioase în zorii anului Noul Mileniu. 2003.
90. Carreau D., Droit international - 7ème édition Ed. A. Pedone, Paris, 2001..
91. Carta canadiană a drepturilor și libertăților 1982 Disponibil la: https://opencanada. blob.core.windows.net/opengovprod/resources
92. Carta Națiunilor Unite din 26 iunie 1945, emitent: Organizația Națiunilor Unite publicat în: Monitorul Oficial din 26 iunie 1945.
93. Carta O.M.M. Convenţia asupra O.M.M. adoptată la 28 septembrie 1947 a intrat în vigoare la 23 martie 1950 .
94. Carta O.M.S. adoptată la 26 iulie 1946, în cadrul Conferinţei Internaţionale a Sănătăţii de la New York, în vigoare de la 7 aprilie 1948.
95. Cauza Azmi împotriva Tribunalului de apel pentru ocuparea forței de muncă al Consiliului metropolitan Bork Kirkless, apel nr. UKEAT / 0009/07 / 30 martie 2007.
96. Cauza B împotriva Franței, nr. 13343/87, 25 martie 1992; Disponibil la: https://curia.europa.eu/ juris/document/document_print.jsf;jsessionid
97. Cauza CEDI Hasan și Chaush împotriva Bulgariei Nu. 30985/96, § 62, CEDO 2000-XI.
98. Cauza CEDI Mitropolia Basarabiei și alții, și Sfântul Sinod al ortodocșilor bulgari și alții împotriva Bulgariei, nr. 412/03 și 35677/04, § 103, 22 ianuarie 2009.
99. Cauza Cedo Ahmad v Regatul Unit (1981) Disponibil la: https://curia.europa.eu/ juris/document/document_print.jsf;jsessionid
100. Cauza CEDO Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit, nr. 7511/76 și 7743/76, 25 februarie 1982.
101. Cauza CEDO Cha'are Shalom Ve Tsedek împotriva Franței, consultat la data de 11.02.2019) https://opil.ouplaw.com/view/ 10.1093/law:ihrl/ 2966echr00.case.1/law-
102. Cauza CEDO Dahlab împotriva Elveției (2001) V (CEDO) 449, 14.
103. Cauza CEDO Dimitrși alții împotriva Greciei, nr. 42837/06, 3237/07, 3269/07, 35793/07 și 6099/08, 3 iunie 2010. Dispobilil la. http://ier.gov.ro/wp-content/ uploads/cedo/Cauza-Dumitras-impotriva-Romaniei.pdf
104. Cauza CEDO Evans împotriva Regatului Unit [GC], nr . 6339/05, §§ 75-76, CEDO 2007-I,
105. Cauza CEDO Församlingen i Stockholm și Teuvo Hautaniemi împotriva Suediei, decizie a Comisia din 11 aprilie 1996, nr. 24019/94;
106. Cauza CEDO Fuentes Bobo împotriva Spaniei, nr. 39293/98, § 38, 29 februarie 2000.
107. Cauza CEDO Handyside împotriva Regatului Unit nr. 5493/72, 7 decembrie 1976, par. 49.

108. Cauza CEDO Kalac împotriva Turciei (1997) IV (CEDO) 1199.
109. Cauza CEDO Karaduman împotriva Turciei (1993) 74 DR 93 (Eur Comm HR); Rapoarte europene privind drepturile omului.1993.
110. Cauza CEDO Karhuvaara și Iltalehti împotriva Finlandei, nr. 53678/00, § 49, CEDO 2004.
111. Cauza CEDO Karlsson v. Suedia, nr. 12356/86, decizia Comisiei din 8 septembrie 1988.
112. Cauza CEDO Karner v Austria, nr. 40016/98, 24 iulie 2003.
113. Cauza CEDO Kokkinakis contra Grecia (14307/88) (CEDO) 25 m1993.
114. Cauza CEDO Lautsi împotriva Italiei (30814/06) (CEDO), 3 noiembrie 2009.(Traducere personală. Hotărârea este doar în limba franceză).
115. Cauza CEDO Leyla Șahin împotriva Turciei, nr. 44774/98
116. Cauza CEDO Lombardi Vallauri împotriva Italiei, nr. 39128/05, § 42, 20 octombrie 2009).
117. Cauza CEDO Lotus, Hotărârea din 27 octombrie 1927, PCIJ Seria A, p. 26.
118. Cauza CEDO Miroļubovs și alții împotriva Letoniei, nr. 798/05, § 91, 15 Septembrie 2009
119. Cauza CEDO Mitropolia Basarabiei și alții împotriva Moldovei, nr. 45701/99, §§ 115-16, CEDO 2001-XII).
120. Cauza CEDO Mult împotriva Comisiei Scolaire Marguerite-Bourgeoys ,2006
121. Cauza CEDO Mutati mutandis, Ahtinen împotriva Finlandei, nr. 48907/99, § 41, 23 septembrie 2008
122. Cauza CEDO Mutatis mutandis, Evans împotriva United Regatul [GC], nr. 6339/05, § 77, CEDO 2007-I),
123. Cauza CEDO Obst împotriva Germaniei (nr. 425/03, 23 septembrie 2010.
124. Cauza CEDO Osmanoğlu și Kocabaș împotriva Elveției (10 ianuarie 2017) http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-5592122- 7062572
125. Cauza CEDO Paturel împotriva Franței (nr. 54968/00, 22 decembrie 2005),
126. Cauza CEDO Predota v. Austria (dec.), Nu. 28962/95, 18 ianuarie 2000).
127. Cauza CEDO Procuror împotriva Elizaphan Ntakirutimana și Gérard Ntakirutimana, cauzele nr. ICTR – 96–10 și ICTR – 96–17 – T (21 februarie 2003).
128. Cauza CEDO PV împotriva Spaniei, nr. 35159/09, 30 noiembrie 2010.
129. Cauza CEDO R v Headteacher and Governors of Denbigh High School [2006] UKHL 15,9-14
130. Cauza CEDO R (cu privire la cererea Begum) v Headteacher and Governors of Denbigh High School [2006] UKHL 15, 26;
131. Cauza CEDO R v Drug Mart Ltd (1984) 5 DLR (4 th) 121 (în care legea de Ziua Domnului și respectarea duminicii era o problemă).

132. Cauza CEDO Republica Nicaragua împotriva Statelor Unite ale Americii (1986)
133. Cauza CEDO S împotriva Franței
134. Cauza CEDO Sahin împotriva Turciei nr. (44774/98) (CEDO), Marea Cameră (10 noiembrie 2005.
135. Cauza CEDO Salgueiro da Silva Mouta împotriva Portugaliei, nr. 33290/96, 21 decembrie 1999
136. Cauza CEDO Salonen împotriva Finlandei (1997)
137. Cauza CEDO Sarah Margaret Richards împotriva secretarului de stat pentru muncă și pensii ,2006.
138. Cauza CEDO Savez crkava „Riječ života" și alții v. Croația (nr. 7798/08, 9 decembrie 2010.
139. Cauza CEDO Schüth împotriva Germaniei, nr. 1620/03, § 67, CEDO 2010 și Siebenhaar împotriva Germaniei, nr. 18136/02, § 45, 3 februarie 2011).
140. Cauza CEDO Sejdic și Finci împotriva Bosniei și Herțegovinei, nr. 27996/06 și 34836/06, 22 decembrie 2009, alin. 55
141. Cauza CEDO Shabina Begum (prin prietenul ei în litigiu, dl SherwRahman) v Directorul și guvernatorii liceului Denbigh [2004] EWHC 1389 (Admin).
142. Cauza CEDO SL împotriva Austriei, nr. 45330/99, 9 ianuarie 2003, par. 29 ;
143. Cauza CEDO Smith și Grady împotriva Regatului Unit (n 11) punctul 94;
144. Cauza CEDO Smith și Grady împotriva Regatului Unit, nr. 33985/96 și 33986/96 27 septembrie 1999.
145. Cauza CEDO Spetz și alții împotriva Suediei, nr. 20402/92, decizie a Comisia din 12 octombrie 1994;
146. Cauza CEDO Svyato-Mykhaylivska Parafiya împotriva Ucrainei, Nu. 77703/01, § 146, 14 iunie 2007
147. Cauza CEDO Tyrer împotriva Regatului Unit (1978) 2 OHCHR 1.
148. Cauza CEDO Valsamis împotriva Greciei (18 decembrie 1996, Rapoarte de hotărâri și decizii 1996-VI),
149. Cauza CEDO Williamson împotriva Regatului Unit, nr. 27008/95, decizia Comisiei din 17 m1995).
150. Cauza CEDO Willis împotriva Regatului Unit, nr. 36042/97, 11 iunie 2002, alin. 39.
151. Cauza CEDO X v Austria, (8652/79) (CEDO) (15 octombrie 1981) DR 26 (referitor la Secta Lunii),
152. Cauza CEDO, Angeleni împotriva Suediei, nr. 10491/83, 3 decembrie 1986

153. Cauza CEDO, Alujer Fernandez și Caballero Garcia împotriva Spaniei disponibil în: https://doi. org/10.1163/157 181301760596127. Volumul 12: Numărul 5-6. Brill/ Nijhoff. 2001.
154. Cauza CEDO, Buscarini și alții vs. San Marino, Disponibil la: http://ier.gov.ro/traduceri/drepturile-omului/jurisprudenta-cedo/
155. Cauza CEDO. Hassan si Tchaouch contra Bulgariei - Organizarea religioasa Interventia statului. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
156. Cauza CEDO. Înaltul Consiliul Spiritual al Comunităţii Musulmane contra Bulgaria - Organizaţii religioase Intervenţia statului în activitatea lor. Condiţii. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
157. Cauza CEDO. Jimenez Alonso si Jimenez Merino contra Spaniei - Educaţia şcolară Programa şcolară. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
158. Cauza CEDO. Kjeldsen, Busk Madsen si Pedersen contra Danemarca. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
159. Cauza CEDO. Kokkinakis contra Greciei - Manifestare religioasă Conţinut. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
160. Cauza CEDO. Kokkinakis contra Greciei - Manifestare religioasă Conţinut. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
161. Cauza CEDO. Leyla Sahin contra Turcia - Portul vălului islamic Manifestarea credinţei religioase. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
162. Cauza CEDO. Mitropolia Basarabiei şi Exarhatul Plaiurilor şi alţii c. Moldova. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
163. Cauza CEDO. Orsus c. Croaţiei - Plasarea copiilor romi în clase compuse doar din romi din cauza slabei cunoaşteri a limbii croate: neîncălcare. Disponibil la https://juris-prudentacedo.com/
164. Cauza CEDO. Perry c. Letoniei - Interdicţia pentru un pastor evanghelic străin de a desfăşura activităţi religioase, prin refuzul nelegal de reînnoirea permisului său de şedere: încălcare. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
165. Cauza CEDO. Phull contra Franța- Religia sikh Portul turbanului permanent Control aeroport. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
166. Cauza CEDO. Prezenta crucifixelor in școlile publice din Italia este conforma Conventiei
167. Cauza CEDO. Serif contra Greciei - Manifestare religioasă. Organizarea religioasă. Sancţiuni penale. Disponibil la https://jurisprudentacedo.com/
168. Cauza CEDOv P v S și Cornwall County Council C-13/94, 1996.

169. Cauza Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France v. Franța ((dec.), nr. 53430/99.
170. Cauza Gündüz împotriva Turciei, nr. 35071/97, CEDO 2003-XI
171. Cauza X v Regatul Unit (7291/75) (CEDO) (4 octombrie 1977) DR11 (referitoare la credința Wicca).
172. Cazul CEDO Thlimmenos împotriva Greciei [GC], nr. 34369/97, § 44, CEDO 2000-IV
173. Cazul CEDO Toonen împotriva Australiei (488/1992) CCPR / C / 50 / D / 488/1992, 1-3 IHRR 97 (1994), alin. 8.7.
174. CP.A., Sentinţă din 11 noiembrie 1912 în cauza privind indemnizaţia de război a Turciei, R.S.A., vol. XI. Treaty of Lausanne, October, 1912. Disponibil în: https://www. mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos142.htm.
175. Decizia Consiliului de State CE nr. 248467 din 28 aprilie 2004. Disponibilă la: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex:32004D2241
176. Legea 195, ANET, 175 Esodo, în Grande Commentario Biblico , Parte I, II Vecchio Testamento, Querinana- Brescia, 1974, 477p.

SURSE DOCTRINARE

177. Abdur Rahman I Doi, Sharī‘ah: The Islamic Law. London. 1984.
178. Akehurst Michael. A Modem Introduction to International Law, Second edition, George Allen and Unwin Ltd., London. 1971.
179. Al patrulea Sinod Ecumenic de la ținut la Calcedon (Halkidon) în anul 451 d.Hr. Disponibil în: http://www.credo.ro/sinodul-al-patrulea-ecumenic-calcedon.php
180. Alexie Marin, M., Bărbulescu, P., Dicționar diplomatic. Ed. Politică, Bucureşti, 1979.
181. Alexis de Tocqueville - Despre Democrație in America - Vol. 1. 2 Editura Humanitas, 2005.
182. Anania Valeriu, Pro Memoria. Acţiunea catolicismului în România interbelica, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, București.
183. Andrei Petre drd., Concepte religioase, culturale și etice în Dreptul Internațional Umanitar-Comunicare susținută în Cadrul Conferinței Naționale cu participare internaționala „Integrare prin cercetare și inovare”, 8 noiembrie 2018 publicat în volumul Conferinței;

184. Andrei Petre drd., Aspecte juridice și financiare privind cultele religioase în Europa-Revista Națională de Drept, nr. 6, iunie 2016, Chișinău, Revista Candela a Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, nr. 7-8, 2016;
185. Andrei Petre drd., Decalogul - lege divină, universală, fundamentală. Reflecții normative și doctrinare în Dreptul Intern și Dreptul International Public - articol, publicat în „Studia Universitatis Moldavie" nr. 8 pe 2019 și în Rrevista „Candela",an XXI nr 5-6 pe 2019 a Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților.
186. Andrei Petre, Articol Decalogul – lege divină universală fundamentală: reflecții normativ–doctrinare în dreptul intern român și în dreptul internațional public. U. S. Moldova, 2019.
187. Andrei Petre, drd., „Dreptul Internațional al Drepturilor Omului – abordare juridico – biblică a Drepturilor Omului'' – Comunicare susținută in cadrul Simpozionului Științific Internațional „Personalități și evenimente marcante din viața spirituală a spațiului pruto-nistrean și a vecinilor săi in sec. XIX, XX", 24 - 25 noiembrie 2017, Chișinău. Articolul este publicat in volumul Simpozionului.
188. Andrei Petre, drd., „Dreptul Tratatelor – Concordatul – o varietate a tratatului internațional"-Comunicare susținută în cadrul Conferinței Științifice Naționale cu participare Internațională „Integrare prin cercetare și inovare" , Universitatea de Stat din Moldova, 9 noiembrie 2017, Chișinău publicat în volumul Conferinței.
189. Andrei Petre, drd., „Regimul Constituțional al cultelor în Uniunea Europeană" - Revista Candela a Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Anul XXV Nr 11-12, 2017;
190. Andrei Petre, drd., „Religie, lege și violență – o abordare conceptuală tridimensională", - articol publicat în Revista „Studia Universitatis Moldavie" Nr. 3,2018, Chișinău.
191. Andrei Petre, drd., „Statul – subiect primar al Dreptului Internațional și Biserica – instituție divino-umană" - articol publicat în Revista Candela a Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților Anul XXVIII, Nr 3-4, 2018.
192. Andrei Petre, drd., Diplomația Ecleziala'" – Articol publicat în Anuarul Universității „Petre Andrei" Iași, 2017.
193. Andrei Petre, drd., Dreptul Internațional al Drepturilor Omului - abordare interconfesională", - articol publicat în Revista Candela a Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților Anul XXVI, Nr 5-6, 2018;
194. Andronovici C., Dreptul internațional public, Editura Graphix, Iași, 1996.
195. Anghel, Ion M., Dreptul tratatelor, Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 2000.

196. Arnaud de Borchgrave, Oozing Venom and Jihad, The Washington Times (Washington, SUA), 19 august 2004,
197. Athanasios Basdekis, Die Orthodoxe Kirche (Biserica ortodoxă*),* Verlag, 2001.
198. Athanasius Basdekis, Verlag Otto Lembeck. Beziehungen der Orthodoxen Kirche zur übrigen christlichen Welt, in Orthodoxe Kirche und Ökumenische Bewegung. Dokumente - Erklärungen - Berichte 1900-2006, (din germană: Relațiile Bisericii Ortodoxe cu restul lumii creștine, în Biserica Ortodoxă și Mișcarea Ecumenică. Documente - Explicații - Rapoarte 1900-2006), Frankfurt pe Main Bonifatius Verlag, Paderborn, 2006.
199. Aust Anthony, Modern Law Law and Practice .Cambridge University Press, 2012.
200. Aust, A., Manual de drept internațional, Cambridge 2005.
201. Bacaci C., Nan, Fl, Pătraşcu, A (coord.), Dreptul tratatelor. Noţiuni de teorie şi practică, Editura Ministerului Internelor şi Reformei Administrative Bucureşti, 2008.
202. Bădescu Valentin-Stelian, Articol: Etica afacerilor actuale – între utopie şi realitate în Studii şi comunicări / DIS, vol. VI, 2013.
203. Bădulescu, Marian, Ortodoxia românească –Punte între orient și occident, Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu, 2017.
204. Barbara Donagan, Articol Rețeaua de onoare: soldați, creștini și domni în engleză. Civil War. 2001.
205. Basdekis, Athanasios, Die Orthodoxe Kirche, Lembeck Otto GmbH + Co.K, 2005.
206. Bastid S., Les traités dans la vie internationale, Paris, 1985.
207. Bastid, S. Droit international public. Le droit des organizations internationales, Paris, 1969—1970 (curs litografiat).
208. Bauberot Jean, Religions et Laicicite dans L'Europe de Douze, Syros, Paris, 1944.
209. Beaufils Dominique, Bobrinskoy Boris, Pr. John Brecq, Olivier Clement, Claude Hiffler, Pr. Ioannis Chryssavgis, Mitropolitul Meletios, Pr. Ignace Peckstadt, Pr. Jean Roberti, Bertrand Vergely, *Bioetica şi taina persoanei* - perspective ortodoxe, trad. din limba franceză de Nicoleta Petuhov, volum îngrijit de Tatiana Petrache, Editura Bizantină, Bucureşti, 2005.
210. Bederman, D., Religia și sursele dreptului internațional în antichitate. Palgrave Macmillan SUA, 2008
211. Benga, Daniel, Marii reformatori luterşi Biserica Ortodoxă. Contribuţii la tipologia relaţiilor Luterano-ortodoxe din secolul al XVI-lea, Editura Sofia, Bucureşti, 2003.

212. Benito E. O, Etude des droits des personnes appartenant aux minorités ethniques, religieuses et linguistiquistiques, Cetre pour les Droits de l'Homme, Nations Unies, New York, 1991.
213. Benjamin Bleiberg. Dezvăluirea adevăratei probleme: evaluarea deciziei Curții Europene a Drepturilor Omului de a impune interzicerea basmalei în Leyla Sahin v Turcia . 2005.
214. Bercan, Gheorghe, Ciachir, Nicolae, Diplomaţia europeană în epoca modernă, Bucureşti, 1984. Beşteliu, M. R., Drept internaţional public, vol.I, Editura All Beck, Bucureşti, 2005.
215. Berezowski C., Góralczyk W., Libera K., Prawo międzynarodowe publiczne (din poloneză: Drept internaționa public), Warszawa 1970.
216. Bergen Peter, Holy War, Inc: Inside the Secret World of Osama bin Laden (2001).
217. Besson,S Sursele dreptului internațional [în:] S. Besson, J. Tasioulas, The Philosophy of International Law, Oxford 2010.
218. Beşteliu Miga R., Drept internaţional public, , vol.I, Editura All Beck, Bucureşti, 2005.
219. Beşteliu Miga, R., Drept internațional public. Volumul II. Editia 2, Editura C.H. Beck, 2014.
220. Beşteliu-Miga, Raluca, Drept internaţional. Introducere în dreptul internaţional public. Editura AII Educaţional. Bucureşti. 1997.vol. II.
221. Beziehungen der Orthodoxen Kirche zur übrigen christlichen Welt, in „Orthodoxe Kirche und Ökumenische Bewegung. Dokumente - Erklärungen - Berichte 1900-2006.
222. Biblia sau Sfânta Scriptură, Ed. Institutului biblic şi de misiune al Bisericii ortodoxe române, Bucureşti, 2001.
223. Bierzanek, J. Symonides, Prawo międzynarodowe publiczne, ed. A 2 - a, Warszawa 1992.
224. Billier Jean-Cassien, Maryioli Aglae, Histoire de la philosophie du droit, Ed. Armand Colin, Paris, 2001.
225. Birmelé André, Terme, Jaques, Accords et dialogues oecuméniques, Paris, 1995.
226. Blacher, Philippe, Droit des relations internationales, Ed. Lexis-Nexis, Paris 2006.
227. Blake Michael, Diversitate, supraviețuire și asimilare, SSUES (2001-2002)
228. Boire R, „Despre libertatea cognitivă", la http://www.cognitiveliberty.org/curriculum/ oncoglib_ 123. (Accesat la 12 01.2020).
229. Bolintinean Alexandru, Năstase Adrian și Aurescu Bogdan, Drept internaţional contemporan, Ed.2 revizuită și adăugită, Ed. All Beck Burureşti, 2002.
230. Bolintineanu Al și col., O.N.U.- organizare şi funcţionare, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1962.

231. Bolintineanu, A și col., Drept internațional contemporan. Ediția a 2-a, Editura C.H. Beck, 2012.
232. Bolintineanu,A., Egalitatea in drepturi a statelor — premisa primordială a democratizării relaţiilor internaţionale,, *Bucureşti, Editura politică, 1979*.
233. Bond Michael, The Making of a Suicide Bomber, New Scientist, Londra, UK, 2004.
234. Borda, A.Z., O abordare formală a articolului 38 alineatul (1) litera (d) din Statutul CIJ din perspectiva Curți și instanțe penale internaționale, EJIL (2013), vol. 24 Nr. 2,
235. Boschiero, N., Scovazzi, T., Pitea, C., Ragni Ch., (ed.), Instanțele internaționale și dezvoltarea managementului dreptului internațional. Eseuri în onoarea lui Tulio Treves, Haga 2013.
236. Bremer Thomas, Johannes Oeldemann und Dagmar Stoltmann, Paulinus Verlag, Orthodoxie im Dialog. Bilaterale Dialoge der orthodoxen und der orientalisch-orthodoxen Kirchen 1945-1997. Eine Dokumentensammlung, hrsg. von 1999. (din germană: Ortodoxia în dialog. Dialoguri bilaterale între Bisericile Ortodoxe și Ortodoxia Orientală 1945-1997. O colecție de documente, din 1999). Disponibil în:https://evl.fi/ documents/ 1327140/39531482/ Reseptio1_2009.pdf /1b9aa4df-7033-5987-174a-c0cd517e4fa4.
237. Brown, Francis, The New Brown – Driver – Briggs - Gesenius Hebrew and English Lexicon withan appendx containing the Biblical Aramaic.by Francis Brown D. O.D. Litt. Hendrickson Publisher's Peabody, Massachusetts, 1979.
238. Bublitz Jan Christoph, Merkel Reinhard, (din engleză: Crime împotriva minților, despre manipulări mentale, vătămări și dreptul uman la autodeterminare mentală). Crimes Against Minds: On Mental Manipulations, Harms and a Human Right to Mental Self-Determination, Oxford University Press, 2014.
239. Buergenthal,T., Weber,R., Drept internațional al dreptului omului, Editura All București 1996.
240. Burian Al. Relaţiile internaţionale, politica externă şi diplomaţia. Curs de lecţii. Ediţia a III-a (revăzută şi adăugită). Chişinău: CEP USM, 2007.
241. Burianu Al., Impactul dreptului internațional asupra constituțiilor naționale. Studii Europene, 2014.
242. Burianu Alexandru, Drept diplomatic și consular, Asociaţia de drept internaţional din Republica Moldova, 2003. 330 p.
243. Burianu, Al., Unele considerente privind izvoarele dreptului internaţional public în Revista moldovenească de drept internaţional şi relaţii internaţionale. 2013.

244. Buttrick George Arthur, s.a. Dictionary of the Bible, An Illustrated Encyclopedia, F. J. Abingdon Press, Nashville, 1991.
245. Câmpean G.C., Concordatele franceze. Raporturile Vaticanului cu Franţa de la medieval la modern, Universitatea „Babes Bolyai" Cluj Napoca, 2013.
246. Ceban C., Mecanisme internaţionale de protecţie a drepturilor omului, Universitatea de Studii Europene din Moldova. Facultatea de Drept, Chișinău, 2013, 109 p.
247. Ceban Cristina şi Tarlev Veronica, Note de curs Dreptul Internațional al mediului, Chişinău, 2013.
248. Chevallier Jacques, L'Ètat de droit, în „Revue de Droit Public et de Science politique", n 2/1988.
249. Chilea Dragoș., Drept internaţional public, Ed. Hamangiu, Bucureşti, 2010.
250. Chirilă Ioan, Fragmentariu exegetic filonian. Nomothetica – repere exegetice la Decalog, vol. 2 Cluj-Napoca Editura Limes, 2003.
251. Christopher G Weeramantry, Jurisprudența islamică: o perspectivă internațională. 1988.
252. Christopher Greenwood, „Dezvoltare istorică și temei juridic" în Dieter Fleck (ed), Manualul de drept umanitar în conflictele armate (1995).
253. CICR, Principiile fundamentale ale Crucii Roșii și Semilunii Roșii (1996) http://www.icrc.org/ WEB/ENG/ siteeng0.nsf / htmlall / p0513? OpenDocument & style = Custo_Final.4 & View = defaultBody2 # 2
254. Cloşcă Ionel, Suceavă Ion, Tratat de drepturile omului. Ed. Europa Nova, Bucureşti, 1995.
255. Codiță Dumitru, Articol, Contribuţia culturii şi civilizaţiei creştine la crearea şi afirmarea dreptului internaţional umanitar. În Institutul Român pentru Drepturile Omului, 2/2017.
256. Combacau, J., Sur, S., Droit international public Ed. XII, Editeur : L.G.D.J, 2016.
257. Comisia Teologică Internaţională, Memorie şi reconciliere: Biserica şi greşelile din trecut, Editura Presa Bună Iași, 2005
258. Conciliul de la Calcedonia (451).Disponibil la: https://www.crestinortodox.ro/istoria-bisericii/sinoade-ecumenice/sinodul-iv-ecumenic-la-calcedon-451-70571.html
259. Consiliul Pontifical Pentru Dreptate şi pace, Compendiu de Doctrină Socială a Bisericii, trad. din italiană de Pr. Dr. Lucian Fărcaş, Sapientia, Iaşi, 2007.
260. Copilaș Emanuel, Incursiuni în istoria politică și intelectuală a secolului XX, Editura Adenium, Iaşi, 2014.
261. Craiovan Ion, Introducere în filosofia dreptului, Ed. All Beck, Bucureşti, 1998.
262. Crețu, Vasile, Drept internaţional public, Ediția a4-a, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 2006.

263. Culianu, I.P., Religie și putere, București, Editura Nemira, 1996. Cyrus, The Interpreter's Dictionary of the Bible, An illnstrated Encyclopedia, Abingdon Press, Nashville, 1991.
264. Cunningham Hilary, Dumnezeu și Cezar la Rio Grande: Sanctuary and the Politics of Religion (1995)
265. Czapliński, Wł.. Wyrozumska A., , Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe, ed. A 3-a,Warszawa 2014.
266. Dănisor, D.C., Drept constituțional și instituții politice, Ed. Științifică, București, 1997 . Dănişor, Gheorghe, Filosofia dreptului, Ed. Universitaria, Craiova, 2003.
267. De Pury Roland, L'Evangile et droits de l'homme, Editions „Labor et Fiddes", Geneve, 1981.
268. Deaconescu, I., Retorică (Introducere în oratoria greacă și latină), Ed. Europa, 1996.
269. Del Vecchio Giorgio, Lecții de filosofie juridică, Editura Europa Nova, 1997.
270. Detter, J., Ordinea juridică internațională, Cambridge 1994.
271. Diaconescu Gh., Genocidul, Ed. Militară, Bucureşti, 1991.
272. Diaconu Ion, Manual de Drept Internaţional Public, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 2007.
273. Dialogue 1959-1994, Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1997.
274. Dijk, P., Hoof, F., Rijn, J. și Zwaak, L. (eds), Teoria și practica Convenției europene privind Drepturile omului, ediția a 4-a.Cambridge: Intersentia Press 2006.
275. Dogaru, D., Dănişor,C., Drepturile omului şi libertăţile publice, Ed. Europa Lugoj, 1997.
276. Donnelly John, Progres văzut în Africa cu privire la imunizările împotriva poliomielitei, Boston Globe, SUA), 2004.
277. DouglJohnston, Bisericile și apartheidul din Africa de Sud. Sampson (eds), Religion, the Missing Dimension of Statecraft. 1994)
278. Dreptul internațional Oppenheim (ediția a 9- a), editat de Sir Robert Jennings QC, Sir Arthur Watts KCMG QC, Oxford 2008.
279. Duca B. A., Proprietatea în doctrina socială catolică: magisteriu şi praxis. Studia Politica: Romanian Political Science Review, 2016. 18 p. Disponibil în: https://www.ssoar .info/ssoar/bitstream/handle/document/51673/ssoar-sp-rpsr-2016-1-duca-Proprietatea_in_ doctrina_sociala_catolica.pdf?sequence=1
280. Duculescu, N., Drept international public, vol. I, Bucuresti : Ed. Hyperion, 1993.
281. Duculescu, V., Declaraţiile comune ale României cu alte state, instrumente de reafirmare şi promovare a principiilor dreptului internaţional contemporan, în „Studii şi cercetări juridice", 1974.

282. Duguit L., Traite de droit constitutionnel. 3e edition, Paris, 1927. 763 p. Disponibil în: https://books.google.ro/books?id=EXAuDwAAQBAJ&pg=PA510&lpg=PA510&dq=•%09 Duguit+L.,+Trăite"+de+droit+constitutionnel,+vol.+I,+Paris,+1927
283. Duke Journal of 'Comparative and International Law 91. A doua ed., 2003), disponibil de la http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/emblem
284. Dumitrașcu Iulian, Articol: Documentul Relaţiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creştine – principalele teme și dezbateri în https://basilica.ro/ la data de 11.08.2018.
285. Dumitru G., Hugo Grotius, Despre dreptul războiului şi al păcii, Editura Științifică, București, 1968. 1092 p. Disponibil în: https://www.scribd.com/doc/98852485/Dreptul-razboiului-și-al-păcii/
286. Dupuis, J., Dialogo interreligioso nella missione evangelizzatrice della Chiesa, în R.Latourelle(ed.), Vaticano II. Bilancio e prospettive venticinque anni dopo 1962-1987, vol. II, Cittadella Editrice, Assisi 1987. Disponibil în: https://www.academia.edu /20334993/EATWOT_Per_i_molti_cammini_di_Dio_II_-Verso_una_teologia_ religioso_Ita_
287. Dupuy, P.M., Droit international public (12e édition), Ed. Dalloz, 2014. 956 p. Disponibil în:http://movelovesun.com/ebooks2/?q=Droit+international+public++11e+%C3%A9d.%3 A + Pr%C3% A9cis +-+Pierre-Marie+Dupuy.
288. Ebrahim Moosa, Dilema schemelor drepturilor islamice . Journal of Law și Religie, 2000.
289. Ecobescu, N. E. Democratizarea relaţiilor dintre state şi noua ordine internaţională, Bucureşti, Editura politică, 1979.
290. Ehrlich L, Prawo międzynarodowe, ediția a IV- a, Warszawa 1958.
291. Ehrlich, L. The Development of International Law a Science, în R.C.A.D.I., 1962.. Disponibil în: http://movelovesun.com/ebooks2/?q=Droit+international+public.
292. Elaine Thomas, Păstrarea identității la distanță: explicarea noilor restricții legale ale Franței asupra basmului islamic. Studii etnice și rasiale, 2006.
293. EliT. O., Africa and the Development of International Law,Leiden, 1972, 71 p. Disponibil în: https://brill.com/view/book/edcoll/9789004204119 /B9789004204119-s002.xml.
294. Epistola 188, Canonul 2. În Nicodim Milaş. Canoanele bisericii ortodoxe, însoţite de comentarii vol. I. partea I. Traducere făcută de dr. Nicolae Popovici Editura Teologică Dieceza, Arad, 1930, p. 452. Disponibil în: https://www.academia.edu › CANOANELE_ BISERICII_ORTODOXE.
295. Epistola lui Barnaba, cap. XIX, în vol. Scrierile Părinţilor Apostolici, traducere, note şi indici de Pr. D. Feciorii, în P.S.B., Editura I.B.M.B.O.R., Bucureşti, 1979.

296. Eri, David, Principes de droit des conflits armes. Bruylant, Bruxelles, 1994. Disponibil în: https://www.cambridge.org/core/journals/international-review-of-the-red-cross/article/principes-de-droit-des-conflits-armes-prix-paul-reuter-1994
297. Esposito John, Unholy War: Terror in the Name of Islam, 2002.
298. Etches Stephen Christian, Doctrine creștine, Traducere și editare Constantin Ghioancă. Editura Adonai, București, 1985. 380 p. Disponibil în: https://www.academia.edu/4850677/Stephen _Etches_Christian_Doctrine_-_Ro.
299. Evans M., Manual privind purtarea simbolurilor religioase în zonele publice (Strasbourg: Consiliul din Europa / Martinus Nijhoff), 2009.
300. Evans M.D., Drept internațional, ediția a II -a, Oxford 2006.
301. France John, Western Warfare in the Age of the Cruades, 1000–1300.1999.
302. Franck Thoma, Legitimitatea în sistemul internațional (1988) în American Journal of Drept internațional.
303. Freed Kenneth, Ross Michael, „Liderii musulmresping apelul lui Hussein la război pentru„ necredincioși ”, Los Angeles Times (Los Angeles, SUA), 21 ianuarie 1991.
304. Gavriluță Nicu, Sociologia religiilor. Credințe, ritualuri, ideologii, Editura Polirom, Iași, 2013.
305. Geamănu Gr., Dreptul internațional public, Vol.I și II, EDP, București, 1983.Vol. I , II.
306. Geamănu,G., Dreptul Internațional Penal și Infracțiunile Internaționale, Ed. Academiei, 1977.
307. Gerhard Robers, Etat et Eglises République Fédéral Allemagne, in Etat et Eglise dans L'Union Européenne, Auflage, 1997.
308. Gerstenberger, Erhard S. Leviticus: A Commentary, Westminster John Knox Press, 15 apr. 1996.
309. Gibran Kahlil, Darul iubirii, traducere din limba engleză şi notă introductivă de MihClaudiu Marii, Editura Herald, Bucureşti, 2004.
310. Gibson Nicholas, O tendință nedorită: îmbrăcămintea religioasă și drepturile omului după Leyla Sahin v Turcia (2007) 25 (4) Țările de Jos Trimestrial al Drepturilor Omului.
311. Glaser, E., Popescu Dumitra, Actul final al Conferinţei de la Helsinki pentru securitate şi cooperare în Europa, în „Studii şi cercetări juridice", 1975, nr. 4. Publicat în Buletinul Oficial nr. 92 din 13/08/1975.
312. Goering Laurie, Ruandezi întorcându-se la Islam, ca credință zdruncinată de genocid, Seattle Times, Seattle, SUA. 2002.

313. Golan Aaron, Foreigner, în Illustrated Bible Dictionaiy, Part I, Aaron-Golan, Inter-Varsity-Press, 1998.; Etranger, în Vocabulaire de Theologie Biblique, publie sous la direction de Xavier Leon-Dufour et de Jean Duplacy, Augustin George, Pierre Grelot, Jacques Guillet, Marc-Francois Lacan, Sixieme edition, Les Editions du Cerf, Paris, 1988.
314. Goldenberg D., Blestemul Hamului: rasă și sclavie în iudaismul timpuriu, creștinism și Islam (2003); Shaun Marmon (ed.), Slavery in the Islamic Middle East, 1999.
315. Goliath-Papyri, Liberty, în The illustrated Bible Dictionary, Part 2 Inter-Varsity Press, 1998.
316. Góralczyk W., O privire de ansamblu asupra dreptului internațional public , ed. 7, Warszawa 2000.
317. Grabowska G., Doktryna, [în:] B. Hołyst (redactor-șef), J. Symonides, D. Pyć, Wielka Encyklopedia Prawa, tom IV - Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2014.
318. Grotius, See Hugo De jure belli ac pacis, ed. and introduction by Richard Tuck, from the Edition by Jean Barbeyrac. Indianapolis: Liberty Fund, 2005.
319. Growth in Agreement II. Reports and Agreed Statements of Ecumenica! Conversations on a World Level, 1982-1998. Edited by Jeffrcy Gros, FSC, Harding Meycr and William G. Rusch, WCC Publications, Geneva, 2000. Disponibil]n https://archive .org/stream/wccfops2.194/wccfops2.194_djvu.txt.
320. Guggenheim P., Contributions l'histoire des sources du droit international,/ RCADI, 1958-II, vol. 94; în Burianu, Alex., Drept International public, Ediţia a IV-a (revăzută şi adăugită), Chişinău 2012.
321. Guggenheim,P., Trăite de droit internaţional public, vol. 1, ed. a II-a, Geneva, 1967.
322. Hakeem Yusuf, Sîmpotriva Franței: Susținerea *a trăi împreună*" sau asimilare forțată . Human Rights, 2014.
323. Hallaq Wael, A History of Islamic Legal Theories (1997); Weeramantry, Jurisprudența islamică, CESCR, Comentariul general nr. 14, 2000, alin. 12
324. Hamangiu C., I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, Tratat de drept civil român, Ed. All, Bucureşti, 2008.
325. Hamangiu Constantin, și colab., Tratat de drept civil, vol. I, Ed. ALL, Bucureşti, 1998. Hasan și Chaush, și Perry împotriva Letoniei, nr. 30273/03, § 55, 8 noiembrie 2007.
326. Hegel, G. , Principiile filozofiei dreptului sau elemente de drept natural și de ştiinţă a statului, traducere de Virgil Bogdan şi Constantin Floru, Editura IRI, Bucureşti, 1996.
327. Hermeneutics, Politics and the History of Religions,Oxford University Press, 2010.
328. Hernandez,G.I., Curtea națională de justiție și funcția judiciară, Oxford 2014.

329. Hilaire Mc Coubrey, Drept natural, religie și dezvoltarea dreptului internațional în Mark Janis și Carolyn Evans (eds), Religion and International Law. 1999.
330. Hirsley Michael, „Coranul poate justifica ambele părți într-un război sfânt ”, Chicago Tribune (Chicago, SUA), 3 februarie 1991.
331. Horowitz George, The Spirit of Jewish Law , Bloch Pub Co; First Edition, 1953.
332. Howard E., Directiva UE privind dezvoltArea protecția împotriva discriminării rasiale în UE(Londra și New York, Routledge),2012.
333. Howard E., Legea și purtarea simbolurilor religioase: interdicții europene asupra purtării simboluri religioase în educație (Londra și New York: Routledge) .2012.
334. Howard Gilbert, Redefinirea manifestării credinței în Leyla Sahin v Turcia” (2006) Consiliul European, Law Rights, 2006.
335. Howard Michael, Temperamenta Belli : războiul poate fi controlat?” în Michael Howard (ed.), Restricții asupra războiului: studii în limitarea conflictului armat. 1979.
336. Huyette Michel, Les sectes et la protection judiciaire des mineurs, recueil Dalloz Syrey, în Cahier Chronique, Nr. 32, 1996. Disponibil în: https://www.derives-sectes. gouv.fr/sites/default/files/publications/francais/guide_protection_mineurs_ complet.pdf
337. Ibrahim, A., Traditional Asian Approaches: A Malaysian View (1995) în Cartea australiană a dreptului internațional, 1995.
338. Ică Ioan I. Jr, Autocefalia Ortodoxiei româneşti în viziunea europeană şi ecumenică (III),în Telegraful Român, anul 158, nr. 45-46, 318 p. Disponibil în: https://www. revistateologica.ro/wp-content/uploads/2018/07/Arhid.-Ioan-I.-Ică
339. Ică Ioan I. Jr, Uniatismul impecleziologic. Pe marginea celei de a VIII-a Sesiuni plenare a Comisiei internaţionale mixte pentru dialog teologic între Bisericile Ortodoxe şi Biserica Romano-Catolică, Baltimore, 9-19 iulie 2000, în Vestitorul Ortodoxiei, nr. 251-252, 1 august 2000.Disponibil în: http://www.tabor-revista.ro/in_ro.php?module=c ontent_full&id =10382.
340. Ică Ioan I. Jr., „Dialogul teologic ortodox-catolic 1986-2000 la răscruce: către ecleziologie? Status questionis", în Arhiepiscopul Bartolomeu Valeriu Anania in honorem, Ed. Renaşterea, Cluj-Napoca, 2000, p. 61-79.
341. Ielciu Ioan Mircea, Notes on the Anglican-Orthodox Theological Dialogue, Reseptio, Helsinki, 1/2006. Disponibil în: https://www.anglicancommunion.org/media/103812the_ dublin_statement.pdf
342. Imperatori, M., Episcopul Romei şi universalitatea Bisericii, în La Civiltà Cattolica, 15 novembre 2014. Traducere de Octavian FRINC. Disponibil în:

343. Ingrid Detter, The Law of War (Cambridge University Press, 1988; ediția a 3-a, 2017)
344. Ingvill Plesner, Curtea Europeană a Drepturilor Omului între fundamentalism și secularism liberal. (Lucrare prezentată la un seminar despre controversa islamică a baticului și viitorul libertății religiei sau credinței, Strasbourg, iulie 2005 Disponibilă la: http://humanrights.uio.no/omenheten/seminar/ forum / plesnerpaper.pdf
345. Ioan Mircea Ielciu. Notes on the Anglican-Orthodox Theological Dialogue, Reseptio, Helsinki, 1/2006.
346. Ioniţă Viorel, „A XII-a întrunire a Comisiei Mixte de Dialog Ortodox-Luteran", în *Vestitorul Ortodoxiei,* Anul XVI, Nr. 346, 30 Noiembrie 2004..
347. Ioniță Viorel, A XII-a întrunire a Comisiei Mixte de Dialog Ortodox-Luteran, în Vestitorul Ortodoxiei, Anul XVI, Nr. 346, 30 Noiembrie 2004.
348. Ioniță Viorel, Articol: Sfântul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe, 2017. Disponibil în: http://ziarullumina.ro/sfantul-si-marele-sinod-al-bisericii-ortodox.
349. Ioniță Viorel, Pregătirea, lucrările și hotărârile Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe, Studii și articole, RT 98, 2016. Disponibil în: ttps://www.revistateologica.ro /wp-content/uploads/2018/04/Viorel-Ioniţă-Pregătirea-lucrările-și-hotărârile-Sfântului-și-Marelui- Sinod.pdf
350. Irimie Marga, în Dragoste şi adevăr. Dialogul teologic oficial ortodox-catolic, de la Rodos la Balamand, Cluj-Napoca, 2000. 345 p.
351. Ivan C. Iban, Etat et Eglise en Espagne, in Eglise dans L'Union Européenne, Edit 1997.
352. J Antoniu, George și colab., Jurisprudența, nr. 4 / 2013, octombrie – decembrie, Cluj-Napoca, 2013. Disponibil în: http://studia.ubbcluj.ro/download/pdf/828.pdf.
353. Jacques R., Duffar Jean Droif de l'Homme et libertes fondamentales, Monetchrestien, 1993.
354. James Johnson, Just War Tradition and the Restraint of War: A Moral and Historical. 1981.
355. Jane Conway, „School Suspends Burka-Clad Students" 2006 Disponibil la: http:// www.dw-world.de/dw/ article / 0,2144,1985601,00.html.
356. Janis, M., și Evans, C., (eds), Religion and International Law. 1999.
357. Jennings R, Avocați internaționali și dezvoltarea progresivă a dreptului internațional, [în:] J. Makarczyk (ed.), Teoria dreptului internațional la pragul de 21 st Century, Haga, Londra, Boston 1996.
358. Jennings R., Watts A., Oppenheim's International Law, Longman 1992.
359. Jenninigs, R., The Judiciary, International and National, and the Development of International law, ICLQ (1996), vol. 45, nr. 1.
360. Kazimierz KB v Pensiile Serviciului Național de Sănătate, 2004.

361. Kickneswaren K., (ed .), Drept internațional public. Ediție a II-a revizuită, Londra 2002 .
362. Kiing, Hans, Iudaismul - Situaţia religioasă a timpului , introd. de Andrei Marga, traducere din limba germană de Edmond Nawrotzky-Torok, Editura Hasefer, Bucureşti, 2005.
363. Klabbers, J., Drept internațional, Cambridge 2013,
364. Koinonia auf altkatholischer Basis (The Koinonia on Old Catholic Basis), edited by Urs von Arx, Bern, 1989.
365. Kolańczyk K, Prawo rzymskie, Warszawa 2001.
366. Kreβ C., Un un colegiu invizibil universal de avocați criminali internaționali, Torkel Opsahl Academic EPublisher, Bruxelles 2014.
367. Kriangsak Kittichaisaree, Hohorary Visiting Fellow, University of New South Wales School of Law. International criminal law. Oxford, 2001. Disponibilă în: https://books. google.ro/books/about/International_Criminal_Law.html
368. Krimmer Heiko, Epistola către Galateni - comentariu biblic, voL. 13, Editura „Lumina lumii", Korntal, 2001.
369. Lachs M., , Rzecz o nauce prawa międzynarodowego, Wrocław 1986.
370. Lacocque, Andre, Paul Ricoeur, Penser la Bible, Le Seuil, 1998.468 p. Disponibil în: http://www.seuil.com/ouvrage/penser-la-bible-andre-lacocque/9782020316774.
371. Lagrange Maurice, Conclusions generaux, Aff. 14/61, Rec. VIII, 39. 726 p. . Disponibil în:https://books.google.ro/books?id=gzaBmD8DXJcC&pg=PA34&lpg=PA34&dq=•%09 Lagrange+Maurice,++Conclusions+generaux&source=Lagrange-Maurice.
372. Lasson, A., DKulturideal und der Krieg, Berlin, 1968. 366 p. ttps://books.google.ro/books/about/Das_Kulturideal_und_der_Krieg.html?id=801dnQEAC AAJ&redir_esc=y
373. Lauterpacht, H. , The Development of International Law by the International Court, ed. a 2-a, Londra, 1958. 430 p. Disponibil în: https://www.scienzegiuridiche. uniroma1. it/sites/default/files/varie/GML/2015/GML_2015-Tams.pdf.
374. Lemkin, Rafael Le genocide, în Revue internationale de droit penal, 1946., citat după Dr. Gheorghe Diaconescu, „Genocidul”, Ed. Militară, Bucureşti, 1991..
375. Lepsius, Johannes, Archives du genocide des Armeniens, Fayard, 1986.
376. Lile Conférence Panorthodoxe Préconciliaire, Chambésy, 28 octobre-6 novembre 1986, Procès- Vertbaux - Documents, Chambésy, 2000.
377. Litigierea drepturilor economice, sociale și culturale: Dosarul practicanților juridici [interactiv]. Geneva: CoHRE, 2006 Disponibil la: http://www.cohre.org/store/attachments/ oHRE%20Legal % 20Practitioners% 20Dossier.pdf.

378. Luder M.-C., Etude sur la Convention de Geneve, Erlanger,CICR, Geneve,1876.
379. Lungu, M.D., Rolul organizațiilor internaționale în soluționarea pașnică a diferendelor internaționale, Ed. Universul Juridic, Bucureşti, 2010.
380. Luther, Martin, Introducere in contextul Reformei Protestante din Secolul al XVI-lea. Disponibilîn:http://www.bisericalutherana.ro/reforma-protestanta-500/introducere in contextul reformei protestantedinsecolulalxvi-lea.
381. Macovescu, G., Studiu introductiv la volumul *Pentru o lume mbună, mdreapta,* Bucureşti, Editura politică, 1974.
382. Mădălin-Savu Ticu, Articol, „Decalogul ca fundament al dreptului (O analiză juridică a poruncilor biblice). Disponibil în https://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2005/RSJ34/0206TicuM.pdf.
383. Majid Khadduri, „Jihad a Conceptul Just War 'în Gerald Lampe (ed.), Justiție și drepturile omului în dreptul islamic (1997).
384. Majid Khadduri, Concepția islamică a justiției 1998.
385. Makowski, J., Podręcznik prawa międzynarodowego, Warszawa 1948.
386. Malaurie Philippe, Antologia gândirii juridice, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2002.
387. Malcolm Evans, Libertatea religioasă și dreptul internațional în Europa (1997).
388. Mănăstireanu, Dănuț, Locul Scripturii în tradiţia ortodoxă, Locul Scripturii în tradiția ortodoxă Editura Alma Mater, Cluj , 2006
389. Mark Janis și Carolyn Evans (eds), Religion and International Law. 1999.
390. Mark Janis și Carolyn Evans , Impozitul pentru pace și Drept internațional. Religie și drept internațional. 1999.
391. Mark Janis, „Protestanți, progres și pace: entuziasm pentru o curte internațională la începutul anului. America din secolul al XIX-lea. Religion and Drept internațional (1999).
392. Mary Ann Glendon, O lume făcută nouă: Eleanor Roosevelt și Universal Declarația drepturilor omului, 2001.
393. Mazilu D. Dreptul Mării – concepte şi instituţii consacrate de Convenţia de la Montego-Bay. - Bucureşti: Lumina LEX, 2002.
394. McNair, A., The Development of International Justice, NewYork Press, 1954.
395. Menon, P. K., UN Special Committee and Decolonization, in „The Indian Journal of International Law", 1969,
396. Mercier Jacques, Cyrus, în Dictionnaire Encyclopedique de la Bible, Brepols, 1987.
397. Mercier Jacques, Liberte, în Dictionnaire Encyclopedique de la Bible, Publie sous la direction de Centre Informatique et Bible Abbaye de Maredsous. t, Brepols, 1987.

398. Meron Theodor, „The Humanization of Humanitarian Law” (2000). American Journal of Drept internațional 239.
399. Mihăilă, Marian, Elemente de drept internaţional public și privat. Bucureşti, Ed. All Beck, 2001.
400. Minasian N., Suşcinost sovremennogo mejdunarodnogo prava, Rostov pe Don, 1962. 223p.
401. Moca, Gheorghe - Drept International, vol. 1, Ed. Universul uridic, Bucuresti, 1984.
402. Montgomery John W., Drepturile Omului și Demnitatea Umană, Editura Cartea Creştină, Oradea, 2004, 302 p.
403. Morchen,A., Problems of Boundaries and Security in the Helsinki Déclaration, , p. 38—39.
404. Moșin Octavian, Gumenâi,Ion, Evenimente și personalități marcante ale vieții spirituale din spațiul pruto-nistrean și vecinătățile lui din sec. XIX-XX : Simpozionul Științific Internațional, Chișinău, Republica Moldova, 24-25 noiembrie 2017.
405. Moșin Octavian, Gumenâi,Ion, Evenimente și personalități marcante ale vieții spirituale din spațiul pruto-nistrean și vecinătățile lui din sec. XIX-XX : Simpozionul Științific Internațional, Chișinău, Republica Moldova, 24-25 noiembrie 2017, 430 p.
406. Mungiu-Pippidi Alina, coord., Doctrine politice. Concepte universale şi realităţi româneşti Societatea academică din România, Editura Polirom, Iaşi, 1998.
407. Muraru, I., Drept constituțional si instituții politice, Editura ACTAMI, Bucuresti, 1997.
408. Murdoch Jim, Libertatea de gândire, conștiință și religie. Un ghid pentru punerea în aplicare a articolului 9 din Convenția europeană a drepturilor omului , 2007.
409. Nanda, Ved Drept internațional în Ancient Hindu India 'în Mark Janis și Carolyn Evans (eds), Religion and International Legea (1999) 51, 54-6; Hilaire McCoubrey, Drept internațional umanitar: modern .Evoluții în limitarea războiului, ediția a II -a, 1998.
410. Năstase Adrian, Aurescu Bogdan, Jura Cristian. Drept internaţional public. Sinteze. Bucureşti: Ed. C.H. Beck, 2012.
411. Năstase, A., The Influence of the Doctrines on International Law. The Case of Natural Law, RRSI, nr.2, 1989. .
412. Năstase, A., The place of the Treaty among the Sources of International Law, RRSI, 1988, nr.2.
413. New D., War: The Rise of Militant Christian, Jewish and Islamic Fundamentalism (în română: Război: Apariția fundamentalismului creștin, evreiesc și islamismul militant). 2002.
414. Newberry D., Cheia Nigeriei și Lumea fără poliomelită, The Washington Times, Washington, SUA), 29 iunie 2004 .

415. Nguien Quoc Dinh, Patrick Daillier, Alain Pellet, Droit international Public, L. G. D. J., Paris, 1994, 1278 p. Disponibil ăn: https://www.sqdi.org/fr/patrick-daillier-et-alain-pellet-droit-international-public-nguyen-quoc-dinh-7e-ed-paris-l-g-d-j-2002/
416. Niciu., M.I., Drept Internaţional Public. Ed. Servosat, Arad, 1999.
417. Nincic Djura, Les implications générales juridiques et historiques de la déclaration d'Helsinki, ..Recueil des Cours", 1977. Disponibil în: http://www.softlawinternationale. net/download/tom_2.pdf.
418. Novak Michael, Greșit, războiul pentru a răsturna Saddam este o obligație morală, The Times (Londra, Marea Britanie), 12 februarie 2003, T2–5.
419. Observațiile finale ale HRC privind Irlanda, para. 7 și în Statele Unite Regatul , la alin. 5; și, CESCR, Comentariu general nr. 20, alin. 32.
420. Olt, Maria-Cristina, Lucrarea „Concepţii actuale privind unitatea în diversitate în Uniunea Europeană”, Universitatea„Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca Facultatea de Istorie şi Filozofie, 2006.Disponibil în: *https://pdfslide.net*
421. Onica-Jarka, Beatrice Note de curs Drept Internaţional Umanitar, Editura Universul Juridic, Bucureşti 2010. 412 p.
422. Orthodoxie im Dialog. Bilaterale Dialoge der orthodoxen und der orientalisch-orthodoxen Kirchen 1945-1997. Eine Dokumentensammlung, hrsg. von ThomBremer, Johannes Oeldemann und Dagmar Stoltmann, Paulinus Verlag, 1999.
423. Orthodox-Reformed Dialogue on the Doctrine of the Church, Reformed World, Volume 57 (1), March 2007. Disponibli în: https://blogs.ancientfaith.com/orthodoxbridge/tf-torrance-and-reformed-orthodox-dialogue/
424. Parker M, Todd, Libertatea de a manifesta credința religioasă: o analiză a PIDCP și a CEDO, New York, 2018.
425. Păştin Antoniu-Cătălin, Articol Teologia morală, a spiritualităţilor creştine: ortodoxă, romano-catolică, protestantă și anglicană. Universitatea Ovidius Constanta, 2017.
426. Păştin Antoniu-Cătălin, Spiritualitatea ortodoxă ca trăire în Hristos – trăsături, Constanța, 2009.101. p. Disponibil în: https://www.academia.edu/272784/spiritualitatea_ crestina_ Trasaturi/
427. Paul Marie La Croix Paul, De L'ancien Testament Source de Vie Spirituelle. Les Etudes Carmelitaines desclee de brouwer (1952) Paris, 1952. Disponibil la: https://www. institutjeandelacroix.org/index.php/certificat-spiritualite/presentation-des-cours.

428. Peil M., Scrieri științifice ca sursă de drept: un studiu al utilizării doctrinei de către.Curtea de Justiție Internațională. Cambridge Journal of International and Comparative Law. 2012, vol. 1.
429. Pellet, A., Comentariu la art. 38 din Statutul CIJ [în:] A. Zimmermann, C. Tomuschat, K. Oellers-Frahm (eds.), Statutul Curții Internaționale de Justiție, Oxford 2006.
430. Pichon și Sajous împotriva Franței (dec.), nr. 49853/99, CEDO 2001-X.
431. Pinto, R., *op. cit.,* în S.F.D.I., colocviu Toulouse, p. 30, consideră comunicatele ca mijloace de constatare şi reproducere a unui acord verbal, acesta constituind o metodă sau tehnică de elaborare a dreptului internaţional.
432. Pius II, Pope Aeneas, Sylvius Piccolominus, De Gestis Concilii Basiliensis Commentariorum Libri II Editura: Oxford University Press. Ed. 1992
433. Pivniceru M.M., Răspunderea penală în dreptul internaţional, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.199p.
434. Pivniceru, Mona Maria, Drept international public, Vol.I, Editia 2, Editura Hamangiu Bucureşti, 2004. 496 p.
435. Plamadeală Antonie, Uniatismul, metoda de unire din trecut şi căutarea actuală a deplinei comuniuni. Documentul de la Balamand, text si comentariu, Sibiu, 1993.
436. Popa Nicolae, Pentru o teorie generală a statului și dreptului, București, Ed. Arvin Press, 2014.
437. Popescu Dumitra, și col., Drept internațional public, Editura Şansa - SRL. Bucureşti, 1994. 470 Popescu,D., și col., Drept internaţional public, Ed, „Şansa”, Bucureşti, 1994, revăzută şi adăugită în 1997.
438. Posner, R.A., Cum gândesc judecătorii, Harvard, 2010.
439. Prager, Vivian, Legile muncii, în Dicţionar Enciclopedic de Iudaism, traducere: Viviane Prager, C. Litman, , coordonare: Vivian Prager, Schiţă a Istoriei Poporului Evreu, trad. C. Litman, Editura Hasefer, Bucureşti, 2001.
440. Preda-Mătăsaru Aurel, Tratat de drept internațional public, Editura Hamangiu, București, 2010.
441. Prévost Jean-François, Observations sur la nature juridique de l'Acte final de la conférence sur la sécurité et la coopération en Europe, .Annuaire français de droit international", 1975.
442. Raines John, și Maguire Daniel (eds), What Men Owe to Women: Men's Voices from World Religions (2001), John Yemma, „Islamul îi judecă pe Saddam Hussein; Savanții cheie condamnă acțiunile împotriva Kuwait ', The Boston Globe (Boston, SUA), 1991.
443. Raportul raportorului special pentru libertatea de opinie și de exprimare, Frank La Rue din 16 m2011, http://www2.ohchr.org

444. Recueil .I.J., 1966. În Les réactions devant l'arrêt de la Cour internationale de Justice concernant le Sud-Ouest africain (articole în limba franceză) Annuaire Français de Droit International Année 1966 p. 154. Disponibil. În https://www.persee.fr/doc/afdi_0066-3085_1966_num_12_1_1877
445. Reibstein,E., Volkerrecht. Eine Geschichte seiter Ideen in Lehre und Praxis, (O istorie a ideilor în predare și practică,) Munchen, 1958, vol. I.
446. Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovși alții împotriva Austriei (nr. 40825/98, 31 iulie 2008)
447. Renaut, A., Touraine A., Un débat sur la laïcité, Paris, 2005.
448. Rene Cassin, Franța, „Articolul 18", în A. Eide și colab. (eds), Scandinavian University Press, 1992),
449. Reuteur P., Introduction au droit des traités, Paris, 1972.256 p. Disponibil în: https://books.openedition.org/iheid/1748
450. Revue de Droit Canonique, Le stat juridique des communautés Religions en Austriene, Strasbourg, no. 1 – 2/2004, vol 54.
451. Rik Turfs, Etat et Eglise en Belgique, in Eglise dans L'Union Européenne, Ediția 1997.226 p. https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb5/inst/IEVR/Arbeitsmaterialien /Staatskir chenrecht /Staat_und_Kirche_in_der_EU/01-Belgique.pdf
452. Risto Saarinen, Faith and Holiness. Lutheran-Orthodox Dialogue 1959-1994, Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen, 1997, p. 203.
453. Roland Jacquard, In the Name of Osama bin Laden: Terorismul global și Frăția bin Laden. 2002
454. Rosenne C., The Law and Practice of International Court, 1920-2005, Brill, 2006.
455. Rosenne S., Practica și metodele dreptului internațional, Oceana 1984,
456. Rousseau Ch. Droit International Publique, Sirey, Paris,1970.
457. Rousseau, Ch, Principes généraux du droit international, Paris, Editions Sirey,1970, Vol. 1.
458. Ruzie, D., Droit internaţional public, Dalloz, 15 ed., 2000.
459. Samantha Knights, Simbolurile religioase în școală: libertatea religiei, minoritățile și educația. Revista europeană a drepturilor omului 2005, Nr. 5
460. Sancti Thomae de Aquino, Summa theologiae, I, q. 47, a. 1, trad. Wilhelm Dancă,. 2013. Disponibil în: http://www.corpusthomisticum.org/sth0000.html
461. Sârbu, Tănase, Etică, valori şi virtuţi morale, Editura Societăţii Academice Matei Teiu Botez, Iaşi, 2005.

462. Sarvenaz Bahar, Khomeinism, Republica Islamică Iran și Internațional Law: The Relevance of Islamic Political Ideology . 1992. Drept internațional Harvard Jurnalul
463. Scăunaș S. Răspunderea internațională pentru violarea dreptului umanitar. București:
464. Scelle G, Cours de droit international, Paris, 1948.
465. Schachter O., Colegiul invizibil al avocaților internaționali, „Northwestern University Law Revedere 1977.
466. Scheinin, „Articolul 18", în A. Eide și colab. (eds), OHCHR: A Commentary (1992),
467. Schwarzenberger G., Drept internațional, 3 rd ed, Londra 1957.
468. Schwebel, SM, Influența interactivă a Curții internaționale de justiție și a celei internaționale Comisia de drept [în:] A. ArmBarea și tot. (Consiliul de redacție), Liber Amicorum in Memoriam of Judge Jose Maria Ruda, Kluwer 2000.
469. Semen Petre, Fundamentarea biblică a drepturilor omului, Editura Trinitas, Iași, 2010.
470. Semen Petre, Sclavii în Arheologia biblică în actualitate, Editura Trinitas, Iaşi, 2008.
471. Seymour Drescher, De la sclavie la libertate: studii comparative în creșterea și căderea anului Atlantic Slavery (1999
472. Sfânta Biblie (Versiunea autorizată King James, ed. 1957) Levitic 19: 17–18.
473. Sfântul Coran (Abdullah Yusuf Ali trans, ed. 2000) 49:13
474. Sfântul și Marele Sinod: Relațiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creștine. 2016. Disponibil în: https://basilica.ro/sfantul-si-marele-sinod-relatiile-bisericii-ortodoxe-cu-ansamblul lumii-crestine-document-oficial/.
475. Shabt Rosenne, Influența iudaismului asupra dezvoltării dreptului internațional: An Evaluare 'în Mark Janis și Carolyn Evans (eds), Religion and International Law, 1999.
476. Shaw MN, Drept internațional, ediția a 4- a, Cambridge 1997.
477. Sibert, M., Traite de droit internaţional public, vo. I, Paris, 1953.
478. Sinodul de la Florența-Ferrara. Disponibil în: https://saraca.orthodoxphotos.Com /biblioteca/sinodul_ florentin.htm
479. Sivakumarann S., Influența învățăturilor publiciștilor asupra dezvoltării dreptului internațional, „Drept internațional și comparat trimestrial", vol. 66, ianuarie 2017, , disponibil la: https: // www.cambridge..org/ core/services/aop-cambridge-core/content /view/DFF12D4CB4E4A94377A02E3439C1523C/S0020589316000531a.pdfinfluence_ of_teac hings_of_publicists_on_the_development_of_international_law.pdf.
480. Soloviov, Vladimir, Fundamentele spirituale ale vieții, București, Editura Deisis, 2002.
481. Sourang M., Jurisprudență și învățături, [în:] M. Bedjaoui (ed.) Drept internațional: Realizări și Prospects, Dordrecht / Boston / London 1999.

482. Staikos Michael, Metropolit von Austria, „Sola scriptum sine traditione? Aktuelle Perspektiven über «Schrift und Tradition» im ökumenischen Dialog, insbesondere zwischen der Orthodoxie und dem Lutherischen Weltbund", in Kirche: Lernßhig in die Zukunft? Festschrift für Johannes Dantine zum 60. Geburtstag, hg. von M. Bunker und Th. Krobach, Innsbruck - Wien, 1998
483. Stan, Nicolae Razvan, Biserica Ortodoxia si Drepturile Omului: Paradigme, fundamente, implicatii – Editor Editura "Universul Juridic", București, 2010. Disponibil în: https://www.crestinortodox.ro/religie/recenzie-biserica-ortodoxa-drepturile-omului-paradigme -fundamente-implicatii-122450.html
484. Stănescu Milena, Principalele instrumente internaţionale privind drepturile omului, în Instrumente Internaţionale Privind Drepturile Omului, în Vol. I. Bucureşti, 1997, p. 62.
485. Sudre Frederic, Drept European şi Internaţional al Drepturilor Omului, Prefaţă de conf. univ. dr. Valentin Constantin, traducere de Raluca Bercea (coord.), Violeta-Irina Avram, Roibu Magdalena, Flaminia Nera-Flavia, Stârc-Meclejan, Andreea Verteş-Olteanu, Poliron, Iaşi, 2006.
486. Sur S., Combacau J., Droit international public, 5e édition, Ed. Montchrestien, Paris, 2001.
487. Susan Bibler Coutin, Cultura protestului: Religioase Activismul și Mișcarea Sanctuary SUA (1993).
488. Susan Page și Jack Kelley, „În numele lui Dumnezeu: cel mmortal al luptei", USA Today (McLean, SUA), 16 iulie 2002.
489. Suy,E., Les actes unilatéraux en droit international public, Paris, 1962; G. Venturini, La portée et les effets juridiques des attitudes et des -actes unilatéraux des Etats, «Recueil de Cours", 1964.
490. Sylvain Froidevaux, „Acțiunea umanitară, ritualul religios și moartea" (2002) 848 Revista internațională a Crucii Roșii 785, 798.
491. Synodica, Publication périodique du Secrétariat pour la préparation du Saint et Grand Concile de l'Eglise Orthodoxe, vol. III, éditée par Vlassios J. Pheidas, Centre Orthodoxe du Patriarchat Ecuménique, Chambésy - Genève, 1979. Disponibil în: https://www. centreorthodoxe.org/synodica/
492. Tec Lavinia, Articol: Biblia si drepturile omului. Disponibil în: http://www. culturavietii.ro/2012/12/10/biblia-si-drepturile-omului/
493. Textul Evangheliei de la Matei 25, 1-46. Disponibil în: https://www.bibliaortodoxa.ro /carte.php?id=55&cap=25

494. The Orthodox Church in the Ecumenical Movement, Documents and Statements 1902-1975, edited by Constantine G. Patelos, WCC Geneva 1978.
495. Theo van Boven, „Progrese și obstacole în construirea înțelegerii și respectului între oamenii de religii și credințe diverse (1991.
496. Thirlway H,. Sursele subsidiare, Sursele dreptului internațional, Oxford Public International Law, Oxford 2014.
497. Thomson E., State Sovereignty in International Relations: Bridging the Gap between Theory and Empirical Research. International Studies Quarterly. 1995.
498. Toma Ștefan, Locul Bisericii Ortodoxe într-o Europă unită. Aspecte legate de fenomenul secularizării și al globalizării. Definirea sensului participării ortodoxe la ecumenismul contemporan, în Revista Teologică, serie nouă, XVII (2007), nr. 2. Disponibil în: http://ecum.ro/wp-content/uploads/2016/12/Misiunea-Bisericii-si-Ecumenismul.pdf.
499. Toma, Ștefan, Locul Bisericii Ortodoxe într-o Europă unită. Aspecte legate de fenomenul secularizării și al globalizării. Definirea sensului participării ortodoxe la ecumenismul contempora, în Revista Teologică, serie nouă, XVII (2007), nr. 2.
500. Tomescu Sergiu, Concordatul României cu Vaticanul. Câteva aspecte ale relaţiilor României cu Vaticanul şi situaţia Bisericii. 98 p. Disponibil în: http://www. revistateologica.ro/wp-content/uploads/2018/02/vatican.pdf
501. Tomescu, Sergiu, Articol: Concordatul României cu Vaticanul. Câteva aspecte ale relaţiilor României cu Vaticanul şi situaţia Bisericii în perioada 1918-1928.Revista de Teologie nr8/2018. Disponibil în: http://www.revistateologica.ro/wp-content/uploads /2018/02/vatican. pdf
502. Torrance ThomF, Theological Dialogue between Orthodox and Reformed Churches, Volume 2, edited by ThomF. Torrance, Scottish Academic Press, Edinburgh, 1993.184 p.
503. Triggs, G.D., Principii și practici contemporane de drept internațional, LexisNexis Butterworths 2006.
504. Vakulenko Anastasia, Articol: Rochia islamică în jurisprudența drepturilor omului: o critică a tendințelor actuale" (2007). Disponibil la. soar.info/ssoar/bitstream /handle/ document /51663/ssoar-sp-rpsr-2015-3-alak-interpretari_liberale_si_progresiste_in.pdf
505. Van Buren Geraldine, Drepturile copilului în Europa. Convergență și divergență în protecția judiciară . 2007.
506. Vendley William și Little David, Implicații pentru comunitățile religioase: budism, islam, hinduism și creștinism în DouglJohnston și Cynthia Sampson (eds), Religion, the Missing Dimension of Statecraft (1995).

507. Venturini, G., La portée et les effets juridiques des attitudes et des -actes unilatéraux des Etats, «Recueil de Cours", 1964.
508. Venzke, I., Cum se face interpretarea dreptului internațional. Despre schimbarea semantică și răsucirile normative, Oxford, 2012.
509. Vernette, Jean, Secolul XXI va fi mistic sau nu va fi deloc, Editura Corint, Bucureşti,2003.
510. Villalpando S, Colegiul invizibil al avocaților internaționali. Conferința ESIL Seria de hârtie, vol. 3, nr. 1, pp. 1-15, disponibil la:http://ssrn.com/abstract=2363640,
511. Vischer Lukas, Agreed Statements from the Orthodox-Reformed Dialogue, edited by World Alliance of Reformed Churches, Geneva, 1988 şi Orthodox-Reformed Dialogue on the Doctrine of the Church. Reformed World, Volume 57 (1), March 2007..
512. Viviane , Dicţionar Enciclopedic de Iudaism, Editura Hasefer: 2000..
513. Vladimir Sergheievici Soloviov (rusă: Владимир Сергеевич Соловьёв) (16 ianuarie 1853, la Moscova - 31 iulie 1900) a fost filosof religios, poet, critic literar rus. În 1889, a scris în limba franceză lucrarea Rusia și biserica universală (care a fost tradusă în limba rusă în 1948), în care a susținut ideea unei sinteze a bisericilor orientale și occidentale.
514. Vlaicu Patriciu, Articol: Locul cultelor în sistemele de drept european. Disponibil în: https://nomocanon.com/locul-cultelor-in-sistemele-de-drept-european/
515. Vlaicu, Patriciu, Locul și rolul recunoscut Bisericilor în țările Uniunii Europene, Cluj – Napoca, Editura Arhidiecezană, 1998, p. 55.
516. Vornic Gh. Tratat de teoria generală a statului şi dreptului. Vol. I. Chişinău: Tipografia Centrală, 2009.
517. Wagner,A., Articol Accesul la Internet este un drept al omului ? (11 ianuarie 2012) https://www .theguardian.com/law/2012/
518. Waldock H., Curs general de drept internațional public,1962.
519. Wigoder Geoffrey Enciclopedia Iudaismului, trad. de Radu Lupan şi George Weiner, Editura Hasefer, Editura: Hassefer Bucureşti, 2006.
520. Witte John Jr, Articol: Dreptul, religia şi pacea lumiiîn Drepturile omului şi religiaAspecte ale libertăţii religioase. Cadru comparativ. Disponibil în:http://altera.adatbank transindex. ro/pdf/4/002Aspecte%20ale%20libertatii%20religioase.pdf.
521. Witte, John Jr.,M. Christian Green, Religion and Human Rights: (Oxford University Press, 2012), p. 6
522. Wolfke K., Factori internaționali de legiferare. O încercare de sistematizare, PYIL, vol. XV, 1986,p. 246 și citat M. Virally, Sursele dreptului internațional, [în:] Manual de drept internațional public,Londra 1968.

523. Wolfke K., Międzynarodowe prawo ochrony środowiska (tworzenie i egzekwowanie), Wrocław 1979.
524. Wolfke K., Rozwój i kodyfikacja prawa międzynarodowego. Wybrane zagadnienia z praktyki ONZ Wrocław 1972, p. 147
525. Wolfrum R, Surse de drept internațional, [în:] Max Planck Encyclopedia of Public InternationalLegea, m2011.
526. Wood M., Învățăturile publiciștilor cei mcalificați (art. 38 (1) Statutul CIJ), Oxford Public International Law, Oxford 2014
527. Zimmermann, A., Tomuschat, C., K. Oellers-Frahm (eds.), Statutul Curții Internaționale de Justiție, Oxford 2006
528. Zlătescu, Victor, Dan, Tratat elementar de drept civil român, Teoria generală, vol. I, Casa Editorială „Calistrat Hogaş", Bucureşti, 2000, p. 57–60

ALTE SURSE

529. Mc Ateer Michael, Are Saddam dreptul de a numi acest război sfânt?", The Toronto Star (Toronto, Canada), 9 februarie 1991,
530. Mission W., Baptist World Alliance, „Baptiștii din întreaga lume răspund la Statele Unite Terrorist Attack" (Comunicat de presă, 12 septembrie 2001) disponibil la adresa<http://www.wesleymission.org.au/releases/September01/010912/13.htm>
531. Moglen, De ce libertatea de gândire necesită mass-media gratuită și de ce mass-media gratuită necesită tehnologie gratuită", la https://re-publica.com/en/file/republica-2012-eben-moglen -freedom- thought-requires-free-media-0
532. Scrisori, XIX, Sfântul Ambrozie al Milanului, Scrieri, traducere David Popescu, în P.S.B., 53. Editura I. B.M.B.O.R., Bucureşti, 1994.
533. Secrétariat pour le préparation du Saint et grad Concile de l'Eglise orthodoxe, llle Conférence Panorthodoxe Préconsiliaire. Chambésy, 28 octobre-6 novembre 1986. Centre orthodoxe du Patriarchat œcuménique, Chambésy, Genève, 2000. Disponibil în: https://www. centreorthodoxe.org/saint-et-grand-concile/
534. Two Views: Can the Coran Condone Terror?", The New York Times (New York, SUA), 13 octombrie 2001, A15. A se vedea, de asemenea, Roy Mottahedeh, „Islamul și opoziția împotriva terorismului", The New York Times (New York, SUA), 30 septembrie 2001,

secțiunea 4, 13; „Viziunea musulmană asupra acest Vile Act ca UnIslamic ', The Herald (Glasgow, Marea Britanie), 14 septembrie 2001, 25.

535. Vlaicu Patriciu, Bisericile în Uniunea Europeană. Locul și rolul recunoscut bisericilor în țările Uniunii Europene, Editura Arhidiecezana, Cluj,1998. 288 p. .Disponibil în: https://www.academia.edu/36717797/Pr._Patriciu_Vlaicu_Locul_%C8%99i_rolul_recunoscut_Bisericilor_%C3%AEn_%C8%9B%C4%83rile_Uniunii_Europene_Cluj_Napoca_Editura_Arhidiecezan%C4%83_1998_208_pp.
536. West Rand Central Gold Mining Company, Ltd. împotriva Regelui [1905] 2 KB 391. KJ Hynning, Sources of Law International, 34 Chi.-Kent. L. Rev. 116 (1956), disponibil la: http://scholarship.kentlaw.iit.edu/cklawreview / vol34 / iss2 / 2 .
537. Wilkinson Tracy, Lumea arabă vede conflictul în termeni religioși", Los Angeles Times (Los Angeles, SUA), 18 martie 2003, 115.
538. World Council of Churches consultat la data de 02,03.2018 pe https://www.oikoumene.org/en
539. Zeno Pinter, Karl Ţiplic, Ioan Marian, Europa şi orientul apropiat in evul mediu (secolele V-XIII), Editura Universităţii „Lucian Blaga", Sibiu 2006. 268 p. Disponibil în: https://www.academia.edu/10225702/EUROPA_%C5%9EI_ORIENTUL_APROPIAT_IN_EVUL_MEDIU_secolele_V-XIII_?auto=download

SURSE WEB

540. http://www. poștă zilnică co.uk/pages/live/articles/news/news.html?in _article_id= 410959&in_page_id=1770> la 3 iunie 2007.
541. http: // wwwbrooking s.edu/fp/cusf/analysis/index.htm > la 7 noiembrie 2006.
542. http: //www.oxford research.com/Iraq%20February%202004%20 Frequency% 20 Tables.pdf
543. http:///www.anglicancommunion.org/ministry/ecumenical/resources/index.cfm
544. http://bailey83221 .livejournal.com/55750.html.
545. http://chr.coe.int/Documents/50Questions_RON.pdf
546. http://ec.europa.eu/justice /data-protection/reform/files/regulation_oj_en.pdf
547. http://europa2020.spiruharet.ro/wp-content/uploads/2015/04/CAPITOLUL-3.-Izvoare.pdf
548. http://hrw.org/english/docs/2004/08/05/thaila9188.htm.
549. http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Cauza-Dumitras-impotriva-Romaniei.pdf

550. http://lcweb4.loc.gov/911/911/DrillSearch?x=d&t=Religios&dp=.t>la 1 m2005
551. http://studia.ubbcluj.ro/download/pdf/828.pdf.
552. http://wcrc.ch/
553. http://www .coe.int/en/web/internet-users-rights
554. http://www. editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1801.pdf.
555. http://www.altera.adatbank.transindex.ro
556. http://www.amicc.org/faith.html> la 1 m2005.
557. http://www.anglicancommunion.org
558. http://www.antoniupastin.wordpress.com
559. http://www.archive .org
560. http://www.arduph.ro
561. http://www.arduph.ro/domenii/diu-doctrina/contributia-culturii-si-civilizatiei-crestine-la-crearea-siafirmarea-dreptului-international-umanitar/
562. http://www.arduph.ro/domenii/protectie-persoane-si-bunuri/drepturile-omului-la-pace/rolul-dreptului-international-umanitar-in-sistemul-de-protectie-a-drepturilor-omului/
563. http://www.art-emis.ro
564. http://www.bailey83221.livejournal.com/55750.html.
565. http://www.basilica.ro
566. http://www.bbc.com/news/uk-21025332 [https://perma.cc/G636-PE5W].
567. http://www.bible-service.net
568. http://www.biblia.resursecrestine.ro
569. http://www.bisericalutherana.ro.
570. http://www.biserici.org
571. http://www.books.google.ro
572. http://www.books.openedition. Org
573. http://www.brill.com
574. http://www.cambridge.org
575. http://www.ccmm-csn.qc.ca
576. http://www.centreorthodoxe.org
577. http://www.child-rights.org/PolicyAdvocacy/pahome2.5.nsf/cractionnews/49B263F8D988FD6488256F1C004C960A / $ file / Pawns_Of_Politics.pdf
578. http://www.cntdr.ro
579. http://www.cntdr.ro/sites/default/files/c2009/c2009a16.pdf
580. http://www.codex. just.ro

581. http://www.cognitiveliberty.org/proj_neuro.html
582. http://www.coursehero.com
583. http://www.credo.ro
584. http://www.credo.ro/sinodul-al-patrulea-ecumenic-calcedon.php
585. http://www.crestinortodox.ro
586. http://www.culturavietii.ro
587. http://www.cvce.eu
588. http://www.decitre.fr
589. http://www.derives-sectes. gouv.fr
590. http://www.diacronia.ro
591. http://www.doi.org
592. http://www.drept.ucv.ro
593. http://www.dreptmd.wordpress.com/cursuri-universitare/drept-international-public/izvoarele-si-codificarea-dreptului-international/.
594. http://www.dw-world.de/dw/ article / 0,2144,1985601,00.html.
595. http://www.echr.com
596. http://www.ecum.ro
597. http://www.ecumcnical-catholic-communion.org
598. http://www.ecumcnical-catholic-communion.org/cccpdfAJtrecht.pdf
599. http://www.editura.mai.gov.ro
600. http://www.emanuelcalvarychapel.com
601. http://www.emanuelcalvarychapel.com/wp-content/uploads/2011/12/Talmudul-de-A-Cohen.pdf.
602. http://www.english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf.
603. http://www.erudit. org
604. http://www.eucred.ro
605. http://www.eucred.ro /wp-content/uploads/2013/02/Darul-sacru-al-vietii-John-Breck.pdf.
606. http://www.eur-lex.europa.eu
607. http://www.europa2020.spiruharet.ro/wp-content/uploads/2015/04/Izvoare.pdf
608. http://www.evl.fi
609. http://www.eyrolles.com
610. http://www.fas.org.
611. http://www.foresight.pl
612. http://www.hamangiu.ro

613. http://www.helsinki.f
614. http://www.historia.ro
615. http://www.hotararicedo.ro
616. http://www.humanistica.ro
617. http://www.ibn.idsi.md/sites/
618. http://www.icao.int
619. http://www.icj-cij.org
620. http://www.icrc.org/WEB/ENG/ siteeng0.nsf / htmlall / p0513? OpenDocument & style = Custo_Final.4 & View = defaultBody2 # 2
621. http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/html/
622. http://www.institutjeandelacroix.org
623. http://www.irdo.ro
624. http://www.irdo.ro/irdo/pdf/089_ro.pdf
625. http://www.journals.openedition.org
626. http://www.jstor.org
627. http://www.juridice.ro
628. http://www.jurisprudentacedo.com
629. http://www.lib.byu.edu/
630. http://www.lumea-ortodoxa.ro/
631. http://www.lutheranworld.org
632. http://www.magisteriu.ro
633. http://www.movelovesun.com
634. http://www.mtholyoke.edu
635. http://www.nbn-resolving.org
636. http://www.nlnrac.org
637. http://www.nomocanon.com
638. http://www.oikoumene.org
639. http://www.orthodoxero eu
640. http://www.orthodoxero.eu/pages/acasa/viata-religioasa-in-europa/locul-cultelor-in-sistemele-de-drept-european.php
641. http://www.orthodoxinfo.com
642. http://www.osce.org
643. http://www.parlament.md
644. http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=4mKw8IY%3D&tabid=144.

645. http://www.pdfslide.net
646. http://www.pellet.actu.com
647. http://www.persee.fr
648. http://www.pro.urbe.it
649. http://www.pro.urbe.it/dia-int/o-rc/doc/e_o-rc_ravenna.hlml;
650. http://www.pro.urbe.it/dia-int/o-rc/e_o-rc-info.html
651. http://www.provitabucuresti.ro
652. http://www.referenceworks.brillonline.com
653. http://www.revistateologica.ro
654. http://www.right-to-education.org/node/201>.
655. http://www.rtsa.ro
656. http://www.scribd.com
657. http://www.seuil.com
658. http://www.softlawinternationale. net/download/tom_2.pdf,.
659. http://www.softlawinternationale.net
660. http://www.sqdi.org
661. http://www.ssoar .info
662. http://www.studia.ubbcluj.ro
663. http://www.tabor-revista.ro
664. http://www.tinread.bjai.ro
665. http://www.uav.ro
666. http://www.un.org/en.
667. http://www.unesco.org/en/efareport/reports/2002-efa-on-track />.
668. http://www.unesco.org/en/efareport/reports/2010-marginalization
669. http://www.uni-trier.de
670. http://www.wilhelmdanca.ro
671. http://www.worl dcourts.com
672. http://www.worl dcourts.com/icj/eng/decisions/1982.02.24_continental_shelf.htm
673. http://www.ziarullumina.ro
674. http://www2.ohchr.org
675. httpj/www. lutheranworld.org/lwf/index.php/who-we-are
676. https://basilica.ro/
677. https://basilica.ro/relatiile-bisericii-ortodoxe-cu-ansamblul-lumii-crestine
678. https://biblioteca.regielive.ro/proiecte/drept/viata-religioasa-si-libertatea-cultelor-in-

uniunea-europeana-224886.html
679. https://books. google.ro/books/about/International_Criminal_Law.html
680. https://books.google.ro/books?id=2jlBMOBuV7MC&pg=PA190&lpg=PA190&dq=•%09Ehrlich,+L.++The+Development+of+International+Law+as+a+Science
681. https://curia.europa.eu/ juris/document/document_print.jsf;jsessionid
682. https://doi. org/10.1163/157 181301760596127
683. https://doi.org/10.18662/upalaw/02
684. https://doxologia.ro/actualitate/alte-articole/prin-convertirea-la-hristos-sansele-dobandirii-harului-duhului-sfant-sunt
685. https://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2005/ RSJ34/0206TicuM.pdf.
686. https://drept.ucv.ro/RSJ/images/articole/2008/RSJ1/10Floroiu Otovescu.pdf
687. https://dreptmd.wordpress.com/cursuri-universitare/drept-international-public/izvoarele-si-codificarea-dreptului-international .
688. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:62016CC0266&from
689. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex:32004D2241
690. https://evl.fi/documents/1327140/39531482/Reseptio1_2009.pdf/1b9aa4df-7033-5987-74a - c0cd517e4fa4.
691. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Aspecte%20juridice%20si%20financiare%20privind%20cultele%20religioase%20in%20Europa.pdf
692. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Destramarea%20sistemului20socialist0.pdf
693. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Natura%20juridic%C4%83%20a%20actului%20 jurisdic%C5%A3ional%20interna%C5%A3ional _0 .pdf .
694. https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Natura%20juridic%C4%83%20a%20actului%20jurisdic%C5%A3ional%20interna%C5%A3ional_0.pdf
695. https://journals.openedition.org/assr/21289.
696. https://jurisprudentacedo.com/
697. https://jurisprudentacedo.com/Inaltul-Consiliul-Spiritual-al-Comunitatii-Musulmane-contra-Bulgaria-Organizatii-religioase-Interventia-statului-in-activitatea-lor-Conditii.html
698. https://jurisprudentacedo.com/Inaltul-Consiliul-Spiritual-al-Comunitatii-Musulmane-contra-Bulgaria-Organizatii-religioase-Interventia-statului-in-activitatea-lor-Conditii.html
699. https://jurisprudentacedo.com/Jimenez-Alonso-si-Jimenez-Merino-contra-Spaniei-Educatia-scolara-Programa-scolara.html
700. https://jurisprudentacedo.com/Kjeldsen-Busk-Madsen-si-Pedersen-contra-Danemarca.html
701. https://jurisprudentacedo.com/PERRY-c.-Letoniei-Interdictia-pentru-un-pastor-evanghelic-

strain-de-a-desfasura-activitati-religioase-prin-refuzul-nelegal-de-reinnoire-a-permisului-sau-de-sedere-incalcare.html
702. https://jurisprudentacedo.com/Serif-contra-Greciei-Manifestare-religioasa.-Organizarea-religioasa-Sanctiuni-penale.html
703. https://lumea-ortodoxa.ro/acordul-de-la-balamand-1993/
704. https://opencanada.blob.core.windows.net/opengovprod/resources
705. https://opil.ouplaw.com/view/ 10.1093/law:ihrl/ 2966echr00.case.1/law-
706. https://perma.cc/2KQ9-EPFB.
707. https://re-publica.com/en/file/republica-2012-eben-moglen -freedom- thought-requires-free-media-0
708. https://ro.scribd.com/document/238523240/Crimele-interna%25C8%259Bionale
709. https://ro.scribd.com/document/32504629/Teoria-Generala-a-Statului-Si-a-Dreptului
710. https://romaniafarajustitie.wordpress. com/2009/05/12/codul-lui-hammurabi-primul-cod-al-lumii/
711. https://studentpolitologie.wordpress.com/category/dr-international/. https://usem.md/uploads/files/Note_de_curs_drept_ciclul_1/017_Drept_international_public.pdf
712. https://vdocuments.site/mecanismul-statului.html
713. https://wwi.lib.byu.edu/index.php/ Treaty_of_Lausanne
714. https://www .theguardian.com/law/2012/
715. https://www.academia.edu//Edictul_de_la_Milano_313_mai_mult_dec%3%A2t_o_conven%C5 %A3ie_istoric%C4%83
716. https://www. centreorthodoxe.org/saint-et-grand-concile/
717. https://www. mtholyoke.edu/acad/intrel/boshtml/bos142.htm.
718. https://www.academia. edu/4850677/Stephen_Etches_Christian_Doctrine_-_Ro.
719. https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19070042/201801010000/210.pdf,acces: 25.12.2017
720. https://www.bible.com/ro/bible/191/JAS.1.17.VDC
721. https://www.bizlaw.md/2016/09/05/dreptul-la-instruire-ce-prevede-legislatia-nationala-si-cea-internationala
722. https://www.britannica.com/event/ (accesat la data de 14.02.2020)
723. https://www.cambridge.org/core/journals/international-review-of-the-red-cross/article/principes-de-droit-des-conflits-armes-prix-paul-reuter-1994

724. https://www.crestinortodox.ro/istoria-bisericii/sinoade-ecumenice/sinodul-iv-ecumenic-la-calcedon-451-70571.html
725. https://www.crestinortodox.ro/religie/recenzie-biserica-ortodoxa-drepturile-omului-paradigme -fundamente-implicatii-122450.html
726. https://www.echr.coe. int/Documents /Convention_RON.pdf. p. 40
727. https://www.erudit. org/fr/revues/rgd/1987-v18-n3-rgd04504/1058704ar.pdf.
728. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0013_RO.html
729. https://www.eyrolles.com/Droit/Livre/droit-international-public-9782275021744/.
730. https://www.gazetavalceana.ro/invatamant/drepturile-omului-vazute-prin-prisma-moralei-crestine-ii/
731. https://www.hamangiu.ro/upload/hotarari-importante-din-jurisprudenta-curtii-internationale-de-justitie.pdf
732. https://www.inj.md/sites/default/files/18/Competenta%20curtii%20internationale%20de%0justitie20a%20ONU%20de%20a%20solutiona%20o%20cauza%20EX%20AEQUO%20ET%20BONO.pdf
733. https://www.juridice.ro/89844/expunerea-crucii-sau-a-altor-simboluri-religioase-in-scolile-publice-incalcare-cedo-30814-06-lautsi-vs-italia.html
734. https://www.persee.fr/doc/afdi_0066-3085_1966_num_12_1_1877
735. https://www.rasfoiesc.com/legal/drept/Statul-si-dreptul48.php
736. https://www.revistateologica.ro /wp-content/uploads/2018/04/Viorel-Ioniţă-Pregătirea-lucrările-și-hotărârile-Sfântului-și-Marelui- Sinod.pdf
737. https://www.revistateologica.ro/concordatul-romaniei-cu-vaticanul-cateva-aspecte-ale-relatiilor-romaniei-cu-vaticanul-si-situatia-bisericii-in-perioada-1918-1928/
738. https://www.scienzegiuridiche.uniroma1.it/sites/default/files/varie/GML/2015/GML_2015-Tams.pdf.
739. https://www.scrigroup.com/legislatie/drept/IZVOARELE-SI-PRINCIPIILE-FUNDA42726.php
740. https://www.slideshare.net/alienkrigg/prioritatile-vietii-crestinului
741. https://www.studocu.com/ro/document/universitatea-babes-bolyai/dreptcedo/practic/speta-cedo-ii/2374415/view
742. https://www.tocilar.ro/drept/teoria-generala-a-dreptului-statul-64962.
743. https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/stiri/interpretari-iudaice-ale-legii-talionului-

ANEXE

Anexa 1

ARTICOLUL 9 - CEDO[752]

Libertatea de gândire, de conştiinţă şi de religie

Orice persoană are dreptul la libertate de gândire, de conştiinţă şi de religie: acest drept include libertatea de a-şi schimba religia sau convingerile, precum şi libertatea de a-şi manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult. învăţământ, practici şi îndeplinirea ritualurilor.

Libertatea de a-şi manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât cele prevăzute de lege care, într-o societate democratică, instituie, măsuri necesare pentru siguranţa publică, protecţia ordinii, a sănătăţii, a moralei publice, a drepturilor şi a libertăţilor altora.

[752] http://anp.gov.ro/documents/10180/1863054/LexUriServ.pdf/3925bd4c-b834-4719-801c-0789b45dc392

Anexa 2

CIJ, REPUBLICA DEMOCRATĂ CONGO ÎMPOTRIVA BELGIEI[753]

Caz privind garanția de arestare din 11 aprilie 2000 (Republica Democratică a Congo împotriva Belgiei)

Hotărâre

La 11 aprilie 2000, un judecător de instrucție al *tribunalului de primă instanță* de la Bruxelles a emis „un mandat internațional de arestare *în lipsă* ” împotriva domnului Abdulaye Yerodia Ndombasi, acuzându-l, ca autor sau coautor, de infracțiuni care constituie încălcări grave ale Geneva Convențiile din 1949 și ale protocoalelor adiționale la acestea și cu crimele împotriva umanității.

La momentul emiterii mandatului de arestare, domnul Yerodia era ministrul afacerilor externe din Congo. [...]

În mandatul de arestare, domnul Yerodia este acuzat că a ținut diferite discursuri incitând la ură rasială în luna august 1998. Infracțiunile pentru care domnul Yerodia a fost acuzat erau pedepsite în Belgia în temeiul Legii din 16 iunie 1993 „*privind pedeapsa Încălcări grave ale Convențiilor internaționale de la Geneva din 12 august 1949 și ale protocoalelor I și II din 8 iunie 1977 suplimentare la acestea ”*, astfel cum a fost modificată prin Legea din 19 februarie 1999 „*privind pedepsirea încălcărilor grave ale dreptului internațional umanitar ”(*denumită în continuare ca „*Legea belgiană*”). [*A se vedea Belgia, Legea privind jurisdicția universală*]

Articolul 7 din legea belgiană prevede că „Instanțele belgiene vor avea competență cu privire la infracțiunile prevăzute în prezenta lege, oriunde ar fi fost săvârșite”. În cazul de față, potrivit Belgiei, plângerile care au inițiat procedura în urma căreia a fost emis mandatul de arestare au provenit de la 12 persoane cu toții rezidenți în Belgia, dintre care cinci erau de naționalitate belgiană. Cu toate acestea, Belgia nu contestă faptul că presupusele fapte la care se referă mandatul de arestare au fost comise în afara teritoriului belgian, că domnul Yerodia nu era cetățean belgian la momentul acțiunilor respective și că domnul Yerodia nu se afla în Belgia teritoriu în momentul emiterii și difuzării mandatului de arestare. Că niciun cetățean belgian nu a fost victima violenței despre care se spune că ar fi rezultat de la dl.Pretinsele infracțiuni ale lui Yerodia au fost, de asemenea, necontestate. Articolul 5 alineatul (3) din legea belgiană prevede

[753] https://curia.europa.eu/juris/ docid document/document.jsf?text=&=198362&doclang=RO

în plus că *„imunitatea care se atașează capacității oficiale a unei persoane nu va împiedica aplicarea prezentei legi*”. [...]

La 17 octombrie 2000, Congo a depus la grefă o cerere de inițiere a prezentei proceduri [...], în care Curtea a fost solicitată „*să declare că Regatul Belgiei va anula mandatul internațional de arestare emis la 11 aprilie 200*0 ”. Congo a invocat în cererea sa două motive juridice separate. În primul rând, a susținut că *„[jurisdicția universală pe care statul belgian și-o atribuie în temeiul articolului 7 din legea în cauză*” a constituit o *„violare a principiului conform căruia un stat nu își poate exercita autoritatea pe teritoriul un alt stat și al principiului egalității suverane între toți membrii Organizației Națiunilor Unite, astfel cum este prevăzut la articolul 2, paragraful 1, al Cartei Națiunilor Unite ”.* În al doilea rând, a susținut că *„nerecunoașterea, pe baza articolului 5 ... din Legea belgiană, a imunității unui ministru al afacerilor externe în funcție ”*a constituit o „ *violare a imunității diplomatice a ministrului afacerilor externe al unui stat suveran, ...* “.

De la mijlocul lunii aprilie 2001, odată cu formarea unui nou guvern în Congo, domnul Yerodia a încetat să mai ocupe funcția de ministru al educației. El nu mai deține nicio funcție ministerială astăzi.

Congo a contestat inițial legalitatea mandatului de arestare din 11 aprilie 2000 din două motive separate: pe de o parte, pretenția Belgiei de a exercita o jurisdicție universală și, pe de altă parte, presupusa încălcare a imunităților ministrului afacerilor externe din Congo aflat atunci în funcție. Cu toate acestea, în observațiile sale din Memorial și în cele finale la încheierea procedurii orale, Congo invocă doar ultimul motiv.

Având în vedere forma finală a declarațiilor din Congo, Curtea va aborda mai întâi întrebarea dacă, presupunând că era competentă în temeiul dreptului internațional să emită și să difuzeze mandatul de arestare din 11 aprilie 2000, În acest sens, Belgia a încălcat imunitățile ministrului afacerilor externe al Congo de atunci.

În consecință, Curtea concluzionează că funcțiile unui ministru al afacerilor externe sunt de așa natură încât, pe toată durata mandatului său, el sau ea, în străinătate, se bucură de imunitate deplină de jurisdicția penală și de inviolabilitate. Această imunitate și inviolabilitatea protejează persoana în cauză împotriva oricărui act de autoritate al unui alt stat care l-ar împiedica în îndeplinirea atribuțiilor sale.

În acest sens, nu se poate face nicio distincție între actele săvârșite [...] în calitate „*oficială”* și cele susținute că au fost săvârșite în „*calitate privată*” sau, de altfel, între actele săvârșite înainte persoana în cauză și-a asumat funcția [...] și acționează în timpul mandatului.

Curtea va aborda acum argumentul Belgiei conform căruia imunitățile acordate miniștrilor în exercițiu ai afacerilor externe nu le pot proteja în niciun caz în cazul în care sunt suspectați că au comis crime de război sau crime împotriva umanității. [...]

Curtea a examinat cu atenție practica statului, inclusiv legislația națională și acele puține decizii ale instanțelor naționale superioare, precum Camera Lorzilor sau Curtea de Casație franceză. Nu s-a putut deduce din această practică că există în dreptul internațional cutumiar orice formă de excepție de la regulă în conformitate cu imunitatea de la jurisdicția penală și inviolabilitatea către miniștrii actuali pentru afaceri externe, în cazul în care aceștia sunt suspectați că au comis crime de război sau crime împotriva umanității.

Curtea a examinat, de asemenea, normele referitoare la imunitatea sau responsabilitatea penală a persoanelor cu o capacitate oficială cuprinse în instrumentele juridice de creare a tribunalelor penale internaționale și care sunt aplicabile în mod specific acestora din urmă (a se vedea Carta Tribunalului Militar Internațional din Nürnberg, art. 7; Carta Tribunalului Militar Internațional din Tokyo, art. 6; Statutul Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie, art. 7, alin. 2; Statutul Tribunalului Penal Internațional pentru Rwanda, art. 6 alin. 2; Statutul Curții Penale Internaționale, art. 27). Constată că, de asemenea, aceste norme nu îi permit să concluzioneze că o astfel de excepție există în dreptul internațional cutumiar în ceea ce privește instanțele naționale. În cele din urmă, niciuna dintre deciziile tribunalelor militare internaționale de la Nürnberg și Tokyo sau ale Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie, citate de Belgia nu se referă la problema imunităților miniștrilor de afaceri externe în fața instanțelor naționale unde sunt acuzați de după ce a comis crime de război sau crime împotriva umanității. În consecință, Curtea constată că aceste decizii nu sunt în niciun caz contrare concluziilor la care a ajuns mai sus. Având în vedere cele de mai sus, în consecință, Curtea nu poate accepta argumentul Belgiei în această privință.

Trebuie menționat, de asemenea, că normele care reglementează jurisdicția instanțelor naționale trebuie să fie deosebit de atent de cele care reglementează imunitățile jurisdicționale: jurisdicția nu implică absența imunității, în timp ce absența imunității nu implică competența. Astfel, deși diferite convenții internaționale privind prevenirea și pedepsirea anumitor infracțiuni grave impun statelor obligații de urmărire penală sau extrădare, cerându-le astfel să își extindă jurisdicția penală, o astfel de extindere a jurisdicției nu afectează în niciun caz imunitățile din dreptul internațional cutumiar, inclusiv cele ale Miniștri pentru afaceri externe. Acestea rămân opozabile în fața instanțelor unui stat străin, chiar și în cazul în care aceste instanțe exercită o astfel de jurisdicție în temeiul acestor convenții.

Curtea subliniază, totuși, că imunitatea de jurisdicție de care se bucură miniștrii actuali pentru afaceri externe nu înseamnă că aceștia se bucură de impunitate cu privire la orice infracțiuni pe care le-ar fi putut comite, indiferent de gravitatea lor. Imunitatea de jurisdicție penală și responsabilitatea penală individuală sunt concepte destul de separate. În timp ce imunitatea jurisdicțională este de natură procedurală, răspunderea penală este o chestiune de drept material. Imunitatea jurisdicțională poate interzice urmărirea penală pentru o anumită perioadă sau pentru anumite infracțiuni; nu poate exonera de orice răspundere penală persoana căreia i se aplică.

În consecință, imunitățile de care beneficiază dreptul internațional un titular sau fost ministru pentru afaceri externe nu reprezintă un obstacol în calea urmăririi penale în anumite circumstanțe.

În primul rând, astfel de persoane nu beneficiază de imunitate penală în temeiul dreptului internațional în propriile țări și pot fi astfel judecate de instanțele țărilor respective în conformitate cu normele relevante ale dreptului intern.

În al doilea rând, vor înceta să se bucure de imunitate de jurisdicție străină dacă statul pe care îl reprezintă sau l-au reprezentat decide să renunțe la această imunitate.

În al treilea rând, după ce o persoană încetează să ocupe funcția de ministru al afacerilor externe, aceasta nu se va mai bucura de toate imunitățile acordate de dreptul internațional în alte state. Cu condiția să aibă jurisdicție în temeiul dreptului internațional, o instanță dintr-un stat poate judeca un fost ministru al afacerilor externe dintr-un alt stat pentru fapte săvârșite anterior sau ulterior perioadei sale de mandat, precum și pentru fapte comise în timpul acea perioadă de mandat cu titlu privat.

În al patrulea rând, un titular sau fost ministru al afacerilor externe poate face obiectul unei proceduri penale în fața anumitor instanțe penale internaționale, unde au jurisdicție. [...]

Curtea a concluzionat deja [...] că emiterea și circulația mandatului de arestare din 11 aprilie 2000 de către autoritățile belgiene nu au respectat imunitatea ministrului actual pentru afaceri externe din Congo și, mai ales, a încălcat imunitatea de jurisdicție penală și inviolabilitatea de care se bucura atunci domnul Yerodia în temeiul dreptului internațional. Aceste acte au implicat responsabilitatea internațională a Belgiei. Curtea consideră că concluziile atinse de aceasta constituie o formă de satisfacție care va remedia prejudiciul moral de care a făcut plângere Congo.

Cu toate acestea, așa cum a declarat Curtea Permanentă de Justiție Internațională în Hotărârea sa din 13 septembrie 1928 în cauza privind fabrica de la Chorzów: *„[principiul esențial [...] este că repararea trebuie, pe cât posibil, ștergeți toate consecințele actului ilegal și*

restabiliți situația care, probabil, ar fi existat dacă acel act nu ar fi fost comis ”(PCIJ, seria A, o. 17, p. 47). În cazul de față, „*situația care ar fi existat, după toate probabilitățile, dacă [fapta ilegală] nu ar fi fost comisă”* nu poate fi restabilită doar prin constatarea Curții conform căreia mandatul de arestare era ilegal în temeiul dreptului internațional. Mandatul este încă în vigoare și rămâne ilegal, în pofida faptului că domnul Yerodia a încetat să mai fie ministru pentru afaceri externe.În consecință, Curtea consideră că Belgia trebuie, prin alegerea sa, să anuleze mandatul în cauză și să informeze astfel autoritățile cărora le-a fost difuzat. [...]

Din aceste motive,

Instanța,

Prin treisprezece voturi împotriva,

Constată că problema împotriva dlui Abdulaye Yerodia Ndombasi a mandatului de arestare din 11 aprilie 2000 și circulația internațională a acestuia a constituit încălcări ale obligației legale a Regatului Belgiei față de Republica Democrată Congo, în sensul că nu au respectat imunitatea de jurisdicție penală și inviolabilitatea de care s-a bucurat ministrul pentru afaceri externe din Republica Democrată Congo în temeiul dreptului internațional;

ÎN FAVOARE: președintele Guillaume; Vicepreședinte Shi; Judecătorii Ranjeva, Herczegh, Fleischhauer, Koroma, Vereshchetin, Higgins, Parra-Aranguren, Kooijmans, Rezek, Buergenthal; Judecător *ad hoc* Bula-Bula;

ÎMPOTRIVA: Judecătorii Oda, Al-Khasawneh; Judecător *ad hoc* Van den Wyngaert;

Prin zece voturi împotrivă,

Constată că Regatul Belgiei trebuie, prin alegerea sa, să anuleze mandatul de arestare din 11 aprilie 2000 și să informeze astfel autoritățile cărora le-a fost distribuit acel mandat;

ÎN FAVOARE: președintele Guillaume; Vicepreședinte Shi; Judecătorii Ranjeva, Herczegh, Fleischhauer, Koroma, Vereshchetin, Parra-Aranguren, Rezek; Judecător *ad hoc* Bula-Bula;

ÎMPOTRIVA: Judecătorii Oda, Higgins, Kooijmans, Al-Khasawneh, Buergenthal; Judecător *ad hoc* Van den Wyngaert. [...]

Anexa 3

CAZUL SS "WIMBLEDON"[754]

REGATUL UNIT, FRANȚA, ITALIA ȘI JAPONIA ÎMPOTRIVA GERMANIEI

I. Istorie procedurală

Guvernele Majestății Sale Britanice, din Republica Franceză, din Majestatea Sa Regele Italiei și Majestatea Sa Împăratul Japoniei, printr-o cerere de inițiere a unei proceduri depuse la grefa Curții la 16 ianuarie 1923, în conformitate cu articolul 40 din Statut și articolul 35 din Regulamentul Curtea, a adus în fața Curții disputa care a apărut între aceste guverne și Guvernul Imperiului German din cauza faptului că, la 21 martie 1921, vaporului „Wimbledon" i s-a refuzat permisiunea de a trece prin Canalul Kiel

Prin această cerere s-a prezentat că:

a. Autoritățile germane, la 21 martie 1921, au greșit refuzând accesul gratuit la Canalul Kiel la vaporul „Wimbledon";
b. Guvernul german are obligația de a remedia prejudiciul suferit ca urmare a acestei acțiuni de către respectiva navă și care este estimat la suma de 174.082 fr. 86 de centime, cu dobândă de șase procente pe an din 20 martie 1921.

Concluziile conținute în cerere au fost elaborate în cazul înaintat de reclamanți Curții la 17 martie 1923; se specifică aici că valoarea compensației va fi remisă Guvernului Republicii Franceze în termen de o lună de la data pronunțării hotărârii și că, în cazul în care Guvernul german nu efectuează plata în acest termen, va plăti dobânzi la zece la sută, la suma datorată, atât ca principal, cât și ca dobândă, de la expirarea acestui timp.

Pe de altă parte, guvernul german, pârâtul în acest proces, a solicitat Curții, în concluziile conținute în Contra-cazul prezentat de aceasta la 20 aprilie 1923:

a. Să declare că autoritățile germane au drepturile lor de a refuza, pe 21 martie 1921, să permită vaporului „Wimbledon" să treacă prin Canalul Kiel;
b. Respingerea cererii de despăgubire.

În cursul procedurilor scrise, concluziile părților au fost modificate sau completate într-o oarecare măsură. Ele apar în forma lor finală în Răspunsul statelor solicitante, depus la 18 mai 1923 și în Replică germană, depus la 15 iunie următor.

În răspuns se afirmă că autoritățile germane din 21 martie 1921 au greșit refuzând accesul la Canalul Kiel la vaporul „Wimbledon";

[754] http://www.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1923.08.17_wimbledon.htm

Că, în consecință, guvernul german are obligația de a remedia prejudiciul susținut ca urmare a acestei acțiuni de către respectiva navă și navlositori; că această pierdere poate fi estimată la 174.082 fr. 68 de centime, împreună cu dobânzi de 6% pe an din 20 martie 1921, cu excepția cazului în care Curtea ar trebui să considere că ar fi mai echitabil să calculeze acea parte a indemnizației destinată să acopere depășirea și deviația în lire sterline în conformitate cu principiul enunțate. în Răspuns;

Guvernul Imperiului German va remite cuantumul compensației menționate Guvernului Republicii Franceze în termen de o lună de la data pronunțării hotărârii;

Și că, în cazul în care guvernul german nu va efectua plata în acest termen, va plăti dobânzi cu 10% din suma datorată, atât ca principal, cât și ca dobândă, de la expirarea termenului de o lună menționat mai sus. În timpul procedurii orale, Guvernul Republicii Poloneze, care a intervenit în temeiul articolului 63 din statut, s-a declarat de acord cu observațiile reclamanților.

Pe de altă parte, Replică prezentată de guvernul german completează și definește în continuare prezentările prezentate în contracaz în modul următor; se depune:

a) că articolul 380 din Tratatul de pace de la Versailles nu ar putea împiedica Germania să aplice canalului Kiel, în timpul războiului ruso-polonez din 1920-1921, un regulament de neutralitate, admisibil în sine, precum ordinul din iulie 25, 1920;
b) că aplicarea acestui Ordin din 25 iulie 1920 nu a fost imposibilă prin intrarea în vigoare a Tratatului de pace preliminar din 2 noiembrie 1920, ci doar prin intrarea în vigoare a Tratatului de pace final datat 30 aprilie 1921; și 2. că, în consecință, cererea de despăgubire ar trebui respinsă.

În sprijinul concluziilor lor, părțile au prezentat Curții o serie de documente, fie ca anexe la dosar, contra-caz, răspuns și replică, fie în timpul ședinței.

Curtea a mai ascultat, în cadrul ședințelor publice desfășurate în zilele de 5, 6, 7, 9 și 10 iulie 1923, declarațiile agenților celor șase puteri în cauză.

Anexa 4

NICARAGUA ÎMPOTRIVA STATELOR UNITE[755]

Curtea a avut 15 decizii finale asupra cărora a votat. Curtea a constatat în verdictul său că Statele Unite „*încălcau obligațiile care le revin în temeiul dreptului internațional cutumiar de a nu folosi forța împotriva unui alt stat", „de a nu interveni în treburile sale", „de a nu-și încălca suveranitatea ", „de a nu întrerupe comerțul maritim pașnic* "și" *încălcând obligațiile care îi revin în temeiul articolului XIX din Tratatul de prietenie, comerț și navigație între părți, semnat la Managua la 21 ianuarie 1956. "* În Declarația 9, Curtea a declarat că, în timp ce SUA a încurajat încălcările drepturilor omului de către Contras prin manualul intitulat *Operațiuni psihologice în războiul de gherilă*, acest lucru nu a făcut ca astfel de acte să fie atribuite SUA

Statele Unite au refuzat să participe la proceduri, argumentând că CIJ nu avea competență pentru a judeca cazul. SUA au blocat, de asemenea, executarea hotărârii de către Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite și, prin urmare, au împiedicat Nicaragua să obțină orice despăgubire. [4] Nicaragua, sub guvernul Violeta Chamorro , ulterior post- FSLN , a retras plângerea de la instanță în septembrie 1992 în urma abrogării legii care impunea țării să solicite despăgubiri.

Prima intervenție armată a Statelor Unite în Nicaragua a avut loc sub președintele Taft . În 1909, a ordonat răsturnarea președintelui nicaraguan José Santos Zelaya . În august și septembrie 1912, un contingent de 2.300 de pușcași marini americani a aterizat în portul Corinto și a ocupat León și linia de cale ferată către Granada . Sub ocupație s-a format un guvern pro-SUA. Tratatul Bryan-Chamorro din 1914 a acordat drepturi de canal perpetue SUA în Nicaragua și a fost semnat cu zece zile înainte ca Canalul Panama operat de SUA să fie deschis pentru utilizare, împiedicând astfel oricine să construiască un canal concurent în Nicaragua fără permisiunea SUA. [6]

În 1927, sub conducerea lui Augusto César Sandino, a fost declanșată o revoltă țărănească majoră atât împotriva ocupației SUA, cât și a instituției din Nicaragua. În 1933, pușcașii marini s-au retras și au lăsat Garda Națională din Nicaragua responsabilă de securitatea internă și alegeri. În 1934, Anastasio Somoza García , șeful Gărzii Naționale, a ordonat forțelor sale să-l prindă și să-l ucidă pe Sandino. În 1937, Somoza a preluat președinția, în timp ce încă era în controlul Gărzii Naționale, și a stabilit o dictatură pe care familia sa a controlat-o până în 1979. [7]

[755] https://www.icj-cij.org/en/case/70

Căderea regimului este atribuită deturnării de milioane de dolari a ajutorului extern acordat țării ca răspuns la cutremurul devastator din 1972. Mulți susținători moderați ai dictaturii au început să o abandoneze în fața sentimentului revoluționar în creștere. Mișcarea sandinistă (FSLN) a organizat ajutor, a început să-și extindă influența și a preluat conducerea revoluției. [8] O revoltă populară a adus FSLN la putere în 1979. Statele Unite s-au opus mult timp FSLN socialist și, după revoluție, administrația Carter s-a mutat rapid pentru a-i sprijini pe somocisti cu ajutor financiar și material. Când Ronald Reagan a preluat funcția, a sporit sprijinul direct pentru un grup anti-sandinist, numit Contras, care a inclus facțiuni loiale fostei dictaturi. Când Congresul a interzis finanțarea suplimentară a contrelor, Oliver North a continuat finanțarea prin vânzarea de arme, care au fost, de asemenea, interzise de Congres .

Nicaragua a acuzat:

(a) Că Statele Unite, prin recrutarea, instruirea, armarea, echiparea, finanțarea, furnizarea și încurajarea, sprijinirea, asistarea și direcționarea acțiunilor militare și paramilitare în și împotriva Nicaragua, și-au încălcat obligațiile din tratat față de Nicaragua în temeiul:

Articolul 2 alineatul (4) din Carta Națiunilor Unite ;

Articolele 18 și 20 din Carta Organizației Statelor Americane ;

Articolul 8 din Convenția privind drepturile și îndatoririle statelor ;

Articolul I, al treilea, al Convenției privind îndatoririle și drepturile statelor în caz de conflict civil.

(b) Că Statele Unite au încălcat dreptul internațional cutumiar de către

1. încălcarea suveranității Nicaragua prin:
   - atacuri armate împotriva Nicaragua pe calea aerului, pe uscat și pe mare;
   - incursiuni în apele teritoriale din Nicaragua;
   - intrare aeriană în spațiul aerian nicaraguan;
   - eforturi prin mijloace directe și indirecte de constrângere și intimidare a Guvernului Nicaragua.
2. folosirea forței și amenințarea forței împotriva Nicaragua.
3. intervenind în afacerile interne din Nicaragua.
4. încălcarea libertății mării libere și întreruperea comerțului maritim pașnic.
5. uciderea, rănirea și răpirea cetățenilor din Nicaragua.

Nicaragua a cerut încetarea tuturor acestor acțiuni și ca Statele Unite să aibă obligația de a plăti despăgubiri guvernului pentru daune aduse oamenilor, proprietăților și economiei lor.

Este de remarcat faptul că Statele Unite, partea implicită, a fost singurul membru care a prezentat argumente împotriva valabilității hotărârii instanței, susținând că a adoptat o decizie pe care „nu a avut nici jurisdicția, nici competența să o pronunțe”. Membrii care s-au alăturat Statelor Unite pentru a se opune afirmațiilor Nicaragua nu au contestat jurisdicția instanței, concluziile acesteia și nici fondul fondului cazului.

Hotărâre

Hotărârea foarte lungă a enumerat mai întâi 291 de puncte, printre care și faptul că Statele Unite au fost implicate în „*utilizarea ilegală a forței”.* Presupusele încălcări au inclus atacuri asupra facilităților și vaselor navale din Nicaragua, exploatarea porturilor din Nicaragua, invazia spațiului aerian din Nicaragua și instruirea, armarea, echiparea, finanțarea și furnizarea forțelor („*Contras”)* și încercarea de a răsturna sandinistul din Nicaragua. guvern. Au urmat declarațiile pe care le-au votat judecătorii.

Anexa 5

CAZUL LOTUS, FRANȚA VS TURCIA[756]

Cazul „Lotus" este un diferend între Franţa şi Turcia în legătură cu accidentul dintre nava franceză S.S. Lotus şi vasul de pavilion turcesc care transporta cărbune S.S. Boz-Kourt. La 2 aprilie 1926, în apropiere de Capul Mytilen (nordul Greciei) în marea liber ă, Boz-Kourt s-a scufundat şi resortați turci au murit în urma acestui accident.

În ziua următoare, vasul Lotus a ancorat în portul din Istanbul, unde autorităţile turceşti au luat decizia, prin sentin[t]a finală de la 15 septembrie 1926, de a-l aresta pe comandantul vasului turc Hassan Bey, în timp ce ofiţerul francez Demons primind pedeapsa privativă de libertate şi amendă contravenţională relativ redusă pentru faptele săvârşite. Însă guvernul francez a apreciat că instanţele turceşti nu erau competente să îl judece pe Demons, întrucât accidentul avusese loc pe marea liber ă, şi ca atare membrii echipajului purtând pavilion francez nu ar trebui sa fie traşi la răspundere, decât în faţa tribunalelor statului de care apar ţine pavilionul, adică în faţa tribunalelor franceze.

Judecarea ofiţerului francez de către autorităţile turceşti, şi compromisul franco-turc din 12 august 1926, au dus la introducerea unei noi instanţe, şi anume Curtea Permanentă pentru Justiţie Internaţională, în ziua de 4 ianuarie 1927, aceasta fiind ramura juridică a Ligii Naţiunilor, predecesoarea ONU. În urma înfiinţării noii instanţe, la data de 7 august 1927 a fost prezentat în faţa CPJI cazul „*Lotus"*.

Miza acestui conflict era câştigarea dreptului de al judeca pe ofiţerul francez de serviciu la data accidentului, domnul Demons, în faţa instanţelor turceşti. În acest scop, francezii au invocat o cutumă cum că statul al cărui steag este ancorat pe catargul vasului are drept exclusiv de a judeca şi condamna echipajul, întrucât evenimentul avusese loc în marea liberă şi nu pe marea ce aparţine unui stat.

Însă cu în ciuda eforturilor sus ţinute de autorităţile Franceze, judecătorii CPJI au decis că Turcia nu nesocoteşte principiile principiile dreptului internaţional, întrucât dacă este adevărat că delictele săvârşite la bordul unui vas în marea liberă, sunt justiţiabile de legile şi instanţele judecătoreşti ale statului pavilionului, nu este mai puţin adevărat că un stat suveran poate judeca în fa ţa propriilor instanţe delicte săvârşite pe teritoriul altui stat - în speţă vasul străin în marea liberă - împotriva unor cetăţeni ai săi.

[756] ww.worldcourts.com/pcij/eng/decisions/1927.09.07_lotus.htm. (traducere personal)

Hotărârea dată de şase judecători pentru şi şase contra, a fost deliberată de votul afirmativ al preşedintelui Max Uuber, potrivit regulamentului de procedură al Curţii Permanente pentru Justiţie Internaţională.

Cazul „Losut" a dus la iniţierea mai multor acţiuni de codificare a Dreptului Internaţional Maritim, fiind modificat prin articolul 11 din Convenția din anul 1958 a Mării Libere, convenţie ce a avut loc la Geneva, fiind tratate probleme cu privire la chestiunea de a se şti cum se poate reglementa cel mai bine concurenţa de jurisdicţie, între statul pavilionului şi statul victimei delictului.

Anexa 6

PULP MILLS ON THE RIVER URUGUAY (ARGENTINA V. URUGUAY)[757]

Prezentare generală a cazului

La 4 mai 2006, Argentina a depus o cerere de inițiere a unei proceduri împotriva Uruguayului cu privire la presupuse încălcări de către Uruguay a obligațiilor care îi revin în temeiul Statutului râului Uruguay, un tratat semnat de cele două state la 26 februarie 1975 (denumit în continuare *„statutul din 1975*") în scopul stabilirii utilajelor comune necesare pentru utilizarea optimă și rațională a acelei părți a râului care constituie limita comună a acestora. În cererea sa, Argentina a acuzat Uruguayul că a autorizat unilateral construcția a două fabrici de celuloză pe râul Uruguay, fără a respecta procedurile obligatorii de notificare prealabilă și consultare în conformitate cu Statutul din 1975.Argentina a susținut că aceste mori reprezentau o amenințare pentru râu și mediul său și ar putea afecta calitatea apelor râului și ar putea provoca daune transfrontaliere semnificative Argentinei. Ca bază a jurisdicției Curții, Argentina a invocat articolul 60 primul paragraf din Statutul din 1975, care prevede că orice litigiu referitor la interpretarea sau aplicarea acestui Statut care nu poate fi soluționat prin negocieri directe poate fi supus Curții de către oricare dintre părți.

Cererea Argentinei a fost însoțită de o cerere de indicare a măsurilor provizorii, prin care Argentina a solicitat ca Uruguayul să fie dispus să suspende autorizațiile pentru construirea morilor și a tuturor lucrărilor de construcție în așteptarea unei decizii finale a Curții; să coopereze cu Argentina în vederea protejării și conservării mediului acvatic al râului Uruguay; și să se abțină de la orice altă acțiune unilaterală cu privire la construirea celor două mori incompatibile cu Statutul din 1975 și de la orice altă acțiune care ar putea agrava disputa sau ar putea face soluționarea mai dificilă. Audierile publice cu privire la cererea de indicare a măsurilor provizorii au avut loc la 8 și 9 iunie 2006. Prin Ordinul din 13 iulie 2006, Curtea a constatat că circumstanțele, așa cum le-au fost prezentate,nu au fost de așa natură încât să solicite exercitarea puterii sale în temeiul articolului 41 din statut pentru a indica măsuri provizorii.

La 29 noiembrie 2006, Uruguay a trimis la rândul său o cerere de indicare a măsurilor provizorii pe motiv că, începând cu 20 noiembrie 2006, grupuri organizate de cetățeni argentinieni au blocat un „pod internațional vital" peste râul Uruguay, că acțiunea cauzează era o

[757] https://www.cambridge.org/core/journals/american-journal-of-international-law/article/abs/pulp-mills-on-the-river-uruguay-argentina-v-uruguay/AC655F3AC11659C54FB5F2F1B7EA33E2

prejudecată economică considerabilă și că Argentina nu făcuse niciun efort pentru a pune capăt blocadei. La finalul cererii sale, Uruguay a solicitat Curții să ordone Argentinei să ia *„toate măsurile rezonabile și adecvate. . . pentru a preveni sau a pune capăt întreruperii tranzitului între Uruguay și Argentina, inclusiv blocarea podurilor sau drumurilor între cele două state ”*; să se abțină *„de la orice măsură care ar putea agrava, extinde sau îngreuna soluționarea acestei dispute”*;și să se abțină *„de la orice altă măsură care ar putea prejudicia drepturile Uruguayului în litigiu în fața Curții”*. Audierile publice privind cererea de indicare a măsurilor provizorii au avut loc la 18 și 19 decembrie 2006. Prin Ordinul din 23 ianuarie 2007, Curtea a constatat că circumstanțele, așa cum li s-au prezentat, nu erau de natură să impună exercitarea puterii sale în temeiul articolului 41 din statut.

În urma audierilor publice desfășurate în perioada 14 septembrie 2009 - 2 octombrie 2009, Curtea și-a pronunțat hotărârea la 20 aprilie 2010. În ceea ce privește argumentul Argentinei conform căruia proiectele au fost autorizate de Uruguay cu încălcarea mecanismului de notificare și consultare prealabilă prevăzut la articolul 7 la 13 din Statutul din 1975 (încălcările procedurale), Curtea a menționat că Uruguayul nu a informat Comisia administrativă a fluviului Uruguay (CARU) cu privire la proiectele prevăzute în statut. Curtea a concluzionat că, neinformând CARU cu privire la lucrările planificate înainte de emiterea autorizațiilor de mediu inițiale pentru fiecare dintre fabrici și pentru terminalul portuar adiacent fabricii Orion (Botnia) și prin omiterea notificării planurilor către Argentina prin CARU, Uruguay a încălcat Statutul din 1975.

În ceea ce privește afirmația Argentinei că activitățile industriale autorizate de Uruguay au avut sau ar avea un impact negativ asupra calității apelor râului și a zonei afectate de acesta și au cauzat daune semnificative calității apelor din râului și daunele transfrontaliere semnificative aduse Argentinei (încălcări de fond), Curtea a constatat, pe baza unei examinări detaliate a argumentelor părților, că există

„Nicio dovadă concludentă din dosar care să demonstreze că Uruguayul nu a acționat cu gradul necesar de diligență sau că deversările de efluenți din fabrica Orion (Botnia) au avut efecte dăunătoare sau au cauzat prejudicii resurselor vii sau calității apă sau echilibrul ecologic al râului de când și-a început operațiunile în noiembrie 2007 ”.

În consecință, Curtea a concluzionat că Uruguayul nu a încălcat obligațiile de fond în temeiul statutului. În plus față de această constatare, Curtea a subliniat însă că, în conformitate cu Statutul din 1975, *„[părțile] au o obligație legală. . . să își continue cooperarea prin CARU și să îi permită să elaboreze mijloacele necesare pentru a promova utilizarea echitabilă a râului, protejând în același timp mediul său* ”.

Anexa 7.

Cauza Lautsi contra Italia

La originea cauzei se află plângerea formulată de Soile Lautsi, de origine finlandeză, care a susţinut că prezenţa crucii în sălile de clasă ale şcolii publice la care învăţau cei doi copii ai săi constituie o ingerinţă incompatibilă cu libertatea sa de religie şi cu dreptul său ca părinte de a-şi educa copiii potrivit propriilor convingeri religioase şi filosofice (drepturi apărate de Convenţia Europeană a Drepturilor Omului).

Secţia a 12-a, care a adoptat această hotărâre, a fost constituită din 7 judecători, provenind din următoarele state membre ale Consiliului Europei: Belgia (preşedinta secţiei), Portugalia, Lituania (cea mai tânără judecătoare a Curţii), Serbia, Ungaria, Turcia, precum şi judecătorul reprezentând Italia (Vladimiro Zagrebelski).

Precizăm că legislaţia italiană impune prezenţa crucifixului în şcoli de aproape 150 de ani, respectivele prevederi legale fiind încă în vigoare.

Mai întâi, plângerea reclamantei a fost susţinută în faţa instanţelor naţionale italiene, care însă au respins-o, considerând crucifixul un simbol al istoriei şi culturii italiene şi, în consecinţă, al identităţii italiene, chiar un simbol al principiilor egalităţii, libertăţii şi toleranţei, precum şi al laicităţii statului, apreciindu-se că semnul crucii a devenit în timp una dintre valorile laice ale Constituţiei italiene, reprezentând valori ale vieţii civile.

În cadrul dezbaterilor în faţa Curţii Europene, reclamanta a subliniat că menţinerea legislaţiei privitoare la prezenţa crucifixului este moştenirea unei concepţii confesionaliste a statului din perioada în care romano-catolicismul era religie de stat.

Guvernul italian a răspuns pe larg acestor acuzaţii, precizând că, chiar dacă crucea este, în mod cert, un simbol religios, ea cuprinde şi alte semnificaţii. Ea are, în egală măsură, o semnificaţie etică, care poate fi înţeleasă şi apreciată independent de adeziunea la tradiţia religioasă sau istorică, căci ea evocă principii ce pot fi împărtăşite şi de necreştini (nonviolenţa, egala demnitate a tuturor fiinţelor umane, justiţia, întâietatea individului asupra grupurilor şi importanţa liberului arbitru, separarea politicii de religios, dragostea faţă de aproapele până la iertarea vrăjmaşilor). În concluzie, valorile democratice de astăzi îşi au rădăcinile într-un trecut mai îndepărtat, cel al mesajului evanghelic. Mesajul crucii este, deci, un mesaj umanist, putând fi înţeles într-o modalitate independentă de dimensiunea sa religioasă, reprezentând un ansamblu de principii şi de valori formând baza democraţiilor noastre.

Guvernul a mai precizat că prezenţa crucii în şcoli este o simplă expunere, nimănui nefiindu-i cerut să-i adreseze nici cel mai mic semn de salut, de respect sau de simplă recunoaştere, şi cu atât mai puţin să rostească rugăciuni înaintea ei.

Guvernul italian a invocat, de asemenea, marja de apreciere recunoscută în mod tradiţional statelor în soluţionarea conform propriei tradiţii a unor probleme atât de complexe şi delicate, îndeaproape legate de cultură şi istorie, apreciind că expunerea unui simbol religios într-un spaţiu public nu excedează acestei marje de apreciere statală.

Guvernul italian a cerut Curţii să dea dovadă de prudenţă şi reţinere şi să se abţină să dea un conţinut precis principiului laicităţii statului, având în vedere că nu există un consens european privitor la maniera de a interpreta în concret noţiunea de laicitate, pentru a nu se ajunge la a interzice simpla expunere a unor simboluri. În caz contrar, Curtea va da un conţinut predeterminat principiului laicităţii, ceea ce se va împotrivi diversităţii legitime a abordării pe plan naţional a problemei şi va conduce la consecinţe imprevizibile.

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul Andrei Petre, student doctorand al Școlii Doctorale Științe Juridice de la Universitatea de Stat din Moldova, declar pe răspundere personală că teza de doctorat este elaborată doar de mine pe baza efortului personal de cercetare și redactare.

În cadrul lucrării precizez sursa tuturor ideilor, datelor și formulărilor care nu-mi aparțin, conform normelor de citare a surselor și a respectării legislației privind drepturile de autor.

Declar că toate informațiile din lucrare referitoare la surse și informațiile analizate, la metodele prin care acestea au fost obținute și la sursele din care le-am obținut sunt adevărate.

Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Doctorand, Data,

ANDREI PETRE

Curriculum Vitae

INFORMAŢII PERSONALE

ANDREI V . PETRE

Str. Maior Ioan, bl. 6, sc. A, ap.34, localitatea Falticeni, judet Suceava, Romania, cod postal:7252000

0747380921

piotrand921@gmail.com

Messenger

Sexul Masculin| Data naşterii 15/06/1971 | Naţionalitatea Romana

LOCUL DE MUNCA PENTRU CARE SE CANDIDEAZĂ

POZIŢIA LOCUL DE MUNCĂ DORIT

STUDIILE PENTRU CARE SE CANDIDEAZĂ

PROFILUL PERSONAL

Profilul personal:
Licențiat în Teologie Ortodoxă,Facultatea de Teologie „Dumitru Stăniloae" Iași, **Master în Drept European,** Facultatea de Drept, Universitatea „Al. I. Cuza" Iași **Absolvent al Scolii Doctorale de Stiinte Juridice** ,specializarea Drept Internațional Public, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău

EXPERIENŢA PROFESIONALĂ

Preot - Arhepiscopia Sucevei si Radautilor, Caminul de batrani „Sfantul Ioan cel Nou de la Suceava"' 1999-prezent
Preot- Arhepiscopia Romanului si Bacaului 1994-1999
27 ani vechime in Preotie
Gradul I in Preotie
Rangul de Iconom Stavrofor

EDUCAŢIE ŞI FORMARE

2016-2019 **Doctorand in Drept International Public** – Universitatea de Stat din Moldova, Chisinau

2013-2015 – **Master in Drept European**,- Universitatea „Al. I. Cuza" Iasi, Facultatea de Drept

1994-1999 – Facultatea de Teologie Ortodoxa „Dumitru Staniloae", Universitatea „Al. I. Cuza" Iasi

1989-1994 – Seminarul Teologic „Veniamin Costache" M-rea Neamt

ACTIVITATE STIINTIFICA :SEMINARII, CONFERINTE, PUBLICATII, PREZENTARI

1. „***Aspecte juridice si financiare privind cultele religioase in Europa***”- Revista Nationala de Drept, nr. 6, iunie 2016, Chisinau, Revista Candela a Arhepiscopiei Sucevei si Radautilor, nr. 7-8, 2016
2. „***Regimul Constitutional al cultelor in Uniunea Europeana***” - Revista Candela a Arhepiscopiei Sucevei si Radautilor, Anul xxv Nr 11-12, 2017
3. ***„Izvoarele auxiliare ale Dreptului International Public***”- comunicare sustinuta in cadrul Conferintei Stintifice Nationale cu participare Internationala „Integrare prin cercetare si inovare”’, Universitatea de Stat din Moldova, 28-29 septembrie 2016, Chisinau
4. „***Normele dreptului International public***”’- Comunicare sustinuta in cadrul Conferintei Internationale „Dreptul si justitia intr-o epoca a provocarilor”, Universiatea „Al. I. Cuza”’ Iasi, 24 octombrie 2016
5. „***Dreptul International al Drepturilor Omului – abordare juridico – biblica a Drepturilor Omului”*** – Comunicare sustinuta in cadrul Simpozionului Stintiific International „Personalitati si evenimente marcante din viata spirituala a spatiului pruto-nistrean si a vecinilor sai in sec. XIX, XX”’, 24-25 noiembrie 2017, Chisinau. Articolul este publicat in volumul Simpozionului.
6. „***Dreptul International al Drepturilor Omului - abordare interconfesionala”-***, articol publicat in Revista Candela a Arhepiscopiei Sucevei si Radautilor Anul xxvi,Nr 5-6,, 2018
7. „***Statul – subiect primar al Dreptului International si Biserica – institutie divino-umana***”- articol publicat in Revista Candela a Arhepiscopiei Sucevei si Radautilor Anul xxviii, Nr 3-4, 2018
8. „***Dreptul Tratatelor – Concordatul – o varietate a tratatului international”-***, Comunicare sustinuta in cadrul Conferintei Stintifiice Nationale cu participare Internationala „Integrare prin cercetare si inovare’”, Universiatea de Stat din Moldova, 9 noiembrie 2017, Chisinau publicat in volumul Conferintei
9. „***Diplomatia Ecleziala”***’ – Articol publicat in Anuarul Universitatiii „Petre Andrei” Iasi, 2017
10. „ ***Tratatul – izvor de baza in Dreptul International Public”,-*** Comunicare sustinuta in Cadrul Seminarului de Drept International Public
11. „***Religie, lege si violenta – o abordare conceptuala tridimensionala***”,-articol publicat in Revista „Studia Universitatis Moldavie”’Nr. 3,2018, Chisinau
12. „***Decalogul - lege divina, universala, fundamentala. Reflectii normative si doctrinare in Dreptul Intern si Dreptul International Public***””-articol publicat in „Studia Universitatis Moldavie”’ , nr.8 (128) 2019 si in revista „Candela” a Arhepiscopiei Sucevei și Rădăuților , anul XXIX, NR.5-6, mai-iunie 2019, sustinut in cadrul Conferintei Internationale „The International Conference The Fathers of The Bible at the Rasca Monastery” 3-7 septembrie 2018, Mănăstirea Râșca.
13. „***Concepte religioase, culturale si etice in Dreptul International Umanitar***”- Comunicare sustinuata in Cadrul Conferintei Nationale cu participare internationala „Integrare prin cercetare si inovare”, 8 noiembrie 2018 publicat in volumul Conferintei
14. „***Grija Bisericii fata de mediul ambiant***””, in coautorat cu Dna.Prof, univ. dr. Natalia Zamfir de la Universitatea de Stat din Moldova, in curs de publicare
15. „***Imunitatile si privilegiile diplomatice si consulare”***-comunicare sustinuta atat in cadrul seminarului de Drept Diplomatic si Consular cat si in cadrul conferintei jubiliare cu ocazia \aniversarii a 60 de ani de la fondarea Facultatii de Drept –Universitatea de Stat din Moldova 1-2 Octombrie 2019 –in curs de publicare in volumul jubiliar dedicat evenimentului

Tema Tezei de Doctorat

„ ***IZVOARELE AUXILIARE ALE DREPTULUI INTERNATIONAL PUBLIC***”

ANEXE

Discipline studiate: Drept International Public, Dreptul Diplomatic si Consular, CEDO, Drept Constitutional, Drept Administrativ, Proceduri Notariale, Drept European, Drept Financiar, Drept Penal European, Drept International Privat, Protectia Juridica a Drepturilor Omului in UE, Constructia European si Politicile UE, Drept Social European, Dreptul European al Mediului, Filosofia Dreptului European,
Discipline Teologice

COMPETENTE PERSONALE

Comunicare, stabilire de relatii interumane, disponibilitate la efort sustinut si stres, lucru in echipa, spirit de initiativa

Limba(i) maternă(e) Romana

Alte limbi străine cunoscute

	INTELEGERE		VORBIRE		SCRIERE
	Ascultare	Citire	Participare la conversaţie	Discurs oral	
Limba Engleza	B1	B1	B1	B1	B1
	Certificat B1				
Limba Franceza	A2	A2	A2	A2	A2
Alte limbi studiate:	Limba Latina, Limba Greaca, Limba Ebraica				

Niveluri: A1/A2: Utilizator elementar - B1/B2: Utilizator independent - C1/C2: Utilizator experimentat
Cadrul european comun de referinţă pentru limbi străine

Competenţe de comunicare Foarte bune competente de oratorie, sustineri de prelegeri libere in fata unui auditoriu variat
Exemplu:
- Foarte bune competenţe de comunicare dobândite de-a lungul activitatii pastorale si stintifiice
- Abilitati de interactiune cu diferite grupuri socio-profesionale

Competenţe organizaţionale/manageriale Bun organizator, Initiator si manager de activitati cultural-educative, didactice, pastoral-misionare, social-filantropice si administrativ - bisericesti
Exemplu:
- Leadership reflectat in activitati variate de-a lungul carierei profesionale
- Bune activitati de conducere a unei institutii cu un efectiv mare de persoane (Parohia)

Competenţe dobândite la locul de muncă Foarte bune competente manageriale si organizatorice
Foarte bun mentor

Competenţe digitale

AUTOEVALUARE				
Procesarea informaţiei	Comunicare	Creare de conţinut	Securitate	Rezolvarea de „probleme
Utilizator independent	Utilizator experimentat	Utilizator elementar	Utilizator elementar	-

Niveluri: Utilizator elementar - Utilizator independent - Utilizator experimentat
Competențele digitale - Grilă de auto-evaluare

Exemple:

- o bună stăpânire a unor programe de birou (procesor de text, calcul tabelar, software pentru prezentări)
- Notiuni de cunoastere si utilizare a pachetului Microsoft Office
- Notiuni de cunoastere si utilizare a Windows
- Notiuni de cunoastere si utilizare a diferitelor platforme online

Alte competenţe

Scrieţi alte competenţe care nu au fost menţionate anterior. Specificaţi contextul în care au fost acestea dobândite. Exemplu:

- Activiati de Voluntariat in cadrul Taberelor de Astronomie organizate la Voronet si in Delta Dunarii

Permis de conducere

Categoria B

INFORMATII SUPLIMENTARE

[redacted]

DOCTORAND
ANDREI PETRE